COLECŢIA ROMANULUI ISTORIC

Alexandre Dumas

ISABELA DE BAVARIA

Coperta de *Vasile Olac*

© *Alexandre Dumas*

ISABEL DE BAVIÈRE

Michel Lévy Frères, Libraires Editeurs
Paris 1862

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

Alexandre Dumas

ISABELA DE BAVARIA

Traducere
de
ŞT. DIMULESCU

Editura UNIVERS
Bucureşti, 1987

ISABELA DE BAVARIA

UNUL din privilegiile cele mai însemnate ale istoricului, acest rege al trecutului, este de a nu avea, atunci cînd își străbate regatul, decît să atingă cu pana lui ruinele și cadavrele pentru a recălădi palatele și a învia oamenii ; la glasul lui, întocmai ca la glasul lui Dumnezeu, osemintele împrăștiate se unesc din nou, cărnuri vii le acoperă, costume strălucitoare le îmbracă și, din acel Iosafat [1] uriaș în care cele trei mii de secole trecute și-au condus fiii, el nu are decît să-și aleagă pe cine dorește și să-i strige pe nume pentru ca de îndată aceștia să ridice cu fruntea piatra de pe mormînt, să dea la o parte cu mîna giulgiul în care sînt înfășurați și să răspundă, așa cum i-a răspuns Lazăr lui Hristos : „Iată-mă, Doamne ; ce vrei de la mine ?“

E drept că este nevoie de un pas hotărît ca să cobori în adîncurile istoriei, de un glas poruncitor pentru a pune întrebări fantomelor, de o mînă care să nu tremure scriind cuvintele ce le dictează. Răposații au uneori taine îngrozitoare pe care groparul le-a pecetluit odată cu ei în mormînt. Părul lui Dante a albit auzind povestirea contelui Ugolino, iar ochii au căpătat o privire atît de posomorîtă, obrajii o paloare atît de cadaverică încît, dacă Vergiliu l-ar fi readus la suprafața pămîntului, femeile din Florența, ghicind de unde venea ciudatul călător, l-ar fi arătat copiilor, spunînd : „Uitați-vă la omul acela ce trece atît de grav și atît de trist, a coborît în infern !“

[1] Vale între Ierusalim și muntele Măslinilor, al cărui nume înseamnă „Judecata lui Dumnezeu“. În această vale, spune Biblia, vor fi adunați morții în ziua judecății de apoi. (N.T.).

In afară de geniu, nouă ni se potriveşte mai cu seamă această comparaţie dantescă şi vergiliană : uşa cavourilor de la Saint-Denis, ce se va deschide în faţa noastră, are destule asemănări cu cea a infernului ; aceeaşi legendă se potriveşte de minune la amîndouă şi, dacă am avea cu noi făclia lui Dante şi dacă am fi purtaţi de mînă de către Vergiliu, n-am avea prea mult de căutat, prin mijlocul celor trei seminţii regale ce populează mormintele vechii mănăstiri, spre a găsi vreun ucigaş a cărui crimă să fie tot atît de osîndită ca şi cea a arhiepiscopului Roger, vreo victimă a cărei nenorocire să fie tot atît de vrednică de milă cum a fost cea a întemniţatului din turnul Pisei.

În acest vast osuar se află mai cu seamă un mormînt pe lîngă care n-am trecut niciodată fără să ne oprim, să stăm cu braţele încrucişate şi să plecăm fruntea. Într-un cavou din stînga se află un mormînt simplu din marmură neagră, peste care sînt culcate una lîngă alta două statui, una a unui bărbat, cealaltă a unei femei. S-au împlinit de curînd patru veacuri de cînd odihnesc astfel cu mîinile împreună şi rugîndu-se ; căci bărbatul îi cere socoteală lui Dumnezeu de mînia lui, iar femeia cere iertare pentru trădarea ei ; trebuie să vă spun că cele două statui sînt una a unui nebun şi cealaltă a unei adultere ; vreme de douăzeci de ani, nebunia unuia şi amorurile celeilalte au însîngerat Franţa, fapt pentru care, în jurul patului mortuar ce îi reuneşte, după cuvintele : „Aici zace regele Carol Mult-Iubitul, al VI-lea după nume, şi regina Isabela de Bavaria, soţia sa", aceeaşi mînă a adăugat, nu fără temei : „Rugaţi-vă pentru ei !"

Aşadar la Saint-Denis, pentru că aici ne aflăm, vom deschide arhivele tainice ale acestei domnii ciudate care a trecut, după cum a spus-o unul din poeţii noştri, „între apariţia unui bătrîn şi a unei păstoriţe şi care a lăsat drept singur monument al vieţuirii sale, o amară bătaie de joc a destinului imperiilor şi a norocului oamenilor : un joc de cărţi".

Alături de cîteva pagini albe ce se vor găsi în această carte, vom întîlni numeroase pagini roşii de sînge, numeroase pagini negre de doliu ; căci Dumnezeu a voit ca

totul aici pe pămînt să fie vopsit cu aceste trei culori, atunci cînd a alcătuit din ele stema vieţii omeneşti şi cînd i-a dat drept deviză : *nevinovăţia, pasiunile* şi *moartea*.

Acum, să deschidem această carte, aşa după cum Dumnezeu deschide viaţa, la paginile ei albe ; vom ajunge destul de repede la paginile de sînge şi la paginile de doliu.

I

În dimineața zilei de 20 august 1389 [1], încă din zorii zilei, se vedea o mare îngrămădire de oameni pe drumul ce duce de la Saint-Denis la Paris.

Aceasta pentru că doamna Isabela, fiica ducelui Etienne de Bavaria și soția regelui Carol al VI-lea, trebuia să-și facă, în calitate de regină a Franței, prima intrare solemnă în capitala regatului.

Se cade să spunem, pentru a îndreptăți această curiozitate, că se povesteau lucruri minunate despre această prințesă ; se știa că la prima întrevedere cu ea, întrevedere ce a avut loc într-o vineri [2], regele se îndrăgostise la culme și cu mare greutate îi îngăduise unchiului său de Burgundia să prelungească pînă lunea viitoare pregătirile de nuntă.

Dealtfel, această alianță fusese privită cu mari speranțe în regat ; se știa că înainte de a muri, regele Carol al V-lea își manifestase dorința ca fiul său să se căsătorească cu o prințesă de Bavaria, pentru a cumpăni influența lui Richard al Angliei, care se căsătorise cu sora regelui Germaniei. Dragostea tînărului prinț sprijinea în chip minunat ultimele dorințe ale tatălui său ; ceva mai mult, moașele care o examinaseră pe logodnică declaraseră că era în stare să dea moștenitori coroanei, iar după un an, nașterea unui fiu venise să facă cinste experienței lor. Cîteva glasuri cobitoare, așa cum se aud la începutul fiecărei domnii, șușoteau că lucrurile vor lua o întorsătură rea, vinerea fiind o zi nepotrivită pentru o întrevedere nupțială ; dar nimic nu făcuse încă să se dea crezare

---

[1] După Froissart ; registrele parlamentului arată 22. (N.A.)
[2] Vineri 15 iulie 1385. (N.A.).

acestor prorociri, iar glasurile lor, dacă ar fi încercat să se facă auzite, ar fi fost repede înăbuşite de strigătele de bucurie care, în ziua cînd începem povestirea de faţă, se înălţau fără nici o oprelişte din toate gurile.

Întrucît principalele personaje ce vor juca un rol în această cronică se găsesc chemate, prin obîrşia sau prin funcţia lor, să ia loc alături sau în urma reginei, ne vom pregăti, dacă cititorul ne îngăduie, să urmăm mersul cortegiului care nu aşteaptă, spre a porni la drum, decît sosirea ducelui Ludovic de Turena, fratele regelui, pe care preocuparea pentru aranjarea toaletei, zic unii, şi o noapte de dragoste, zic alţii, îl făcuseră să întîrzie deja cu o jumătate de oră. Dealtfel, acesta ar fi un mijloc, dacă nu nou, cel puţin lesnicios. de a face cunoştinţă cu oamenii şi cu lucrurile ; dealtminteri, se vor găsi în acest tablou pe care încercăm să-l schiţăm, după spusele vechilor maeştri [1], cîteva amănunte ce nu vor fi lipsite nici de interes nici de originalitate.

Am spus că, în ziua aceea de duminică, se adunase atîta lume afară din Paris, încît te minunai văzînd-o şi te întrebai dacă nu cumva le poruncise cineva să vină acolo. Drumul mare era înţesat de bărbaţi şi femei, atît de înghesuiţi unii în alţii de parcă erau spicele unui lan de grîu ; şi comparaţia devenea tot mai nimerită de fiecare dată cînd o întîmplare neprevăzută făcea să se legene, ca în timpul secerişului, mulţimea aceea prea îndesită pentru ca cea mai mică zdruncinătură pe care o primea una din părţi să nu se transmită de îndată întregii gloate.

La orele unsprezece, cîteva strigăte puternice ce se auziră în primele rînduri ale mulţimii şi un fior ce o străbătu de la un cap la altul, dădură de veste în sfîrşit nerăbdării tuturor că avea să se petreacă ceva nou : era regina Joana şi ducesa de Orleans, fiica ei, care, cu ajutorul sergenţilor ce mergeau înaintea lor lovind gloata cu nişte nuieluşe, îşi croiau drum spre mijlocul acelor valuri omeneşti, în vreme ce, spre a le împiedica să nu se în-

---

[1] Autorii care dau cele mai multe lămuriri despre această intrare, sînt Froissart, canonicul de la Saint-Denis şi Juvenal des Ursins. (N.A.).

chidă în urma lor, mergea călare, pe două şiruri şi de ambele laturi ale drumului, elita burghezilor din Paris, în număr de o mie două sute. Cei care fuseseră aleşi spre a forma această gardă de onoare erau imbrăcaţi în nişte veşminte lungi din postav de mătase colorată cu verde şi roşu-închis, purtînd pe cap nişte capişoane ale căror margini le cădeau pe umeri, sau fluturau ca nişte eşarfe cînd din întîmplare, o adiere de vînt venea să mai răcorească atmosfera greoaie de vară, ce devenea şi mai mistuitoare din pricina nisipului ce se ridica de sub picioarele oamenilor şi cailor. Dată la o parte şi împinsă de această mişcare, gloata se revarsă peste cîmpurile ce se întindeau dincolo de cele două laturi ale drumului, iar mijlocul şoselei se prefăcu într-un fel de canal căruia burghezii Parisului îi închipuiau cele două maluri, printre care cortegiul regal putea să înainteze nestingherit. Mişcarea aceasta se făcu cu mai puţină greutate decît s-ar fi putut crede la început. Pe vremea aceea, poporul care îi ieşea în întîmpinare regelui, era împins atît de dragoste şi respect, cît şi de curiozitate ; şi dacă monarhia de atunci se cobora uneori pînă la el, în schimb poporul nu urca pînă la ea. Aşadar, după acest soi de expropriere care, în zilele noastre, nu s-ar face fără ţipete, fără jandarmi şi fără sudălmi, fiecare o apucă pe unde nimeri şi, întrucît terenul cîmpurilor era mai jos decît al şoselei, se îndreptă în goana mare spre locurile mai ridicate ce îi îngăduiau să vadă drumul. Într-o clipită, copacii şi casele răzleţite se văzură năpădite şi încărcate cu chiriaşi străini care, pe copaci, se cocoţară de la vîrf pînă la ultimele crengi, iar în case, de la acoperiş pînă la parter ; cei care nu îndrăzniră să încerce această primejdioasă căţărare, se înşirară pe taluzul şoselei pe creasta căreia se aflau burghezii din escortă ; femeile se înălţară pe vîrful picioarelor, copiii urcară pe umerii taţilor, astfel încît fiecare îşi găsi de bine de rău un locşor, unii privind de sus capişoanele burghezilor, alţii uitîndu-se cu resemnare printre picioarele cailor.

Abia se potolise mica îmbulzeală pricinuită de trecerea reginei Jeana şi a ducesei de Orleans, care se du-

ceau mai înainte la palat [1], unde le aştepta regele, cînd se zări, apărînd din strada principală de la Saint-Denis, litiera atît de aşteptată a reginei. După cum am mai arătat, gloata ce se adunase în acest scop era nespus de curioasă s-o vadă pe tînăra prinţesă care nu avea nici nouăsprezece ani şi pe care se bizuia jumătate din speranţa monarhiei ; cu toate astea se poate ca cea dintîi privire pe care mulţimea o îndreptă asupra ei să nu prea fi îndreptăţit faima de frumuseţe ce ajunsese înaintea ei în capitală, căci era o frumuseţe ciudată cu care trebuia să te obişnuieşti ; aceasta din pricina contrastului ţipător pe care îl forma părul, de un blond aproape auriu, cu sprîncenele negre ca abanosul, tipuri opuse şi caracteristice ale raselor din nord şi din sud care, încrucişîndu-se în această femeie îi dădeau inimii patimile arzătoare ale tinerei italience, iar frunţii trufia dispreţuitoare a prinţesei germane [2].

Cît despre restul corpului, un sculptor nu ar fi putut dori, ca model pentru Diana scăldîndu-se, nişte proporţii mai desăvîrşite. Faţa forma acelaşi oval fără cusur în legătură cu care, două veacuri mai tîrziu, Rafael şi-a înscris numele. Rochiile strîmte şi mînecile lipite de corp, cum se purtau pe vremea aceea, nu lăsau nici o îndoială asupra zvelteţii taliei şi reliefului braţelor ; iar mîna ei pe care, poate mai mult din cochetărie decît din nepăsare, o lăsa să atîrne peste una din portiere, se desprindea din stofele ce tapiţau trăsura ca un basorelief de alabastru pe un fond de aur. E adevărat că restul corpului era ascuns în întregime de pereţii litierei ; dar se putea ghici cu uşurinţă, văzînd partea de sus a corpului atît de delicată şi atît de gingaşă, că nu se putea sprijini decît pe nişte gambe de zînă şi pe picioare de copil. Sentimentul ciudat pe care îl simţeai la început văzînd-o, dispărea aşadar de îndată ce ai văzut-o, iar privirea focoasă şi catifelată a ochilor ei îşi recăpăta înriurirea fermecătoare din care Milton, şi toţi poeţii ce i-au urmat, au făcut frumuseţea caracteristică a îngerilor decăzuţi.

---

[1] Palatul de justiţie. (N.A.).

[2] Regina Isabela era, după cum se ştie, fiica ducelui Etienne de Bavaria Ingolstat, şi al Thoddeei de Milano. (N.A.).

Litiera reginei era însoțită de primii șase seniori ai Franței : cei ce mergeau în frunte erau ducele de Turena și ducele de Bourbon. Sub numele de duce de Turena, care la început ar putea produce oarecare nelămurire, cititorii noștri vor binevoi să recunoască pe fratele mezin al regelui Carol, tînărul și frumosul Ludovic de Valois care, doar patru ani mai tîrziu, avea să primească titlul de duce de Orleans, titlu pe care îl făcu atît de vestit prin spiritul, iubirile și nenorocirile sale. Mai înainte cu un an, se căsătorise cu fiica lui Galeas Visconti, fermecătoare apariție istorică poetizată sub numele de Valentina de Milano, și a cărei frumusețe, în prima ei strălucire, nu era de ajuns să păstreze lîngă ea pe fluturele regal cu aripi de aur. E drept că el era cel mai frumos, cel mai bogat și cel mai elegant senior de la curte. Simțeai, văzîndu-l, că totul în el trebuie să fie bucurie și tinerețe, că primise viața ca să trăiască și trăia ; că nenorocirile ar putea să-l urmărească, dar că niciodată el nu le va ieși în cale ; că acest nepăsător cap de paj, cu păr blond și ochi albaștri, nu era făcut să închidă în el multă vreme o taină mare sau o gîndire tristă și că atît una cît și cealaltă aveau să-și ia zborul prin buzele-i ușuratice și trandafirii ca ale unei femei. În ziua aceea, cu un farmec pe care nu-l vedeai decît la el, purta un costum minunat, pe care îl comandase pentru acel prilej. Era un veșmînt de catifea neagră, cu o căptușeală de un roșu închis, din mînecile căruia atîrna o broderie înfățișînd o mare ramură de trandafir : tulpina, care era de aur, susținea, de ambele părți, frunze de smarald, în mijlocul cărora străluceau, pe fiecare brat, unsprezece trandafiri din rubin și din safir ; butonierele, amintind de un vechi ordin înființat de regii Franței, erau brodate cu o tulpină de grozamă, ale cărei păstăi erau din perle ; una din pulpane, cea care acoperea genunchiul dinspre partea opusă a litierei, era ascunsă în întregime de soarele de aur strălucitor pe care regele îl alesese drept deviză, și pe care Ludovic al XIV-lea l-a preluat de la el ; cealaltă pulpană, asupra căreia regina își oprise în mai multe rînduri privirea, căci cuprindea desigur vreo emblemă ascunsă pe care căuta s-o citească ; cealaltă pulpană, zic, înfățișa un pui de leu din argint, legat cu

lanț și cu botniță la gură, pe care o mînă, întrezărită dintr-un nor, îl ducea de zgardă, cu aceste cuvinte : *Unde voi vrea*. Acest costum bogat era completat de un capișon [1] din catifea stacojie, în cutele căruia era întrețesut un minunat lanț de perle, iar ambele capete ale acestuia cădeau pînă în dreptul moțului de la capișon, și in vreme ce vorbea cu regina, ducele se juca cu lanțul tot răsucindu-l cu mîna pe care i-o lăsa liberă frîul calului.

Cît despre ducele de Bourbon ne vom opri mai puțin asupra lui ; era unul din prinții care își înscriu numele în istorie ca fiu și strămoș al unor bărbați vestiți.

Înapoia lor mergeau ducele Filip de Burgundia și ducele de Berry, frații lui Carol al V-lea și unchii regelui. Era același duce Filip care, împărtășind primejdiile regelui Ioan la Poitiers și captivitatea la Londra, a meritat, atît pe cîmpul de bătălie cît și în închisoare, porecla de *Îndrăzneț* pe care i-o dăduse tatăl său. Eduard i-a întărit această poreclă în ziua în care, la un prînz, paharnicul regelui Angliei servindu-și stăpînul înaintea regelui Franței, tînărul Filip i-a dat o palmă spunîndu-i : „Meștere, cine te-a învățat oare să servești vasalul înaintea seniorului ?“ Celălalt era ducele de Berry, care a împărțit cu ducele de Burgundia regența Franței, în timpul nebuniei regelui și care, prin zgîrcenia lui, a contribuit la ruinarea regatului, cel puțin tot atîta cît și ducele de Orleans prin cheltuielile-i nebunești.

În urma lor veneau seniorul Petru de Navarra și contele de Ostrevant. Dar cum aceștia vor lua parte în mică măsură la faptele ce le vom povesti, vom trimite cititorul care ar vrea să-i cunoască mai bine la rarele biografii ce vorbesc despre ei.

Înapoia reginei venea, fără litieră, pe un cal de paradă foarte bogat împodobit, ducesa de Berry, mergînd încet la pas, însoțită de conții de Nevers și de la Marche. Și aici vom vedea cum unul din cele două nume îl va eclipsa pe celălalt, și cel mai mic se va pierde în umbra celui mai mare ; căci contele de Nevers, fiul lui Filip și strămoșul

---

[1] În fr. *chaperon*. Un fel de capișon care acoperea capul și gîtul pînă la umeri și se purta atît de bărbați cît și de femei în evul mediu. (N.T.).

lui Carol, va fi într-o zi Jean de Burgundia. Tatăl se numea *Îndrăznețul*, nepotul se va numi *Cutezătorul*, și istoria a avut grijă să-i dea porecla de *Fără-Frică*.

Contele de Nevers, căsătorit la 12 aprilie 1385 cu Margareta de Hainaut, avea atunci între douăzeci și douăzeci și doi de ani ; fără să fie de statură înaltă, era robust și foarte bine făcut : ochii lui, deși mici și de un albastru limpede ca ai lupului, erau neșovăielnici și amenințători ; părul, pe care-l purta lung și netezit, era de un negru violet cum numai penele corbului ne pot da o idee ; barba rasă dădea la iveală o față rotundă și plină de viață, imagine a forței și sănătății. După felul nepăsător în care ținea frîul calului, se simțea încrederea călărețului ; oricît era de tînăr și cu toate că nu fusese încă făcut cavaler, echipamentul de război nu era un lucru nou pentru el ; căci nu scăpase nici un prilej de a se oțeli în oboseli și a se obișnui cu lipsurile. Aspru față de alții și chiar față de sine, nepăsător la foame și la sete, la frig și la căldură, s-ar fi zis că e unul din acei oameni de piatră asupra cărora nevoile vieții nu au nici o înrîurire ; semeț cu cei mari, binevoitor cu cei mici, a răspîndit ură tot timpul printre semenii lui și dragoste printre supuși ; cuprins de multe ori de patimi puternice, dar știind să și le zăvorască în piept, iar pieptul sub platoșă, forul acela lăuntric, meterezul acela de oțel și de carne era o prăpastie în care nu putea pătrunde privirea oamenilor și în care vulcanul, în aparență stins, își rodea propriile mărunțaie, pînă cînd ar fi socotit că a sosit momentul potrivit ; atunci izbucnea, posomorît și tunător, și vai de cel asupra căruia se descărca lava mistuitoare a mîniei lui ! În ziua aceea, și fără îndoială ca să facă un contrast cu Ludovic de Turena, costumul lui Jean de Nevers era nespus de simplu : era un veșmînt mai scurt decît se purta de obicei, din catifea violetă, cu mîneci despicate și atîrnînde, fără vreo podoabă sau broderie, strîns în jurul mijlocului de o curea din zale de oțel, de care atîrna o spadă cu garda de fier înnegrit ; deschizătura reverelor, pe piept, lăsa să se vadă o jiletcă de culoare azurie, strînsă în jurul gîtului de un colier de aur, care înlocuia gulerul ; capișonul era negru, și un singur diamant îi strîngea cutele, însă era cel care,

sub numele de Sancy [1], a făcut parte după aceea din bijuteriile coroanei Franței.

Am stăruit mai mult pentru a-i face cunoscuți pe cei doi nobili seniori, pe care îi vom întîlni mereu așezați la dreapta și la stînga regelui, deoarece sînt, împreună cu figura tristă și poetică a lui Carol și figura focoasă și pătimașă a Isabelei, personajele cele mai importante ale acelei nefericite domnii.

Căci pentru ei, Franța se împărți în două tabere și căpătă două inimi, una bătînd la numele de Orleans, iar alta la numele de Burgundia ; fiecare tabără, împărtășind ura și iubirea celui ce și-l alegea drept stăpîn, a iubit cu iubirea lui și a urît cu ura acestuia, uitînd totul pentru a nu se gîndi decît la ei ; totul, pînă chiar și pe rege, care era seniorul lor ; totul, pînă chiar și Franța, care era mama lor.

Pe una din laturile șoselei, și fără a urma rîndul, înainta, pe un cal alb, doamna Valentina, pe care am înfățișat-o cititorilor noștri ca fiind soția tînărului duce de Turena ; părăsise frumosul ținut al Lombardiei venind pentru prima oară în Franța, unde totul i se părea măreț și nou. La dreapta ei mergea seniorul Pierre de Craon, favoritul cel mai drag al ducelui de Turena, înveșmîntat cu un costum aproape asemănător cu al său și pe care ducele i-l dăruise ca o dovadă a prieteniei ce i-o purta. Era aproape de aceeași vîrstă cu ducele, frumos ca și el și tot ca și el arăta un aer de nepăsare și de voioșie. Cu toate astea, privindu-l mai cu luare aminte, era ușor să-ți dai seama că toate patimile unei inimi nestăpînite radiau din fundul ochilor săi întunecați, că era una din voințele de fier care ajung totdeauna la țintă, fie ea de ură sau de

---

[1] Acest diamant care, în timpul bătăliei de la Granson, se găsea în tezaurul lui Carol Îndrăznețul, a căzut în mîinile elveților, a fost vîndut, în 1492, la Lucerna, cu 5 000 de ducați și a trecut de acolo în Portugalia, în stăpînirea lui don Antonio, starețul mănăstirii Crato. Acesta din urmă, coborîtor din ramura de Bragance, care pierduse tronul, a venit la Paris unde a și murit. Diamantul a fost cumpărat atunci de Nicolas de Harlai, senior de Sancy ; de acel i se trage numele. Ultima evaluare ce i s-a făcut, se ridica, mi se pare, la suma de 1 820 000 de franci. (N.A.).

iubire, şi că în sfîrşit aveai puţin de cîştigat avîndu-l prieten, şi totul de temut avîndu-l duşman.

La stînga ducesei, încorsetat în armura lui de fier, pe care o purta cu aceeaşi uşurinţă cu care ceilalţi seniori îşi purtau costumul de catifea, se afla Oliver de Clisson, conetabil de Franţa ; viziera ridicată dădea la iveală figura sinceră şi cinstită a bătrînului soldat, şi o cicatrice care-i brăzda întreaga frunte, amintire sîngeroasă a bătăliei de la Auray dovedea că spada încrustată cu flori de crin ce-i atîrna la şold fusese dăruită nu intrigii sau favorurilor, ci unor servicii devotate şi de bună-credinţă. Într-adevăr, Clisson, născut în Bretania, fusese crescut în Anglia ; dar, la vîrsta de optsprezece ani se înapoiase în Franţa, şi, începînd de atunci, luptase cu ardoare şi vitejie în armatele regale.

După persoanele pe care le-am făcut să treacă prîn faţa cititorilor noştri, ne vom mulţumi să le amintim doar numele celor ce mai făceau parte din suită.

Erau ducesa de Burgundia şi contesa de Nevers, însoţite de seniorul Henric de Bar şi de contele de Namur.

Era doamna de Orleans, călare pe un cal de paradă foarte arătos şi foarte bogat împodobit, pe care îl duceau de căpăstru seniorul Jacques de Bourbon şi seniorul Filip de Artois.

Erau doamna ducesă de Bar şi fiica ei, însoţite de seniorul Carol de Albret şi de seniorul de Coucy, al cărui singur nume ar trezi o mare amintire, dacă nu ne-am grăbi să o evocăm pentru el, repetînd acea deviză, cea mai modestă sau cea mai trufaşă de pe vremea aceea :

Nu sînt nici prinţ şi nici duce
Sînt seniorul de Coucy.

Nu vom mai pomeni de seniorii, doamnele şi domnişoarele ce urmau alaiul, fie pe cai de luptă, fie în trăsuri acoperite, fie pe cai de paradă. Va fi de ajuns să spunem că fruntea cortegiului unde se afla regina ajunsese în suburbiile capitalei, în vreme ce pajii şi scutierii ce încheiau convoiul nici nu ieşiseră din Saint-Denis. Pe tot lungul drumului, regina fusese întîmpinată cu strigăte de

„Ura !“ care înlocuiau atunci pe cele de „Trăiască regele !“. Acum, e aproape în zadar să adăugăm că privirile bărbaţilor se împărţeau între doamna Isabela de Bavaria şi doamna Valentina de Milano, iar cele ale femeilor între ducele de Turena şi contele de Nevers.

Ajunsă la poarta Saint-Denis, regina se opri, căci acolo se pregătise pentru ea o primă oprire. Era un fel de altar mare, tapisat cu atlaz albastru, cu un cer acoperit cu stele de aur ; prin norii ce alergau pe cerul acela, se aflau nişte copii, îmbrăcaţi în îngeri, ce cîntau încet şi melodios, îndreptîndu-şi glasurile spre o fată tînără şi frumoasă care o înfăţişa pe Sfînta Fecioară ; ţinea pe genunchi un copilaş, închipuindu-l pe Copilul Iisus, care se juca cu o sfîrlează făcută dintr-o nucă mare ; partea de sus a cerului, împodobită cu stemele Franţei şi Bavariei, era luminată de un soare de aur strălucitor despre care am spus că era emblema regelui. Regina rămase foarte uimită de acest spectacol şi îi lăudă mult întocmirea ; apoi, după ce îngerii îşi terminaseră imnul şi după ce socoti că regina cercetase totul, partea din spate a altarului se deschise, lăsînd să se vadă întreaga stradă Saint-Denis acoperită întocmai ca un cort uriaş, iar toate casele erau tapisate cu stofe de lînă şi de mătase, ca şi cum, — zice Froissart — postavurile ar fi fost date pe nimic, ori s-ar fi aflat la Alexandria sau la Damasc.

Regina se opri o clipă ; s-ar fi zis că şovăia să pătrundă în această capitală care o aştepta cu atîta nerăbdare şi o saluta cu atîta dragoste. Nu cumva o presimţire îi spunea ei, tînără şi frumoasă, care intra însoţită de atîta alai şi serbări, că în ziua cînd va muri, cadavrul ei avea să iasă hulit şi blestemat din acelaşi oraş, purtat în spate de un luntraş însărcinat de portarul de la palatul Saint-Pol să predea călugărilor de la Saint-Denis ceea ce mai rămînea din Isabela de Bavaria ?

Porni totuşi la drum ; dar fu văzută îngălbenindu-se cînd intră pe acea stradă lungă, trebuind să străbată mulţimea nesfîrşită formată din ziduri omeneşti care n-ar fi avut decît să se apropie spre a zdrobi între ele regină, cai şi litieră. Cu toate astea nu se întîmplă nici un accident, burghezii îşi păstrară rîndurile, şi în curînd ajunseră în

fața unei fîntîni acoperită cu un postav azuriu semănat cu flori de crin de aur : de jur împrejurul fîntînii se înălțau niște coloane zugrăvite și șlefuite, de care se atîrnaseră cele mai nobile blazoane ale Franței ; în loc de apă se revărsa din ea vin îndulcit, parfumat cu mirodenii și aromate din Asia. iar în jurul coloanelor. stăteau în picioare citeva fete tinere ținînd în mînă cupe de aur și hanapuri de argint, din care oferiră de băut Isabelei, precum și prinților și seniorilor din suită. Regina luă cupa din mîinile uneia din fete, o duse la gură ca să-i facă cinste și i-o dădu indată inapoi ; însă ducele de Turena apucă în grabă, din mîinile fetei, aceeași cupă, păru să caute locul unde se apropiaseră buzele reginei și, apăsînd-o cu ale sale in același loc, bău dintr-o înghițitură licoarea pe care gura suveranei doar o atinsese. Rumeneala alungată pentru o clipă din obrajii Isabelei apăru din nou ; căci nimeni nu se putea înșela de această faptă a ducelui care, oricît de grabnică ar fi fost, nu trecu nebăgată în seamă ; astfel încît seara se vorbi în diferite feluri la curte, iar oamenii cu părerile cele mai opuse se uniră în această privință, socotind că ducele fusese prea cutezător pentru a-și permite o asemenea libertate față de soția seniorului și stăpînului său, iar regina prea îngăduitoare de a nu-l fi dezaprobat decît printr-o simplă roșeață.

Dealtfel, un nou spectacol veni să schimbe atmosfera pricinuită de această întîmplare ; ajunseseră în fața mănăstirii Sfintei Treimi unde, dinaintea porții se înălța o estradă în formă de teatru, pe care trebuia să se reprezinte lupta cu regele Sallah-Eddin. În acest scop creștinii se aflau rînduiți de o parte, sarazinii de alta și, în amîndouă taberele se puteau recunoaște toate personajele ce luaseră parte la această luptă, actorii care le reprezentau purtînd armuri din secolul al XIII-lea precum și blazoanele și devizele acelora ale căror roluri le jucau. Spre fundalul scenei stătea pe un tron regele Franței Filip August, iar în picioare, în jurul lui, cei doisprezece pairi ai regatului. În momentul în care litiera poposi în fața estradei, regele Richard Inimă-de-Leu ieși din rînduri, veni la Filip de Franța, puse un genunchi pe pămînt și îi ceru îngăduința de a merge să se lupte cu sarazinii ; Filip Au-

gust i-o acordă cu multă bunăvoință ; îndată Richard se ridică, se duse la tovarășii lui, îi așeză în ordine de bătaie și porni numaidecît împreună cu ei să-i atace pe necredincioși ; urmă atunci o mare învălmășeală de o parte și de alta, la sfîrșitul căreia sarazinii fură învinși și puși pe fugă. O parte din fugari se salvă prin ferestrele mănăstirii, care se aflau la același nivel cu teatrul și care fuseseră lăsate deschise în acest scop ; dar aceasta nu împiedică să fie luați numeroși prizonieri ; regele Richard îi aduse în fața reginei, care le ceru libertatea, iar drept răscumpărare desprinse o brățară de aur pe care o dădu învingătorului.

— Ah ! spuse atunci ducele de Turena sprijinindu-și mîna pe litieră, dacă aș fi știut că actorul avea să primească o asemenea răsplată, nimeni altul decît mine n-ar fi jucat rolul regelui Richard !...

Isabela își îndreptă privirile spre a doua brățară cu care unul din brațe îi era încă împodobit ; apoi, înfrînîndu-și această primă mișcare ce îi trădase gîndul :

— Sînteți ușuratic și nesăbuit, monsenior duce, îi zise ea ; asemenea jocuri sînt bune pentru comedianți și măscărici, și nu ar fi potrivite pentru fratele regelui.

Fără îndoială că ducele de Turena se pregătea să răspundă ; însă Isabela dădu semnalul de plecare și, întorcînd capul spre ducele de Bourbon, începu să vorbească cu el fără a-și mai privi cumnatul, pînă în momentul în care ajunse la a doua poartă Saint-Denis, numită poarta Pictorilor, care a fost dărîmată pe vremea lui Francisc I. Acolo, se afla un castel închipuit cu destulă splendoare și, întocmai ca la prima poartă, un cer înstelat în mijlocul căruia apărea în toată măreția Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh ; apoi, în jurul Treimii, cîțiva copii din cor cîntau încet *Gloria* și *Veni Creator*. În momentul în care trecu regina, poarta paradisului se deschise și doi îngeri cu nimburi de aur, cu aripi pictate, îmbrăcați unul în roz altul în albastru, încălțați cu niște pantofi cu vîrful îndoit în sus și brodați cu argint, apărură ținînd o foarte bogată coroană de aur împodobită cu pietre prețioase și,

lăsîndu-se să alunece pînă la regină, i-o aşezară pe cap cîntînd acest catren :

Doamnă împrejmuită cu flori de crin
Sînteţi regina Parisului,
A Franţei şi a întregului ţinut.
Noi ne întoarcem în paradis.

La acest din urmă vers, aşa cum spuseseră, se urcară la cer, a cărui intrare se închise în urma lor.

Între timp, de cealaltă parte a porţii, alte personaje o aşteptau pe regină care fu înştiinţată la timp, pentru ca nu cumva vederea lor să-i producă spaimă, lucru care probabil n-ar fi lipsit să se întîmple fără această măsură de prevenire ; erau delegaţii a şase corporaţii de negustori, purtînd un baldachin, care veneau să revendice vechiul privilegiu ce le dădea dreptul să însoţească, atunci cînd îşi făceau intrarea în Paris, pe regii şi reginele Franţei, de la poarta Saint-Denis pînă la palat. Erau urmaţi de reprezentanţii diferitelor bresle de meşteşugari, îmbrăcaţi în nişte costume speciale şi înfăţişînd cele şapte păcate de moarte : Mîndria, Zgîrcenia, Lenea, Desfrîul, Invidia, Mînia şi Lăcomia ; apoi prin contrast, cele şapte virtuţi creştineşti : Credinţa, Speranţa, Mila, Cumpătarea, Dreptatea, Prevederea şi Forţa, în vreme ce alături de ei, formînd un grup aparte, se aflau Moartea, Purgatoriul, Iadul şi Raiul. Deşi înştiinţată, văzînd această mascaradă, regina manifestă un oarecare dezgust de a se lăsa în seama lor. La rîndul său, ducele de Turena era foarte necăjit că părăseşte locul pe care-l ocupa lîngă litieră ; însă privilegiile poporului nu puteau fi ştirbite, astfel că trebuia să i se dea locul cuvenit de ambele părţi ale litierei. Ducele de Bourbon şi ceilalţi seniori părăsiseră deja trăsura şi plecaseră să-şi reia locul în rînduri. Isabela se întoarse spre ducele de Turena care se încăpăţîna să rămînă lîngă portieră.

— Monseniore, îi zise ea, bunul vostru plac nu ar fi oare să cedeze locul acestor oameni de treabă, sau aşteptaţi încuviinţarea noastră ca să vă retrageţi ?

— Da, doamnă şi regină, răspunse ducele, aşteptam o poruncă din partea voastră, şi mai cu seamă o privire care să-mi dea puterea să mă supun.

— Domnule cumnat, zise Isabela aplecîndu-se spre partea ducelui, nu ştiu dacă vom putea să ne revedem astă-seară, dar nu uitaţi că miine sînt nu numai regina Franţei, ci şi regina întrecerilor cavalereşti, iar această brăţară va fi răsplata învingătorului.

Ducele se înclină pînă la panourile trăsurii Isabelei ; cei care se aflau mai departe de locul unde se petrecea această scenă nu văzură în plecăciunea ducelui decît una din dovezile de respect pe care orice supus, fie chiar prinţ de sînge regal, îl datorează suveranci sale ; dar altora care se aflau mai în apropiere, putînd astfel să-şi cufunde privirea în strîmtul interval aflat între litieră şi cal, li se păru că în momentul acela buzele ducelui, întîlnind mîna cumnatei sale, se lipiseră cu mai multă înfocare şi o apăsaseră mai mult decît îngăduia eticheta sărutului de mînă.

Oricum, ducele se ridică în şa, cu fruntea strălucind de bucurie şi fericire ; Isabela îşi trase pe faţă, ca un văl, panglicile lungi ce-i cădeau de pe pălărie ; o ultimă privire se schimbă între ei prin această dantelărie îngăduitoare ; apoi ducele dădu pinteni calului şi se duse să ia lîngă soţia lui locul conetabilului de Clisson. În timpul acesta, delegaţii celor şase corporaţii de negustori trecură pe cele două laturi ale litierei regale, trei pe fiecare parte, susţinînd baldachinul deasupra reginei ; Virtuţile creştineşti şi Păcatele de moarte luară loc în urma lor, iar după aceştia mergeau la pas, cu gravitatea ce se potrivea rolului ce-l jucau, Moartea, Purgatoriul, Iadul şi Raiul. Cortegiul îşi reluă aşadar mersul ; dar un accident neobişnuit veni în curînd să strice ordinea.

La întretăierea străzii Lombarzilor cu strada Saint-Denis, doi bărbaţi urcaţi pe acelaşi cal pricinuiau un mare tărăboi ; mulţimea era aşa de numeroasă, încît era o minune că ajunseseră pînă acolo ; e drept că nu prea se sinchiseau de ameninţările ce le îndreptau împotriva lor bieţii oameni pe care îi răsturnau în cale ; îndrăzneala lor ajunsese chiar pînă la a-i înfrunta pe sergenţi, primind cu o nepăsare stoică loviturile de nuia

cu care aceştia nădăjduiau să-i facă să se întoarcă din drum ; dar atît ameninţările cît şi loviturile fuseseră în zadar. Continuau să înainteze, înapoind cu virf şi indesat, în dreapta şi-n stînga, ghionţii pe care îi primeau, impingînd în faţa lor gloata cu pieptul calului. aşa cum o corabie impinge valurile mării cu prora şi deschizînd, prin mijlocul acelor valuri care se închideau din nou pe dîra lor, un drum încet dar neîntrerupt ; în felul acesta ajunseră în cele din urmă la timp ca să vadă cortegiul, şi toţi nădăjduiau că aveau să stea liniştiţi să-l vadă cum defilează, cînd tocmai în clipa în care Isabela trecea prin faţa lor, acela dintre ei care ţinea frîul păru să primească o poruncă de la însoţitorul lui. Numaidecît, gata să-l asculte, el lovi aproape în acelaşi timp cu bâtul ce-l ţinea în mînă capul şi crupa celor doi cai ai gărzii burgheze care le împiedicau trecerea : unul din cai o luă înainte, celălalt se dădu înapoi ; se produse un fel de spărtură în zidul format de gărzi. Călăreţii se folosiră de împrejurare spre a se repezi în mijlocul cortegiului, trecură la doi paşi de calul ducesei de Turena care, speriat de această apariţie neaşteptată, ar fi răsturnat-o cu siguranţă pe doamna Valentina, dacă seniorul de Craon nu ar fi apucat calul de căpăstru în clipa în care acesta se ridicase în două picioare, şi se îndreptară în grabă spre regină, răsturnînd Raiul peste Iad, Moartea peste Purgatoriu şi Virtuţile creştineşti peste Păcatele de moarte. Ajunseră astfel lîngă litieră, în mijloeul ţipetelor întregului popor, care îi lua drept nişte derbedei sau nişte dezmetici, fiind urmăriţi de ducii de Turena şi de Burgundia care, văzîndu-i că se îndreaptă spre doamna Isabela şi temîndu-se din partea lor să nu aibă vreun gînd rău, luaseră spada în mînă spre a o apăra.

În ce o priveşte pe regină, aceasta fusese cuprinsă de o mare frică auzind atita zarvă. Încă nu aflase care era pricina, cînd zări, printre delegaţii negustorilor care ţineau baldachinul şi litiera, pe cei doi vinovaţi. Prima ei mişcare fu să se retragă spre fundul trăsurii ; dar unul din cei doi călăreţi şi anume acela care călărea pe crupă, îi şopti cîteva cuvinte, ridică gulerul capişonului, desprinse un lanţ gros de aur împodobit cu flori de crin lu-

crate din diamante. îl atîrnă de gîtul reginei care se înclină grațios spre a-i primi darul, și dădu pinteni calului care porni ca o săgeată. Aproape în aceeași clipă sosiră ducii de Turena și de Burgundia, care nu văzuseră nimic din cele petrecute, doar că oamenii aceia o țineau pe regină în puterea lor, astfel că învîrteau spadele deasupra capului și strigau :

— La moarte, moarte trădătorilor !

Poporul era atît de înghesuit peste tot încît nu era nici o îndoială că nu vor reuși să-i ajungă pe călăreții necunoscuți, cu atît mai mult cu cît aceștia întîmpinau aceleași greutăți spre a ieși din strada Saint-Denis cum întîmpinaseră la sosire ; toți erau deci în așteptarea vreunei catastrofe, cînd regina, văzînd despre ce era vorba, se ridică pe jumătate din litieră, întinse brațele spre cumnatul și spre vărul ei și strigă :

— Monseniorilor, ce vreți să faceți ? E regele !...

Cei doi duci se opriră pe dată ; apoi, temîndu-se la rîndul lor să nu se întîmple ceva suveranului, se ridicară cu tot corpul în scări și, întinzînd cu un gest de comandă spadele spre mulțime, strigară cu glas puternic :

— Este regele, domnilor și seniorilor !

Apoi, scoțînd capișonul, adăugară :

— Onoare și respect regelui !

Regele, căci într-adevăr era chiar Carol al VI-lea cel ce călărea pe crupă înapoia seniorului Carol de Savoisy, răspunse la aceste cuvinte ridicînd la rîndu-i capișonul, și poporul putu să recunoască după părul lung și castaniu, după ochii albaștri, după gura puțin cam mare, dar împodobită cu niște dinți minunați, după eleganța înfățișării și mai cu seamă după aerul binevoitor răspîndit de întreaga-i ființă, pe suveranul căruia i-a păstrat, cu toate nenorocirile ce-i copleșiseră pe supuși în timpul domniei lui, numele de *Mult-Iubitul*, pe care îl căpătase încă din ziua urcării pe tron.

Atunci strigăte de „Ura !“ răsunară din toate părțile ; scutierii și pajii fîlfîiră flamurile stăpînului lor, doamnele eșarfele și batistele, apoi acel șarpe uriaș care se tîra pe întreaga lungime a străzii Saint-Denis, ca pe o nesfîrșită viroagă, păru să capete puteri noi și își rostogoli mai

repede dinspre cap spre coadă inelele pestriţe, căci se făcu o mare mişcare, toţi încercînd să-l vadă pe rege ; dar, folosindu-se de calea pe care respectul o deschidea în faţa incognito-ului său trădat, Carol al VI-lea dispăruse deja.

Se scurse mai bine de o jumătate de oră înainte ca învălmăşeala pricinuită de această întîmplare să se fi potolit. Prin mulţime mai străbătea încă un fel de forfoteală care o împiedica să-şi reia locurile ; seniorul Pierre de Craon se folosi de împrejurare spre a-i atrage atenţia cu oarecare răutate doamnei Valentina că soţul ei, singurul care ar fi putut să scurteze această oprire înapoindu-se să-şi reia locul alături de ea, dimpotrivă, o prelungea stînd de vorbă cu regina şi împiedicînd litiera, care trebuia să dea semnalul de plecare, să pornească la drum. Doamna Valentina încercă să zîmbească nepăsătoare la aceste cuvinte, dar un oftat pe jumătate înăbuşit îi ieşi din fundul pieptului şi dădu o dezminţire ochilor ; apoi adăugă, cu un glas căruia încerca în zadar să-i ascundă emoţia :

— Senior Pierre, de ce nu faci dumneata această observaţie chiar ducelui, dumneata care eşti omul său de încredere ?

— Mă voi feri să fac acest lucru fără o poruncă specială din partea voastră, doamnă ; înapoierea sa nu mi-ar înlătura prilejul pe care mi-l dă lipsa şi anume de a veghea asupra voastră ?

— Singurul şi adevăratul păzitor al meu este monseniorul duce de Turena şi, pentru că nu aşteptai decît porunca mea, du-te şi-i spune că-l rog să se înapoieze lîngă mine.

Pierre de Craon se înclină şi plecă să-i transmită ducelui vorbele doamnei Valentina. În clipa în care se înapoiau amîndoi spre ea, un ţipăt ascuţit se auzi din mulţime ; o fată tînără leşinase. Asemenea întîmplări erau prea obişnuite într-o împrejurare ca aceasta pentru ca înaltele personaje de care ne ocupăm în momentul de faţă să dea cea mai mică atenţie. Reveniră deci, fără măcar să-şi arunce privirile înspre partea de unde venise ţipătul, spre a-şi lua locul în preajma doamnei ducese de Turena ; şi, ca şi cînd alaiul n-ar fi aşteptat decît acest mo-

ment, porni îndată la drum, dar găsi în curînd un motiv spre a se opri din nou.

La poarta fortăreței Châtelet din Paris, se afla o estradă înfățișînd un castel de lemn pe care erau zugrăvite pietre, în colturile căruia se înălțau două gherete ocupate de santinelele înarmate din cap pînă în picioare ; camera cea mare de la parter era deschisă privirilor publicului, ca și cînd s-ar fi dărîmat pereteie ce dădea spre stradă ; în această cameră se afla un pat bogat impodobit și înconjurat de perdele ca și al regelui din palatul său Saint-Paul și pe patul acela, care închipuia patul de justiție, era culcată o fată tînără înfățișînd pe sfînta Ana.

În jurul castelului se plantaseră atîția copaci verzi, încît ai fi crezut că e o pădure din cele mai dese, iar prin pădure alergau o mulțime de iepuri, în vreme ce numeroase păsări de toate culorile zburau din cracă în cracă, spre marea uimire a gloatei, care se întreba cum se putuseră îmblînzi niște animale de obicei atît de sălbatice. Dar se minunară și mai mult, cînd văzură ieșind din pădure un frumos cerb alb de mărimea celor ce se aflau închiși la palatul regelui, atît de iscusit lucrat, că ai fi crezut că este viu și însuflețit ; căci un om, ascuns în corpul lui, făcea să i se miște ochii, să-și deschidă gura și să-și miște picioarele. Avea coarnele aurite, o coroană asemenea cu coroana regală la gît, iar pe piept îi atîrna scutul azuriu cu trei flori de crin din aur, înfățișînd armoariile regelui și ale Franței. Așa mîndru și frumos, nobilul animal înaintă spre patul de justiție, luă cu laba dreaptă spada al cărui simbol era și, ridicînd-o în aer, o mișcă de cîteva ori. În clipa aceea, din pădurea opusă, se văzură ieșind un leu și un vultur, simboluri ale puterii și voiră să răpească prin forță spada sfîntă ; însă douăsprezece fete tinere îmbrăcate în alb, ținînd fiecare un șirag de mătănii din aur într-o mînă și o spadă în alta, ieșiră la rîndu-le din pădure și, ca simboluri ale religiei, îl înconjurară pe cerb stînd gata să-l apere. După cîteva încercări zadarnice de a-și îndeplini scopul, leul și vulturul, învinși, intrară din nou în pădure. Meterezul viu care apăra dreptatea se dădu la o parte, iar cerbul veni cu multă drăgălășenie să se așeze în genunchi în fața litierei reginei, care îl lăudă și-l mîn-

glie cum avea obiceiul să facă celor pe care regele îl hrănea la palatul său. Acest spectacol i se păru foarte curios reginei, precum şi seniorilor din suita sa.

Între timp, se lăsase seara ; căci, de la Saint-Denis, nu putuseră merge decît la pas, iar diferitele spectacole înşiruite de-a lungul drumului întîrziaseră nespus de mult alaiul ; dar în sfîrşit se apropiau de Notre-Dame unde se ducea regina. Numai podul Change mai rămăsese de traversat, şi nimeni nu mai credea că se mai poate născoci ceva nou, cînd deodată apăru un spectacol uimitor şi neaşteptat : un om îmbrăcat ca un înger se ivi în vîrful turnurilor catedralei, purtînd o făclie în fiecare mînă şi mergînd pe o frînghie atît de subţire încît abia se zărea ; coborî pe deasupra caselor părînd că aluneca în aer ca prin minune şi, făcînd numeroase tururi de forţă, veni să se aşeze pe una din casele ce mărgineau podul [1]. Cînd regina ajunse în faţa lui, îi interzise să se înapoieze pe acelaşi drum, de teama vreunui accident ; însă el, ştiind bine ce o făcuse pe regină să dea această poruncă, nu ţinu seamă de nimic şi, urcînd înapoi de-a-ndăratelea, pentru a nu întoarce spatele suveranei, ajunse pe vîrful turnului catedralei şi se afundă în aceeaşi deschizătură prin care ieşise. Regina întrebă cine era omul acela atît de sprinten şi atît de dibaci ; i se răspunse că era un genovez de origine, meşter în asemenea jocuri.

În timpul acestei ultime feerii, negustorii de păsări se adunaseră în mare număr în drumul reginei, purtînd în colivii o mulţime de păsărele cărora le dădură drumul să zboare de-a lungul podului, în vreme ce trecea regina. Era un vechi obicei care făcea aluzie la speranţa pe care poporul o avea mereu că o nouă domnie avea să lase să-şi ia

---

[1] Froissart şi călugărul de la Saint-Denis povestesc acelaşi fapt ; numai că Froissart indică drept teatru al acelei zile podul Saint-Michel, în vreme ce călugărul de la Saint-Denis numeşte podul Change. Froissart, desigur se înşală ; un asemenea spectacol nu putea fi pregătit pe podul Saint-Michel, aflat de partea cealaltă a bisericii Notre-Dame şi care, prin urmare, nu se afla nicidecum pe drumul reginei. (N.A.).

zborul noi libertăți ; obiceiul s-a pierdut, dar nu și speranța.

Ajungind la biserica Notre-Dame, regina îl găsi pe episcopul Parisului care o aștepta pe treptele portalului, purtind mitra și patrafirul, care simbolizau casca și platoșa Mîntuitorului ; în jurul lui se aflau marele cler și delegații Universității căreia titlul ei de fiică mai mare a regelui îi dădea privilegiul să asiste la încoronare. Regina coborî din litieră, ceea ce făcură și doamnele din suita sa, precum și cavalerii, care își lăsară caii în paza pajilor și, însoțită de ducii de Turena, de Berry, de Burgundia și de Bourbon, intră în biserică, urmindu-l pe episcop și pe cei din cler, care cîntau tare și deslușit laudele lui Dumnezeu și ale Fecioarei Maria.

Cînd ajunse în fața marelui altar, doamna Isabela îngenunche cu multă evlavie și, după ce-și spuse rugăciunile, dărui bisericii Notre-Dame patru bucăți de stofă cu țesătură de aur, precum și coroana pe care îngerii i-o așezaseră pe cap la a doua poartă Saint-Denis. În schimb, seniorul Jean de la Rivière și seniorul Jean Le Mercier aduseră alta mai bogată și mai frumoasă, la fel cu aceea pe care o purta regele cînd se afla pe tron. Episcopul o apucă de floarea de crin ce o închidea, iar cei patru duci, sprijinind-o cu mîna, o așezară ușor pe capul doamnei Isabela : îndată se înălțară strigăte de bucurie din toate părțile ; căci numai din clipa aceea doamna Isabela era cu adevărat regina Franței.

Regina și seniorii ieșiră atunci din biserică și se urcară ca și mai înainte, în litiere, pe cai de paradă sau cai obișnuiți ; de ambele părți ale alaiului, se aflau șase sute de servitori purtînd lumînări aprinse, astfel încît străzile străluceau de atîta lumină ca și cînd soarele ar fi fost pe cer. Regina fu condusă la palatul din Paris, unde o aștepta regele, avînd la dreapta pe regina Jeana, iar la stînga pe ducesa de Orleans. Ajungînd în fața lui, regina cobori și îngenunche așa cum făcuse la biserică : prin aceasta arăta că îl recunoștea pe Dumnezeu ca stăpînul ei în cer, iar pe rege ca stăpînul ei pe pămînt. Regele o ridică și o îmbrățișă ; poporul strigă : „Ura !" căci crezu, văzîndu-i atît de uniți, atît de tineri și atît de frumoși, că cei doi îngeri pă-

zitori ai regatului Franței părăsiseră dreapta și stînga lui Dumnezeu.

Atunci seniorii își luară rămas bun de la rege și de la regină spre a se retrage fiecare în palatul său ; nu mai rămaseră în juru-le decît cei ce făceau parte din casa regală : cît despre popor, el rămase în fața palatului strigînd „Ura !“ pînă cînd ultimul paj intrase înapoia ultimului senior ; atunci poarta se închise, făcliile ce luminau piața se împrăștiară sau se stinseră una cîte una, iar mulțimea se scurse prin miile de străzi ce împinzeau orașul, străzi care, întocmai ca arterele și venele, duc viața spre marginile capitalei ; în curînd din toată zarva nu mai rămase decît un zumzet, apoi chiar și zumzetul se micșoră încetul cu încetul. O oră mai tîrziu, totul era tăcere și întuneric și nu se mai auzea fremătînd decît vuietul confuz și înăbușit care se compune din zgomote nocturne și nelămurite ce par respirația adîncă a unui uriaș adormit.

Ne-am lungit cam mult cu descrierea intrării reginei Isabela în orașul Paris, a personajelor care o însoțeau și a serbărilor ce i-au fost date cu acest prilej ; am făcut aceasta nu numai pentru a da cititorilor noștri o idee despre moravurile și obiceiurile timpului, ci mai mult spre a arăta, tot atît de slabe și sfioase ca și fluviile la izvorul lor, iubirile fatale și dușmăniile de moarte care, încă de atunci, luau naștere în jurul tronului. Acum le vom vedea frămîntîndu-se în bătaia vînturilor, crescînd în iureșul furtunilor și străbătînd, nestăpînite și funeste, acel pămînt al Franței în care aveau să sape urme atît de adînci, și acea nefericită domnie, pe care dezmățul lor avea s-o pustiască.

II

Nu există romancier sau istoric care să nu fi dat o dezvoltare metafizică cauzelor mărunte și efectelor mari ; aceasta pentru că e cu neputință să cercetezi adîncurile istoriei sau străfundurile inimii fără să te înspăimînți văzînd cu cîtă ușurință un incident neînsemnat, care atunci cînd s-a iscat a trecut nebăgat în seamă, printre atît de numeroasele mici întîmplări ce formează viața, poate, după

o anumită bucată de vreme, să se prefacă în catastrofă pentru o existență sau pentru un imperiu ; astfel că unul din studiile cele mai atrăgătoare ale poetului sau filozofului, este să coboare în această catastrofă împlinită, ca în craterul unui vulcan stins, apoi, urmărind-o în toate ramificațiile ei. să urce pînă la obîrșie. E drept că aceia pe care inima îi îndeamnă să se dedea la asemenea cercetări, și se dedau vreme îndelungată și cu patimă, riscă să-și schimbe încetul cu încetul ideile vechi cu cele noi ; și, după cum merg călăuziți de făclia științei sau de steaua credinței, din evlavioși cum erau ajung atei, sau din atei, credincioși ; căci în înlănțuirea împrejurărilor, unul a crezut că recunoaște toanele ciudate ale întîmplării, altul a crezut că vede mîna pricepută a lui Dumnezeu. Unul a spus, ca Ugo Foscolo [1] : *Fatalitate* ; altul a spus, ca Sylvio Pellico [2] : *Providență* ; și atunci au fost rostite de ei singurele două cuvinte ce au aceleași înțelesuri în limba noastră : deznădejdea și resemnarea.

Fără îndoială că din dispreț față de amănuntele mici și cercetările curioase, istoricii noștri moderni au făcut atît de searbăd și de obositor studiul istoriei noastre [3] ; ceea ce este mai interesant în alcătuirea mașinii omenești, nu sînt organele necesare vieții, sînt mușchii care primesc puterea și îmbinările numeroase de vene care le poartă sîngele.

În locul acestei critici de care am vrea să ne ferim, ne atragem mustrările opuse ; dar convingerea noastră este că, în alcătuirea materială a naturii, ca și în existența morală a omului, în perindarea ființelor ca și în întîmplările vieții, nimic nu se face la întîmplare, nici o treaptă din scara lui Iacob nu este ruptă, ci fiecare specie își are legătura ei, fiecare lucru are un antecedent.

Vom face așadar tot ce ne va sta în putință pentru ca niciodată acest fir, care va lega micile evenimente de ma-

---

[1] Scriitor și poet italian (1778—1827) autorul lucrării *Scrisorile lui Jacopo Ortis*. (N.T.).

[2] Scriitor italian (1789—1854). A petrecut nouă ani în închisorile de la Spielberg, unde a scris emoționanta carte *Închisorile mele*. (N.T.).

[3] Se înțelege de la sine că sînt scutiți de asemenea atacuri Guizot, Chateaubriand și Thierry. (N.A.).

rile catastrofe, să nu se rupă în mîinile noastre, iar cititorii nu vor avea decît să-l urmărească spre a străbate împreună cu noi miile de cotituri ale labirintului lui Dedal.

Această introducere ni s-a părut necesară la începutul unui capitol care ar putea de la prima vedere să pară străin de cel pe care l-am scris, şi fără vreo legătură cu cele ce-i vor urma ; e drept că oricine ar putea să bage repede de seamă această greşeală ; dar ne supunem unei temeri datorate experienţei şi ne e frică să nu fim judecaţi pe părţi, înainte de a fi înţeleşi pe de-a-ntregul. După ce am dat această explicaţie, să revenim la subiectul nostru.

Dacă cititorul nu se teme să hoinărească cu noi prin străzile Parisului pe care i le-am arătat la sfîrşitul capitolului precedent atît de pustii şi atît de întunecate, îl vom transporta la răspîntia dintre strada Coquillière şi strada Séjour ; abia pătrunşi acolo vom vedea, printr-o poartă tainică a palatului Turena, care a devenit mai apoi palatul Orleans, ieşind un bărbat înfăşurat într-una din acele mantii îmblănite al cărei capişon se răsfrîngea pe faţă, atunci cînd cel care o purta voia să rămînă necunoscut. Bărbatul acela, după ce se opreşte ca să numere bătăile, care sunau de zece ori la marele orologiu al Luvrului, găseşte fără îndoială că ora e primejdioasă : căci, pentru a nu fi luat prin surprindere, trage spada din teacă, o face să se îndoaie apăsînd-o de prag, ca pentru a se asigura cît e de oţelită şi, mulţumit desigur de proba făcută, porneşte nepăsător la drum, scoţînd scîntei, cu vîrful de oţel, din piatra caldarîmului, şi fredonînd încet un vechi cuplet al castelanului de Coucy.

Să-l urmăm în strada Etuvelor, însă cît mai agale, căci se opreşte lîngă crucea Trahoir spre a face o scurtă rugăciune : apoi, ridicîndu-se, îşi reia cîntecul de unde l-a lăsat, şi o porneşte pe strada Saint-Honoré, cîntînd mereu mai încet pe măsură ce se apropie de strada Ferronerie ; ajuns acolo, se opreşte din cîntat, o ia în tăcere de-a lungul zidului de la cimitirul Sfinţii Inocenţi străbătînd cam trei sferturi din lungimea lui ; apoi deodată, trecînd strada repede şi în linie dreaptă, se opreşte în faţa unei portiţe, la care bate încet de trei ori ; dealtfel se pare că era aşteptat,

căci oricît de înceată fusese bătaia, i se răspunde prin aceste cuvinte :

— Dumneata eşti, jupîn Ludovic ?

Şi la răspunsul lui afirmativ, poarta se deschide uşurel şi se închide de îndată ce a trecut pragul.

Totuşi, oricît de grăbit ni s-a părut la început acest personaj, căruia am auzit că i se spune jupîn Ludovic, se opreşte pe alee, îşi virâ spada în teacă şi, aruncînd în braţele celei ce-i dăduse drumul să intre mantaua cu mîneci cu care e înfăşurat, apare într-un costum simplu dar elegant ; costumul, ce părea al unui scutier de casă mare, se compunea dintr-un capişon de catifea neagră şi dintr-o jachetă de aceeaşi stofă şi de aceeaşi culoare, despicată de la încheietura mîinii pînă la umăr spre a lăsa să se vadă o mînecă din mătase verde strînsă pe braţ ; purta pantaloni strîmţi, iar pe una din coapse avea brodat un blazon cu trei flori de crin din aur, avînd deasupra o coroană ducală.

După ce se văzu descotorosit de manta, jupîn Ludovic, cu toate că nu avea nici lumină, nici oglindă, pierdu o clipă cu aranjatul toaletei, şi numai după ce trăsese pulpana jachetei, ca să i se lipească mai elegant în jurul taliei, şi numai după ce se asigurase că frumosu-i păr blond îi cădea bine netezit şi rotunjit pe umeri, spuse pe un ton nepăsător :

— Bună seara, doică Jehanne ; văd că faci pază bună ; mulţumesc. Ce face frumoasa dumitale stăpînă ?

— Vă aşteaptă.

— Bine ; iată că am sosit. E în odăiţa ei, nu-i aşa ?

— Da, jupîne.

— Tatăl ei ?

— S-a culcat.

— Bine.

În momentul acela, vîrful pantofului întîlni prima treaptă a scării în spirală ce ducea la caturile de sus ale casei şi, cu toate că nu era nici o lumină, urcă treptele ca unul care cunoaşte bine drumul. Ajungînd la al doilea cat, zări lumină prin crăpătura unei uşi ; îndată se apropie încet şi nu avu decît s-o împingă cu mîna spre a se găsi în-

tr-o odaie a cărei mobilă era a unei persoane de condiţie mijlocie.

Necunoscutul intrase pe vîrful picioarelor şi fără să fie auzit. Putu aşadar să privească o clipă tabloul fermecător ce i se oferi vederii.

Lîngă un pat cu stîlpi răsuciţi şi înconjurat de perdele de damasc verde, o tînără fată stătea în genunchi în faţa scăunelului de rugăciune ; era îmbrăcată cu o rochie lungă şi albă ale cărei mîneci, atîrnînd pînă la pămînt, lăsau să se vadă, începînd de la cot, nişte braţe minunat rotunjite, terminate prin două mîini albe şi subţiri pe care îşi rezema în clipa aceea capul ; lungu-i păr blond, căzîndu-i pe umeri, urma ondulările taliei şi cobora ca o reţea de aur, pînă pe podea ; era în acest veşmînt ceva atît de simplu, atît de ceresc şi atît de aerian, încît s-ar fi putut crede că aceea care îl purta făcea parte dintr-o altă lume, dacă cele cîteva suspine înăbuşite n-ar fi vădit o fiică a pămîntului, născută din femeie şi făcută pentru a suferi.

Auzînd aceste suspinuri, necunoscutul făcu o mişcare ; tînăra se întoarse. Necunoscutul rămase nemişcat văzînd-o atît de tristă şi atît de palidă.

Atunci ea se ridică, înaintă încet spre frumosul tînăr, care o privea cum se apropie, rămînînd tăcut şi uimit ; apoi, după ce ajunse la cîţiva paşi de el, puse un genunchi pe pămînt.

— Ce faci, Odette ? îi zise el, şi ce-nseamnă purtarea asta ?

— Este aceea care se potriveşte unei sărmane copile ca mine, atunci cînd se află în faţa unui mare prinţ ca dumneavoastră, răspunse tînăra clătinînd uşor din cap.

— Visezi, Odette ?

— Să dea Dumnezeu să visez, monseniore, şi la trezire să mă găsesc aşa cum eram înainte de a vă vedea, fără lacrimi în ochi, fără iubire în inimă !

— Pe sufletul meu, eşti nebună, sau cineva îţi va fi spus vreo minciună. Ia zi !

La aceste cuvinte, îşi încolăci braţele în jurul mijlocului fetei şi o ridică ; dar ea îşi depărtă pieptul de cel al ducelui împingîndu-l cu amîndouă mîinile şi aplecîndu-se

spre spate, fără ca totuşi să poată rupe legătura ce o reţinea.

— Nu sînt nebună, monseniore, urmă ea fără a încerca să facă, pentru a se desprinde, o altă sforţare de a cărei neputinţă îşi dădea seama, şi nimeni nu mi-a spus vreo minciună ; v-am văzut cu ochii mei.

— Unde oare ?

— În cortegiu, vorbind cu doamna regină, şi v-am recunoscut, cu toate că eraţi îmbrăcat cu multă măreţie, monseniore.

— Te înşeli, Odette, şi te amăgeşte vreo asemănare.

— Da, am încercat şi eu să cred la fel, şi aş fi crezut poate ; dar un alt senior a venit să vă vorbească, şi l-am recunoscut pe cel cu care aţi venit împreună alaltăieri aici, pe care îl numeaţi prieten şi despre care spuneaţi că şi el este în slujba ducelui de Turena.

— Pierre de Craon ?

— Da, numele acesta, cred... mi s-a spus.

Făcu o pauză, după care urmă cu tristeţe :

— Pe mine nu m-aţi văzut, monseniore ; căci nu aveaţi ochi decît pentru regină ; n-aţi auzit ţipătul pe care l-am scos cînd am leşinat şi cînd am crezut că mor ; căci nu ascultaţi decît glasul reginei ; şi acest lucru e foarte simplu, ea e atît de frumoasă ! Ah !... Ah ! Dumnezeule ! Dumnezeule !

Zicînd acestea, pieptul sărmanei copile tresăltă de suspine.

— Ei bine, Odette. spuse ducele, ce importanţă are cine sînt, de vreme ce te iubesc ?

— Ce importanţă are, monseniore ? zise Odette desprinzîndu-i-se din braţe. Ce importanţă are, ziceţi ? Nu vă înţeleg.

Dar aproape numaidecît, ca şi cînd această sforţare ar fi obosit-o, lăsă să-i cadă capul pe piept, privindu-l mereu pe duce.

— Şi ce s-ar fi ales de mine dacă, crezîndu-vă egalul meu, v-aş fi cedat, în speranţa că m-aţi fi luat în căsătorie, atunci cînd mă rugaţi în genunchi ? Venind astăseară aici, m-aţi fi găsit moartă. O ! dar m-aţi fi uitat repede ; regina e aşa de frumoasă !...

— Ascultă, Odette ; da, e adevărat, te-am înşelat spunîndu-ţi că nu eram decît un scutier ; sînt ducele de Turena, aşa e.

Odette scoase un oftat adînc.

— Dar, ia spune-mi, nu mă iubeşti mai bine bogat şi strălucitor cum m-ai văzut ieri, decît simplu şi sărac cum mă vezi acum ?

— Eu, monseniore, nu vă iubesc.

— Cum ! Dar mi-ai spus-o de zeci de ori...

— L-aş fi iubit pe scutierul regelui, l-aş iubi pe cel care este egalul sărmanei Odette de Champdivers ; l-aş iubi pînă într-atît încît să-i dau zîmbind sîngele şi viaţa ; le-aş da de asemenea, din datorie, monseniorului duce de Turena. Însă ce-ar face cu sîngele şi viaţa mea nobilul soţ al doamnei Valentina de Milano, cavalerul curtenitor al reginei Isabela de Bavaria ?

Ducele se pregătea să răspundă, cînd în aceeaşi clipă doica intră foarte speriată.

— Vai ! biata mea copilă, zise ea alergînd la Odette, ce vor să facă din dumneata ?

— Cine oare ? întrebă ducele.

— Vai ! jupîn Ludovic, au venit să o cheme pe domnişoara.

— Dar de unde ?

— De la curte.

Ducele încruntă din sprîncene.

— De la curte ?

O privi pe Odette.

— Şi cine trimite s-o cheme, mă rog ? întrebă ducele uitîndu-se bănuitor la Jehanne.

— Doamna Valentina de Milano.

— Soţia mea ? strigă ducele.

— Soţia sa ? repetă Jehanne înmărmurită.

— Da, soţia sa, zise Odette sprijinindu-şi mîna pe umărul doicii ; cel pe care-l vezi este monseniorul frate al regelui. Are o soţie căreia îi va fi spus, rîzînd : „În strada Ferronerie, în faţa cimitirului Sfinţii Inocenţi, se află o sărmană fată care mă primeşte în fiecare seară, în vreme ce bătrînul ei tată... Vai ! nici nu-ţi închipui cît mă iubeşte !"

Odette începu să rîdă cu amărăciune.

— Iată ce i-a spus. Şi soţia sa vrea să mă vadă, fără îndoială.

— Odette, întrerupse enervat ducele, să mor dacă e aşa ! Aş fi preferat să pierd o sută de mii de livre decît să se întîmple una ca asta ! O ! Ţi-o jur, am să aflu cine ar fi putut să ne dezvăluie taina ; şi vai de acela care îşi va fi bătut astfel joc de mine !

Făcu o mişcare spre a ieşi.

— Unde vă duceţi, monsenfore ? întrebă Odette.

— Nimeni, în palatul meu de Turena, nu are dreptul să dea ordine decît numai eu, şi am să poruncesc oamenilor ce se află acolo jos să plece numaidecît.

— Sînteţi stăpîn să faceţi ce voiţi, monseniore ; dar oamenii aceia vă vor recunoaşte ; vor spune doamnei Valentina că sînteţi aici, ceea ce dînsa poate nu ştie ; are să mă creadă mai vinovată decît sînt pînă acum şi atunci voi fi pierdută fără cruţare.

— Dar n-ai să te duci la palatul Turena !

— Dimpotrivă, monseniore, trebuie neapărat să mă duc. O voi vedea pe doamna Valentina şi, dacă nu are decît bănuieli, am să-i mărturisesc totul ; apoi am să-i cad la genunchi : mă va ierta. Cît despre dumneavoastră, monseniore, are să vă ierte de asemenea, iar iertarea voastră va fi chiar mai uşor de obţinut decît a mea.

— Fă cum vrei, Odette, zise ducele ; ai totdeauna dreptate şi eşti un înger.

Odette zîmbi cu tristeţe şi îi făcu semn Jehannei să-i dea o pelerină.

— Şi cum ai să mergi la palat ?

— Oamenii aceia au o litieră, răspunse Jehanne aşezînd pelerina pe umerii goi ai stăpînei.

— În orice caz, am să veghez asupra dumitale, zise ducele.

— Pînă acum a vegheat Dumnezeu, monseniore, şi nădăjduiesc că se va îndura să mai vegheze şi de aci încolo.

Acestea zise, îl salută pe duce cu respect şi demnitate ; apoi, coborînd scara :

— Iată-mă, domnilor, spuse celor ce o aşteptau ; sînt la dispoziţia dumneavoastră : conduceţi-mă unde voiţi.

Ducele rămase o clipă nemişcat şi tăcut pe locul unde îl lăsase Odette ; apoi, repezindu-se afară din odaie, coborî în grabă scara, se opri o clipă la poarta ce da în stradă, spre a vedea încotro o luaseră oamenii ce duceau litiera ; o văzu înaintînd, între două torţe, spre strada Saint-Honoré ; atunci ocoli, alergînd mereu, prin strada Saint-Denis ; o luă apoi pe strada Fers şi, străbătînd hala de grîu, ajunse la palatul Turena tocmai la timp pentru a zări convoiul la capătul străzii Etuvelor. Fiind sigur de-acum că le-o luase înainte cu cîteva minute, intră atunci prin portiţa dosnică pe care l-am văzut ieşind şi, ducîndu-se în apartamentul lui, se strecură fără zgomot spre o încăpere ce dădea în dormitorul doamnei Valentina, de unde printr-un ochi de geam putu să vadă tot ce se petrecea în cameră. Doamna Valentina stătea în picioare, enervată şi nerăbdătoare ; la cel mai mic zgomot, îşi întorcea privirile spre uşa de intrare, iar frumoasele-i sprîncene negre, care formau un arc atît de desăvîrşit cînd faţa îi era liniştită, se încruntau cu putere ; dealtfel, era îmbrăcată fără cusur ; totuşi, din cînd în cînd, tot se mai ducea în faţa unei oglinzi, îşi silea chipul să ia din nou expresia de blîndeţe ce făcea caracterul principal al înfăţişării sale, apoi mai adăuga vreo podoabă la pieptănătură ; aceasta pentru că voia să o zdrobească îndoit pe femeia care avusese îndrăzneala să-i fie rivală, şi prin demnitatea rangului şi prin măreţia frumuseţii.

În cele din urmă, auzi într-adevăr un zgomot în anticameră ; se opri ascultînd, duse o mînă la frunte, în vreme ce cu cealaltă căuta un punct de sprijin pe spătarul ascuţit al unui fotoliu sculptat ; căci o ameţeală îi trecea peste ochi şi simţea că-i tremură genunchii. În sfîrşit uşa se deschise şi apăru un valet, anunţînd că tînăra pe care ducesa dorise s-o vadă aştepta bunul său plac spre a intra ; ducesa făcu semn că era gata s-o primească.

Odette îşi lăsase pelerina în anticameră ; apăru deci în găteala simplă pe care i-am văzut-o ; îşi strînsese doar părul lung într-o cosiţă şi, întrucît nu găsise nimic în

litieră ca să şi-o prindă pe frunte, îi cădea într-o parte peste piept şi cobora pînă la genunchi. Se opri în uşă, care se închise în urma ei.

Ducesa rămase tăcută şi nemişcată în faţa acestei apariţii albe şi neprihănite ; se mira că o găseşte pe această fată, despre care îşi făcuse, fără îndoială altă idee, atît de modestă şi atît de demnă ; în sfîrşit, îşi dădu seama că se cuvenea ca ea să vorbească cea dintîi, căci toată stingherealа era de partea ei.

— Apropie-te, zise ea cu un glas a cărui emoţie îi denatura blîndeţea firească.

Odette înaintă cu ochii plecaţi, dar cu fruntea liniştită ; apoi, ajungînd la trei paşi de ducesă, puse un genunchi pe pămînt.

— Aşadar dumneata eşti, urmă doamna Valentina, cea care vrei să-mi răpeşti dragostea monseniorului, şi care îţi închipui, după toate astea, că n-ai decît să îngenunchezi în faţa mea ca să capeţi iertare ?

Odette se ridică cu vioiciune ; o roşeaţă aprinsă i se urcă în obraji.

— Am pus un genunchi pe pămînt, doamnă, zise ea, nu pentru a vă cere iertare ; căci, mulţumesc lui Dumnezeu, n-am să-mi reproşez nici o vină faţă de dumneavoastră. Am pus un genunchi pe pămînt, pentru că sînteţi o mare prinţesă iar eu nu sînt decît o fată sărmană ; însă, acum cînd mi-am îndeplinit datoria faţă de rangul vostru, am să vă vorbesc în picioare. Alteţa Voastră să mă întrebe şi eu sînt gata să-i răspund.

Doamna Valentina nu se aşteptase la un asemenea sînge rece ; ea înţelese că numai nevinovăţia putea să-l susţină sau nerușinarea să-l poată imita. Îi văzu frumoşii ochi albaştri, atît de blînzi şi atît de străvezii, încît păreau sortiţi să lase să se citească pînă în adîncul inimii, şi îşi dădu seama că această inimă trebuia să fie neprihănită ca a Fecioarei. Ducesa de Turena era bună, astfel că primul moment de gelozie italiană care o făcuse să acţioneze se stinse ; întinse mîna spre Odette şi îi spuse cu o neasemuită blîndeţe în glas :

— Vino.

Această schimbare, în tonul şi în felul de purtare al ducesei, răscoli întreaga fiinţă a bietei copile. Ea se înar-

mase împotriva mîniei iar nu împotriva îngăduinței. Luă mîna ducesei și o sărută.

— Vai ! zise ea suspinînd, vai ! v-o jur, nu este vina mea. A venit la tatăl meu ca un simplu scutier al ducelui de Turena, sub motiv că vrea să cumpere niște cai pentru stăpînul său. Eu l-am văzut ! E așa de frumos ! Îl priveam fără vreo bănuială ; îl credeam egal cu mine ; a venit la mine și mi-a vorbit ; nu auzisem niciodată un glas mai plăcut, poate numai în visurile mele de copil, pe vremea cînd îngerii mai coborau în somnul meu. Nu cunoșteam absolut nimic : că ar fi căsătorit, că ar fi duce, că ar fi prinț. Dacă aș fi știut că este soțul vostru, doamnă, și dacă v-aș fi știut așa de frumoasă și strălucitoare cum sînteți, aș fi ghicit numaidecît că își bătea joc de mine. Dar, în sfîrșit, ce-a fost a fost ; nu m-a iubit niciodată, iar eu... eu nu-l mai iubesc...

— Biata copilă ! zise Valentina privind-o ; biata copilă care crede că dacă l-a iubit odată mai poate să-l uite !

— N-am spus că l-aș uita, răspunse Odette cu tristețe, am spus că nu l-aș mai iubi ; căci nu poți iubi decît un semen de-al tău, nu poți iubi decît un bărbat a cărui soție poți să fii. Vai ! Ieri, ieri, cînd l-am văzut în alaiul acela măreț, cu veșmintele acelea minunate ; cînd am recunoscut, trăsătură cu trăsătură, pe acel Ludovic pe care-l credeam al meu, în Ludovic, duce de Turena, care este al vostru, vai ! v-o jur, am crezut că-mi aruncase cineva vreun farmec și că ochii mă înșală. A început să vorbească : am încetat să respir și să trăiesc pentru a-l asculta. Era glasul lui. Îi vorbea reginei ! Ah ! Regina !

Odette fu cuprinsă de un tremur nervos și ducesa îngălbeni pentru o clipă.

— Oare dumneavoastră nu o urîți pe regină ? adăugă Odette cu o expresie de durere cu neputință de redat.

Doamna Valentina își puse repede mîna pe gura tinerei fete.

— Nu vorbi așa, copilă ! îi zise ea, doamna Isabela este suverana noastră ; Dumnezeu ne-a dat-o drept stăpînă și trebuie s-o iubim.

— Tot așa mi-a spus și tata, răspunse Odette, atunci cînd m-am inapoiat aproape muribundă și cînd i-am spus că n-o iubeam pe regină.

Privirile ducesei se ațintiră asupra Odettei cu o nespusă expresie de blindețe și de bunătate. În clipa aceea. Odette și le ridică cu sfială pe ale ei. Privirile celor două femei se întîlniră : ducesa desfăcu brațele și Odette i se repezi la picioare și îi sărută genunchii.

— Acum, nu mai am nimic să-ți spun, răspunse doamna Valentina ; făgăduiește-mi că nu-l mai revezi, atita tot.

— Nu vă pot făgădui asta, spre nenorocirea mea, doamnă, căci ducele e bogat și puternic ; dacă rămîn la Paris, poate să pătrundă pînă la mine ; dacă mă depărtez, poate să mă urmărească. Așadar nu vă pot făgădui că nu-l mai revăd ; dar pot să vă jur că mor cînd îl voi fi revăzut.

— Ești un înger, zise ducesa, și pot nădăjdui la oarecare fericire pe lumea asta, dacă îmi făgăduiești că te vei ruga lui Dumnezeu pentru mine.

— Să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră, doamnă ! Cum ? Nu sînteți una din prințesele norocoase care au o zînă drept nașă ? Sînteți tînără, sînteți frumoasă, sînteți puternică, așa că vă este îngăduit să-l iubiți.

— Atunci, roagă-te lui Dumnezeu ca să mă iubească el !

— Voi încerca, spuse Odette.

Ducesa suflă într-un mic fluier de argint aflat pe o masă. Auzind chemarea, același valet care o anunțase pe Odette deschise ușa.

— Condu-o pe tînăra acasă la dînsa, îi zise ducesa, și ai grijă să nu i se întîmple nici un accident. Odette, adăugă ducesa, dacă vei avea vreodată nevoie de ajutor, de ocrotire și de sprijin, gîndește-te la mine și vino să mă vezi.

— De azi înainte voi avea nevoie de puține lucruri pe lumea asta, doamnă ; dar vă rog să credeți că nu trebuie neapărat să am vreo nevoie, pentru a mă gîndi la dumneavoastră.

Se înclină în fața ducesei și ieși.

Rămasă singură, doamna Valentina se întinse pe un fotoliu, capul i se lăsă pe piept, şi căzu într-o adîncă visare. Treceseră deja cîteva minute de cînd se afla cufundată în gînduri, cînd uşa încăperii alăturate se deschise încet. Ducele intră fără să fie văzut şi, înaintînd spre soţie în aşa fel ca să nu fie zărit, se duse să se sprijine de speteaza fotoliului pe care stătea ea ; apoi, după o clipă, văzînd că nu i se observase prezenţa, îşi luă de la gît un colier de perle minunate şi, ridicîndu-l deasupra capului ducesei, îl lăsă să cadă pe umerii ei. Valentina scoase un ţipăt şi, ridicînd capul, îl zări pe duce.

Aruncă asupra lui o privire fugară şi pătrunzătoare ; însă ducele era pregătit pentru această înfruntare şi o susţinu cu zîmbetul liniştit al unui om care n-ar fi ştiut nimic despre cele petrecute ; ceva mai mult, cînd ducesa lăsă fruntea în jos, el îi trecu mîna pe sub gît şi, ridicîndu-i capul, i-l dădu uşor pe spate, silind-o astfel să-l privească a doua oară.

— Ce vrei de la mine, monseniore ? zise Valentina.

— E într-adevăr o ruşine pentru ţara aceea din Orient, zise ducele apucînd încetişor între degete lanţul pe care i-l dăduse soţiei, iar cu perlele îi îndepărtă buzele : iată un colier pe care mi l-a trimis, socotindu-l ca o minune, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg : crede că-mi face un dar împărătesc şi văd că am nişte perle mai albe şi mai preţioase decît ale sale.

Valentina oftă ; ducele se făcu că nu bagă de seamă.

— Ştii că n-am văzut nimic care să-ţi semene, frumoasa mea ducesă, şi că sînt un om fericit că stăpînesc o aşa de mare comoară de frumuseţe ? Acum cîteva zile, unchiul meu, de Berry, îmi lăuda atît de mult ochii catifelaţi ai reginei, pe care încă nu-i remarcasem, cînd ieri m-am folosit de locul pe care-l aveam lîngă ea pentru a-i cerceta mai îndeaproape.

— Şi rezultatul ? întrebă Valentina.

— Rezultatul este că mi-am adus aminte să fi văzut alţi doi ochi — e drept că nu mai ţin bine minte unde — care ar putea să susţină cu mult curaj comparaţia cu ai săi. Acum uită-te la mine. Ah, da, la Milano i-am văzut, în palatul ducelui Galeas ; străluceau sub două dintre cele mai frumoase sprîncene pe care pensula unui pictor

le-a zugrăvit pe fruntea unei italience. Aparţineau unei oarecare Valentina, ce a ajuns soţia nu ştiu cărui duce de Turena, care, trebuie s-o recunoaştem, nu merita o asemenea fericire.

— Şi crezi că această fericire i se pare atît de mare ? zise Valentina privindu-l cu o expresie de tristeţe şi de dragoste.

Ducele îi luă mîna şi o puse pe inima lui ; Valentina încercă să şi-o retragă ; ducele o reţinu între mîinile sale şi, scoţînd un inel de mare preţ din deget, îl trecu în degetul soţiei.

— Ce-i cu acest inel ? întrebă Valentina.

— Un lucru care îţi aparţine de drept, frumoasa mea ducesă, căci dumneata m-ai făcut să-l cîştig. Trebuie să-ţi povestesc cum s-a întîmplat.

Ducele părăsi locul ce-l ocupa în spatele fotoliului soţiei şi, aşezîndu-se pe un scăunel la picioarele ei, îşi rezemă amîndouă coatele pe braţele fotoliului.

— Da, l-am cîştigat şi încă de la bietul senior de Coucy.

— Cum aşa ?

— Află deci, — şi te sfătuiesc să-i porţi pică pentru asta — că avea pretenţia de a fi văzut două mîini cel puţin tot atît de frumoase ca ale dumitale.

— Şi unde le văzuse ?

— Ducîndu-se să cumpere un cal de paradă, în strada Ferronerie.

— La cine ?

— La fata unui negustor de cai. Cred că-ţi închipui că eu am negat că aşa ceva ar fi cu putinţă. Din încăpăţînare, el şi-a susţinut spusele, astfel încît am pus rămăşag, el inelul acesta, eu colierul de perle. — Valentina îl privea pe duce, ca pentru a-i citi în fundul sufletului. — Atunci, m-am deghizat în scutier spre a vedea minunăţia, şi m-am dus la bătrînul Champdivers să cumpăr, la un preţ nebunesc, doi dintre cei mai proşti cai pe care un cavaler purtînd coroană de duce i-a încălecat vreodată drept pedeapsă pentru păcatele lui. Dar totodată am văzut-o şi pe zeiţa cu braţe albe, cum ar

fi numit-o divinul Homer. Trebuie să recunosc că seniorul Coucy nu era un nebun atît de mare cum îl crezusem la început, şi era de neinchipuit cum o floare atît de frumoasă a putut să crească într-o asemenea grădină. Cu toate astea, frumoasa mea ducesă, nu m-am dat bătut : ca un cavaler viteaz, am susţinut onoarea doamnei gîndurilor mele. Coucy şi-a menţinut spusele. Pe scurt, ne pregăteam să-i cerem monseniorului rege să încuviinţeze o luptă spre a lămuri lucrurile, cînd am căzut la învoială să-l luăm drept judecător al înţelegerii noastre pe Pierre de Craon, foarte priceput în asemenea treburi. Aşadar ne-am dus împreună, acum vreo trei zile, mi se pare, la copila aceea frumoasă şi, pe cinstea mea, Craon este un judecător minunat, astfel că iată inelul în degetul dumitale ! Ce zici de povestea asta ?

— O cunoşteam, monseniore, zise Valentina privindu-l din nou cu îndoială.

— O ! O ! Cum aşa ? Coucy e un cavaler prea bine crescut spre a fi venit să-ţi facă o asemenea destăinuire.

— Tocmai de aceea nu de la el o cunosc.

— Dar de la cine oare ? întrebă Ludovic prefăcîndu-se cu totul nepăsător.

— De la judecătorul dumitale.

— De la seniorul Pierre de Craon ? Ah !...

Sprîncenele ducelui se încruntară cu putere iar dinţii îi scrîşniră ; dar îşi reluă îndată aerul zîmbitor.

— Da, înţeleg, urmă el ; Pierre ştie că îl consider ca însoţitorul meu, că îi arăt foarte multă bunăvoinţă, şi vrea să fie şi pe placul dumitale. De minune ! Dar nu găseşti că se face destul de tîrziu spre a vorbi astfel de lucruri fără rost ? Gîndeşte-te că regele ne aşteaptă mîine la dejun, că după terminarea mesei urmează lupte cavalereşti, că voi susţine cu vîrful lăncii că eşti cea mai frumoasă şi că, acolo, nu-l voi mai avea drept arbitru pe Pierre de Craon.

Zicînd acestea, ducele se duse la uşă, prin inelul căreia trecu stinghia de lemn înfăşurată în catifea brodată cu flori de crin, care era destinată să închidă uşa pe dinăuntru. Valentina îl urmărea cu privirile ; apoi, cînd

se întoarse, ea se ridică și, aruncîndu-i brațele pe după gît :

— Vai, monseniore, îi zise, ești foarte vinovat dacă mă înșeli.

III

A doua zi, ducele de Turena se sculă dis-de-dimineață și se duse la palat, unde îl găsi pe regele Carol pregătindu-se să asculte liturghia. Regele, care îl iubea mult, înainta spre el zîmbind și bine dispus ; dar băgă de seamă că. în schimb, ducele părea foarte trist, lucru care îl neliniști ; îi întinse mîna și privindu-l țintă :

— Dragă frate, îi zise el, ce necaz te apasă ? Spune-mi-l și mie. căci pari foarte tulburat.

— Monseniore, zise ducele, am și de ce.

— Haide, urmă regele luîndu-l de braț și conducîndu-l la o fereastră, spune-ne totul, căci vrem să știm ; și dacă te-a supărat cineva, va fi de datoria noastră să-ți facem dreptate.

Atunci ducele de Turena îi povesti scena ce se petrecuse în ajun și pe care am încercat să o punem sub ochii cititorului. Îi spuse cum seniorul Pierre de Craon îi trădase încrederea povestindu-i doamnei Valentina tainele sale. și asta numai cu gînduri rele ; apoi, cînd văzu că regele îi împărtășea pica, adăugă :

— Monseniore, pe credința pe care v-o datorez, vă jur că. dacă nu-mi faceți dreptate față de acest om, îl voi numi trădător și mincinos astăzi în fața întregii curți și nu va muri decît de mîna mea.

— N-ai să faci nimic, zise regele, și asta la rugămintea noastră, nu-i așa ? Dar îi vom spune chiar noi, și nu mai tîrziu decît astă-seară, să părăsească palatul nostru pentru că nu mai avem nevoie de serviciile lui. Cu atît mai mult cu cît nu este prima plîngere ce ne ajunge la urechi pe socoteala lui, și, dacă ne-am făcut că nu auzim, asta din considerație pentru dumneata și pentru că era unul din cei mai îndrăgiți favoriți ai dumitale. Fratele nostru de Anjou, regele Neapolelui, Siciliei

și Ierusalimului, unde se află mormîntul Mîntuitorului, — regele își făcu cruce — a avut, dacă e să-l credem, foarte multe necazuri pentru niște sume însemnate de bani pe care i le-a sustras. Dealtfel, este văr cu ducele de Bretania, care nu ține seama deloc de voința noastră, și ne-o dovedește pe fiecare zi pentru că nu a adus la îndeplinire despăgubirea pe care am cerut-o de la el în privința bunului nostru conetabil ; apoi am mai auzit că acel duce răutăcios continuă să nu recunoască autoritatea papii de la Avignon, care este adevăratul papă și mai continuă, cu toată interzicerea noastră, să bată monedă de aur, deși nu-i este îngăduit unui vasal să bată decît monedă de aramă. Apoi iarăși, urmă regele însuflețindu-se din ce în ce, mai știu din izvor sigur, frate, că ofițerii săi de justiție nu recunosc jurisdicția parlamentului din Paris și, lucru care este aproape crimă de înaltă trădare, merge pînă acolo încît să primească jurămîntul absolut al vasalilor săi, fără să țină seama de suzeranitatea noastră. Toate aceste lucruri și încă multe altele, fac ca rudele și prietenii ducelui să nu poată fi și ai mei ; și se potrivește tocmai bine că ai a te plînge de seniorul Pierre de Craon, împotriva căruia eu însumi începusem să am unele bănuieli. Așadar, să nu mai aduci vorba despre nimic astăzi, iar diseară pune-i în vedere voința dumitale, căci eu i-o voi pune în vedere pe-a mea. Cît despre ducele de Bretania, asta e o treabă de la suzeran la vasal și, dacă regele Richard ne acordă armistițiul de trei ani pe care i l-am cerut, deși este susținut de unchiul nostru de Burgundia, a cărui soție îi e nepoată, vom vedea care din noi doi este stăpîn în regatul Franței.

Ducele îi mulțumi regelui, căci îi era foarte recunoscător că îi luase partea în legătură cu insulta adusă și se pregăti să se retragă : însă cum clopotul de la Sfînta-Capelă suna în momentul acela începerea liturghiei, regele îl invită să vină s-o asculte, cu atît mai mult cu cît, în mod excepțional, avea să fie oficiată de arhiepiscopul de Rouen, seniorul Wilhelm de Viena, iar regina avea să asiste.

După liturghie, regele Carol, regina Isabela și monseniorul duce de Turena intrară în sala ospățului, unde găsiră adunați și așteptîndu-i pe toți seniorii și doamnele

pe care rangul, funcţia sau plăcerea regelui sau a reginei îi invitase la dejun. Prînzul era servit pe marea masă de marmură şi, în afară de aceasta, în faţa uneia din coloanele sălii, aşezaseră bufetul regelui, bogat acoperit şi împodobit cu veselă de aur şi de argint ; de jur împrejurul mesei se aflau nişte bariere păzite de uşieri şi de aprozi, pentru ca să nu poată intra decît cei care erau stabiliţi să servească la masă ; dar, cu toate aceste măsuri de prevedere, abia cu mare greutate se putea face serviciul, atît de mare era înghesuiala publicului. După ce regele, prelaţii şi doamnele îşi spălaseră mîinile în ibrice de argint pe care valeţii li le ofereau în genunchi, episcopul de Noyon, care făcea pe şeful mesei regelui, se aşează ; după el, episcopul de Langres, arhiepiscopul de Rouen, apoi regele ; acesta era îmbrăcat cu o jachetă de catifea grena căptuşită toată cu hermină, purta pe frunte coroana Franţei şi o avea alături pe doamna Isabela, încoronată şi ea cu o coroană de aur ; la dreapta reginei se afla regele Armeniei, iar după el, în ordinea pe care o vom arăta, ducesa de Berry, ducesa de Burgundia, ducesa de Tuluza, domnişoara de Nevers, domnişoara Bonne de Bar, doamna de Coucy, domnişoara Maria de Harcourt ; apoi, în sfîrşit spre capătul celălalt al mesei, doamna de Sully, soţia seniorului Guy de la Trémouille.

În afară de aceste mese, mai erau alte două ale căror onoruri erau făcute de ducii de Turena şi de Bourbon, de Burgundia şi de Berry, în jurul cărora luaseră loc cinci sute de seniori şi domnişoare ; însă înghesuiala era atît de mare, încît cu mare greutate au putut fi serviţi.

„Cît despre mîncăruri, care erau multe şi gustoase, — zise Froissart — n-am să mă apuc să vi le mai înşir ; însă am să vă vorbesc despre distracţiile dintre feluri, care erau rînduite cum nu se putea mai bine“.

Acest soi de spectacol, care, pe vremea aceea, împărţea prînzul în două, era foarte obişnuit şi foarte preţuit ; de îndată ce primul serviciu se termină, comesenii se ridicară deci şi se duseră să ocupe, la ferestre, pe postamente şi chiar pe nişte mese aşezate în acest scop în jurul curţii, cele mai bune locuri după cum putea fiecare să-şi facă rost ; era o atît de mare îmbulzeală, încît balconul unde

se aflau regele şi regina era, ca şi celelalte, ticsit de doamne şi de seniori.

În mijlocul curţii palatului, cîţiva tîmplari care, de mai bine de două luni, făceau această muncă, ridicaseră un castel din lemn, înalt de patruzeci de picioare [1] şi lung de şaizeci, în care se cuprindeau şi aripile ; în cele patru colţuri ale castelului, se aflau patru turnuri, iar în mijloc un al cincilea turn mai înalt decît toate celelalte. Castelul închipuia marea şi puternica cetate Troia, iar turnul cel mare palatul Ilion ; în jurul zidurilor erau zugrăvite, pe nişte paveze, stemele regelui Priam, ale viteazului Hector, fiul său, precum şi ale regilor şi prinţilor ce au fost închişi în Troia împreună cu ei. Această construcţie era aşezată pe patru roţi, pe care cîţiva oameni le puneau în mişcare şi cu ajutorul cărora puteau să-i imprime toate manevrele trebuincioase apărării sale. Dibăcia lor fu pusă în curînd la încercare ; căci din două părţi înaintară spre a da asaltul în acelaşi timp, şi ajutîndu-se unii pe alţii, un stindard şi o corabie : stindardul închipuia tabăra pedestrimii, iar corabia flota grecilor ; amîndouă erau pavoazate cu stemele celor mai viteji cavaleri ce îl urmau pe regele Agamemnon, de la Ahile cel cu picioare iuţi pînă la prevăzătorul Ulise ; erau vreo două sute de oameni atît în tabără cît şi în corabie şi, sub una din porţile de la grajdurile regelui, se zărea capul calului de lemn care aştepta liniştit să-i sosească ceasul pentru a intra în scenă. Dar, spre marea mîhnire a celor de faţă, spectacolul nu putu ajunge pînă la acest punct ; căci, în momentul în care grecii din corabie şi din tabără, avîndu-l pe Ahile în frunte, îi asaltau cu cel mai mare curaj pe troienii din castel, minunat apăraţi de către Hector, se auzi o trosnitură puternică, urmată de mişcări şi de frămîntări îngrozitoare ; aceasta din pricină că una din schele se rupsese în faţa porţii parlamentului, tîrînd în cădere pe toţi pe care îi susţinea.

Atunci, cum se întîmplă totdeauna în asemenea prilejuri, fiecare temîndu-se pentru el de acelaşi accident, ţipă

---

[1] Picior, veche măsură de lungime franceză, egală cu 0,3249 m. (N.T.)

ca şi cînd accidentul s-ar fi şi întîmplat ; avu loc deci o mare învălmăşeală prin mulţime ; căci toată lumea voia să coboare deodată şi se repezi spre trepte, care se rupseră. Cu toate că regina şi doamnele, care se aflau pe balcoanele de piatră ale palatului, nu aveau a se teme de nimic, frica le cuprinse tot atît de mult transformîndu-se într-un fel de panică şi, fie de teama nechibzuită pentru o primejdie ce nu putea să le atingă, fie spre a nu vedea scena de învălmăşeală ce se petrecea sub ochii lor, se repeziră înapoi spre a intra în sala de ospăţ ; însă în spatele lor se îngrămădiseră unii peste alţii o ceată întreagă de scutieri, de valeţi şi de paji ; în spatele acestora se afla poporul care se folosise de graba cu care uşierii şi aprozii se duseseră la ferestre, spre a da buzna în sală, astfel încît doamna Isabela nu putu străbate mulţimea, şi căzu pe jumătate moartă şi leşinată în braţele ducelui de Turena care se afla în preajma sa. Regele porunci atunci să înceteze jocurile ; se ridicară mesele pe care al doilea serviciu era gata pregătit ; se doborîră barierele ridicate împrejur, astfel încît pe locul ce-l ocupau acestea comesenii se putură împrăştia nestingheriţi. Din fericire, nu se întîmplase nici un accident grav ; doar doamna Coucy fusese puţin înghesuită, iar doamna Isabela era tot leşinată ; o aduseră lîngă o fereastră mai retrasă căreia îi sparseră geamul spre a-i veni mai repede aer, ceea ce o făcu să-şi revină. Dar căpătase o asemenea frică încît ceru să plece numaidecît ; cît despre spectatorii din curte, erau cîţiva morţi şi un mare număr dintre ei căpătase, în acest accident, răni mai mult sau mai puţin grave.

După ce se mai potolise zarva, regina se urcă în litieră şi, însoţită de seniorii şi doamnele ce formau în juru-i un alai de mai mult de o mie de cai, se duse, trecînd prin cîteva străzi, la palatul Saint-Paul ; cît despre rege, acesta coborî, într-o barcă, pînă dincolo de podul Change şi o luă pe Sena în sus împreună cu cavalerii ce aveau să ia parte la întrecerea pe care avea s-o conducă.

Ajungînd la palat, regele găsi un dar frumos pe care veneau să i-l ofere, în numele burghezilor din Paris, patruzeci dintre bărbaţii cei mai de vază din oraş ; postavul veşmintelor era de aceeaşi culoare la toţi, de parcă

ar fi fost o uniformă. Darul se afla într-o litieră, acoperită cu un voal de mătase ce lăsa să se vadă giuvaerurile ce îl compuneau : erau patru castronaşe, patru ibrice şi şase farfurii, toate din aur masiv şi cîntărind cincizeci de mărci [1].

Cind apăru regele, purtătorii litierei, care erau îmbrăcaţi în sălbatici, o depuseră înaintea lui în mijlocul camerei, iar unul din burghezii care o însoţeau puse un genunchi pe pămint în faţa regelui şi îi zise :

— Prea scumpe sire şi nobile rege, burghezii voştri din Paris vă dăruiesc, cu prilejul urcării voastre pe tron, toate giuvaerurile ce se găsesc în această litieră ; altele asemănătoare sînt oferite, în momentul de faţă, doamnei regine şi doamnei ducese de Turena.

— Vă foarte mulţumesc ! răspunse regele ; aceste daruri sînt frumoase şi scumpe, şi ne vom aminti în toate împrejurările de cei ce ni le-au făcut.

Într-adevăr, două litiere asemănătoare aşteptau la locuinţa lor pe regină şi pe doamna ducesă de Turena : a reginei era purtată de doi oameni deghizaţi unul în urs şi celălalt în licorn, şi conţinea un ceainic, două butelci, două cupe, două solniţe, şase vase de bucătărie, şase lighenaşe, totul din aur curat şi masiv, precum şi douăsprezece lămpi, douăzeci şi patru de străchini, şase farfurii mari şi două castroane de argint, totul în greutate de trei sute de mărci.

Cît despre cei care purtau litiera destinată doamnei ducese de Turena, aceştia erau îmbrăcaţi în mauri, aveau faţa înnegrită, purtau turbane albe ca şi cînd ar fi fost sarazini sau tătari, iar veşmintele erau lucrate din stofe bogate de mătase. Litiera conţinea, ca obiecte de aur un vas, o oală mare, două bomboniere, două farfurii mari, douăzeci şi patru de străchini, douăzeci şi patru de solniţe şi douăzeci şi patru de ceşti ; totul, atit în aur cît şi în argint, cîntărea două sute de mărci. Valoarea tuturor obiectelor dăruite se ridica, spune Froissart, la mai mult de şaizeci de mii de coroane de aur.

---

[1] Circa 12,500 kg. Marca era o veche măsură de greutate pentru cintărirea metalelor preţioase, echivalînd cu circa 0,250 kg. (N.T.).

Oferind reginei aceste daruri mărețe, burghezii nădăjduiau să-i atragă bunăvoința și s-o hotărască să nască la Paris. spre a obține prin acest mijloc vreo micșorare a impozitelor ; dar se întîmplă cu totul altfel ; căci atunci cînd i-a sosit vremea să nască, regele a luat-o cu el pe doamna Isabela ; a crescut impozitul pe sare și a scăzut cu doisprezece și cu patru dinari moneda de argint care circula din timpul domniei lui Carol al V-lea ; astfel încît, deoarece asemenea monedă era a oamenilor de rînd și a cerșetorilor, aceștia s-au văzut lipsiți atunci de cele trebuincioase, din neputința de a o folosi [1].

Dealtfel, darurile despre care am vorbit le-au bucurat foarte mult pe regină și pe doamna Valentina, care le-au mulțumit cu multă bunăvoință celor ce le-au adus ; apoi se pregătiră să se îndrepte spre cîmpul de la Sfînta Ecaterina, unde fusese amenajată o arenă pentru cavaleri și se înălțaseră niște tribune pentru doamne.

Dintre cei treizeci de cavaleri care aveau să se ia la întrecere în ziua aceea [2], și care erau numiți cavalerii Soarelui de aur, pentru că purtau pe scuturi un soare ce răspindea raze, douăzeci și nouă așteptau, înarmați din cap pînă-n picioare, în arenă. Al treizecilea intră ; toate lăncile se plecară spre a-l primi : era regele.

Un murmur prelungit anunță aproape în același timp sosirea reginei ; luă loc pe estrada pregătită pentru ea, avînd la dreapta pe doamna ducesă de Turena și la stînga pe domnișoara de Nevers [3]. Înapoia celor două prințese

---

[1] Frolssart, călugărul de la Saint-Denis. (N.A.).

[2] Aceștia erau regele, ducele de Berry, ducele de Burgundia, ducele de Bourbon, contele de la Marche, seniorul Jacquemart de Bouroon, fratele său ; seniorul Wilhelm de Namur, seniorul Olivier de Clisson, seniorul Jean de Viena, seniorul Jacquemin de Viena, fratele său ; seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Wilhelm, fratele său ; seniorul Filip de Bar, seniorul de Rochefort, seniorul de Rais, seniorul de Beaumanoir, seniorul Jean de Barbançon, contele de Flandra, seniorul de Coucy, seniorul Jean de Bar, seniorul de Nantouillet, seniorul de la Rochefoucauld, seniorul de Garancières, seniorul Jean de Harpedanne, baronul de Saint-Véry, seniorul Pierre de Craon, seniorul Regnault de Roye, seniorul Geoffroy de Charny și seniorul Wilhelm de Lignac (N.A.).

[3] Se numea domnișoară orice femeie al cărei soț nu fusese încă numit cavaler. (N.A.).

stăteau în picioare ducele Ludovic şi ducele Jean, schimbînd din cînd în cînd cîteva cuvinte, cu acea politeţe rece, obişnuită celor pe care poziţia lor socială îi sileşte să-şi ascundă gîndurile. Îndată ce regina se aşează, toate celelalte doamne care nu aşteptau decît clipa aceea, se răspîndiră în valuri în incinta ce le era rezervată şi care în curînd se împestriţă cu ţesături de aur şi de argint şi străluci de diamante şi de tot felul de giuvaeruri.

În clipa aceea, cavalerii ce trebuiau să lupte se aşezară în ordine unul cîte unul, avîndu-l în frunte pe rege ; după el veneau ducii de Berry, de Burgundia şi de Bourbon, apoi ceilalţi douăzeci şi şase de concurenţi, înaintînd după rangul şi funcţia lor. Fiecare, trecînd prin faţa reginei, înclină pînă la pămînt vîrful lăncii şi regina salută de atîtea ori cîţi cavaleri erau.

După terminarea defilării, concurenţii se împărţiră în două trupe. Regele luă comanda uneia, iar conetabilul pe-a celeilalte. Carol o conduse pe a sa în dreptul balconului reginei. Clisson se retrase spre marginea opusă.

— Monsenior de Turena, zise atunci ducele de Nevers, nu vă cuprinde cumva dorinţa să vă alăturaţi acestor nobili cavaleri şi să rupeţi o lance în onoarea doamnei Valentina ?

— Dragă vere, răspunse cu răceală ducele, regele, fratele meu, mi-a îngăduit să fiu singurul provocator al zilei de mîine ; nu într-o învălmăşeală, ci într-o luptă ; nu unu contra unu, ci singur contra tuturor vreau să susţin frumuseţea doamnei mele şi onoarea numelui meu.

— Şi aţi mai putea adăuga, monseniore, că şi una şi alta ar putea fi susţinute cu alte arme decît cu nişte jucărioare de copii care se folosesc în asemenea întreceri.

— Tocmai de aceea, vere, sînt gata să le susţin cu cele folosite de adversari spre a le ataca. La intrarea pavilionului meu se va găsi un scut de pace şi unul de război : cei care vor lovi scutul de pace îmi vor face cinste ; cei care vor lovi scutul de război îmi vor face plăcere.

Ducele de Nevers se înclină ca un om care, aflînd tot ce voia să ştie, doreşte ca discuţia să nu se mai lungească ; cît despre ducele de Turena, acesta păru să nu

fi înțeles rostul întrebărilor, și începu să se joace nepăsător cu una din panglicile de dantelă ce atîrnau de pe pălăria [1] reginei.

Tocmai atunci sunară trompetele ; auzind chemarea care îi anunța că învălmășeala avea să înceapă, își încătărămară scutul la git, se infipseră bine în șa, își fixară lancea în suport, astfel încît fiecare era gata atunci cînd ultimul sunet al fanfarei încetă, și nu se mai auzi decît glasul arbitrilor care strigau în același timp din cele două părți ale arenei :

— Lăsați-i să pornească !

Abia se rostiră aceste cuvinte, că pămîntul dispăru sub valuri de praf, în mijlocul cărora era cu neputință să-i urmărești pe luptători. Aproape numaidecît se auzi zgomotul făcut de cele două trupe care se izbeau ; arena apăru atunci privirilor ca o mare înfuriată care rostogolește valuri de aur și de argint. Din cînd în cînd, se vedea apărind în vîrful unuia din aceste valuri, întocmai ca un bulgăre de spumă, vreun panaș alb ; însă aproape toate faptele de vitejie din această primă ciocnire au fost irosite, astfel că numai după ce trompetele sunară încetarea, iar cele două trupe se retraseră fiecare în tabăra ei, se putu recunoaște de partea cui era avantajul... Opt cavaleri călare și înarmați mai rămîneau în jurul regelui ; erau monseniorul duce de Burgundia, seniorul Wilhelm de Namur, seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Jean de Harpedanne, baronul de Saint-Véry, seniorul Regnaud de Roye, seniorul Filip de Bar și seniorul Pierre de Craon.

Pentru o clipă, regele avusese de gînd să-i interzică întrecerea acestuia din urmă, din pricina mîniei de care fusese cuprins împotriva lui ; dar cugetase că retragerea lui ar fi dezorganizat întrecerea, pentru care numărul luptătorilor trebuia neapărat să fie cu soț.

Pe conetabil nu-l mai însoțeau decît șase : erau monseniorul duce de Berry, seniorul Jean de Barbançon, seniorul de Beaumanoir, seniorul Geoffroy de Charny, seniorul Jean de Viena și seniorul de Coucy. Toți ceilalți fuseseră aruncați la pămînt și nu mai aveau dreptul să

---

[1] În fr. *hennin*. Pălărie de damă în formă de con, din vîrful căreia atîrnau niște panglici. (N.T.).

încalece, sau atinseseră bariera dînd înapoi din faţa adversarului şi, prin acest fapt, erau socotiţi învinşi ; onoarea primei ciocniri fusese deci de partea regelui, care păstrase cei mai mulţi cavaleri.

Pajii şi valeţii se folosiră de această clipă de răgaz pentru a atinge [illegible] mai iute de acest prilej ; doamnele încuviinţară cu multă bucurie această măsură, iar cavalerii, siguri că vitejia lor avea să fie de-acum înainte văzută şi aplaudată, căpătară şi mai mult curaj ; fiecare îşi chemă pajul sau scutierul, îl puse să-i controleze armura, să-i închingă din nou calul, să-i încătărămeze mai solid scutul şi se pregăti iarăşi de luptă.

Semnalul nu se lăsă aşteptat ; trompetele sunară pentru a doua oară, lăncile fură îndreptate înainte şi la cuvintele „Lăsaţi-i să pornească !" cele două mici trupe, micşorate deja cu mai mult de jumătate, se repeziră una spre alta.

Toate privirile se îndreptară asupra regelui şi asupra seniorului Olivier de Clisson, care alergau unul spre altul. Pe la jumătatea arenei se întîlniră : regele îşi atinse adversarul în plin scut, atît de puternic şi atît de viguros, încît lancea i se rupse ; însă, cu toate că lovitura trebuie să fi fost destul de grea, bătrînul soldat rămase drept şi nemişcat în şa : numai calul îşi îndoi puţin picioarele dinapoi, dar şi le îndreptă numaidecît la prima lovitură de pinten. Cît despre conetabil, el întinsese lancea ca pentru a-l ameninţa pe rege ; dar ajungînd în dreptul lui, îi ridicase vîrful, arătînd prin aceasta că ţinea la cinstea de a lupta împotriva suveranului său, dar că îl respecta prea mult pentru a-l lovi, chiar într-un joc.

— Clisson, Clisson, îi zise regele rîzînd, dacă n-ai să te slujeşti mai cu dibăcie de spada de conetabil decît de lancea de cavaler, am să-ţi retrag lama şi n-am să-ţi las decît teaca ; aşadar te sfătuiesc să vii de azi înainte la întrecerile cavalereşti cu o nuia de trestie drept orice armă, căci îţi va face acelaşi serviciu ca şi lancea, dacă ai de gînd să te slujeşti de ea totdeauna la fel.

— Monseniore, răspunse Clisson, cu o trestie aş putea să-i înfrunt pe duşmanii Alteţei Voastre şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, nădăjduiesc că aş ieşi biruitor ; căci dragostea şi respectul ce am pentru Alteţa Voastră mi-ar da

tot atîta curaj să vă apăr cîtă teamă mi-au dat să vă atac. Cît despre felul în care socotesc să mă slujesc de lance impotriva oricărui altuia decît voi, dacă vreţi să judecaţi singur, priviţi, monseniore, şi cît mai repede.

Într-adevăr, seniorul Wilhelm de Namur, după ce îl azvîrlise din şa pe seniorul Geoffroy de Charny, revenise în mijlocul arenei şi căuta din ochi împotriva cui să mai lupte. Însă fiecare era ocupat cu adversarul lui şi, cu toate că ar fi avut dreptul să meargă să dea ajutor acelora din tabăra sa care erau prea înghesuiţi, dispreţuia această neegalitate. În aceeaşi clipă, auzi vocea conetabilului care striga :

— Luptă cu mine, dacă vrei, senior de Namur !

Wilhelm înclină din cap în semn că primea provocarea, se înfipse bine în scări, îndreptă lancea înainte, strînse frîul în mînă şi alergă spre seniorul Olivier care, de partea lui, îşi porni calul în galop, pentru a-şi scuti adversarul de jumătate din drum : se întîlniră.

Seniorul Wilhelm îndreptase vîrful lăncii spre coiful lui Clisson, şi lovitura era atît de bine calculată, încît îl atinse pe conetabil deasupra vizierei şi îi azvîrli coiful. În acelaşi timp, lancea seniorului Olivier lovise scutul adversarului în plin. Wilhelm de Namur era prea bun călăreţ ca să cadă din şa ; dar puterea loviturii era atît de mare încît rupse chinga, iar călăreţul, cu şa cu tot, se rostogoli la zece paşi de cal. Doamnele fîlfîiră eşarfele. Era una din cele mai frumoase lovituri de lance de pînă atunci.

Clisson nu-şi pierdu vremea să ceară o altă cască, deoarece văzu că mica lui trupă, care nu putuse să-şi recapete avantajul, era greu înghesuită. Se azvîrli, cu capul descoperit, în mijlocul învălmăşelii, îşi sfărîmă lancea, deja obosită după trei curse, de casca seniorului Jean de Harpedanne, pe care i-o azvîrli la pămînt ; şi trăgîndu-şi spada, îl înghesui atît de strîns încît îl făcu să atingă bariera. Atunci se întoarse spre cîmpul de luptă. Doar doi cavaleri se mai luptau unul cu altul : erau seniorul de Craon şi seniorul de Beaumanoir. Cît despre rege, acesta rămăsese spectator al întrecerii şi nu mai luase parte la ea de cînd alergase împotriva lui Clisson. Conetabilul făcu la fel şi aşteptă rezultatul luptei dintre

ultimul său cavaler şi ultimul adversar. Avantajul părea să fie de partea seniorului de Beaumanoir, cînd spada i se rupse de scutul seniorului Pierre de Craon. Întrucît nu era îngăduit să se slujească decît de lance şi de spadă, şi cum seniorul de Beaumanoir zdrobise amîndouă aceste arme, se găsi, spre marea lui deznădejde, fără putinţă de a mai continua lupta, şi făcu semn cu mîna că se declara învins. Seniorul Pierre de Craon se întoarse, crezînd că a rămas singurul luptător al cîmpului de bătălie, cînd îl zări, la zece paşi de el, pe Clisson, vechiul său duşman, care îl privea zîmbind : onoarea zilei avea să se hotărască între ei doi.

Pierre de Craon scoase de sub coif un strigăt de ciudă ; căci, deşi era un cavaler iscusit şi neîntrecut în toate vicleşugurile armelor, îl cunoştea bine pe omul de fier împotriva căruia avea să lupte ; cu toate astea nu şovăi o clipă şi, lăsînd frîul liber pe gîtul calului, se răsturnă aproape pe crupă, apucă spada cu amîndouă mîinile şi se năpusti asupra conetabilului. În drum, fu văzut cum învîrteşte de două ori cu iuţeală spada scînteietoare ; apoi se abătu, cu un zgomot asemănător cu al unui ciocan ce loveşte o nicovală, pe scutul cu ajutorul căruia Clisson îşi ocrotea capul descoperit. Cu siguranţă că dacă spada ar fi fost ascuţită, scutul, oricît ar fi fost de solid şi din oţelul cel mai fin, ar fi fost o slabă apărare pentru o asemenea lovitură ; dar se luptau cu arme neascuţite şi conetabilul nu păru să fi fost zdruncinat mai mult decît l-ar fi izbit o nuia de salcie aruncată de mîna plăpîndă a unui copil.

Bătrînul războinic se întoarse spre Pierre de Craon care din goana calului îl depăşise cu mai mulţi paşi, dar care, deja în poziţie de apărare, îl aştepta cu vîrful spadei îndreptat spre faţă. De astă dată, conetabilul ataca iar Pierre de Craon se apăra. Atacul fu simplu : seniorul Olivier îndepărtă cu spada lui pe cea a adversarului ; apoi, apucînd la rîndu-i arma cu amîndouă mîinile şi, ca şi cînd nici n-ar fi catadicsit să se slujească de lamă, dădu cu mînerul o lovitură atît de puternică în coiful seniorului de Craon, încît îl turti ca şi cînd s-ar fi folosit de o ghioagă. Cavalerul întinse braţele şi căzu leşinat fără a mai rosti un singur cuvînt.

Atunci conetabilul, înaintînd spre rege, sări jos de pe cal şi, apucînd spada de vîrf îi prezentă mînerul, declarînd astfel că se recunoştea învins şi că ceda regelui onoarea zilei ; însă regele, care văzu că această acţiune era un lucru de curată curtenie, coborî la rîndu-i de pe cal, îl îmbrăţişă pe Clisson şi îl conduse, în uralele doamnelor şi seniorilor pînă sub balconul reginei, unde fu îndelung felicitat de doamna Isabela, de monseniorul de Turena, care văzuse cu plăcere păţania seniorului Pierre de Craon, şi de către ducele de Nevers care, deşi nu-i purta o prea mare prietenie conetabilului, era el însuşi prea bun luptător pentru a nu admira marile fapte de arme izbutite de acesta.

În momentul acela, o cavalcadă se opri în faţa porţii bisericii Sfînta Ecaterina ; cel care părea să fie şeful, descălecă şi se îndreptă spre arenă. Intră plin de praf pe haine şi pe cizme şi, mergînd drept la rege, puse un genunchi pe pămînt şi îi prezentă o scrisoare cu sigiliul regelui Angliei. Carol o deschise : cuprindea armistiţiul acordat de regele Richard şi de unchii săi, care armistiţiu avea o durată de trei ani, pe uscat şi pe mare, adică de la 1 august 1389 şi pînă la 19 august 1392. Regele o citi cu glas tare şi această ştire, pe care fiecare o aştepta cu nerăbdare şi care sosea într-un asemenea moment, păru încă o nouă şi minunată prevestire a fericirii ce se nădăjduia de la o domnie ce începea sub atît de preţioase împrejurări. Astfel că seniorul de Chateaumorand, care era purtătorul acelui mesaj, primi numeroase felicitări din partea Curţii ; iar regele, spre a-i face cinste şi a-i dovedi mulţumirea sa, îl invită la masă şi îl luă după el cu cizmele prăfuite, fără a-i îngădui măcar să-şi schimbe îmbrăcămintea.

În seara aceleiaşi zile, seniorul de la Rivière şi seniorul Jean Lemercier, din partea regelui, seniorul Jean de Beuil şi seneşalul de Turena, din partea ducelui, se prezentară la locuinţa seniorului Pierre de Craon, care se afla în apropiere de cimitirul Sfîntul Ioan şi îi puseră în vedere, din partea regelui şi a ducelui, că nici unul nici celălalt nu mai aveau nevoie de serviciile lui.

Noaptea următoare, cu toate că era încă suferind şi îndurerat de lovitura ce o primise şi de căzătura ce o suferise, seniorul Pierre de Craon părăsi Parisul cu echipajele sale şi o luă pe drumul spre Anjou, unde stăpînea un castel mare şi puternic, ce se numea Sablé.

IV

A doua zi, încă din zori, crainici purtînd livreaua duce-lui de Turena străbătură străzile Parisului, precedaţi de trompete, oprindu-se la toate răspîntiile şi pieţele şi dînd citire unor scrisori de provocare, ce fuseseră trimise încă de o lună în toate părţile regatului, precum şi în principalele oraşe din Anglia, Italia şi Germania ; ele erau concepute în termenii următori :

„Noi, Ludovic de Valois, duce de Turena, prin graţia lui Dumnezeu fiu şi frate al regilor Franţei, pentru marea dorinţă pe care o avem de a vedea şi a cunoaşte pe nobilii gentilomi, cavaleri sau scutieri, fie din regatul Franţei, fie din alte regate, aducem la cunoştinţă, nu din mîndrie, ură sau rea voinţă, ci din dorinţa de a ne afla în onorabila lor tovărăşie, cu învoiala regelui fratele nostru, că ne vom afla în arenă de la orele zece dimineaţa pînă la orele trei după-amiază ; şi aceasta împotriva oricăruia se prezintă ; în faţa cortului nostru care se va înălţa la intrarea în arenă, vor fi agăţate scuturile şi pavezele cu armoariile noastre : adică scuturile noastre de război şi pavezele de pace ; şi cine va voi să se întreacă, îşi va trimite scutierul sau va veni el singur să ne atingă pavăza cu lemnul lăncii, dacă vrea întrecerea de pace ; scutul nostru, cu vîrful de fier al lăncii, dacă vrea întrecerea de război. Şi pentru ca toţi gentilomii, nobili cavaleri şi scutierii cărora acest lucru le va veni la cunoştinţă să-l considere sigur şi statornic, am pus să se publice aceste scrisori şi le-am pecetluit cu sigiliul armelor noastre. Scrise, făcute şi date la Paris, în palatul nostru de Turena, în a douăsprezecea zi de iunie a anului 1389 de la naşterea Mîntuitorului".

Anunțul unei întreceri în care primul prinț de sînge [1] avea să lupte în arenă, de multă vreme stîrnise o mare vilvă. Cei din sfatul regelui încercaseră să se împotrivească, însă ducele de Turena venise să-i ceară fratelui său ingăduința să facă această ispravă cu prilejul intrării doamnei Isabela ; regele, căruia îi plăceau și lui asemenea jocuri și care era foarte iscusit în mînuirea armelor, trimise totuși să-l cheme pe ducele de Turena spre a-l ruga să renunțe la proiectul său ; însă acesta îi răspunsese că își luase angajamentul acestei întreceri în fața doamnelor de la Curte, iar regele, care cunoștea întreaga valoare a unui asemenea cuvînt, îngăduise ca lucrurile să-și urmeze cursul.

Dealtfel, nu se întîmpinau prea multe riscuri în asemenea jocuri ; aproape totdeauna adversarii luptau cu arme neascuțite, iar scutul de război ce se afla în fața cortului provocatorului alături de paveza de pace, nu era acolo decît pentru a arăta că stăpînul lui nu dădea înapoi din fața nici unei încercări și era dispus să primească orice fel de provocare. Totuși, se întîmpla uneori ca niște învrăjbiri personale, folosindu-se de acest prilej, să se strecoare ca prietene în arenă, iar acolo, demascîndu-se deodată, veneau să ofere o luptă adevărată în locul unei lupte prefăcute ; de aceea să găseau în cort, pentru orice eventualitate, arme ascuțite și un cal echipat de război.

Doamna Valentina, deși părtașă a entuziasmului cavaleresc din acele vremuri, nu aștepta fără îngrijorare rezultatul întrecerilor ; cererea sfetnicilor regali îi păruse destul de dreaptă și se temuse cu inima de ceea ce alții gîndiseră cu mintea. Era deci cufundată în cugetări asemănătoare cu cele ce le-am făcut și noi, cînd i se spuse că aceeași tînără pe care trimisese s-o cheme cu două zile mai înainte, aștepta în anticameră bunul său plac pentru a o primi. Doamna Valentina făcu ea însăși cîțiva pași spre ușă. Odette intră.

---

[1] Nu trebuie să se creadă totuși că pe vremea aceea prinții de sînge erau ceea ce au devenit mai tîrziu sub Henric IV ; ei nu erau priviți la drept vorbind decît ca primii gentilomi ai regatului, și nu împărtășeau în nici un chip caracterul sacru de care se bucura deja regalitatea. (N.A.).

Era tot aceeaşi frumuseţe, aceeaşi gingăşie, aceeaşi nevinovăţie ; dar întreaga înfăţişare a acelei blînde fiinţe căpătase o nuanţă de melancolie mortală.

— Dar ce ai ? o întrebă ducesa înspăimîntată de paloarea ei ; şi cărui fapt datorez prilejul de a te vedea ?

— Aţi fost atît de bună cu mine, răspunse Odette, încît nu am voit să închid grilajul unei mănăstiri între mine şi lume fără a-mi lua rămas bun de la dumneavoastră.

— Cum, sărmană copilă, zise doamna Valentina înduioşată, vrei să te călugăreşti ?

— Nu încă, doamnă, căci tata m-a pus să-i făgăduiesc că nu mă voi călugări cît va trăi el ; însă am plîns atît de energic şi atît de mult pe pieptul lui, m-am rugat atît de mult la genunchii săi, încît mi-a îngăduit să mă retrag la mănăstirea Sfînta Treime, a cărei stareţă este mătuşa mea ; şi iată că mă duc acolo.

Ducesa îi luă mîna.

— Dar asta nu e tot ce aveai să-mi destăinuieşti, nu-i aşa ? zise ea ; căci în ochii fetei mai rămînea o vie expresie de tristeţe şi de teamă.

— Nu, voiam să vă vorbesc despre...

— Despre cine ?

— Şi despre cine vreţi să vă vorbesc, dacă nu de el ? pentru cine vreţi să mă tem, dacă nu pentru el ?

— De ce te poţi teme ?

— Mă veţi ierta, nu-i aşa ? că vă vorbesc dumneavoastră, doamna Valentina, de monseniorul duce de Turena ; însă totuşi, dacă vreo primejdie...

— Ce primejdie ! exclamă doamna Valentina. Vorbeşte mai lămurit : mă faci să mor !

— Ducele va susţine întrecerea astăzi, nu-i aşa ?

— Da. Şi ce-i cu asta ?

— Vreau să vă spun că a venit ieri la tatăl meu... — ştiţi că tatăl meu are faima de a ţine în grajdurile lui cei mai buni cai de luptă ce se pot găsi în oraşul Paris ; — au venit ieri nişte oameni care au cerut să vadă cel mai puternic şi cel mai focos cal de luptă pe care îl are de vînzare. Tata i-a întrebat dacă le trebuia pentru întrecerea de azi şi ei au răspuns că da ; un cavaler străin voia să ia parte la întrecere. „Va avea loc deci o întrecere de

război ? reluă tata. — Desigur, au răspuns ei rîzînd, şi încă una înverşunată !“ Atunci, tremurînd la auzul acelor vorbe, i-am urmărit ; am coborît odată cu ei ; au ales calul cel mai robust ce se afla în grajduri ; i-au încercat pe cap o armură de protecţie pentru luptă.

Odette suspină.

— Înţelegeţi, doamnă ?... Ah ! spuneţi-i toate astea ducelui : spuneţi-i că există un plan şi o ameninţare împotriva lui ; spuneţi-i să se apere din toate puterile şi cu toată dibăcia.

Ea căzu în genunchi.

— Să se apere pentru ,dumneavoastră, care sînteţi atît de frumoasă şi care îl iubiţi atît de mult ; vai ! spuneţi-i cum vă spun eu, în genunchi ; cu mîinile împreunate : spuneţi-i cum i-aş spune eu, dacă aş fi dumneavoastră.

— Îţi mulţumesc, copila mea, îţi mulţumesc.

— Le veţi spune scutierilor săi, nu-i aşa ? să-i aleagă cea mai rezistentă armură ; cînd a venit pentru dumneavoastră în Italia, trebuie să fi adus de-acolo vreo armură de Milano, unde se zice că se fac cele mai bune armuri din lume. Spuneţi-i să aibă grijă să-i fie coiful bine legat. Apoi, în sfîrşit, dacă veţi vedea, ceea ce este cu neputinţă, căci ducele de Turena este cel mai frumos, cel mai viteaz şi cel mai iscusit cavaler din regat... Ce spuneam ?... Ah ! da : dacă veţi vedea că dă semne de slăbire, căci adversarul său ar putea să se folosească de vreo vrăjitorie, rugaţi-l pe rege, căci regele va fi acolo, nu-i aşa ? rugaţi-l pe rege să poruncească încetarea luptei ; are acest drept, l-am întrebat pe tatăl meu. Arbitrii întrecerii nu au decît să-şi arunce bastonul între luptători şi lupta trebuie să înceteze ; ei bine, spuneţi-i să poruncească încetarea acestei nenorocite lupte, pentru că nu o poate împiedica ; iar eu, în vremea aceasta...

Fata se opri.

— Ce vei face ? întrebă mai cu răceală ducesa.

— Eu mă voi închide în biserica mănăstirii. Acum cînd viaţa mea îi aparţine lui Dumnezeu, trebuie să mă rog pentru toţi oamenii şi mai cu seamă pentru suveranul meu, pentru fraţii şi fiii săi. Mă voi ruga pentru el cu fruntea pe marmură ; îl voi ruga pe Dumnezeu să ia zi-

lele mele, căci nu mai am ce face cu ele, în schimbul alor sale ; şi Dumnezeu mă va ajuta. Dumnezeu îmi va împlini rugămintea poate... Dumneavoastră, la rîndu-vă, rugaţi-vă la fel. Fără îndoială că Dumnezeu va auzi glasul vostru înainte de a-l auzi pe al meu ; căci sînteţi o mare prinţesă, iar eu nu sînt decît o fată sărmană. Adio, doamnă, adio !

Zicînd acestea, Odette, se ridică, sărută pentru ultima oară mîna ducesei şi se repezi afară din cameră.

Ducesa de Turena se duse de îndată la apartamentele soţului ei ; însă de mai bine de o oră acesta se afla la pavilionul său, unde se dusese mai devreme spre a se echipa cu cele mai bune armuri.

În clipa aceea, veni cineva să-l anunţe că regina îl aştepta spre a se duce la arena Sfînta Ecaterina.

Locul întrecerii era acelaşi ca în ajun : numai că, în interiorul incintei şi sub balconul regelui, se ridicase cortul monseniorului de Turena avînd deasupra un blazon cu armoariile sale şi comunicînd cu o încăpere mare din cherestea unde se adăposteau scutierii şi caii, aceştia din urmă în număr de patru, trei destinaţi întrecerilor de pace, al patrulea cu armura de război. În stînga cortului se afla scutul mic de război al ducelui fără nici un blazon, avînd drept singură deviză un baston noduros cu aceste cuvinte : „Ofer provocarea".

În partea dreaptă se afla scutul de pace, avînd în mijloc trei flori de crin pe un fond albastru deschis, care erau armoariile fiilor Franţei. În faţă şi la capătul arenei se afla o poartă ce da spre un cîmp vecin cu palatul Tournelles, poartă ce era destinată ca loc de intrare pentru cavaleri.

De îndată ce regele, regina, seniorii şi doamnele de la curte se aşezaseră la locurile lor, un crainic, precedat de doi trompeţi înaintă şi citi cu glas tare anunţurile de provocare pe care le-am adus la cunoştinţă cititorilor noştri la începutul acestui capitol ; numai că, arbitrii întrecerii adăugaseră o clauză în legătură cu felul în care avea să se desfăşoare întrecerea, anume că orice cavaler sau scutier care ar atinge scutul de pace se angaja să încerce numai două lănci ; cît despre cei ce ar atinge

scutul de război, era obiceiul să-şi aleagă armele după voinţă.

După anunţarea celor de mai sus, crainicul intră în cort. Arbitrii întrecerii, care erau seniorul Olivier de Clisson şi monseniorul duce de Bourbon, se instalară pe cele două laturi ale arenei, şi trompetele făcură să răsune semnalul de provocare. Doamna Valentina era galbenă ca ceara.

Urmă o clipă de tăcere, după care o altă trompetă răspunse din afara arenei, repetînd aceleaşi sunete. Porţile de la intrare se deschiseră : un cavaler înaintă cu viziera ridicată şi toţi putură să-l recunoască pe seniorul Boucicaut cel tînăr ; ducesa respiră uşurată.

De îndată ce fu recunoscut, un murmur binevoitor străbătu întreaga tribună ; seniorii salutară cu mîna, iar doamnele fîlfîiră batistele ; căci acela care intrase era unul din cei mai viteji şi mai buni luptători dintre cavalerii de pe vremea aceea.

Seniorul Boucicaut se înclină mai întîi spre a mulţumi spectatorilor de primirea ce i-o făceau ; după care, mergînd drept spre balconul reginei, o salută cu multă graţie, aplecînd vîrful lăncii pînă la pămînt ; apoi, coborînd cu mîna stîngă viziera coifului, lovi curtenitor cu lemnul lăncii scutul de pace al ducelui de Turena şi, pornindu-şi calul la galop, se îndreptă spre cealaltă margine a arenei.

În aceeaşi clipă ducele ieşi îmbrăcat în armură, cu scutul mic încătărămat la gît şi cu lancea gata de luptă. Avea o armură milaneză, din cel mai fin oţel, toată încrustată în aur ; valtrapurile calului erau din catifea grena, iar tot ce este de obicei din fier, zăbalele şi scările de la şa, erau din argint curat ; afară de aceasta, platoşa era atît de bine alcătuită şi atît de artistic lucrată încît se preta la toate mişcările stăpînului tot cu atîta mlădiere ca şi o cămaşă de zale sau un surtuc de postav.

Dacă seniorul Boucicaut fusese primit cu un murmur, adevărate aplauze îl salutară pe duce ; căci era cu neputinţă să se prezinte şi să salute cineva cu mai multă graţie decît o făcea el ; aplauzele nu conteniră decît atunci cînd ducele lăsă în jos viziera coifului ; numaidecît trompetele sunară, cei doi adversari îşi îndreptară lăncile înainte şi arbitrii întîlnirii strigară :

— Lăsaţi-i să pornească !

Cei doi cavaleri dădură pinteni şi se repeziră unul spre altul cu toată ardoarea cailor ; amîndoi se izbiră în plin scut şi rupseră lăncile ; amîndoi caii se opriră scurt, picioarele dinapoi li se îndoiră şi cu destulă greutate îşi reveniră ; însă nici unul nici altul din cei doi adversari nu pierdu scările ; se întoarseră numaidecît şi veniră să ia fiecare cîte o lance din mîinile scutierilor.

Abia se pregătiseră pentru cea de-a doua cursă, că trompetele sunară din nou ; atunci se avîntară iarăşi unul spre altul cu mai multă repeziciune poate decît prima dată ; însă fiecare din ei schimbă direcţia lăncii : amîndoi se atinseră la vizieră, doborîră coifurile unul altuia şi trecură mai departe ; apoi, întorcîndu-se unul spre altul, se salutară curtenitor. Întrecerea lor fusese de o egalitate desăvîrşită ; astfel că se găsi de cuviinţă ca onoarea acestei întreceri să fie împărţită între ambii adversari.

Cei doi cavaleri îi lăsară pe scutieri să le adune coifurile şi se îndreptară cu capul descoperit, seniorul Boucicaut spre poarta prin care intrase, ducele de Turena spre cortul de unde ieşise.

Un murmur măgulitor îl însoţi pe acesta din urmă pînă la pavilionul său ; căci parcă era arhanghelul Mihail, atît era de frumos cu părul-i lung şi blond, cu ochii albaştri şi blînzi ca ai unui copil, iar faţa ca a unei fete tinere.

Regina se aplecă cu tot corpul peste estradă pentru a-l privi cît mai îndelung, iar doamna Valentina, amintindu-şi de spusele Odettei, se uita la regină cu spaima unei presimţiri.

După o clipă, trompetele anunţară că ducele era gata pentru o nouă întrecere ; sunetele lor rămaseră cîteva clipe fără răspuns, şi toţi se întrebau dacă o aşa de frumoasă întrecere avea să se termine atît de repede, din lipsă de adversari, cînd o altă trompetă făcu să se audă o arie străină ; în aceeaşi clipă poarta se deschise şi un cavaler apăru cu viziera lăsată şi cu scutul mic atîrnat de gît.

Doamna Valentina începu să tremure ; ea nu-l cunoştea pe noul adversar, iar întrecerea aceea de război de care se temea, îi vîra în suflet o teamă nelămurită şi continuă, care creştea pe măsură ce-l vedea pe necunoscut

apropiindu-se de pavilion. Ajuns în faţa balconului regal, acesta îşi opri armăsarul, puse vîrful lăncii pe pămînt, o sprijini bine cu genunchiul şi, apăsînd pe arcul de la cască, îşi descoperi faţa. Atunci cei prezenţi văzură un tînăr de vreo douăzeci şi patru de ani, a cărui figură palidă şi semeaţă rămase străină celei mai mari părţi a asistenţei.

— Salutăm pe vărul nostru de Lancaster, conte de Derby, zise regele, care îl recunoscuse pe vărul lui Richard al Anglici ; el ştie că nu avea nevoie de armistiţiul pe care fratele nostru de peste mare, — să-l ţină Dumnezeu ! — ni l-a acordat, spre a fi binevenit la curtea noastră ; trimisul nostru, seniorul de Château-Morand ne-a anunţat de ieri despre sosirea sa ; este un vestitor de ştiri bune.

— Monseniore, spuse contele de Derby înclinîndu-se din nou, a ajuns zvonul pînă la insula noastră, despre minunatele întreceri cavalereşti ce trebuiau să aibă loc la curtea voastră, şi, cu toate că sînt englez trup şi suflet, am voit să trec marea spre a rupe o lance în cinstea doamnelor franceze ; nădăjduiesc că monseniorul duce de Turena va binevoi să uite că nu sînt decît văr de rege.

Contele de Derby rosti aceste din urmă cuvinte cu o amărăciune batjocoritoare care dovedea că, încă de pe atunci, se şi gîndea să străbată distanţa care îl despărţea de tron.

După care, salutîndu-l încă o dată pe rege şi pe doamna Isabela, îşi aşeză din nou coiful şi se duse să lovească cu lemnul lăncii scutul de pace al ducelui de Turena. Roşeaţa pe care teama o izgonise apăru iarăşi abia atunci pe obrajii doamnei Valentina ; căci la început se temuse ca nu cumva ura naţională a Angliei împotriva Franţei să-l fi adus pe contele de Derby la acest turnir.

Cei doi adversari, înainte de a începe întrecerea, se salutară cu curtenia ce se potrivea celor doi seniori atît de nobili ; apoi trompetele sunară, ei îşi îndreptară lăncile cu vîrful înainte şi se repeziră unul spre altul.

Se atinseră în scutul mic ; însă caii, încrucişîndu-se, fură siliţi amîndoi să lepede lăncile, care căzură în arenă. Scutierul ducelui de Turena şi acela al contelui de Derby alergară numaidecît să le ia de jos şi să le înmîneze stăpînilor ; însă amîndoi şi în acelaşi timp făcură un semn

și scutierul englez veni să ofere ducelui de Turena lancea contelui de Derby, în vreme ce scutierul francez se ducea să prezinte contelui de Derby lancea ducelui de Turena. Acest gest fu foarte aplaudat și toți îl socotiră de un cavalerism desăvîrșit.

Cei doi cavaleri se încrucișară din nou, spre a se duce să-și ia fiecare locul ; după care, apucîndu-și cu putere lăncile, se repeziră unul spre altul.

De astă dată, caii slujiră mai bine dibăcia călăreților, căci se atacară într-o linie atît de dreaptă, încît s-ar fi putut crede că aveau să-și zdrobească fruntea unul de altul. Dar și de data aceasta, ca și prima oară, cavalerii se loviră în plină armură cu atîta putere, încît cele două lănci zburară în țăndări, iar adversarii nu rămaseră în mînă decît cu cîte un ciot.

Atunci amîndoi se salutară ; ducele de Turena intră în pavilionul său, contele de Derby ieși din arenă ; la poartă îl aștepta un paj al regelui care venea să-l roage, în numele stăpînului său, să ia loc printre asistenți la stînga reginei. Contele primi această onoare și apăru, o clipă după aceea, pe estrada regală, cu întreaga armură așa cum luptase, în afară de coif pe care un paj îmbrăcat în livreaua sa îl ținea în mînă înapoia lui. De îndată ce contele se așeză, trompetele sunară pentru a treia oară.

De astă dată răspunsul veni atît de repede, de parcă ar fi fost un ecou ; numai că el fu făcut cu una din acele trompete de război, de care se slujeau în încăierări și al cărei sunet, ascuțit și înfiorător, era sortit să-l înspăimînte pe dușman. Toți tresăriră, iar doamna Valentina se închină înfricoșată, zicînd :

— Dumnezeule, Doamne, ai grijă de mine !

Toate privirile se ațintiră spre poartă, care se deschise și lăsă să treacă un cavaler înarmat cu toate piesele pentru o întrecere războinică, adică o lance puternică, una din acele spade lungi de care te puteai sluji pe rînd cu una sau cu amîndouă mîinile și o secure de luptă ; avea scutul mic încătărămat la gît, iar pavăza la braț ; armoariile sale, pentru a răspunde celor ale ducelui de Turena care, după cum am spus, reprezentau un baston noduros cu această deviză : *Ofer provocarea*, erau reprezentate

printr-o rîndea sortită să reteze nodurile bastonului, cu acest răspuns : *O primesc.*

Toți își îndreptară privirile spre cavaler cu acea curiozitate pe care totdeauna o aţîţă o asemenea împrejurare : însă viziera îi era ermetic închisă, nici o stemă heraldică nu strălucea pe scutu-i cel mic, numai casca purta o podoabă care era o dovadă de netăgăduit a originii sau demnității sale : era o coroană de conte, din aur curat.

El înaintă în arenă, mînuindu-şi calul de luptă cu acea iscusință grațioasă care vădea cavalerul obișnuit cu asemenea întreceri. Ajuns în fața balconului regal, își înclină fruntea pînă la coama calului ; după care, în mijlocul unei tăceri pe care nici chiar respirația nu îndrăznea s-o tulbure, se îndreptă spre pavilionul ducelui de Turena și izbi puternic cu fierul lăncii scutul de război al nobilului cavaler. Chemarea morții răsună de la un capăt la altul al arenei ; regina îngălbeni, doamna Valentina scoase un țipăt.

Un scutier al ducelui de Turena se înfățișă numaidecît la poarta pavilionului și examină care erau armele ofensive și defensive ale cavalerului ; apoi, salutîndu-l curtenitor, îi spuse :

— Se va face așa după cum doriți, monseniore.

Și se retrase.

Cavalerul se îndreptă spre capătul arenei, unde avea să aștepte pînă ce ducele de Turena își va fi terminat pregătirile. După zece minute, acesta din urmă ieși din cort îmbrăcat în aceeași armură pe care o folosise încă din timpul dimineții, însă călărind un alt cal, odihnit și puternic ; purta, ca și adversarul său, o lance solidă cu fierul ascuțit, o spadă lungă la șold și o secure de luptă prinsă de șa : toate aceste arme erau asemănătoare platoșei, de un mare preț ca și ea și încrustate cu aur și argint.

Ducele de Turena făcu un semn cu mîna pentru a arăta că era gata ; trompetele sunară, adversarii își asigurară lăncile sprijinindu-le pe suport și strîngîndu-le sub braț ; apoi, dînd pinteni cailor, se repeziră ca o vijelie unul spre altul întîlnindu-se chiar la milocul arenei, atît

de mult zel pusese fiecare spre a-şi întîlni cît mai grabnic adversarul.

Amîndoi atacaseră cu multă putere şi înverşunare, căci lancea cavalerului necunoscut lovise casca ducelui de Turena în dreptul deschizăturilor pentru ochi şi, smulgîndu-i-o de pe cap, i-o azvîrlise la zece paşi înapoia calului ; de partea cealaltă, lancea ducelui de Turena lovise în plin scutul mic al adversarului şi, străpungîndu-l dintr-o parte în alta, întîlnise platoşa şi, alunecînd pe sub apărătoarea umărului, îl rănise uşor la braţul stîng ; din această lovitură, lancea se rupsese la vreo două palme de vîrf, iar crîmpeiul rămăsese în scut.

— Monsenior de Turena, zise cavalerul, vă rog să vă puneţi un alt coif, în vreme ce eu am să-mi smulg crîmpeiul acesta, care nu mă răneşte, însă mă stinghereşte.

— Mulţumesc, vărul meu de Nevers, răspunse ducele ; căci îl recunoscuse după ura adîncă şi dibace pe care fiecare din ei o nutrea în inimă, mulţumesc ; îţi voi da răgazul trebuincios pentru a pune să ţi se bandajeze braţul : dar eu voi continua lupta aşa.

— Să fie precum doriţi, monseniore ; însă cum o luptă se poate continua tot atît de bine cu un fier de lance în scut ca şi cu capul descoperit, nu mai am nevoie spre a o relua, decît de timpul care îmi trebuie ca să arunc lancea şi să-mi trag spada.

Şi adăugînd gestul la vorbă se găsi cu spada în mînă.

Ducele de Turena îi urmă exemplul şi, lăsînd liber frîul calului, îşi acoperi cu scutul capul dezarmat ; cît despre contele de Nevers îşi lăsă în jos braţul stîng, a cărui armură, strîmbată de crîmpeiul de lance, nu-i mai îngăduia să se slujească de el. Scutierii, care se apropiaseră să dea ajutor stăpînilor, se retraseră văzînd că aceştia continuă lupta.

Într-adevăr, ea fusese reluată cu o nouă vigoare ; contele de Nevers nu prea se sinchisea de stinghereala ce i-o pricinuia neputinţa de a se sluji de braţul stîng şi, bizuindu-se pe soliditatea armurii, se oferi loviturilor adversarului acoperit numai de ea ; ataca deci fără răgaz capul descoperit al ducelui, care nu mai era ferit decît de scut, şi fiecare din lovituri răsuna asupra lui ca un ciocan pe o nicovală, în vreme ce ducele de Turena, care avea

mai multă eleganță și dibăcie decît forță, se învîrtea în jurul contelui, căutînd cu spada vreun cusur al armurii, atacînd cu vîrful ceea ce nu nădăjduia să atingă cu tăișul. Întreaga incintă rămăsese tăcută, nu se auzea decît fierul izbind fier ; s-ar fi zis că însăși răsuflarea se temea să iasă din gura spectatorilor și că întreaga viață a acestei mulțimi nemișcate îi trecuse în ochi și se concentra în priviri. Totuși, întrucît nimeni nu cunoștea numele adversarului, toate simpatiile, toate dorințele erau pentru ducele de Turena ; capul său, deasupra căruia scutul aducea o umbră, ar fi putut sluji de model unui pictor ca să-l înfățișeze pe arhanghelul Mihail ; caracterul nepăsător al chipului dispăruse ; ochii îi aruncau flăcări, părul îi flutura în vînt ca o aureolă, iar buzele, întredeschise de o crispare nervoasă, lăsau să se zărească smalțul alb al dinților ; astfel că la fiecare lovitură pe care o dădea fără încetare greoaia spadă a adversarului, un freamăt trecea prin toată acea adunare ca și cînd toți tații ar fi tremurat pentru fiul lor, toate femeile pentru iubitul lor.

Într-adevăr, scutul ocrotitor se cresta puțin cîte puțin, fiecare lovitură îi rupea o bucată de oțel, ca și cînd ar fi izbit într-un lemn ; în curînd se despică la mijloc și ducele simți cum îi ating brațul loviturile care pînă atunci căzuseră pe scut ; în sfîrșit, o ultimă lovitură, alunecînd de-a lungul brațului, îi căzu pe cap și îi crestă ușor fruntea.

Atunci ducele de Turena, văzînd că scutul ciuntit nu mai era pentru el decît o apărare fără rost, că spada îi era prea slabă ca să-i străpungă armura adversarului, făcu un salt cu calul înapoi și, aruncînd departe de el, cu mîna stîngă scutul și cu dreapta spada, apucă cu amîndouă mîinile greoaia secure de luptă agățată de șa și, repezindu-se spre contele de Nevers înainte ca acesta să-i fi putut bănui intenția, îi trase peste coif o astfel de lovitură, încît legăturile vizierei se rupseră și contele de Nevers, fără să-i fi căzut coiful, rămase cu fața descoperită ; clătină capul și casca îi căzu ; toată lumea scoase un strigăt de uimire recunoscîndu-l.

În aceeași clipă și în vreme ce contele se ridica în șa pentru a da lovitură pentru lovitură, bastoanele celor doi judecători de cîmp căzură între el și ducele de Turena,

iar vocea puternică a regelui răsună, întrecînd toate glasurile :

— Destul, domnilor, destul !

Aceasta pentru că la lovitura contelui de Nevers, văzînd sîngele cum curge pe faţa ducelui, doamna Valentina leşinase, iar regina, palidă şi tremurînd, apucase braţul regelui spunînd :

— Porunciţi să înceteze, monseniore ! În numele cerului, porunciţi să înceteze !

Cei doi luptători, oricît de înverşunaţi ar fi fost, se opriră numaidecît. Contele de Nevers lăsă spada atîrnată de lanţ ; ducele de Turena prinse din nou la şa securea de luptă. Scutierii se apropiară de stăpînii lor : unii ştergeau sîngele ce se prelingea pe fruntea ducelui de Turena, ceilalţi smulseră din scutul contelui de Nevers crîmpeiul de lance al cărei fier îi ajungea pînă la umăr.

După ce această îndoită operaţie se termină, ei se salutară cu o curtenie rece şi părînd nişte oameni care ar fi luat parte la un joc obişnuit. Contele de Nevers ieşi din arenă, iar ducele de Turena se îndreptă spre cort pentru a lua o altă cască. Regele se ridică şi spuse cu glas tare :

— Domnilor, bunul nostru plac e ca întrecerea să se încheie aici.

Drept urmare, ducele de Turena, în loc să-şi continue drumul, se îndreptă spre balconul regal spre a primi brăţara care era preţul rezervat provocatorului întrecerii ; dar, ajungînd în dreptul treptei de jos, doamna Isabela îi zise cu amabilitate :

— Urcaţi la noi, monseniore ; căci, pentru a da mai mult preţ darului nostru, voim să vi-l prindem chiar noi de braţ.

Ducele sări cu uşurinţă de pe cal. O clipă mai tîrziu, primea, în genunchi în faţa reginei, brăţara pe care i-o făgăduise în timpul înaintării cortegiului ; şi, în vreme ce doamna Valentina ştergea fruntea soţului spre a se asigura că rana nu era adîncă, în vreme ce regele îl poftea pe contele de Derby la masă la palat, mîna ducelui o întîlni pe a Isabelei, şi prima favoare adulteră fu în mod tainic dată şi primită.

V

După terminarea tuturor serbărilor şi întrecerilor, regele se gîndi la guvernarea şi administrarea regatului ; în afara graniţelor era pace peste tot, iar Franţa putea să aţipească o clipă liniştită în mijlocul aliaţilor ei : la răsărit, se afla ducele Galeas Visconti, pe care căsătoria doamnei Valentina îl lega, prin monseniorul duce de Turena. de casa florilor de crin ; la miazăzi, se afla regele Aragonului, rudă cu regele Franţei prin soţia sa, doamna Iolanda de Bar ; la apus, ducele de Bretania, vasal neasempărat şi nesupus, fără însă a fi un adversar declarat ; în sfîrşit, la miază-noapte se afla Anglia, cea mai veche şi cea mai înverşunată duşmancă a Franţei, dar care, simţind că încolţesc în sînul ei toate seminţele unui război civil, îşi adormise ura şi acordase, ca o favoare, rivalei sale un armistiţiu de trei ani, pe care, la drept vorbind, ea ar fi putut să-l ceară. Doar provinciile mai cereau, la ora aceea, bunăvoinţa regelui ; însă o făceau destul de stăruitor. Jefuiţi, ruinaţi de administraţiile succesive ale ducilor de Anjou şi de Berry, Languedocul şi Guyena, secătuite de aur şi de sînge, întindeau spre tînărul lor suveran mîinile descărnate şi rugătoare. Seniorii Jean Lemercier şi Guillaume de la Rivière, care făceau parte din sfatul de taină al regelui, îl îndemnau de multă vreme să viziteze provinciile de graniţă ale regatului. Regele se hotărî în sfîrşit şi plecarea fu hotărîtă pentru ziua de sfîntul Mihail [1]. Drumul de urmat era prin Dijon şi Avignon, astfel că ducele de Burgundia şi papa Clement primiră înştiinţarea despre apropiata trecere a regelui.

În ziua stabilită, Carol plecă din Paris însoţit de Ludovic de Turena, de seniorul de Coucy şi încă de mulţi alţi cavaleri ; întîlni, la Châtillon-sur-Seine, pe ducele de Bourbon şi pe contele de Nevers, care îi ieşeau în întîmpinare în semn de omagiu. Ajungînd la Dijon, o întîlni acolo pe ducesa de Burgundia, care se înconjurase de o curte de doamne şi domnişoare pe care le ştia mai plăcute regelui : acestea erau doamna de Sully, domnişoara de Nevers, doamna de Vergy şi multe altele, flori crescute

[1] 29 septembrie 1389. (N.A.).

din tulpinile celor mai nobile familii ale Franței. Acolo petrecură zece zile în serbări ; după care regele își luă rămas bun de la mătușa sa, după multe laude și daruri aduse doamnelor de la curtea acesteia. Cît despre duce, el se urcă într-o barcă mare, o luă pe Ron în jos și ajunse aproape în același timp cu regele la Avignon.

Cunoașteți cumva Avignonul, orașul sfînt, astăzi trist și posomorît ca o putere decăzută și care se privește veșnic în Ron, căutîndu-și pe frunte tiara papală ? Pe vremea aceea acolo își avea curtea Clement al VII-lea. Un mare maestru al ordinului de Malta înconjurase mijlocul orașului cu o centură nouă de metereze [1]. Ioan al XXII-lea, Benoît al XII-lea, Clement al VI-lea, Urban al V-lea, îl înzestraseră între timp cu palatul papal, iar sfîntul Bénézet cu podul miraculos. Avea o curte plină de strălucire formată din cardinali desfrînați și din stareță mondene : ziua trăia într-o atmosferă parfumată de mirosul de tămîie al ceremoniilor și sărbătorilor, iar seara adormea în desfătarea cînteccelor melodioase ale lui Petrarca și în surîsul îndepărtat al fîntînii de la Vaucluse.

Filip cel Frumos a fost cel care, punînd mîna pe coroana papală căzută de pe capul lui Bonifaciu al VIII-lea, în urma palmei dată de Colonna, o așează pe fruntea lui Clement al VI-lea ; apoi, pentru a reuni în mîna lui și a urmașilor puterea spirituală și puterea pămîntească, concepu planul să dezmoștenească Roma de regatul ei catolic și să i-l dea Franței. Avignonul îl primi pe oaspetele sfințit al Vaticanului, iar Ronul îl văzu pe papa întinzînd peste balconul său mîna care leagă și dezleagă și francezii auziră pentru prima oară rostindu-se binecuvîntarea universală : *Urbi et orbi*.

Dar o mare dezbinare se ivise în sînul Bisericii ; Roma, înspăimîntată la început, recăpătase curaj și înălța altar contra altar. Lumea creștină se împărțise în două tabere : una recunoscîndu-l pe papa de la Avignon, alta negînd că ar putea să existe un alt scaun papal în afară de orașul unde îl întemeiase Sfîntul Petru. Cei doi papi, de partea lor, nu stăteau nici ei liniștiți în acest război

---

[1] Ludovic al VIII-lea pusese să fie dărîmate cele de mai înainte. (N.A.).

civil în care aveau un interes atît de puternic şi se făcuseră şefii dublei şi marii armate creştine şi, aruncîndu-şi anatema unul asupra altuia, îşi destrămau puterea şi îşi distrugeau fără rost fulgerele spirituale azvîrlindu-le unul asupra celuilalt.

În această mare ceartă, şi după cum erau aliaţi sau duşmani ai Franţei, popoarele recunoscuseră rînd pe rînd pe papa de la Avignon sau pe cel de la Roma. Singurii care-şi mai plecau genunchii în faţa lui Clement al VII-lea erau regele Spaniei, regele Scoţiei şi regele Aragonului ; dar cum ei nu făceau acest lucru decît din consideraţie pentru regele Franţei, fu un prilej de mare sărbătoare pentru Clement să-l primească pe suveranul care singur îl mai susţinea împotriva pretenţiilor rivalului său ; şi dacă la mesele şi serbările ce i le dădu, el puse să fie servit la o masă separată şi îşi arătă întîietatea în faţa lui, încercă destul de repede să-l facă pe rege să uite această supremaţie a altarului asupra tronului, încredinţîndu-i folosirea a şapte sute cincizeci de venituri la alegere în folosul călugărilor săraci din regat, acordîndu-i dreptul de a numi pe episcopii de Chartres şi de Auxerre, în sfîrşit hirotonisindu-l arhiepiscop de Reims pe învăţatul Ferry Cassinel, pe care regele îl onora cu ocrotirea lui şi care, după o lună de la alegere muri otrăvit de dominicani.

Regele Franţei, în schimbul acestor favoruri, se angajă să-i dea sprijin împotriva papei de la Roma ; îi făgădui că, de îndată ce se va înapoia în Franţa [1], avea să se ocupe în mod activ, şi chiar pe calea armelor, să distrugă dezbinarea care încă mai dăinuia ; în sfîrşit, după opt zile petrecute în oraşul Avignon, regele îşi luă rămas bun de la Clement şi se înapoie la Villeneuve.

Acolo, spre marea lor mirare, le mulţumi unchilor săi ducii de Berry şi de Burgundia, de buna tovărăşie pe care i-o ţinuseră, şi le declară că dorinţa sa era ca ei să se înapoieze, unul la Dijon, celălalt la Paris ; în ceea ce-l privea, le spuse că avea să-şi continue drumul spre

---

[1] Avignonul nu era al Franţei : era capitala unui stat separat, sub titlul de comitat. (N.A.).

Toulouse, însoţit de ducele de Turena şi de ducele de Bourbon.

Cei doi unchi ai regelui abia atunci văzură care era adevăratul motiv al acestei călătorii, şi că regele făcînd-o, nu avea alt scop decit să întreprindă o anchetă asupra guvernării arbitrare care pustiise Languedocul. Regele era însoţit de seniorul de la Rivière şi de Lemercier, Montagne şi Bègue de Villaine, pe care ei îi ştiau că sînt nişte oameni cinstiţi şi serioşi, dar pe care ducele de Berry îi credea duşmanii săi personali şi care, de fapt, nu erau duşmani decît ai samavolniciilor sale. Astfel că cei doi duci plecară din Villeneuve foarte trişti.

— Ce zici de asta, frate ? îi spuse ducele de Berry ducelui de Burgundia, ieşind din oraş.

— Mă gîndesc, răspunse acesta, că nepotul nostru e tînăr şi că i se va întimpla o nenorocire dacă ascultă sfaturi tinere ; însă, deocamdată trebuie să răbdăm. Are să vină o zi cînd cei care îl conduc încotro a apucat-o se vor căi, şi regele la fel. Cît despre noi, frate, să ne înapoiem în ţinuturile noastre : atîta vreme cît vom fi împreună, nimeni nu se va lega de noi ; căci, după rege, noi sîntem cei mai mari în regatul Franţei.

A doua zi, regele se îndreptă spre Nîmes şi, fără a se opri în vechiul oraş roman, se duse să se culce la Lunel ; a doua zi iarăşi, se opri să prînzească la Montpellier şi de-acolo începu să audă gemetele şi plîngerile ; ba i se mai spuse că, pe măsură ce va merge mai departe, va găsi ţinutul tot mai părăginit ; şi că cei doi unchi ai săi, ducii de Anjou şi de Berry, care îl administraseră pe rînd, îl lăsaseră atît de sărăcit, încît chiar şi cei bogaţi şi puternici abia aveau cu ce să-şi îngrijească viile şi să-şi are pămînturile.

— Vă va cuprinde mila, i se spunea, văzîndu-vă copiii dijmuiţi cu a treia, a patra, a douăsprezecea parte din recolta lor, plătind cîte cinci sau şase impozite pe an şi mereu împovăraţi de un nou bir înainte de a-l fi plătit pe cel vechi ; căci cei doi seniori unchii voştri au strîns, între Ron şi Gironda, în chip samavolnic mai mult de treizeci de mii de livre.

Ducele de Anjou cel puţin nu se lega decît de bogaţi şi de puternici ; însă îi urmase ducele de Berry care nu cruţa nici pe bogat nici pe sărac ; secerase şi culesese totul în faţa lui. Mai se plîngeau că toate prădăciunile se făceau seră de mîna vistiernicului său, care era din localitatea Béziers şi care se numea Bétisac, şi că acest Bétisac, mai adunînd spicele după ce stăpînul lor strînsese recolta, nu lăsa poporului nici măcar cît lasă fermierul păsărilor cerului, spicul ce cade din carul încărcat cu grîu.

La aceste cuvinte regele răspundea că, dacă îl va ajuta Dumnezeu, toate aceste jafuri aveau să înceteze ; că nu va mai avea nici o consideraţie pentru ducii unchii săi, ca şi cînd nici n-ar fi fraţii tatălui său ; iar cît despre răii lor sfetnici şi agenţi, avea să facă asupra lor cercetări nepărtinitoare şi aspre. În mijlocul acestui potop de blesteme intră regele în oraşul Béziers, unde se afla Bétisac ; însă porunci să nu vorbească nimeni despre plîngerile ce i se adresaseră, şi în primele trei sau patru zile luă parte la serbările date în cinstea sa, iar în taină încredinţase unor anchetatori să cerceteze situaţia. Or, a patra zi, anchetatorii veniră să-i spună că se strînseseră atîtea dovezi de vinovăţie împotriva vistiernicului unchiului său încît nici nu putea fi vorba de iertare căci ele atrăgeau pedeapsa capitală.

Consiliul regelui se întruni aşadar şi Bétisac fu ridicat de acasă şi adus în faţa judecătorilor.

Atunci ei îi arătară, înşirate pe masă, o mulţime de hîrtii şi de dovezi care adeveream hoţiile lui şi îi spuseră :

— Bétisac, priveşte şi răspunde. Ce ai de zis împotriva acestor dovezi ?

La aceste cuvinte, un grefier luă una cîte una şi i le citi pe toate ; dar la fiecare avea răspunsurile gata ; căci unele, şi acestea erau cele semnate de el, le recunoştea într-adevăr, însă adăuga că lucrase după poruncile ducelui de Berry şi că nu aveau decît să-l întrebe pe stăpînu-său; cît despre celelalte, le nega spunînd :

— Nu am nici o cunoştinţă ; întrebaţi-i pe şeneşalii din Beaucaire şi Carcassonne, sau mai bine pe cancelarul din Berry.

Anchetatorii se aflau în mare încurcătură ; însă, în aşteptarea unor noi dovezi, îl trimiseră la închisoare.

De îndată ce fu întemnițat, se duseră la locuința lui, îi confiscară toate hîrtiile, le luară cu ei și le cercetară pe îndelete. În ele găsiră că se făcuseră atîtea deturnări și se încasaseră atîtea sume de bani din jurisdicțiile și senioriile regelui, încît cei care auzeau citindu-se se îndoiau de cei care citeau ; atunci, trimiseră să-l cheme din nou și el recunoscu exactitatea tuturor socotelilor, spunînd că toate sumele erau bune și adevărate ; însă adăugă că ele doar îi trecuseră prin mînă și se îndreptaseră în folosul monseniorului de Berry și că într-un loc pe care îl numi avea chitanță pentru toate la locuința sa ; într-adevăr, chitanțele fură aduse în fața consiliului, comparate cu încasările și le găsiră aproape exacte. Erau pentru o sumă de trei milioane.

Anchetatorii rămaseră uluiți în fața unor asemenea dovezi despre lăcomia monseniorului de Berry.

Îl întrebară pe Bétisac ce putuse face stăpînu-său cu asemenea sume.

— Monseniore, răspunse el, nu pot să știu ; o mare parte a fost folosită, după cîte cred, în cumpărare de castele, de palate, de pămînturi și de pietre scumpe, de către monseniorii conți de Boulogne și d'Étampes ; casele sale, după cum știți, sînt deaItfel ținute cu multă strălucire, și a mai dat lui Thibaut și Morinot, valeții săi, atît de mult încît la ora actuală sînt bogați.

— Dar dumneata, Bétisac, îi spuse seniorul de la Rivière, n-ai avut partea dumitale de o sută de mii de franci, din această jefuire ?

— Seniore, răspunse Bétisac, monseniorul duce de Berry ținea puterea de la rege, iar eu o țineam pe a mea de la monscniorul duce de Berry ; sînt așadar împuternicit de rege, pentru că eram slujbașul guvernatorului său. De aci rezultă că toate taxele pe care le-am încasat sînt legale. Cît privește ce mi-a rămas în mînă, aceasta a fost cu îngăduința monseniorului de Berry. Monseniorul de Berry ține ca oamenii lui să fie bogați ; bogăția mea este deci bună și îndreptățită pentru că vine de la el

— E o nebunie să vorbești astfel, îi răspunse seniorul Jean Lemercier ; nu există bogăție bună și îndreptățită, dacă este rău dobîndită. Înapoiază-te la închisoare, în

vreme ce noi vom cîntări ceea ce ne-ai spus. Vom raporta întreaga dumitale apărare regelui şi se va face aşa cum va hotări el.

— Să-i dea Dumnezeu sfaturi bune ! zise Bétisac.

Zicînd acestea, îi salută pe judecători şi fu dus din nou la închisoare.

Între timp, de îndată ce se răspîndi vestea prin ţinut că Bétisac se află la închisoare din porunca regelui şi are să fie judecat, tot poporul din satele învecinate se îndrepta puhoi spre oraş ; nenorociţii pe care îi jefuise intrau cu forţa pînă în reşedinţa regelui spre a cere dreptate ; şi cînd acesta ieşea, i se aruncau la picioare pe unde trecea şi îi prezentau rugăminţi şi plîngeri. Unele plîngeri veneau din partea unor copii pe care îi lăsase orfani ; altele din partea unor femei pe care le lăsase văduve ; altele, în sfîrşit, din partea unor fete pe care le făcuse mame : acolo unde lipsea convingerea, fusese folosită forţa. Secătuise totul omul acela, vistieria, averile şi onoarea. Regele vedea bine că sîngele bietului popor striga şi gemea cît putea, cerînd răzbunare împotriva jefuitorului şi porunci consiliului să dea sentinţa împotriva lui.

Dar iată că în momentul în care judecătorii erau întruniţi, intrară doi cavaleri : erau seniorii de Nantouillet şi de Mespin. Veneau în numele ducelui de Berry, să mărturisească tot ce făcuse Bétisac şi să ceară regelui şi consiliului să-l predea pe omul acela în mîinile lor şi să întoarcă ancheta, dacă aceasta le era dorinţa, împotriva ducelui.

Atunci consiliul se găsi într-o mare încurcătură. Ducele de Berry putea, într-o zi sau alta, să recapete asupra regelui influenţa pe care o pierduse ; şi, într-o atare prevedere, ficcare se temea să-l nemulţumească. Pe de altă parte, crimele şi asupririle lui Bétisac erau atît de vădite, încît însemna să-l mînii pe Dumnezeu îngăduind să iasă neatins din închisoare. Se propuse să i se confişte mobilele şi averea, să le pună în vînzare, iar banii să-i împartă poporului sărac ; în felul acesta ar ajunge sărac şi gol aşa cum îl luase monseniorul de Berry ; însă regele nu voia jumătăţi de măsură : el spuse că numai cei ce fuseseră ruinaţi s-ar mulţumi cu această restituire ; însă pentru

familiile în care semănase moartea şi ruşinea, trebuia moartea şi înjosirea lui.

Tocmai atunci se înfăţişă un bătrîn în faţa consiliului ; aflase despre ce era vorba şi venea să propună regelui şi anchetatorilor că îl va face pe Bétisac să mărturisească o crimă care ar fi numai a lui şi pe care monseniorul de Berry nu ar putea-o lua pe socoteala sa. Îl întrebară ce trebuiau să facă pentru asta.

— Ar trebui să mă vîriţi în aceeaşi închisoare cu Bétisac, răspunse el.

Însă nu vru să dea alte lămuriri, spunînd că acest lucru îl privea pe el, deoarece se însărcinase să-l ducă la bun sfîrşit. Făcură deci aşa cum dorea el : cîţiva gardieni îl conduseră în văzul lumii la închisoare ; temnicerul primi instrucţiuni de la ei, îl vîrî pe noul venit în celula arestatului şi închise uşa în urma lui.

Bătrînul se făcu că nu ştie că celula ar fi locuită ; întinse braţele înaintea lui ca un om care nu vede limpede ; apoi, după ce ajunse la marginea celulei, se aşeză, rezemat de perete şi, îndoindu-şi genunchii, îşi sprijini coatele pe ei şi îşi cuprinse capul între mîini.

Bétisac, ai cărui ochi se obişnuiseră, de opt zile de cînd stătea acolo, cu întunericul, se uita la noul sosit cu întreaga curiozitate a unui om care se află într-o asemenea situaţie. Făcu o mişcare spre a-i atrage atenţia ; însă bătrînul rămase nemişcat şi părea cufundat într-o visare adîncă ; atunci luă hotărîrea să intre în vorbă cu el şi îl întrebă dacă nu venea de afară.

Bătrînul ridică ochii şi zări într-un colţ pe cel care îl întreba ; stătea în genunchi ca pentru rugăciune. Omul acesta îndrăznea să se roage. Bătrînul tresări văzindu-se atît de aproape de acela pe care făgăduise să-l piardă. Bétisac repetă întrebarea.

— Da, răspunse bătrînul cu un glas dogit.

— Şi de cine se mai ocupau prin oraş ? întrebă el prefăcîndu-se nepăsător.

— De un oarecare Bétisac, urmă bătrînul.

— Şi ce se spunea despre el ? continuă cu sfială cel care avea atita interes la intrebarea pe care o punea.

— Se spunea că în sfîrşit se va face dreptate şi că aveau să-l spînzure.

— Doamne Isuse ! zise Bétisac ridicîndu-se deodată în picioare.

Bătrînul își cuprinse din nou capul în mîini și în tăcerea care se lăsă nu se auzea decît răsuflarea chinuită a celui care aflase această îngrozitoare veste.

Rămase o clipă nemișcat, însă în curînd picioarele îi slăbiră și se rezemă de perete ștergîndu-și fruntea. Apoi, după o clipă de copleșire, urmă cu un glas răgușit și fără să-și schimbe atitudinea :

— Sfîntă Maria, dar nu mai este nici o speranță pentru el ?

Bătrînul rămase tăcut și nemișcat, ca și cînd nu ar fi auzit întrebarea.

— Te întreb dacă nu mai e nici o speranță ? zise Bétisac îndreptîndu-se spre el și scuturîndu-l de braț cu nerăbdare.

— Ba da, răspunse liniștit bătrînul, este una : să se rupă funia.

— Ah ! Dumnezeule ! Dumnezeule ! strigă Bétisac frîngîndu-și mîinile, ce e de făcut ? și cine poate să-mi dea un sfat ?

— Aha ! zise bătrînul privindu-l cu un aer morocănos, ca și cînd n-ar fi voit să piardă nici o expresie a deznădejdii lui. Aha ! așadar dumneata ești omul pe care un întreg popor îl blestemă ? Nu-i așa că sînt greu de îndurat ultimele ore ale unei asemenea vieți ?

— Vai ! zise Bétisac, să mi se ia tot : mobile, bani, case ! să li se arunce poporului care țipă, dar să mi se lase viața, chiar de-ar fi s-o petrec în celula asta, cu fiare la mîini și la picioare, fără să mai văd lumina zilei ! Însă viața ! Viața ! Ah, vreau să trăiesc !

Nenorocitul se rostogolea ca un turbat : bătrînul se uita la el cum se zvîrcolește ; apoi, după ce îl văzu gîfîind și istovit, îi zise :

— Și dacă ți-ar da cineva un mijloc să scapi cu fața curată ?

Bétisac se ridică pe genunchi : îl privea pe bătrîn ca și cînd ar fi voit să-i citească în fundul sufletului.

— Ce spui ?

— Îți spun că îmi provoci milă și că, dacă ai vrea să-mi urmezi sfatul, totul o să iasă bine.

— Vai ! Vorbeşte ! Sînt bogat... Întreaga mea avere...: Bătrînul începu să rîdă.

— Aşa, nădăjduieşti să-ţi răscumperi viaţa cu ceea ce ai făcut-o să se piardă, nu-i aşa ? Şi atunci ai să te crezi plătit faţă de oameni şi faţă de Dumnezeu ?

— Nu, nu, am să fiu totdeauna un mare vinovat ; o ştiu şi mă pocăiesc în amărăciunea sufletului... Dar mi-ai spus că ar fi un mijloc... Care este ?

— Dacă aş fi în locul dumitale, fereaşcă-mă Dumnezeu ! iată ce aş face...

Bétisac sorbea cuvintele pe măsură ce ieşeau din gura bătrînului ; acesta urmă :

— Cînd aş apărea din nou în faţa consiliului regal, aş continua să neg...

— Da, da, spuse Bétisac.

— Însă aş spune că, fiind cuprins de remuşcări pentru o altă crimă, aş dori s-o mărturisesc pentru salvarea sufletului meu ; aş spune că multă vreme am păcătuit împotriva credinţei, că sînt manicheist şi eretic.

— Dar nu-i adevărat, întrerupse Bétisac ; sînt un bun creştin, care cred în Isus şi în fecioara Maria.

Bătrînul urmă, ca şi cînd Bétisac n-ar fi spus nimic :

— Aş spune aşadar că sînt manicheist şi eretic şi că ţin mereu la părerea mea : atunci episcopul de Béziers are să mă ceară ; căci de data asta aş aparţine justiţiei bisericeşti ; el m-ar trimite la papa de la Avignon şi, cum sfîntul nostru părinte Clement este un mare prieten al monseniorului de Berry...

— Înţeleg, zise Bétisac întrerupîndu-l. Da, da, seniorul nostru de Berry nu va îngădui să mi se facă vreun neajuns. Ah ! Dumneata eşti salvatorul meu !

Şi voi să se arunce în braţele bătrînului ; însă acesta îl respinse. În clipa aceea, uşa se deschise : veneau să-l ia pe Bétisac spre a-l conduce în faţa consiliului.

Atunci se gîndi că sosise momentul să folosească şiretlicul de care i se pomenise şi, punînd un genunchi pe pămînt, ceru să vorbească : i se dădu numaidecît cuvîntul.

— Distinşi seniori, zise el, am aruncat o privire asupra faptelor şi conştiinţei mele şi mă tem că l-am mîniat grozav pe Dumnezeu, nu pentru a fi jefuit sau furat banii sărmanului popor ; căci, slavă Domnului, le este cunoscut

tuturor că n-am lucrat decît din porunca stăpînului meu ; însă pentru a fi păcătuit împotriva credinței.

Judecătorii se priviră uimiți.

— Da, urmă Bétisac, da, seniorii mei ; căci mintea mea refuză să creadă că există sfînta Treime, sau că vreodată Fiul lui Dumnezeu s-ar fi înjosit să coboare din cer spre a se întrupa într-o femeie ; iar despre sufletul meu, cred că nu va rămîne nimic din el după moartea mea.

Un murmur de mirare străbătu prin toată adunarea. Atunci seniorul Lemercier, care totuși era cel mai crunt dușman al lui, se ridică și îi spuse :

— Bétisac, gîndește-te la ce ai spus adineaori ; căci astea sînt niște vorbe care jignesc nespus de mult sfînta Biserică, mama noastră, și care cer pedeapsa cu focul. Bagă de seamă, deci.

— Nu știu, răspunse Bétisac, dacă vorbele mele cer foc sau apă ; însă părerea asta a fost a mea de cînd am căpătat cunoștința și tot a mea va rămîne pînă mi-o voi pierde.

Atunci judecătorii își făcură semnul crucii și, temîndu-se, pentru propria lor salvare, să asculte mai departe, îl trimiseră din nou la închisoare. Intrînd acolo, îl căută pe bătrîn spre a-i spune ce se întîmplase ; dar bătrînul nu mai era.

Ce se petrecu în sufletul acelui om de la o zi la alta, știe numai Dumnezeu. Numai că a doua zi, ar fi putut să nege că era același din ajun. Dumnezeu îi transformase orele în ani ; într-o singură noapte îi albise părul.

Regele, aflînd despre mărturisirea lui Bétisac, rămase foarte uimit.

— Ah ! zise el atunci, e un om rău ; nu-l credeam decît hoț, dar iată că este și eretic ; ne gîndeam că nu merita decît funia și el cere acum și rugul. Ei bine, fie ; are să fie ars și spînzurat ; și acum, să vină unchiul meu de Berry să ia asupră-și nelegiuirile lui, vom vedea dacă aceasta îi convine.

În curînd zvonul mărturisirilor făcute de Bétisac se răspîndi în oraș ; să fi văzut atunci pe toate străzile o îngrămădeală de oameni plini de bucurie, căci era foarte urît și nesuferit de toți ; dar nici unii nu rămaseră mai uimiți, aflînd aceste vești, cum rămaseră cei doi cavaleri

care veniseră să-l ceară în numele ducelui de Berry. Văzură bine că era pierdut şi se gîndiră că el nu făcuse o asemenea mărturie decît la sfatul unui duşman ; însă, la sfatul oricui ar fi fost, mărturia era făcută, iar regele îi rostise sentinţa ; nu mai era decît o singură speranţă, aceea de a-l face să nege a doua zi. mărturia din ajun.

Drept urmare, alergară la închisoare spre a încerca să-l vadă şi să-i îndrepte apărarea ; însă temnicerul le răspunse că atît lui cît şi celor patru sergenţi trimişi în acest scop, li se interzisese de rege să lase pe cineva să vorbească cu Bétisac, căci altfel răspund cu capul. Atunci cavalerii se priviră cu tristeţe şi, plecînd la locuinţa lor, încălecară şi se înapoiară la ducele de Berry care îi trimisese.

A doua zi, pe la orele zece dimineaţa, veniră să-l ia pe Bétisac de la închisoare. Cînd văzu că îl duceau, nu în faţa consiliului regal ci la palatul episcopului, începu să-şi recapete încrederea. Acolo, îi găsi întruniţi pe anchetatorii regelui şi pe judecătorii sfintei Biserici, ceea ce îi dovedi din nou că nu se prea aveau bine justiţia pămîntească cu cea bisericească ; în curînd judecătorul din Béziers, care pînă atunci îl ţinuse la închisoare, spuse oamenilor episcopului :

— Monseniori, acesta este Bétisac, pe care vi-l predau ca eretic şi predicator împotriva credinţei ; dacă faptele lui ar fi fost de competenţa justiţiei regale, ar fi fost judecat de ea ; însă aparţine, prin crezia lui, de justiţia bisericească : judecaţi-l după faptele lui.

Bétisac se crezu salvat.

Judecătorul episcopului îl întrebă dacă păcătuise aşa după cum se spunea, iar el, văzînd că lucrurile luau întorsătura care i se arătase ca fiind cea mai prielnică, răspunse că da. Atunci dădură drumul şi poporului înăuntru şi i se porunci lui Bétisac să-şi repete mărturia în faţa lui, iar el o repetă de trei ori, atît de mult îl vrăjise bătrînul, şi de trei ori poporul primi această mărturie cu răgetul pe care-l scoate leul la mirosul sîngelui.

Judecătorul bisericesc făcu un semn şi Bétisac fu predat în mîinile sergenţilor care îl scoaseră ducîndu-l în mijlocul lor ; poporul coborî în jurul şi înapoia lui treptele palatului, înconjurîndu-l şi înghesuindu-l ca şi cînd

s-ar mai fi temut încă să nu le scape. Cît despre Bétisac, el credea că îl scoteau afară din oraş spre a-l conduce la Avignon. La capătul de jos al scării, îl zări pe bătrîn aşezat pe o bornă ; figura lui avea o expresie de bucurie pe care Bétisac o luă drept un semn bun şi dădu din cap.

— Da, da, totul merge bine, zise bătrînul, nu-i aşa ?

Şi începu să rîdă ; apoi se sui pe bornă şi, pe deasupra mulţimii, îi strigă lui Bétisac :

— Bétisac, nu uita cui datorezi sfatul care te duce acum ; mie.

Apoi coborî repede de pe bornă şi, cu iuţeala pe care i-o îngăduia bătrîneţea, o luă pe o stradă lăturalnică ce ducea la palat.

Cît priveşte pe Bétisac, era dus pe strada mare, înconjurat mereu de mulţimea care, din cînd în cînd, scotea unele strigăte pe care le cunoaştem acum pentru că le-am auzit de atîtea ori. Osînditul nu recunoştea în strigătele acelea decît manifestarea mîniei poporului, care vede cum îi scapă prada şi se mira că îl lasă atît de liniştit să iasă dintre zidurile oraşului, cînd, ajunşi în piaţa palatului, un strigăt asurzitor se înălţă din această piaţă şi fu repetat de cei ce-l însoţeau. Cortegiul se împrăştie, repezindu-se spre centru ; căci în acest centru era instalat un rug, din mijlocul căruia se înălţa o spînzurătoare, întinzîndu-şi spre strada mare braţul descărnat, la capătul căruia atîrna un lanţ şi o zgardă de fier. Bétisac se văzu singur în mijlocul celor patru gardieni, atît de multă grabă pusese fiecare în a ocupa un loc cît mai bun în jurul eşafodului.

Atunci crudul adevăr i se înfăţişă osînditului : avea forma morţii.

— Vai ! Monseniore duce de Berry, strigă el, s-a terminat cu mine ; ajutor ! ajutor !

Mulţimea răspunse prin strigăte de blestem împotriva ducelui de Berry şi a vistiernicului său. Atunci, întrucît osînditul nu voia să înainteze, cei patru sergenţi îl luară în braţe şi porniră spre eşafod ; el se zbătea şi ţipa că nu era eretic şi credea în Cristos întrupat în om şi în fecioara Maria. Îl lua martor pe Dumnezeu de adevărul spuselor sale, cerea îndurare poporului şi, de fiecare dată, un mare hohot de rîs îi primea cererea. Chema în ajutor pe

ducele de Berry şi, de fiecare dată, strigătele „La moarte ! la moarte !“ răspundeau acestei chemări.

În sfîrşit, sergenţii îl depuseră la piciorul rugului, lîngă unul din stîlpii care închideau bariera ; acolo stătea rezemat bătrînul.

— Ah ! blestematule, strigă Bétisac zărindu-l, tu m-ai adus unde mă aflu ! Monseniorilor, monseniorilor, nu sînt vinovat, el este omul rău care mi-a aruncat o vrajă ; ajutor ! Monseniorilor, ajutor !

Bătrînul începu să rîdă.

— Haide, văd că ai memorie, îi spuse el, şi nu-i uiţi pe prietenii care îţi dau un sfat bun. Îţi mai dau un ultim sfat, Bétisac : gîndeşte-te la sufletul tău.

— Da, monseniorilor, zise Bétisac, care nădăjduia în felul acesta să mai cîştige timp ; da, un preot, un preot !

— Ce nevoie mai are, strigă bătrînul, pentru că sufletul nu-i mai poate fi salvat, iar trupul îi este pierdut ?

— La moarte ! La moarte ! urla poporul.

Călăul se apropie.

— Bétisac, s-a dat poruncă să mori ; faptele dumitale rele te duc la un sfîrşit rău.

Bétisac stătea nemişcat, cu ochii prostiţi, cu părul zbîrlit. Călăul îl luă de mînă ; el se lăsă condus ca un copil. Ajungînd pe rug, îl ridică în braţe, iar ajutoarele lui, deschizînd balamaua de la zgardă, i-o trecură pe după gît. Bétisac rămase atîrnat fără a fi sugrumat ; în aceeaşi clipă bătrînul se repezi la torţa de răşină care ardea în cazanul de fontă şi dădu foc rugului ; călăul şi ajutoarele lui săriră jos.

Flacăra îl făcu pe nenorocitul pe care avea să-l mistuie, să-şi recapete întreaga energie. Atunci, fără să scoată un ţipăt, fără să mai ceară iertare, apucă cu amîndouă mîinile lanţul de care era atîrnat şi, urcînd prin forţa muşchilor de-a lungul inelelor, ajunse la braţul spînzurătorii, pe care îl îmbrăţişă cu mîinile şi cu genunchii, îndepărtîndu-se de rug atît cît îi stătea în putere. Se ţinu astfel în afară de atingerea focului cîtă vreme flacăra ardea partea de jos a rugului ; însă în curînd se întinse spre părţile de sus şi, întocmai ca o fiinţă însufleţită şi inteligentă, întocmai ca un şarpe care se ridică, îşi înălţă capul spre Bétisac, împroşcindu-l cu fum şi cu scîntei, apoi în

sfîrşit păru că-l mîngîie cu limbile-i pîlpîitoare. Nenorocitul scoase un ţipăt la această atingere mortală ; veşmintele îi luaseră foc.

Atunci se făcu o linişte solemnă, pentru ca nimic să nu fie pierdut din această ultimă luptă dintre fiinţă şi elementul vieţii ; se auzeau văicărelile jalnice ale unuia, urletele voioase ale celuilalt. Omul şi focul, adică osînditul şi călăul păreau să se îmbrăţişeze, să se strîngă şi să se răsucească ; însă după o clipă omul se dădu învins, genunchii slăbiţi părăsiră sprijinul, mîinile nu mai puteau continua să strîngă lanţul înroşit, scoase un ţipăt înfiorător şi, lăsîndu-se să cadă, rămase din nou atîrnat în mijlocul flăcărilor doar cîteva secunde. Acea fiinţă diformă, care fusese o creatură omenească, se zvîrcoli în mijlocul focului, apoi înţepeni, apoi rămase nemişcată. O clipă mai tîrziu, inelul care era fixat de spînzurătoare se desprinse căci fusese ars şi lemnul spînzurătorii şi atunci, ca şi cînd ar fi fost tîrît în iad, cadavrul căzu şi dispăru în mijlocul jarului.

Îndată toată acea mulţime se scurse în tăcere ; nu mai rămase la picioarele rugului decît bătrînul, astfel încît fiecare se întreba dacă bătrînul acela nu era cumva Satana care vine să pretindă un suflet judecat.

Bătrînul era un om a cărui fiică o necinstise Bétisac.

VI

Acum, dacă cititorii noştri, pentru a cuprinde cu toate amănuntele totalitatea întîmplărilor pe care ne-am angajat să le facem să treacă prin faţa ochilor, vor binevoi să ne urmeze dincolo de zidurile oraşului Béziers ; dacă se vor învoi să se îndepărteze de bogatele cîmpii ale Languedocului şi ale Proven ţei, de oraşele cu nume răsunătoare unde se vorbeşte o limbă fiică a Romei şi a Atenei ; de cîmpurile de măslini cu frunziş cenuşiu pe unde curg rîuri mărginite de oleandri ; de ţărmurile pe care vin să le scalde valurile înfierbîntate de soarele Borforului, şi să se îndrepte spre podişurile muntoase ale Bretaniei, spre pădurile de stejari seculari, spre limbajul primitiv

al acesteia şi spre oceanul său cu ape verzi şi adînci, îi vom conduce la cîteva leghe de oraşul Vannes şi îi vom introduce într-unul din castelele întărite, reşedinţă prevăzătoare a unuia din acei mari vasali mereu gata să ajungă mari răzvrătiţi. Acolo, dacă întredeschidem uşa sculptată a unei camere scunde ce slujeşte drept sufragerie, vom vedea doi bărbaţi aşezaţi alături la o masă, avînd în mijlocul lor o cană mare de argint încrustat, plină cu vin dres cu mirodenii, cu care unul din ei avea dese şi prieteneşti legături, pe cînd celălalt, cumpătat ca şi cînd ar fi fost oprit de doctor, respinge toate îmbierile ce i se fac şi îşi acoperă paharul cu mîna de fiecare dată cînd tovarăşul său, neputîndu-l face să golească licoarea neatinsă ce se ridică pînă la jumătatea cupei, încearcă cel puţin să-i mărească volumul.

Acela dintre cei doi pe care l-am arătat ca fiind cel mai puţin adept al cumpătării este un bărbat între cincizeci şi şaizeci de ani, îmbătrînit sub armura de război pe care o poartă şi acum aproape în întregime, fruntea lui oacheşă şi colorată pe mijlocul căreia se răsfiră păru-i încărunţit, e încreţită nu atît de vîrstă cît de greutatea coifului de care nu se despărţea ; în intervalul de odihnă pe care i-l lăsa ocupaţia la care l-am văzut că se dedă, coatele i se sprijină de masă ; atunci bărbia i se odihneşte pe cele două palme puternice, iar gura, umbrită de o mustaţă deasă, pe care o pişcă îndemînatic cu buza de jos, se găseşte astfel la înălţimea cănii, în care din cînd în cînd i se afundă privirile ca pentru a urmări cum scade licoarea în urma atacurilor sale repetate.

Celălalt este un tînăr îmbrăcat numai în mătase şi catifea, lungit nepăsător într-un mare fotoliu ducal de al cărui spătar îşi rezemase capul şi care nu părăseşte această atitudine nepăsătoare decît pentru a întinde, după cum am văzut, mîna spre pahar, de fiecare dată cînd bătrînul războinic îl ameninţă cu o sporire a licoarei pe care fiecare din ei pare să o preţuiască într-un fel atît de deosebit.

— La naiba ! vere de Craon, zise bătrînul punînd pentru ultima oară cana pe masă, se cade să spunem că, oricît de urmaş al regelui Robert cum eşti pe linie femi-

mină, ai primit într-un fel uimitor de filozofic jignirea pe care ţi-a adus-o monseniorul duce de Turena.

— Ei ! monseniore de Bretania, răspunse Pierre de Craon fără să-şi schimbe poziţia, ce naiba voiaţi să fac împotriva fratelui regelui ?

— Împotriva fratelui regelui, fie ; cu toate că, la urma urmelor, acesta nu ar fi un motiv pentru mine : fratele regelui nu este decît duce şi gentilom ca şi mine şi, dacă mi-ar fi făcut mie ce ţi-a făcut dumitale... Dar n-am să-i dau niciodată prilejul, aşa că să nu mai vorbim despre el. Dar, vezi dumneata, e la mijloc un om care a urzit toată treaba asta.

— Cred şi eu, răspunse flegmatic cavalerul.

— Şi omul acela, vezi dumneata, urmă ducele umplîndu-şi din nou paharul şi ducîndu-l pînă aproape de gură, omul acela... pe cît e de adevărat că licoarea asta, care nu pare pe gustul dumitale, după cîte văd, este compusă totuşi din cel mai bun vin ce se produce la Dijon, din cea mai bună miere ce se culege la Narbonne şi din cele mai delicioase mirodenii ce ne vin de pe pămîntul Asiei, — ducele goli paharul — omul acela, vezi dumneata, nu este altul decît ticălosul de Clisson.

Şi izbi în masă cu pumnul şi cu fundul cupei.

— Sînt de aceeaşi părere, monseniore, răspunse cu aceeaşi nepăsare seniorul Pierre, care părea să fi luat hotărîrea de a-şi spori indiferenţa pe măsură ce ducele de Bretania îşi înteţea mînia.

— Şi ai părăsit Parisul cu această convingere în inimă, fără a încerca să te răzbuni pe omul acela ?

— Mi-a trecut prin gînd pentru o clipă această idee, însă o cugetare mai adîncă m-a oprit.

— Şi care este acea cugetare, mă rog ? întrebă ducele răsturnîndu-se la rîndu-i în fotoliu.

— Care ? zise Pierre.

Şi rezemîndu-şi şi el coatele pe masă, cu bărbia sprijinită în mîini şi privindu-l ţintă pe duce :

— Care ? O veţi afla, monseniore. Mi-am zis : Omul acesta care m-a insultat pe mine, un simplu cavaler, l-a insultat într-o zi în mod mult mai jignitor pe unul dintre primii bărbaţi ai Franţei, pe un duce, şi încă un duce atît de puternic şi atît de bogat, încît ar fi putut să se războ-

iască şi cu un rege ! Ducele acela dăruise castelul Gavre vestitului Jean Chandos [1] şi, cînd l-a anunţat pe Clisson de această donaţie, pe care desigur că avea dreptul s-o facă, Clisson îi spuse în loc de compliment : „La naiba, monseniore, nu voi suferi să am vreodată drept vecin un englez !" Chiar în aceeaşi seară, castelul Gavre era cucerit ; a doua zi era ras de pe faţa pămîntului. Nu-mi mai aduc aminte cui i-a adus conetabilul această jignire, însă ştiu că unui duce. În sănătatea voastră, monseniore !

Pierre de Craon îşi luă paharul, îl goli dintr-o înghiţitură şi îl puse din nou pe masă.

— Pe sufletul tatălui meu ! spuse ducele pălind, ne spui asta ca să ne faci inimă rea, vere ; căci ştii bine că nouă ni s-a întîmplat aşa ceva ; dar dacă ţi-aduci bine aminte, şase luni mai tîrziu, vinovatul acela era prizonier chiar în castelul în care ne aflăm acum.

— Şi din care a ieşit teafăr şi nevătămat.

— Da, însă după ce mi-a plătit o sută de mii de livre, mi-a lăsat un oraş şi mi-a predat trei castele.

— Dar păstrîndu-şi viaţa afurisită, zise Craon ridicînd tonul ; viaţa pe care puternicul duce de Bretania nu a îndrăznit să i-o ia de teamă să nu-şi atragă mînia suveranului său. O sută de mii de livre, un oraş, trei castele ! O ! Frumoasă răzbunare faţă de un om care posedă un milion şapte sute de mii de livre bani, zece oraşe şi douăzeci de fortăreţe. Nu, nu, vere, să vorbim deschis ; îl ţineaţi aici dezarmat, vîrît în lanţuri, în cea mai întunecată şi mai adîncă celulă ; îl uraţi de moarte şi n-aţi îndrăznit să-l ucideţi.

— Îi dădusem o asemenea poruncă lui Bavalan şi Bavalan n-a făcut-o.

— Şi a avut dreptate, monseniore, căci atunci cînd regele l-ar fi învinuit de moartea conetabilului, poate că acela ce-i dăduse această poruncă n-ar fi îndrăznit să înfrunte mînia regală, poate că sluga credincioasă care totuşi n-ar fi fost decît sabia, ar fi fost părăsită de braţul care o împinsese, şi cu cît sabia este dintr-un oţel mai fin, cu atît mai uşor e zdrobită.

---

[1] Căpitan englez din secolul al XIII-lea. Conetabil de Aquitania şi senegal de Poitou. (N.T.).

— Vere, spuse ducele ridicîndu-se în picioare, mi se pare că îmi bănuieşti onoarea ; îi dădusem lui Bavalan cuvîntul nostru că îl vom ocroti şi am făcut-o, pe viul Dumnezeu ! chiar împotriva regelui Franţei, sau împotriva împăratului Germaniei, sau chiar împotriva papei de la Roma. Nu ne pare rău decît de un singur lucru, urmă el aşezîndu-se din nou cu un aer posomorît şi recăpătîndu-şi întreaga ură, anume că Bavalan nu ne-a dat ascultare şi că nimeni nu este gata să facă ceea ce a refuzat el.

— Şi dacă cineva s-ar prezenta pentru asta, ar fi el sigur, odată lucrul făcut, că va găsi pe lîngă ducele Bretaniei un azil şi un sprijin ?

— Un azil tot atît de sigur cum este sanctuarul unei biserici, spuse ducele cu un glas solemn, un sprijin tot atît de puternic cît poate să-l dea braţul acesta ; şi asta o jur pe mormîntul părinţilor mei, pe blazonul familiei mele, pe crucea spadei mele. Să vină un om şi eu îi ofer tot ce-am spus.

— Iar eu primesc, monseniore, exclamă Craon ridicîndu-se şi strîngînd mîna bătrînului duce cu o forţă de care acesta nu l-ar fi crezut în stare. De ce nu mi-aţi spus-o mai devreme ? Ar fi fost un lucru terminat.

Ducele îl privi pe Craon cu uimire.

— Adică, urmă acesta din urmă încrucişînd braţele, adică aţi crezut că acea jignire alunecase pe pieptul meu întocmai ca o lance pe oţelul unei platoşe. Nu, nu ! A intrat mult mai adînc şi mi-a muşcat inima. V-am părut vesel şi nepăsător, da ; însă adesea mi-aţi spus totuşi că eram palid : ei bine, era cancerul care îmi rodea şi îmi va roade pieptul cu dinţii acelui om, atîta vreme cît omul acela va fi în viaţă. Acum, culorile bucuriei şi ale sănătăţii au să-mi revină ; începînd de azi, intru în convalescenţă şi, peste cîteva zile, nădăjduiesc să fiu vindecat.

— Cum aşa ?

Craon se aşeză şi el.

— Ascultaţi, monseniore ; căci nu aşteptam decît acest cuvînt pentru a vă spune totul. Am la Paris, lîngă cimitirul Sfîntul Ioan [1], un palat care nu este păzit decît de un portar, un om de-al meu şi de care sînt sigur. Acum

[1] Astăzi piaţa Sfîntul Ioan. (N.A.).

vreo trei luni și ceva, i-am scris să aducă în palat provizii mari de vinuri, de făină și de cărnuri sărate, să cumpere armuri, zale, mănuși și căști de oțel, pentru a înarma patruzeci de oameni ; și acești patruzeci de oameni m-am însărcinat eu să-i angajez și i-am ales, monseniore : sînt niște băieți îndrăzneți, care nu se tem nici de Dumnezeu nici de diavol, și care ar fi în stare să coboare și în iad, numai să merg eu în fruntea lor.

— Însă, zise ducele, ai să fii observat dacă ai să intri cu această trupă în Paris.

— De aceea am să mă feresc să fac așa ceva. În curînd se vor împlini două luni de cînd, pe măsură ce îi angajez, îi îndrept spre capitală, pe grupe mici de trei sau patru ; odată ajunși la palat, au poruncă să nu mai iasă de-acolo, iar portarul a primit poruncă să nu le refuze nimic ; sînt un fel de călugări care se pregătesc pentru iad. Înțelegeți acum, monseniore ? Ticălosul acela de conetabil se duce aproape în fiecare seară la rege și iese la miezul nopții ; și, ca să ajungă la palatul Clisson, ce se află pe strada mare a Bretaniei, trece prin spatele meterezului lui Filip August, prin străzile pustii Sfînta Ecaterina și Scripetele, prin fața cimitirului Sfîntul Ioan, unde se află palatul meu.

— Pe legea mea, vere, zise ducele, lucrul e bine început.

— Și tot bine se va termina, monseniore, dacă Dumnezeu nu se va amesteca ; căci toate astea sînt treburi de diavol.

— Și cît timp vei mai rămîne în preajma noastră, unde dealtfel ești bine primit ?

— Timpul de a pune să mi se înșeueze calul, monseniore ; căci iată scrisoarea portarului, sosită azi-dimineață, printr-unul din valeții mei, care mă anunță că ultimii oameni au sosit și trupa mea este completă.

Zicînd acestea, Pierre de Craon își chemă scutierul și îi porunci să i se înșeueze calul.

— Nu mai rămîi și la noapte în castelul nostru Hermine, frumosul meu văr ? întrebă ducele văzînd aceste pregătiri.

— Vă sînt recunoscător, monseniore ; însă acum cînd știu că totul este gata și că nu se mai așteaptă decît per-

soana mea, cum vreţi să mai întîrziii o oră, un minut, o secundă ? Cum vreţi să mă odihnesc într-un pat, sau să mă aşez în faţa unei mese ? Am nevoie să plec, monseniore, pe drumul cel mai drept şi cel mai scurt, am nevoie de aer, de spaţiu şi de mişcare. Rămîneţi cu bine, monseniore, am cuvîntul vostru.

— Şi ţi-l reînnoiesc.

— A vă cere un al doilea ar însemna să mă îndoiesc de primul ; mulţumesc.

După aceste cuvinte, seniorul Pierre de Craon îşi încînse în jurul corpului centura de la spadă, trase deasupra genunchilor carîmbii cizmelor cenuşii de piele căptuşite cu pluş roşu şi, luindu-şi un ultim rămas bun de la duce, sări sprinten pe cal.

Călări atît de mult şi de bine încît, către seara celei de-a şaptea zi de la plecarea sa din castelul Hermine, zări Parisul. Aşteptă ca noaptea să fie destul de întunecoasă pentru a intra, astfel că sosi la locuinţa sa fără să facă mai mult zgomot şi vîlvă decît făcuseră fiecare din oamenii ce-i trimisese; numai că, abia descălecat, trimise să-l cheme pe valetul care păzea poarta şi îi porunci, *pe lumina ochilor lui*, să nu lase pe nimeni să intre în camera în care se afla. Valetul plecă să transmită aceeaşi poruncă portarului care păzea palatul, şi închise în camera lui soţia, copiii şi camerista.

„Şi avea dreptate, spune cu naivitate Froissart, căci dacă soţia şi copiii ar fi colindat pe străzi, sosirea seniorului Pierre ar fi fost repede dezvăluită ; căci femeia şi copiii, prin firea lor, ascund cu greutate ce văd şi ce trebuie tăinuit".

După ce luase aceste măsuri de prevedere, Pierre de Craon alese pe cei mai descurcăreţi dintre oamenii săi şi îi duse să fie recunoscuţi de portar spre a putea ieşi şi intra nestingheriţi. Li se porunci să spioneze toate mişcările conetabilului şi să-l urmărească pas cu pas, pentru ca să fie informat de tot ce făcea duşmanul lui. Astfel că în fiecare seară el ştia unde fusese în timpul zilei şi unde avea să se ducă noaptea ; totuşi lucrurile rămaseră în aceeaşi stare, fără ca vreun prilej sigur să se fi oferit răzbunării sale, de la 14 mai pînă la 18 iunie, Ziua Domnului.

Or, în această Zi a Domnului, regele Franței își deschidea porțile palatului Saint-Paul și toți baronii și seniorii ce se aflau la Paris fuseseră invitați la un prînz la care luau parte regina și doamna ducesă de Turena. După terminarea prînzului, pentru a le distra pe aceste doamne, se organizase o întrecere cavalerească în incinta palatului între cavalerii tineri și scutieri ; seniorul Wilhelm de Flandra, conte de Namur, fiind declarat învingător de către crainici, primise premiul din mîinile reginei și ale doamnei Valentina ; apoi, seara, se dansase pînă la ora unu după miezul nopții. La ora aceea, fiecare se gîndi să se retragă în palatul sau în locuința sa și aproape toți ieșiră fără nici o pază. Seniorul Olivier de Clisson rămăsese printre ultimii și, luîndu-și rămas bun de la rege, se îndreptă spre apartamentele ducelui de Turena ; îl găsi ocupat să-și aranjeze îmbrăcămintea în loc să se dezbrace și, văzîndu-l că se îndeletnicește cu asemenea amănunte, îl întrebă rîzînd dacă nu cumva se ducea să se culce la Poulain. Acest Poulain era vistiernicul ducelui de Turena și deseori, pentru a avea mai multă libertate, ducele, sub motiv că verifică socotelile mijloacelor sale bănești, părăsea de cu seara palatul Saint-Paul, — din care n-ar fi putut ieși noaptea deoarece acesta era păzit ca fiind reședință regală — se îndrepta spre crucea Trahoir unde locuia omul lui și de-acolo, pleca unde avea plăcere. Ducele văzu bine ce voia să spună conetabilul ; și, punîndu-i mîna pe umăr, îi răspunse rîzînd :

— Conetabile, încă nu știu unde mă voi culca și dacă pentru asta va trebui să mă duc departe sau aproape. Poate că la noapte nici nu voi părăsi palatul Saint-Paul; însă, cît despre dumneata, poți să pleci, e timpul.

— Dumnezeu să vă dea o noapte bună, monseniore, zise conetabilul.

— Mulțumesc. Însă, din acest punct de vedere, răspunse rîzînd ducele, nu prea am să mă plîng, și sînt ispitit să cred că se ocupă mai mult de nopțile mele decît de zile. Adio, Clisson.

Conetabilul își dădu seama că l-ar stingheri dacă ar mai rămîne mult ; făcu o plecăciune în semn de rămas bun și se duse să-și întîlnească oamenii și caii, care îl aș-

teptau în piața palatului. Oamenii săi erau în număr de opt în afară de doi valeți care purtau torțe.

După ce conetabilul încălecă, cei doi valeți își aprinseră făcliile și, mergînd cu cîțiva pași mai înainte, o luară pe strada Sfînta Ecaterina. Restul oamenilor mergeau în urmă, în afara de un scutier pe care-l chemase lîngă el pentru a-i recomanda să se îngrijească de pregătirea unui prînz pe care trebuia să-l dea a doua zi ducelui de Turena, seniorului de Coucy, seniorului Jean de Vienne și altor cîtorva, și pentru care dorea să nu se economisească nimic.

In clipa aceea doi oameni trecură pe lîngă cei ce luminau drumul și le stinseră torțele.

Seniorul Olivier se opri numaidecît ; dar, gîndindu-se că e vreo glumă de-a ducelui de Turena care îl ajunsese din urmă, strigă voios :

— Vai ! pe legea mea, monsenlore, rău ați făcut ; dar v-o iert căci sînteți tînăr și totul pentru voi este joc și plăcere.

Zicînd acestea, se întoarse și văzu un mare număr de călăreți necunoscuți care se amestecaseră printre oamenii săi, iar doi dintre ei se aflau la cîțiva pași de el. Atunci îl cuprinse bănuiala unei primejdii și se opri zicînd :

— Cine sînteți ? Și ce-nseamnă asta... ?

— La moarte ! Moarte lui Clisson ! răspunse omul ce se afla cel mai aproape de el, trăgînd spada.

— Moarte lui Clisson ? strigă conetabilul. Iată niște vorbe destul de semețe ! Și cine oare ești tu ca să mi le spui ?

— Sînt Pierre de Craon, dușmanul tău, zise cavalerul ; m-ai înfuriat atît de tare încît trebuie să mă răzbun.

După care, ridicîndu-se în scări, se întoarse spre oamenii lui :

— Îl am pe cel pe care voiam să-l am ! Pe el ! Pe el !

La aceste cuvinte, se repezi asupra conetabilului, în vreme ce oamenii săi loveau și îi împrăștiau trupa. Dar, deși fără armură și luat pe neașteptate, seniorul Olivier nu era animal de vînătoare pe care să-l încolțești ușor. Scoase un cuțit de vreo jumătate de metru pe care îl luase mai mult ca podoabă decît ca armă de apărare și, acoperin-

du-şi capul cu braţul sting, îşi dădu calul înapoi lîngă un zid, spre a nu fi atacat decît din faţă.

— Ucidem totul ? strigau oamenii lui Pierre de Craon.

— Da, răspundea acesta lovindu-l pe conetabil. Dar veniţi la mine ! Veniţi aici ! Afurisitul de conetabil să moară ! Veniţi !

Doi sau trei oameni se desprinseră din grup şi veniră într-o fugă.

Cu toată forţa şi dibăcia lui Clisson, o luptă atît de negală nu putea ţine mult şi, în vreme ce respingea o lovitură cu braţul stîng şi dădea' alta cu dreptul, spada lui Craon se abătu asupra capului său descoperit. Clisson scoase un suspin, dădu drumul cuţitului şi căzu de pe cal, izbindu-şi capul de o uşă care se intredeschise ; se găsi astfel întins la pămînt, avînd jumătate din corp în casa unui brutar care tocmai făcea pîine şi care, auzind o mare zarvă de oameni şi de cai, crăpase puţin uşa spre a vedea care era pricina acestui tărăboi.

Seniorul de Craon încercă să intre în casă călare, însă uşa era prea scundă şi nu putu.

— E nevoie să descalec şi să termin cu el ? întrebă unul din oameni.

Craon, fără să răspundă, trecu cu calul peste picioarele şi coapsele conetabilului şi, văzînd că nu dă nici un semn de viaţă, zise :

— E în zadar şi am făcut şi aşa destul ; dacă nu a murit, nici mult nu mai are ; a fost lovit la cap şi încă de un braţ bun, v-o jur. Aşadar, domnilor, luaţi-o din loc ! Ne întîlnim cu toţii dincolo de poarta Sfîntului Anton.

Abia se îndepărtară asasinii, că oamenii conetabilului, care nu avuseseră prea mult de suferit, se strînseră toţi în jurul corpului stăpînului lor. Brutarul, văzînd că omul acela era conetabilul, îşi oferi cu dragă inimă casa ; aşezară rănitul pe un pat, se aduseră lumînări şi începură toţi să scoată ţipete de jale, căci îşi credeau stăpînul mort, văzîndu-i pe frunte o rană atît de mare şi atîta sînge pe faţă şi pe veşminte.

Între timp unul din ei alergase la palatul Saint-Paul şi, fiind recunoscut ca un slujitor al conetabilului, îl introduseră în camera regelui care, obosit de serbările din timpul zilei si de bal, se retrăsese din apartamentele regi-

nei și se pregătea să treacă în ale sale. Era gata deci să se așeze în pat, cînd omul acela intră, palid, înspăimîntat și strigînd :

— Vai ! Monseniore, monseniore, ce întîmplare tristă și ce mare nenorocire !

— Dar ce este oare ? întrebă regele.

— Seniorul Olivier de Clisson, conetabilul vostru, a fost asasinat.

— Și cine a făptuit o asemenea crimă ?

— Din păcate nu știm ; însă nenorocirea i s-a întîmplat în apropierea palatului vostru, pe strada Sfînta Ecaterina.

— Aduceți numaidecît torțe ! Aduceți torțe ! Să vină servitorii mei ! Mort sau viu vreau să-l revăd pe conetabilul meu.

Își aruncă doar o mantie îmblănită pe umeri ; i se puseră repede pantofii în picioare și în cinci minute ostașii și ușierii care se aflau în schimbul de gardă erau și adunați. Regele nici nu așteptă măcar să i se aducă un cal și plecă pe jos de la palatul Saint-Paul, însoțit numai de purtătorii de torțe și de șambelanii săi, seniorii Wilhelm Martel și Hélion de Lignac. Merse atît de grăbit încît ajunse în curînd la casa brutarului ; șambelanii și purtătorii de torțe rămaseră afară ; însă el intră numaidecît și, mergînd drept la pat, îi luă mîna rănitului spunîndu-i :

— Eu sînt, conetabile ; cum te simți ?

— Scumpul meu rege, răspunse conetabilul, cu glas încet și foarte slăbit.

— Și cine te-a adus în starea asta, viteazul meu Olivier ?

— Seniorul Pierre de Craon și complicii lui, care m-au atacat mișelește, cînd eram fără apărare și fără vreo bănuială.

— Conetabile, zise regele întinzînd mîna deasupra lui, niciodată vreo crimă n-are să fie ispășită ca aceasta, ți-o jur ; însă acum să ne îngrijim să te salvăm. Unde sînt medicii și chirurgii ?

— S-au dus să-i cheme, monseniore, spuse unul din oamenii conetabilului.

În clipa aceea intrară și ei. Regele se îndreptă spre cel ce mergea în fruntea lor și îl duse lîngă pat.

— Uitați-vă bine la conetabilul meu, domnilor, le zise el, și să-mi spuneți fără zăbavă în ce stare se află ; căci sînt mai mîhnit de rana lui decît dacă spada m-ar fi lovit chiar pe mine.

Medicii începură să-l consulte pe conetabil ; însă regele era atît de nerăbdător, încît abia le lăsă răgazul să sondeze rana.

— E vreo primejdie de moarte, domnilor ? întreba el la ficcare clipă. Dar răspundeți odată !

Atunci cel care părea mai iscusit se întoarse spre rege.

— Nu, sire, zise el, și vă jurăm că, în două săptămîni, vi-l înapoiem călare.

Regele căută un lanț, o pungă, ceva în sfîrșit ca să-i dăruiască acestui om ; însă negăsind nimic, îl îmbrățișă și, ducîndu-se la conetabil, îi zise :

— Ei bine, Olivier, ai auzit ? peste două săptămîni ai să fii tot atît de zdravăn ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Mi-ați dat frumoase vești, domnilor, și nu vom uita dibăcia voastră. Cît despre dumneata, Clisson, nu te îngriji de altceva decît să te vindeci ; căci ți-am spus-o și o repet, niciodată vreo crimă nu-și va fi atras pedeapsa pe care o pregătesc acesteia, niciodată trădătorii nu vor fi fost pedepsiți mai din plin pentru trădarea lor, niciodată o vărsare de sînge nu va fi făcut să curgă atîta sînge ; bizuie-te, așadar, pe mine ; treaba asta mă privește pe mine.

— Să vă ajute Dumnezeu, sire ! zise conetabilul, și mai cu seamă să vă răsplătească pentru vizita mărinimoasă pe care mi-o faceți.

— Și nu are să fie ultima, dragul meu Clisson, căci voi porunci să fii transportat în palatul nostru, care este mai puțin departe de aici decît este locuința dumitale.

Clisson vru să ducă la buze mîna regelui, însă Carol îl îmbrățișă cum ar fi făcut cu un frate.

— Trebuie să te părăsesc, Clisson, îi zise el ; căci l-am chemat la Saint-Paul pe șeful poliției Parisului și am să-i dau cîteva porunci.

Zicînd acestea, își luă rămas bun de la conetabil și se înapoie la palat, unde îl găsi într-adevăr pe cel pe care trimisese să-l cheme.

— Uite ce e, îi spuse regele așezîndu-se într-un fotoliu, ia oameni din toate părțile, de unde vei vrea, de

unde vei putea ; dă-le să încalece niște cai buni și, pe poteci și pe drumuri, prin munți și prin văi, urmărește-l pe trădătorul acela de Craon care l-a rănit pe conetabilul meu ; și află că nu vei putea să-mi faci un serviciu mai plăcut decît de a-l găsi, de a-l prinde și a mi-l aduce.

— Sire, voi face tot ce-mi va sta în putință, răspunse șeful poliției ; dar pe ce drum se presupune că ar fi fugit ?

— Asta e treaba dumitale, zise regele, informează-te și fă-o cît mai repede. Poți pleca.

Șeful poliției ieși.

Sarcina acestuia era grea ; căci, la acea dată, cele patru porți ale Parisului rămîneau deschise ziua și noaptea, ca urmare a unei ordonanțe date la înapoierea din bătălia de la Rosbecque, în care regele îi învinsese pe flamanzi ; chiar seniorul Olivier de Clisson făcuse să se dea această ordonanță, pentru ca regele să fie mereu stăpîn în orașul său Paris, în care burghezii se răsculaseră în lipsa lui. De atunci, porțile fuseseră scoase din țițîni și canaturile culcate la pămînt ; lanțurile de la străzi și de la răspîntii fuseseră desfăcute, pentru ca paznicii regelui să le poată străbate noaptea. Și spuneți-mi, nu e de mirare ca tocmai seniorul de Clisson care ceruse această ordonanță, să sufere din pricina ei ? Căci dacă porțile ar fi fost închise și lanțurile puse, niciodată seniorul Pierre de Craon n-ar fi îndrăznit să aducă regelui și conetabilului jignirea pe care le-a adus-o ; și-ar fi dat destul de bine seama că, odată crima făptuită, nu ar fi putut scăpa de pedeapsă.

Însă nu se întîmplase așa ; sosind la locul de întîlnire, seniorul Craon și complicii lui găsiră porțile deschise și cîmpul liber. Unii spun că a trecut Sena pe podul de la Charenton ; alții pretind că a dat ocol meterezelor, a trecut pe la poalele colinei Montmartre și, lăsînd la stînga poarta Saint-Honoré, a traversat riul la Ponçon. Sigur este că a ajuns către ora opt la Chartres, împreună cu cei din trupa sa care aveau caii mai rezistenți ; căci ceilalți se împrăștiaseră fie din pricina oboselii cailor, fie spre a nu trezi bănuieli la ivirea unui număr atît de mare de călăreți. Acolo găsi cai odihniți, la un canonic care fusese

secretarul său şi care, fără să cunoască scopul, îi pregătise din porunca lui. O oră mai tîrziu se afla pe drumul spre Maine şi, la treizeci de ore după aceea, intra în castelul său de la Sablé. Abia atunci se opri ; căci numai acolo se putea crede în siguranţă.

Între timp, din ordinul regelui, şeful poliţiei de la Châtelet ieşise din Paris cu vreo şaizeci de oameni înarmaţi ; pornise la drum prin poarta Saint-Honoré şi, găsind urme proaspete de cai, le urmărise pînă la Chennevières ; acolo văzînd că urmele se îndreptau spre Sena, îl întrebase pe podarul de la Ponçon dacă spre dimineaţă nu trecuse cineva ; acesta îi răspunsese că pe la ora două văzuse vreo doisprezece oameni călări traversînd riul, însă nu recunoscuse pe nimeni, deoarece unii erau îmbrăcaţi în armuri, iar alţii erau înfăşuraţi în mantale.

— Şi pe ce drum au luat-o ? întrebă şeful poliţiei.

— Pe drumul spre Évreux, răspunse omul.

— Asta e, urmase şeful ; se duc drept la Cherbourg.

Atunci o luă pe drumul ce ducea spre acest oraş şi îl lăsă pe cel ce ducea la Chartres. După trei ore de mers, întîlniră un gentilom care pornise la vînătoare de iepuri şi care, la întrebările lor, răspunse că văzuse dimineaţa vreo cincisprezece oameni călări care păreau nehotărîţi ca şi cînd s-ar fi rătăcit ; că în cele din urmă o luaseră pe drumul spre Chartres. Gentilomul îi conduse chiar el la locul unde călăreţii o luaseră peste cîmp ; şi, întrucît pămîntul era moale şi proaspăt în urma ultimelor ploi, văzură într-adevăr pe pămînt urmele unei trupe destul de numeroase ; şeful poliţiei şi oamenii săi porniră deci la trap întins pe drumul spre Chartres ; însă ocolul pe care-l făcuseră din greşeală le luaşe timp şi nu ajunseră decît seara în acest oraş.

Acolo, aflară că seniorul Pierre de Craon trecuse în cursul dimineţii. Li se spuse numele canonicului unde luase masa şi schimbase caii ; însă toate aceste lămuriri soseau prea tîrziu ; era cu neputinţă să-l mai ajungă pe vinovat. Şeful poliţiei porunci înapoierea la Paris, unde ajunse sîmbătă seara.

De partea lui, ducele de Turena trimisese pe urmele fostului său favorit pe seniorul Jean de Barres ; acesta

strînsese vreo cincizeci de călăreţi şi, urmînd drumul cel bun la început, ieşise cu ei pe poarta Sfîntul Anton ; însă ajuns acolo şi neavînd nici o călăuză şi nici informaţii, o luase la dreapta, trecuse Marna şi Sena, pe podul de la Charenton, ajunsese în faţa localităţii Étampes şi în sfîrşit, simbătă seara, intrase în Chartres. Acolo află aceleaşi veşti ce-i fuseseră date şi şefului poliţiei şi, nemaiavînd, ca şi acesta, nici o speranţă de a-l ajunge pe cel pe care porniseră amîndoi să-l urmărească, făcu cale întoarsă şi reluă drumul Parisului.

În timpul acesta, ostaşii regelui care cercetau şi ei împrejurimile, găsiseră într-un sat aflat la cîteva leghe de Paris, doi oameni înarmaţi şi un paj care nu putuseră să urmeze trupa din pricina oboselii cailor ; îi prinseră numaidecît, îi duseră la Paris şi îi închiseră în Châtelet.

Două zile mai tîrziu, îi duseră în strada Sfînta Ecaterina, în faţa casei brutarului unde fusese făptuită crima ; acolo li se tăie mîinile de la încheieturi ; după aceea la Halle unde li se tăie capul ; apoi în sfîrşit la spînzurătoare, unde fură spînzuraţi de picioare.

Miercurea următoare, aceeaşi pedeapsă îi fu aplicată şi portarului, căci întrucît nu denunţase crima, îşi atrăsese pedeapsa făptaşilor.

Canonicul unde Pierre de Craon îşi schimbase caii fu prins şi judecat de justiţia bisericească. I se confiscară toate bunurile şi veniturile. Printr-o favoare specială şi întrucît negase mereu că nu avusese cunoştinţă despre crimă, i se lăsă viaţa ; dar fu condamnat la închisoare pe viaţă, hrănindu-se numai cu pîine şi apă.

Cît despre seniorul Pierre de Craon, acesta fu judecat în lipsă : bunurile i-au fost confiscate, mobilele aduse la vistierie, iar pămînturile împărţite ducelui de Turena şi curtenilor regelui.

Amiralul Jean de Vienne, însărcinat cu sechestrul pămînturilor castelului Bernard, intră în timpul nopţii în castel cu soldaţii lui ; porunci să o dea jos din pat pe Jeanne Châtillon, soţia lui Pierre de Craon, una din cele mai frumoase femei de pe vremea sa, şi s-o arunce dezbrăcată, împreună cu fiica ei, la porţile casei sale. Cît despre clădirea unde se urzise complotul, aceasta fu dărîmată din temelii şi se trecu cu plugul peste locul unde

se aflase. Terenul fu dăruit cimitirului Sfîntul Ioan, iar strada Craon, pe care o botezase nobilul ei senior, primi numele de strada Băieţilor Răi, nume pe care îl poartă şi azi.

Cînd află aceste veşti şi că procesul lui luase o asemenea întorsătură, seniorul Pierre de Craon nu se mai simţi în siguranţă în castelul de la Sablé şi se duse la ducele de Bretania. Acesta aflase de rezultatul acţiunii lui Craon şi ştia că duşmanul lor comun nu era mort ; astfel că atunci cînd îl văzu intrînd pe seniorul de Craon atît de ruşinat, în aceeaşi sală din care ieşise atît de semeţ, nu se putu opri să nu strige de la capătul celălalt al camerei :

— Ah ! vere, eşti destul de slăbuţ dacă nu l-ai putut ucide pe un om care se afla în puterea dumitale.

— Monseniore, răspunse Pierre de Craon, cred că toţi diavolii din iad a căror făptură este conetabilul, l-au păzit şi l-au scăpat din mîinile mele ; căci din partea mea i-am dat mai mult de şaizeci de lovituri de spadă, astfel încît, atunci cînd a căzut de pe cal, pe Dumnezeu meu, îl credeam mort ; însă norocul lui a fost că o uşă era întredeschisă în loc să fie închisă, iar el a căzut înăuntru în loc să cadă afară ; dacă ar fi căzut în stradă, l-am fi zdrobit sub copitele cailor.

— Da, zise ducele cu un aer posomorît ; dar s-a întîmplat cu totul altfel, nu-i aşa ? Şi pentru că te afli aici, sînt sigur că nu voi întîrzia să primesc veşti bune de la rege ; dar nu are importanţă, vere, orice ură şi orice război îmi voi atrage din pricina dumitale, aveai cuvîntul meu ca să te înapoiezi : iată-te ; fii binevenit.

Bătrînul duce întinse mîna cavalerului şi chemă un valet să aducă *hypocras* şi două pahare.

VII

Ducele de Bretania îşi dădea bine seama de primejdia la care se expunea dînd azil şi ocrotire seniorului Pierre de Craon ; într-adevăr, la trei săptămîni după întîmplările pe care le-am povestit, un călăreţ cu armoariile regelui se opri la poarta castelului Hermine, ceru să-i vor-

bească ducelui din partea regalului său stăpîn şi îi înmînă o scrisoare sigilată cu blazonul Franţei.

Scrisoarea, dealtfel, era într-adevăr de la un suzeran la un vasal : regele Carol cerea, în numele justiţiei Parisului, să-i fie predat Pierre de Craon, ca trădător şi asasin şi îl ameninţa, în caz de refuz, pe ducele de Bretania, că avea să-l caute el însuşi pe vinovat, însoţit de o oştire numeroasă. Ducele îl primi cu noblеţe pe trimisul regal, desprinse un măreţ lanţ de aur ce strălucea pe pieptul său, i-l trecu după gît şi le porunci oamenilor lui să-l trateze cu mare cinste, în vreme ce el îi va răspunde regelui. A doua zi, răspunsul îi fu înmînat trimisului împreună cu noi dovezi de mărinimie.

Ducele spunea, în acel răspuns, că regele fusese înşelat cînd i se spusese că seniorul Pierre de Craon se afla în Bretania ; că nu cunoştea locul unde se retrăsese acel cavaler şi motivele de ură pe care le avea împotriva lui Olivier de Clisson ; că, prin urmare, îl ruga pe rege să considere că el nu are nici un amestec.

Regele primi scrisoarea cînd se afla în consiliu ; o reciti de mai multe ori şi de fiecare dată cu o figură tot mai posomorîtă ; în cele din urmă, mototolind-o în mîini, spuse zimbind cu amărăciune :

— Seniorii mei, ştiţi ce îmi spune vărul meu de Bretania ? Îmi spune, şi asta pe onoarea lui, că nu cunoaşte unde se află trădătorul şi ucigaşul Craon. Ia spuneţi, nu credeţi că onoarea lui este destul de primejduită ? Să vedem părerea voastră.

— Dragă vere, spuse ducele de Berry ridicîndu-se, cred că ducele de Bretania spune ceea ce trebuie să spună şi, deoarece seniorul de Craon nu se află în preajma lui, nu are nici o răspundere.

— Şi dumneata, frate, ce părere ai ?

— Cu îngăduinţa voastră, sire, cred că ducele de Bretania n-a spus acest lucru decît pentru a-i da ucigaşului răgazul să treacă în Anglia şi...

Regele îl întrerupse.

— Şi ai dreptate, Turena, este aşa cum spui. Cît despre dumneata, unchiule, ştim bine că printre prietenii dumitale nu se află şi conetabilul şi am auzit spunîn-

du-se, deşi nu ţi-am amintit pînă acum, că, în chiar ziua asasinatului, a venit la dumneata un prieten apropiat al seniorului de Craon, care ţi-a dezvăluit întregul complot şi că, sub motivul de a nu da prea mare crezare vorbelor lui şi pentru a nu tulbura serbarea, ai lăsat lucrurile să se înrăutăţească ; ştim asta, unchiule, şi încă din izvor sigur ; de altfel, există un mijloc de a ne dovedi că greşim şi că sîntem rău informaţi, acela de a ne însoţi în Bretania, unde vom porni cu război. Acest duce, care nu este nici englez nici francez, nici cîine nici lup, ne scoate din răbdări ; căci nu se ştie dacă latră sau chelălăie ; Bretania nu poate uita că a fost regat şi nu se împacă la gîndul de a ajunge provincie. Ei bine, dacă va fi nevoie, vom lovi atît de tare şi de bine în coroana lui ducală, încît vom face să-i cadă frunzele de viţă, şi o vom da ca baronie unuia din slujitorii noştri, aşa cum dăm fratelui nostru, în momentul de faţă, ducatul de Orleans în locul celui de Turena.

Ducele făcu o plecăciune.

— Da, da, frate, urmă regele, şi ţi-l dăm aşa cum l-a avut Filip, cu toate veniturile şi acareturile, iar de azi înainte nu te vom mai numi Turena, căci ducatul acesta se alipeşte începînd de azi la coroană, ci Orleans, căci începînd de azi acest ducat este al dumitale. Ai auzit, unchiule, plecăm cu toţii, căci faci parte dintr-ai noştri.

— Scumpe sire, răspunse ducele de Berry, pentru mine va fi totdeauna o sărbătoare să vă însoţesc pretutindeni pe unde veţi merge ; dar socotesc că ar trebui să-l avem în tovărăşia noastră şi pe cumnatul nostru de Burgundia.

— Ei bine, zise regele, îl vom ruga să ne facă această cinste ; şi, dacă atîta nu-i de ajuns, i-o vom porunci ; şi dacă nici asta nu-i de ajuns, ne vom duce noi înşine să-l căutăm. Vrei cuvîntul nostru că nu vom face călătoria fără el ? Ţi-l dăm. Cînd se aduce o insultă regelui Franţei, întreaga nobilime este insultată, şi nu poate rămîne un blazon curat cînd stema regală este pătată. Pregăteşte-ţi aşadar echipajele de război, unchiule, căci înainte de opt zile plecăm.

Regele ridică îndată şedinţa ; dar nu făcu acest lucru decît pentru a sta de vorbă cu secretarii săi. În aceeaşi

zi, douăzeci de seniori din cei mai de vază, în fruntea cărora se afla ducele de Burgundia, primiră porunca să vină cu o oştire cît puteau mai numeroasă. Această poruncă fu indeplinită în grabă, căci ducele de Bretania era urît de oricine se simţea cu adevărat francez ; se spunea că de multă vreme regele ar fi luat hotărîrea să pornească impotriva lui, dacă nu ar fi fost împiedicat de contele de Flandra şi de doamna de Burgundia ; că în sufletul lui era englez şi că nu-l ura atît de mult pe Clisson decît pentru că acesta se făcuse francez. Însă de astă dată poruncile erau atît de precise şi atît de severe, încît se nădăjduia că regele îşi va aduce planul la îndeplinire, dacă nu ar fi avut loc vreo trădare ; căci aveau bănuiala că mai mulţi dintre cei care aveau să meargă cu regele nu ar merge cu dragă inimă ; şi erau numiţi în şoaptă ducii de Berry şi de Burgundia.

Într-adevăr, ducele de Burgundia se lăsa aşteptat ; spunea că această călătorie ar împovăra prea mult provinciile sale ; că era un război necugetat şi că avea să sfîrşească rău ; că erau oameni pe care răfuielile dintre conetabil şi seniorul Pierre de Craon nu-i priveau cu nimic ; că era nedrept să-i silească pe aceştia să intre în război pentru ei şi că se putea foarte bine să-i lase să-şi rezolve singuri certurile fără a-i pune la contribuţie pe bieţii oameni din provincii. Ducele de Berry era de aceeaşi părere ; însă regele, ducele de Orleans şi întregul consiliu erau de părere contrară ; aşadar, vrînd-nevrînd, cei doi duci trebuiră să se supună. De altfel, de îndată ce conetabilul putu să încalece, regele dădu ordinul de plecare din Paris ; în aceeaşi seară, el îşi luă rămas bun de la regină, de la doamna Valentina şi de la doamnele şi domnişoarele ce locuiau în palatul Saint-Paul ; apoi se duse să cineze împreună cu ducele de Orleans, ducele de Bourbon, contele de Namur şi seniorul de Coucy, la seniorul de Montaigu, unde rămase să se culce.

A doua zi, plecă înarmat cu echipament complet de război ; dar se opri la Saint-Germain en Laye, pentru a-i aştepta pe ducii de Berry şi de Burgundia. Văzînd că nu soseau, le trimise nişte astfel de porunci încît ar fi fost crimă de rebeliune să nu le execute, şi porni la drum, cu toate că medicii încercau să-i schimbe hotărîrea,

spunindu-i că sănătatea îi era cam şubredă în momentul acela ; însă el era împins de o atît de mare voinţă, încît răspunse tuturor observaţiilor acestora că nu ştia ce voiau să spună şi că niciodată nu se simţise mai bine.

Plecă deci, oricît au încercat să-l oprească, trecu Sena, o luă pe drumul spre Chartres şi ajunse, fără oprire, la Auneau, un frumos şi bogat castel aparţinînd seniorului de la Rivière, care îl primi pe rege cu măreţie şi cu mare cinste. Carol se opri acolo trei zile, iar a patra dimineaţa, plecă spre Chartres, unde fu primit la palatul episcopal, împreună cu ducii de Bourbon şi de Orleans, de către fratele seniorului de Montaigu, care ocupa scaunul episcopatului.

După două zile de aşteptare, regele îi văzu sosind pe ducele de Berry şi pe contele de la Marche. Îi întrebă dacă nu aveau vreo veste din Burgundia ; ei răspunseră că ducele venea în urma lor ; în sfîrşit, în ziua a patra, îl anunţară pe rege că acesta intra în oraş.

Regele rămase şapte zile la Chartres, apoi se îndreptă spre Mans. Pe tot timpul drumului şi la fiecare clipă, era ajuns de ostaşi care soseau din Artois, din Picardia, din Vermandois şi în sfîrşit din toate părţile Franţei, chiar din cele mai îndepărtate, şi toţi oamenii aceia erau foarte întăritaţi pe ducele de Bretania care îi punea pe drumuri pentru o treabă atît de grea ; regele le întreţinea cu mare grijă această ură şi o aţîţa cu ura lui.

Cu toate astea se bizuise prea mult pe forţele sale ; starea de enervare continuă la care îl supuneau piedicile neîncetate ce le puneau unchii săi pentru a-l opri din drum, făceau să-i fiarbă sîngele ; astfel încît ajungînd la Mans era foarte agitat şi nu mai putea călări ; vrînd-nevrînd trebui să se oprească, deşi spunea că odihna i-ar face mai mult rău decît oboseala ; însă medicii, unchii săi şi chiar ducele de Orleans, au fost de părere că trebuiau să rămînă acolo unde se găseau vreme de două sau trei săptămîni.

Se folosiră de această întrerupere pentru a-l hotărî pe rege să trimită un nou mesaj ducelui de Bretania ; drept urmare, seniorul Regnault de Roye, seniorul de Garencières, seniorul de Château-Morand şi seniorul Taupin de Cantemelle, castelan de Gisors, au fost rînduiţi pentru

această călătorie ; însă de astă dată regele voia ca această ambasadă să aibă un aspect care să nu-l înșele pe cel căruia îi era adresată. Cei patru trimiși plecară așadar din Mans, însoțiți de patruzeci de lăncieri, străbătură orașul Angers cu trompeții în frunte și cu steguleţele lăncilor desfășurate și, două zile mai tirziu, șosiră la Nantes unde îl găsiră pe duce.

Îi înfățișară cererea regelui și anume să-i predea pe seniorul Pierre de Craon ; dar, ca și prima dată, ducele, după ce le dăduse daruri bogate ambasadorilor, le răspunse că i-ar fi cu neputință să-l predea pe omul ce i se cerea, avînd în vedere că nu știa unde se retrăsese ; că într-adevăr auzise povestindu-se, de vreun an încoace, că seniorul de Craon îl ura pe conetabil din toată inima și că îi jurase un război pe viață și pe moarte ; că însuși acel cavaler îi spusese că, pretutindeni unde l-ar întîlni pe Clisson, fie ziua, fie noaptea, avea să-l ucidă, însă altceva nu mai știa și se mira că regele vine cu război asupra lui pentru un lucru care îl privește atît de puțin.

Regele era foarte bolnav cînd i se aduse acest răspuns ; cu toate astea dădu ordin să se pornească mai departe și își chemă scutierii să-i pună armura. În clipa cînd se ridica din pat, un trimis sosi din Spania și fu introdus la rege ; acesta îi înmînă o scrisoare avînd următoarea adresă : „Prea temutului nostru senior regele Franței" și semnată Iolanda de Bar, regină de Aragon, de Majorca și doamnă de Sardinia.

Scrisoarea era într-adevăr de la regina Aragonului, care îi scria regelui că, dornică să-i fie pe plac în orice împrejurare și cunoscînd ce problemă îl preocupa în acel moment, pusese să-l aresteze și să-l vîre la închisoare, la Barcelona, pe un cavaler necunoscut care voise să închirieze, cu bani grei, o corabie spre a-l duce la Neapole ; mai adăuga că, bănuindu-l pe cavalerul acela de a fi seniorul de Craon, îi împărtășea bănuielile sale regelui, pentru ca acesta să trimită în grabă cîțiva oameni ca să-l recunoască și să-l ia cu ei, în cazul cînd ea nu s-ar fi înșelat. Termina zicînd că ar fi fericită ca aceste veşti să-i fie plăcute vărului și seniorului său.

La sosirea acestei scrisori, ducii de Burgundia și de Berry spuseră că s-a terminat campania și că nu mai

aveau decît să dea drumul la oameni, pentru că omul după care alergau, era, fără îndoială, prins ; însă regele nici nu voi să audă şi tot ce se putu obţine de la el fu să trimită pe cineva să se asigure de adevăr. După trei săptămîni trimisul se înapoie şi anunţă că arestatul nu era nicidecum seniorul Pierre de Craon.

Atunci regele se înfurie foarte rău pe unchii săi, căci îşi dădu seama că toate aceste întîrzieri veneau de la ei ; drept urmare, hotărî să nu mai asculte de dorinţa lor şi îşi chemă toţi comandanţii în apartamentul său, căci era suferind şi nu putea părăsi camera. Le porunci să-şi îndrepte în cea mai mare grabă toţi oamenii şi echipajele spre Angers, dorinţa sa fiind să nu se înapoieze decît după ce îl vor fi deposedat pe duce şi vor fi dat un tutore fiilor săi.

A doua zi, între orele nouă şi zece dimineaţa, după ce ascultase liturghia în timpul căreia fusese cuprins de un leşin, regele încălecă ; era atît de slăbit, încît ducele de Orleans fu nevoit să-l ajute să se urce în şa. Ducele de Burgundia ridica din umeri văzînd această încăpăţînare şi spunea că ar însemna să-l înfrunte pe Dumnezeu voind să meargă mai departe, cînd coborau din cer atîtea avertizări ; însă ducele de Berry, care auzise cele spuse, se apropie de el şi îi şopti :

— Fii pe pace, frate, am avut eu grijă de toate ; şi, dacă ne va ajuta Dumnezeu, nădăjduiesc ca astă seară să ne înapoiem în oraşul Mans unde vom dormi liniştiţi.

— Nu prea înţeleg ce vrei să spui, zise ducele de Burgundia, însă, prin orice mijloc am întrerupe această nenorocită călătorie, acel mijloc va fi bun.

Tocmai atunci regele porni la drum şi toţi îl urmară. În curînd pătrunseră într-o pădure întunecată de pe vremea druizilor. Regele era trist şi dus pe gînduri, lăsîndu-şi calul să meargă în voie şi abia răspunzînd celor care îi adresau cuvîntul. Îl lăsară deci să meargă singur înainte, aşa după cum părea că doreşte. Merseră astfel în tăcere, vorbind în şoaptă, vreme de aproape o oră, cînd deodată un bătrîn, cu capul gol şi înveşmîntat într-un giulgiu alb, se repezi dintre doi copaci unde era ascuns, apucă frîul de la calul regelui şi, oprindu-l scurt :

— O, rege ! Rege ! strigă el, nu călări mai departe, ci întoarce-te, căci eşti trădat !

Regelui îi trecu un fior prin tot corpul la această apariţie neaşteptată ; întinse braţele şi voi să ţipe, dar glasul i se stinse ; tot ceea ce putu face, fu să arate prin gesturi că voia să fie alungată fantoma din faţa lui. Într-adevăr, cîţiva soldaţi se repeziră şi începură să-l lovească pe omul acela, astfel încît dădu drumul frîului ; dar, în aceeaşi clipă, ducele de Berry sosi în ajutorul lui şi îl trase din mîinile lor, zicînd că era nemilos să baţi astfel un biet nebun ; că se vedea bine că omul acela nu putea fi nimic altceva şi că trebuia să-l lase să plece. Cu toate că era sigur că n-ar fi trebuit să dea ascultare unui asemenea sfat şi că bine ar fi fost să-l aresteze pe necunoscut şi să fie cercetat asupra planurilor lui, fiecare era atît de tulburat încît îl lăsară pe ducele de Berry să spună şi să facă aşa cum voia ; şi, în vreme ce toţi se ocupau să-i dea ajutor regelui, omul care pricinuise întreagă această tulburare se făcu nevăzut şi nimeni nu l-a mai zărit de atunci şi nici n-a ştiut cine a fost.

Cu toată această întîmplare care părea, la un moment dat, să fi redat o mare speranţă ducilor de Berry şi de Burgundia, regele porni mai departe şi ajunse în curînd la marginea pădurii. Abia trecuse de ea, cînd umbrei îi urmă o lumină arzătoare : soarele, ajuns la amiază, încingea întreaga atmosferă ; se aflau în timpul celor mai calde zile de iulie şi nici una nu fusese mai fierbinte ca aceasta. Cît puteai cuprinde cu privirea, ea aluneca peste cîmpurile de nisip care unduiau ca nişte valuri şi reflectau lumina ; caii cei mai vioi lăsau capul în jos şi nechezau cu tristeţe ; oamenii cei mai robuşti erau cuprinşi de lîncezeală şi gîfîiau. Regele, pentru care se temuseră să nu-i facă rău răcoarea dimineţii, era îmbrăcat cu o scurtă de catifea neagră, iar pe cap purta o simplă scufie de postav stacojiu în cutele căreia se răsucea un şirag de perle mari, pe care i-l dăduse regina la plecare. Îl lăsau să meargă izolat, pentru a suferi mai puţin din pricina prafului ; numai doi paji mergeau în apropierea lui, unul după altul : primul purta pe cap o cască de Montauban, din oţel fin strălucitor, care scînteia la soare ; al doilea ţinea o lance roşie cu steguleţul de mătase ; la capătul

acestei lănci se afla un vîrf de oțel, minunat lucrat și care ieșea din atelierele de la Toulouse. Seniorul de la Rivière cumpărase douăsprezece bucăți la fel, pe care le dăruise regelui, iar regele dăduse trei din ele ducelui de Orleans și trei ducelui de Bourbon.

Or, se întîmplă că, tot călărind astfel, cel de-al doilea paj, cedînd căldurii care îl copleșea adormi și, în timpul somnului, lăsă să-i scape lancea ; fierul izbi casca pajului care mergea în față și ciocnirea oțelului cu bronzul dădu un sunet limpede și ascuțit. Atunci îl văzură pe rege tresărind pe neașteptate : aținti înaintea lui niște priviri rătăcite ; se îngălbeni îngrozitor ; apoi, deodată, înfigînd pintenii în burta calului, scoase repede din teacă spada și se repezi asupra celor doi paji strigînd în gura mare :

— Înainte ! Înainte, asupra acestor trădători !

Pajii, înspăimîntați, se despărțiră, fugind fiecare în cîte o parte. Regele își continuă alergarea și veni drept la ducele de Orleans. Acesta nu știa dacă trebuia să aștepte sau să fugă de fratele său, cînd auzi glasul ducelui de Burgundia care-i striga :

— Fugi, frumosul meu nepot de Orleans ! Fugi, monseniorul vrea să te ucidă !

Într-adevăr regele, alergînd mereu spre el, își rotea spada ca un furios, în așa fel încît ducele abia avu vreme să facă un salt în lături cu calul. Regele trecu mai departe ; dar, întîlnind în drum un cavaler de Guyena, numit bastardul de Polignac, îi împlîntă spada în gît : sîngele țîșni, cavalerul căzu. Vederea sîngelui, în loc să-l potolească pe rege, îi înteți și mai mult furia. El începu să alerge fără să țină o linie dreaptă, lovind tot ce întîlnea, nedînd nici o clipă de răgaz calului și strigînd mereu :

— Înainte ! Înainte, spre trădătorii aceia !

Atunci, cîțiva dintre scutierii și cavalerii îmbrăcați în armuri făcură un zid în jurul lui, lăsînd să fie loviți fără să înapoieze loviturile, pînă cînd văzură că puterile i se istoveau ; numaidecît un cavaler din Normandia, anume seniorul Wilhelm Marcel, veni pe la spate și îl cuprinse de mijloc. Regele mai dădu cîteva lovituri, însă în cele din urmă spada îi scăpă din mîini ; se răsturnă pe spate

scoțind un țipăt puternic. Îl dădură jos de pe cal, care era lac de năduşcală şi tremura din tot corpul ; apoi îi scoaseră scurta şi scufia, pentru a-l mai răcori. Unchii şi fratele său se apropiară atunci de el ; dar pierduse orice cunoştință şi, cu toate că ținea ochii deschişi, se vedea bine că nu deosebea nimic din ceea ce se petrecea în jurul său.

Uimirea seniorilor şi cavalerilor era mare : nici unul nu ştia ce să spună şi ce să facă. . Ducele de Berry îi strinse mîna şi îi vorbi prietenos ; însă regele nu răspunse nici prin gest nici prin vorbă. Atunci ducele de Berry clătină din cap şi zise :

— Seniorii mei, trebuie să ne înapoiem la Mans, iar călătoria s-a terminat de astă dată.

Îl legară pe rege de teamă ca furia să nu-l cuprindă din nou ; îl culcară într-o litieră şi porniră înapoi cu tristețe pe drumul spre oraş, unde, aşa cum prezisese ducele de Berry, intrară chiar în aceeaşi seară.

Trimiseră numaidecît după medici ; căci unii pretindeau că regele fusese otrăvit înainte de ieşirea din Mans ; alții căutau o pricină supranaturală bolii şi spuneau că i se făcuse vreo vrajă. Deoarece, şi într-un caz şi în altul, bănuielile se îndreptau asupra prinților, pretinseră ca medicii să cerceteze cît mai amănunțit ; se interesară cine îl servise la masă şi dacă mîncase mult sau puțin ; li se răspunse că abia se atinsese de unul sau două feluri ; că nu făcea decît să se gîndească şi să suspine, strîngîndu-şi din cînd în cînd fruntea între mîini, ca şi cînd l-ar fi durut capul. Trimiseră să-l cheme pe Robert de Teukes, mai marele paharnicilor şi îl întrebară care dintre paharnici îi servise ultima dată de băut ; el răspunse că Hélion de Lignac. Trimiseră de îndată să-l cheme pe acesta, cerîndu-i să le spună de unde luase vinul pe care îl băuse regele înainte de plecare ; acesta răspunse că nu ştia, însă că îl încercase cu Robert de Teukes ; în acelaşi timp se duse la dulap, luă sticla pe jumătate goală, turnă într-un pahar din acelaşi vin şi îl bău. În clipa aceea, un medic ieşi din camera regelui şi, auzind discuția, înaintă spre prinți şi le spuse :

— Monseniorilor, vă frămîntați în zadar ; regele nu este nici otrăvit, nici vrăjit ; regele e atins de o boală grea, regele e nebun !

Ducii de Burgundia şi de Berry se uitară unul la altul : regele fiind nebun, regenţa regatului aparţinea de drept, fie ducelui de Orleans, fie lor. Ducele de Orleans era prea tînăr pentru ca să fie însărcinat de consiliu cu o asemenea răspundere. Ducele de Burgundia rupse aşadar tăcerea şi, adresindu-se celorlalţi doi duci :

— Bunul meu frate şi bunul meu văr, le zise el, socotesc că se cuvine să ne înapoiem cît mai repede la Paris, căci regele va fi mai bine tratat şi îngrijit acolo decît pe drumurile îndepărtate unde ne aflăm ; apoi consiliul va hotărî în ce mîini va fi dată regenţa.

— Sînt de părerea dumitale, răspunse ducele de Berry ; dar unde îl vom duce ?

— În tot cazul nu la Paris, spuse cu repeziciune ducele de Orleans ; regina este însărcinată şi un asemenea spectacol i-ar face un mare rău.

Ducii de Burgundia şi de Berry schimbară un zîmbet.

— Ei bine, răspunse acesta din urmă, n-avem decît să-l conducem la castelul Creil ; aerul este bun, privelişte frumoasă, rîul curge la poalele lui. Cît despre regină, ceea ce ne spune bunul nostru văr de Orleans este adevărat şi, dacă vrea să plece înaintea noastră spre a o pregăti să primească această veste, noi vom mai rămîne încă o zi sau două pe lîngă rege spre a veghea să nu-i lipsească nimic, apoi vom veni să-l întîlnim la Paris.

— Să fie precum spuneţi, răspunse ducele de Orleans.

Şi ieşi ca să poruncească pregătirea echipajelor.

Ducii de Berry şi de Burgundia, rămaşi singuri, se retraseră lîngă pervazul unei ferestre pentru a vorbi mai în linişte.

— Ei bine, frate, ce gîndeşti despre toate astea ? întrebă ducele de Burgundia.

— Ce am gîndit totdeauna : că regele avea capul condus de sfaturi prea tinereşti şi că războiul acesta din Bretania avea să sfîrşească rău. Însă nimeni n-a voit să mă creadă : totul e acum jocul încăpăţînării şi al capriciului, nicidecum al raţiunii.

— Va trebui să punem capăt la toate astea, şi cît mai curînd, zise ducele de Burgundia. Nu există nici o îndoială că regenţa n-o să ne revină. De altfel nepotul nostru, ducele de Orleans, este prea ocupat pentru a ţine

atît de mult să guverneze. Aşadar, frate, adu-ţi aminte de ce ţi-am spus cînd ne-a gonit regele de la Montpellier : sîntem doi din cei mai puternici seniori ai regatului şi, atîta vreme cît vom fi uniţi, nimeni nu poate face nimic împotriva noastră. Ei bine, acum a sosit momentul cînd noi putem totul împotriva celorlalţi.

— Atîta timp cît interesele regatului nu vor avea de suferit, trebuie să-i înlăturăm din cale pe toţi duşmanii noştri. De altfel, ne-ar zădărnici planurile, ne-ar împiedica toate hotărîrile. Regatul, hărţuit pe de o parte de ei şi înfrînat pe de altă parte de noi, ar avea mult de suferit ; e nevoie, pentru ca treburile să meargă cît mai bine, de o unire desăvîrşită între cap şi braţe. Crezi că ar asculta conetabilul cu dragă inimă de poruncile pe care le-ar primi de la noi, ce zici ? Această dezbinare ar putea, în caz de război, să aducă cele mai mari neajunsuri Franţei. Spada de conetabil trebuie să fie ţinută de mîna dreaptă a cîrmuirii.

— Ai foarte mare dreptate, frate ; dar sînt unii care, în timp de pace, sînt tot atît de primejdioşi cum ar fi conetabilul în timp de război ; vreau să vorbesc de seniorii de la Rivière, de Montaigu, Bègue de Villaine şi alţii.

— Da, da, vor trebui îndepărtaţi toţi aceşti oameni, care l-au împins pe rege la atîtea greşeli.

— Dar ducele de Orleans nu are să-i sprijine ?

— Nu se poate să nu fi băgat de seamă, zise ducele de Berry privind în juru-i şi coborînd glasul, că nepotul nostru de Orleans e destul de ocupat cu dragostea la ora asta ; să-i lăsăm libertatea, crede-mă pe mine, şi el ne-o va lăsa pe a noastră.

— Tăcere ! Iată-l, zise ducele de Burgundia.

Într-adevăr, ducele de Orleans, grăbit să se înapoieze la Paris, aşa cum gîndiseră cei doi unchi, venea să-şi ia rămas bun de la ei. Intră în camera regelui împreună cu ducii de Berry şi de Burgundia ; îi întrebară pe şambelani dacă dormise ; dar ei răspunseră că nu, şi nu putea să-şi găsească o clipă de odihnă. Ducele de Burgundia clătină din cap.

— Sînt veşti proaste, dragă vere, zise el întorcîndu-se spre ducele de Orleans.

— Dumnezeu să-l aibă în pază pe monseniorul, răspunse ducele.

El se apropie de patul regelui şi-l întrebă cum se simte. Bolnavul nu răspunse nimic : tremura din tot corpul ; părul îi era zbîrlit, ochii ficşi, şi o sudoare rece îi curgea de pe frunte : din cînd în cînd se ridica pe marginea patului strigînd :

— La moarte ! La moarte cu trădătorii !

Apoi recădea fără putere, pînă cînd un nou acces de febră îi reda oarecare energie înfierbîntîndu-l iarăşi.

— Nu mai avem ce face aici, zise ducele de Burgundia, şi mai mult îl obosim decît îi sîntem de vreun ajutor. În clipa de faţă are nevoie mai mult de medici decît de unchi şi de frate. Aşa că, vă rog să mă credeţi, e mai bine să ieşim.

Ducele de Orleans rămas singur, se aplecă deasupra patului, îl luă pe rege în braţe şi îl privi cu tristeţe ; în curînd lacrimile îi umplură ochii şi curseră în tăcere pe obraji ; era şi firesc, căci sărmanul nebun care zăcea acolo îl iubise foarte mult, şi poate că în schimbul acestei prietenii sfinte, el avea remuşcări de a nu-i fi plătit decît prin trădare şi nerecunoştinţă ; fără îndoială că în clipa cînd îl părăsea astfel, pentru a-l trăda din nou poate, îşi cercetase cu de-amănuntul sufletul şi recunoscuse cu părere de rău că, după trecerea primelor clipe, nu fusese atît de întristat de nenorocirea acestui frate mult iubit pe cît ar fi trebuit să fi fost. Aceasta pentru că încercăm totdeauna — atît de mult firea noastră rea o învinge pe cea bună — să căutăm prin ce anume nenorocirea unora ne poate aduce foloase, şi dacă din necazurile şi lacrimile altuia nu rezultă pentru noi un izvor, neobservat la început, de tihnă sau de plăceri ; atunci, dacă se întîmplă aşa, sensibilitatea slăbeşte, inima amorţeşte, vălul care se întindea peste ochii noştri se ridică, viitorul pe care îl credeam pentru totdeauna posomorît, străluceşte pe una din miile lui feţe ; principiul bun şi cel rău luptă cîtva timp împreună şi, cel mai adesea, ticăloşi cum sîntem, Ahriman [1] este cel care învinge ;

[1] Principiul răului, opus lui Ormuzd, în religia lui Zoroastru. (N.T.).

astfel incit uneori, cu ochii umezi şi cu sufletul voios, nu am vrea. a doua zi, ca nenorocirea din ajun să nu se fi intimplat : aceasta pentru că egoismul este medicul inimii.

In timpul acesta, unchii regelui dădeau ordine tuturor comandanţilor. pentru ca seniorii şi cavalerii lor să se indrepte fiecare spre provincia proprie în linişte şi în mod omenos. fără să facă vreo pagubă sau vreo violenţă prin ţară. spunînd că pretutindeni unde se vor săvirşi asemenea fapte, seniorii vor fi răspunzători de neregulile ostaşilor.

La două zile după plecarea ducelui de Orleans, regele porni la drum, purtat într-o litieră confortabilă şi mergind în etape scurte. Zvonul accidentului său se răspindise cu o uimitoare repeziciune : veştile rele au aripi de vultur. Fiecare vorbea despre această întîmplare în diferite feluri şi, exprimîndu-şi părerea, o atribuia unor anumite cauze : seniorii vedeau în ea o vrăjitorie drăcească. preoţii o pedeapsă dumnezeiască, partizanii papei de la Roma ziceau că acest lucru se întîmplase drept pedeapsă pentru că regele îl recunoscuse pe papa Clement ; sectanţii papei Clement pretindeau, dimpotrivă, că Dumnezeu îl lovea cu această nenorocire pentru că nu distrusese schisma pornind cu război în Italia, aşa cum făgăduise : cît despre popor, acesta era foarte trist de cele întîmplate : îşi pusese mari speranţe în bunătatea şi dreptatea regelui. Astfel că umplea bisericile, unde fuseseră poruncite rugăciuni publice pretutindeni unde exista vreun sfînt cunoscut pentru darul de a vindeca nebunia ; porniră în grabă oameni purtători de daruri şi se trimise la sfîntul Aquaire, cel mai vestit din toţi în acest soi de specialitate, o statuie a regelui, în mărime naturală, modelată din ceară, împreună cu o luminare mare, pentru ca acesta să-l roage pe Dumnezeu ca boala regelui să-i fie alinată ; dar toate acestea erau în zadar şi regele sosi la castelul Creil fără să se observe vreo îmbunătăţire simţitoare în starea sa.

Între timp nu erau lăsate la o parte nici mijloacele omeneşti : seniorul de Coucy amintise de un medic foarte

priceput şi foarte învăţat numit maestrul Wilhelm de Hersilly şi trimiseră să-l cheme dintr-un oraş de lîngă Laon, unde locuia. Acesta luase aşadar pe seama sa urmărirea bolii regelui, boală pe care declarase că o cunoaşte destul de bine.

Cit despre regenţa regatului, aceasta revenisc, cum era de aşteptat, unchilor regelui ; consiliul, după două săptămîni de dezbateri, declarase că ducele de Orleans era prea tînăr spre a-şi asuma o aşa de mare răspundere, şi drept urmare dăduse această sarcină ducilor de Berry şi de Burgundia. A doua zi după numirea lor, seniorul de Clisson se prezentă, însoţit de oamenii săi, la ducele de Burgundia, pentru slujba de conctabil. Portarul le deschise poarta ca de obicei. Descălecară cu toţii, iar Clisson, urmat numai de un scutier, urcă treptele palatului. Ajuns în prima sală, găsi acolo doi cavaleri ai ducelui ; îi întrebă unde ae afla stăpînul lor şi dacă ar putea să-i vorbească ; unul din ei ieşi spre a-l căuta pe duce, care vorbea cu un herald despre o mare serbare ce urma să aibă loc în Germania.

— Monseniore, zise cavalerul întrerupîndu-l pe duce, a sosit seniorul Olivier de Clisson care doreşte să vorbească Senioriei Voastre, dacă aveţi buna plăcere să-l primiţi.

— Pe bunul Dumnezeu ! exclamă el, să fie adus numaidecît ; căci soseşte la un timp foarte potrivit pentru ceea ce vrem să facem.

Cavalerul se înapoie deci la conetabil, lăsînd toate uşile deschise şi făcîndu-i semn că putea să treacă. Conetabilul intră. Ducele, zărindu-l, se schimbă la faţă. Clisson se făcu că nu bagă de seamă ; se descoperi şi, făcînd o plecăciune, zise :

— Monseniore, am venit aici pentru a primi poruncile voastre şi a mă interesa cum va merge de azi înainte regatul.

— Cum va merge regatul, Clisson ? răspunse ducele cu glas schimbat. Lucrul acesta mă priveşte pe mine şi nu pe altul. Cît despre poruncile mele, iată-le : să pleci numaidecît din faţa mea, în cinci minute din acest palat şi într-o oră din Paris.

Atunci veni rîndul lui Clisson să păleasca. Ducele era regentul regatului şi trebuia să-i dea ascultare. Ieşi aşadar din cameră, străbătu apartamentele gînditor şi cu capul plecat şi se urcă pe cal ; apoi, înapoindu-se la locuinţa lui, porunci să i se pregătească de îndată echipajele şi, în aceeaşi zi, însoţit doar de doi oameni, ieşi din Paris, traversă Sena la Charenton şi nu se opri decît seara la castelul Montlery, care îi aparţinea.

Planul pe care îl urmase ducele de Burgundia cu privire la Clisson se întindea asupra tuturor favoriţilor regelui ; astfel, cînd Montaigu află ce i se întîmplase conetabilului, ieşi pe ascuns din Paris prin poarta Sfîntul Anton, se îndreptă spre Troyes în Champagne şi nu se opri decît la Avignon. Seniorul Jean Lemercier vru să facă la fel ; dar, mai puţin norocos decît el, găsi cîţiva guarzi la poartă şi fu condus la castelul Luvru unde îl aştepta deja seniorul Bègue de Villaine. Cît despre seniorul de la Rivière, deşi fusese înştiinţat la vreme, nu voi să plece din castel, spunînd că nu avea să-şi reproşeze nimic şi că are să se întîmple cu el cum va vrea Dumnezeu ; astfel că, atunci cînd fu anunţat că o ceată de oameni înarmaţi voiau să intre la el, porunci să se deschidă toate uşile şi le ieşi curtenitor în întîmpinare.

Atunci toate actele unei acţiuni mîrşave se abătură asupra lor ; ceea ce se făcuse împotriva ucigaşului Craon, se făcu împotriva acestor nevinovaţi. Bunurile şi moştenirile pe care Jean Lemercier le stăpînea la Paris şi în restul regatului i-au fost sechestrate şi împărţite ; o casă foarte mare pe care o avea în eparhia Laon şi pentru care cheltuise o avută de mii de livre cu înfrumuseţările pe care pusese să i se facă, a fost dăruită seniorului de Coucy, precum şi toate dependinţele, veniturile, pămînturile, şi proprietăţile.

Cît despre seniorul de la Rivière, acesta a fost şi mai greu lovit ; căci i s-a luat totul, ca şi seniorului Jean Lemercier şi nu i s-au lăsat soţiei sale decît lucrurile care erau proprietatea ei ; ceva mai mult : acesta avea o fiică, tînără şi frumoasă, care se căsătorise din dragoste cu seniorul Châtillon, al cărui tată a fost de atunci mai marele arcaşilor Franţei. Tot ce era mai puternic în faţa oa-

menilor legase această căsătorie ; tot ce era mai sfînt înaintea lui Dumnezeu o consfinţise. Această unire fusese curmată fără milă şi fără remuşcări : se distrusese ceea ce numai papa avea dreptul să dezlege, iar cei doi copii au fost recăsătoriţi în altă parte şi aşa cum i-a plăcut ducelui de Burgundia.

Şi toate aceste persecuţii se făceau fără ca regele să poată interveni cu ceva împotriva lor ; căci starea sa se înrăutăţea mereu şi nu se nădăjduia decît un lucru şi anume efectul pe care l-ar produce asupra lui prezenţa reginei. Întrucît pe ea o iubise regele cel mai mult, se spera că după ce uitase pe toată lumea, îşi mai reamintea de ea.

VIII

Aşa cum s-a văzut în capitolul precedent, accidentul întîmplat regelui atrăsese după el o întreagă revoluţie în treburile regatului. Favoriţii de pe vremea cînd era în toate minţile erau dizgraţiaţii nebuniei sale : cîrmuirea Statului, scăpată din mîinile lui vlăguite, căzuse în întregime în cele ale ducilor de Burgundia şi de Berry care, supunînd politica generală patimilor personale, loviseră cu spada urii iar nu cu sabia dreptăţii. Numai ducele de Orleans ar fi putut cumpăni înrîurirea lor în consiliu ; însă, preocupat cu totul de dragostea lui pentru regină, renunţase cu uşurinţă la pretenţiile pentru regenţă, şi nu avea curajul să lupte nici pentru el, nici pentru prietenii săi. Încrezător în titlul de frate al regelui, bizuindu-se pe puterea-i ducală, bogat prin nenumăratele lui venituri, tînăr şi lipsit de griji, înfrîna în pieptu-i palpitînd orice suflu de ambiţie care ar fi putut împinge vreun nor pe cerul său de azur. Liber de aci înainte să o mai vadă pe regala lui iubită la orice oră, în orice loc, fericirea aceasta îi umplea viaţa ; şi dacă, din cînd în cînd, un oftat înăbuşit trăda remuşcarea ascunsă în fundul inimii, dacă fruntea i se încreţea deodată la vreo amintire tristă, era de ajuns un cuvînt al metresei sale pentru a-i descreţi fruntea, o mîngîiere pentru a-i adormi inima.

Cit despre Isabela, deşi foarte tînără, era deja italianca pe care o cunoaştem, cu dragostea de lupoaică şi cu ura de leoaică, cunoscînd doar sentimentele pătimaşe, necăutînd decît emoţiile violente, nesimţindu-se bine în situaţiile obişnuite, pentru că îi lipsea ceva, după cum simţul lipseşte pustiului, după cum furtuna lipseşte oceanului.

Şi pe lîngă toate astea, frumoasă de era în stare să scoată pe oricine din minţi ; căci nu era acea rază infernală care, din cînd în cînd îi lumina privirile, era forma desăvîrşită a unui înger, iar cine ar fi văzut-o culcată cum era la ora cînd ne întoarcem la ea, avînd un scăunel de rugăciune lîngă pat şi pe acest scăunel o carte de rugăciuni deschisă, ar fi luat-o drept o fecioară neprihănită, aşteptînd sărutul pe care maică-sa, în fiecare dimineaţă, i-l depunea pe frunte ; era o soţie adulteră care îşi aştepta iubitul, iar acest iubit era fratele soţului ei, al seniorului şi regelui ei, muribund şi nebun.

În curînd o uşă, ascunsă în tapiţerie, şi care dădea în apartamentele regelui, se deschise şi d'Orleans apăru : se uită dacă nu era cineva lîngă regină ; şi, băgînd de seamă că era singură, închise uşa şi înaintă în grabă spre pat. Era palid şi agitat.

— Ce ai, frumosul meu duce ? îi zise Isabela întinzînd braţele spre el şi zîmbindu-i ; căci era obişnuită cu desele îngrijorări ale inimii care apăreau pe fruntea iubitului. Vino şi spune-mi despre ce este vorba.

— Vai ! Ce mi-a fost dat să aflu, doamnă ! zise ducele îngenunchind în faţa patului reginei şi trecîndu-şi braţul pe sub gîtul ei ; că eşti chemată la Creil şi că este neapărat nevoie să te afli lîngă rege !

— Da ; Wilhelm d'Hersilly pretinde că prezenţa mea i-ar face mult bine. Ce zici de asta, monseniore ?

— Zic că, prima oară cînd se va depărta de castel spre a căuta buruieni de leac în pădurea Beaumont, voi pune să-l spînzure de creanga cea mai rezistentă a copacului cel mai adînc înrădăcinat. Ticălos nepriceput, care, împins pînă la capăt de ştiinţa lui, vrea să se slujească de dumneata ca de un leac, fără a se gîndi la ce primejdie te expune !

— Adevărat ! Mă paşte cumva vreo primejdie ? urmă regina privindu-l cu gingăşie pe duce.

— Vai, doamnă, primejdia victii : nebunia regelui e furioasă şi în clipa în care l-a apucat, nu l-a ucis el oare pe bastardul de Polignac şi a rănit trei sau patru seniori ? Crezi că te va recunoaşte pe dumneata cînd nici pe mine, fratele lui, nu m-a recunoscut, atunci cînd alerga spre mine cu sabia scoasă şi n-am scăpat de moarte decit datorită iuţelii calului ? De altfel, poate ar fi fost mai bine să mă fi ucis.

— Să te ucidă, monseniore ? O ! Nu trebuie să dispreţuieşti viaţa ! Nu ţi-o facem noi frumoasă şi fericită cu dragostea noastră şi nu este destul de neplăcut văzînd că o dispreţuieşti astfel ?

— Asta pentru că mă tem pentru dumneata, Isabela mea, pentru că voi tremura la fiecare zgomot ce va ieşi din apartamentul acela blestemat, pentru că mă voi înfiora la vederea fiecărui servitor ce-mi va deschide uşa, pentru că te voi şti singură la orice oră din zi şi din noapte cu un nebun !

— O ! Nu e nici o primejdie, monseniore, şi cred că îţi faci griji deşarte. Numai zăngănitul fierului şi vederea armelor l-au făcut furios. — Ea îl privi ţintă pe duce —. În locul acestora, am să folosesc glasul cel mai duios pentru a-i vorbi, şi el îl va recunoaşte ; apoi, cu blîndeţe şi mîngîieri, voi face din leu un mieluşel. Ştii cît mă iubeşte !

La toate aceste vorbe, fruntea ducelui se posomorîse ; în cele din urmă se ridică deodată, desprinzîndu-se din braţele reginei.

— Da, da, te iubeşte, o ştiu, răspunse ducele cu un glas dogit. Ah ! Iată adevărata pricină a durerii mele. Nu, nu-ţi va face nimic, nu, fără îndoială. Dimpotrivă, după cum ai spus, glasul dumitale îl va linişti, mîngîierile dumitale îl vor alina. Glasul dumitale, mîngîierile dumitale, vai, Dumnezeule !

Îşi strînse fruntea între mîini ; Isabela îl privea pe jumătate ridicată pe braţ.

— Iar eu, cu cît îl voi vedea mai liniştit, cu atît mai mult îmi voi spune : „Ea a fost drăgăstoasă". Şi atunci

mă vei face să blestem cerul pentru ceea ce ar trebui să-i mulțumesc, anume vindecarea fratelui meu și, din nerecunoscător ce sînt deja, mă vei face... Dragostea dumitale, dragostea dumitale ! ...era Edenul meu, paradisul meu, și mă obișnuisem să o stăpinesc singur ; ce voi face cînd va trebui să o împart cu altul ? Ah ! Păstrează întreagă dragostea aceasta fatală, sau pentru el, sau pentru mine.

— De ce nu mi-ai spus asta de la început ? zise Isabela triumfătoare.

— Pentru ce ?

— Pentru că ți-aș fi răspuns numaidecît că nu mă voi duce la castelul Creil.

— Nu te vei duce ? exclamă d'Orleans repezindu-se spre regină.

Apoi, oprindu-se :

— Și cum vei face ca să nu te duci ? Ce-or să zică oare ducii de Burgundia și de Berry ?

— Crezi că ei doresc sincer vindecarea regelui ?

— Nu, pe sufletul meu ! Ducele de Burgundia este însetat după putere, iar ducele de Berry după bani ; nebunia fratelui meu sporește puterea unuia și bate monedă pentru celălalt ; însă știu să se prefacă ; și cînd vor vedea că nu vrei să te duci acolo... De altfel, poți face așa ceva ? Oh ! Fratele meu, sărmanul meu frate !...

Cîteva lacrimi picurară din ochii ducelui. Regina, ridicîndu-i capul cu o mînă și ștergîndu-i lacrimile cu cealaltă, îi zise :

— Haide, vino-ți în fire, frumosul meu duce, nu voi pleca la Creil ; regele se va face bine, iar inima dumitale de frate, adăugă ea cu un glas domol și cu un ușor accent de ironie, nu va avea să se învinuiască de nimic : am găsit un mijloc.

Și zîmbi cu o ușoară expresie de răutate.

— Care e ? întrebă ducele.

— Ți-o vom spune mai tîrziu ; este taina noastră. Liniștește-te deocamdată și privește-ne cu cei mai duioși ochi.

Ducele o privi.

— Ce frumos ești, monseniore ! urmă regina ; ai într-adevăr o față pe care o invidiez. Dumnezeu începuse

să facă din dumneata o femeie, apoi s-a gîndit că i-ar lipsi un bărbat care să mă facă nebună într-o zi.

— Isabela mea !

— Iată, monseniore, zise regina luînd de sub pernă un medalion, ce zici de poza asta ?

— Portretul dumitale ! exclamă ducele smulgîndu-i-l din mîini şi apăsîndu-l pe buze, portretul dumitale scump, adorat...

— Ascunde-l repede că vine cineva.

— Ah ! Da, pe pieptul meu, pe inima mea, pentru totdeauna.

Uşa se deschise, într-adevăr, şi doamna de Coucy intră.

— Persoana pe care a chemat-o doamna regină a sosit, spuse ea.

— Doamnă de Coucy, urmă Isabela, iată-l pe cumnatul nostru de Orleans care ne-a rugat în genunchi să nu ne ducem la castelul Creil unde se teme că persoana noastră ar fi ameninţată de vreo primejdie. Cred că aceasta era şi părerea dumitale atunci cînd ieri, ducele de Burgundia, unchiul nostru mult iubit, a venit să ne spună că medicul acelá dat de soţul dumitale regelui, pretindea că prezenţa mea ar putea aduce oarecare uşurare suferinţei monseniorului ; mai gîndeşti şi acum la fel ?

— La fel, doamnă, şi aceasta este şi părerea multor persoane de la curte.

— Ei bine, m-am hotărît definitiv ; nu mă voi duce. Adio, domnule duce, vă mulţumim pentru bunele voastre sentimente faţă de noi şi vă sîntem nespus de recunoscătoare.

Ducele făcu o plecăciune şi ieşi.

— Este chiar stareţa mănăstirii Sfînta Treime, nu-i aşa, doamnă de Coucy ? urmă Isabela întorcîndu-se spre doamna de onoare.

— Chiar dînsa.

— Spune-i să intre.

Stareţa intră ; doamna de Coucy o lăsă singură cu regina.

— Maică stareță, zise Isabela, am voit să-ți vorbesc fără martori despre un lucru foarte important și care privește în mare măsură treburile regatului.

— Mie, doamnă regină ? spuse cu umilință stareța ; și cum pot eu, retrasă din această lume și slujindu-l numai pe Dumnezeu, să mă amestec în treburile pămîntești ?

— După cum știi, urmă regina fără a-i răspunde la întrebare, după frumosul spectacol ce mi-a fost oferit în fața mănăstirii dumitale cînd cu intrarea mea în orașul Paris, ți-am trimis, pentru a-ți mulțumi și a te despăgubi, o raclă de argint destinată sfintei Marta, față de care arăți o evlavie cu totul deosebită.

— Sînt din Tarascon, doamnă regină, unde sfînta Marta se află la mare cinste, și am fost foarte recunoscătoare pentru primirea unui așa de prețios dar.

— De asemenea mai știi că de-atunci, în sărbătorile Paștilor, am ales comunitatea voastră spre a mă împărtăși, iar de fiecare dată, după cum nădăjduiesc că ai băgat de seamă, regina Franței n-a fost nici zgîrcită, nici uitucă.

— Sîntem cu atît mai recunoscătoare de această favoare, cu cît nu am avut încă fericirea să facem nimic spre a o merita.

— Sîntem destul de influentă pe lîngă sfîntul nostru părinte de la Avignon pentru a adăuga darurile spirituale la cele pămîntești și cu siguranță că nu ne-ar refuza indulgențele pe care le-am cere pentru comunitatea voastră.

Ochii stareței scînteiară de o sfîntă ambiție.

— Doamnă, sînteți o regină mare și puternică, zise ea, și dacă mănăstirea noastră ar putea face ceva pentru a recunoaște...

— Nu mănăstirea, dar poate chiar dumneata, maică stareță.

— Eu, doamnă ! Porunciți și, dacă va fi în puterea mea...

— O ! E un lucru destul de ușor. Regele este atins, după cum ai aflat, de nebunie. Pînă acum, închis cu niște

oameni îmbrăcaţi în negru şi mascaţi pentru a-i insufla groază, ei sînt cei care îl silesc să se supună prescripţiilor medicilor ; însă starea de agitaţie în care îl menţine această constrîngere, împiedică leacurile să aibă asupra sa efectul dorit. Am vrea să încercăm să obţinem prin convingere un rezultat care, pînă acum, nu a fost adus decît cu forţa, şi am nădăjduit că una din surorile voastre, de pildă, tînără şi blîndă, dacă i-ar apărea ca un înger în mijlocul stafiilor ce-l înconjură, ar fi pentru el o vedenie cerească ; sufletul său ar căpăta oarecare liniştire, şi numai liniştirea aceasta ar putea să-i redea minţile sărmanului cap rătăcit. Atunci m-am gîndit la dumneata şi am dorit ca această cinste a vindecării regelui să se răspîndească asupra mănăstirii dumitale ; ea va fi cu siguranţă pusă pe seama rugăciunilor voastre, mijlocirii sfintei Marta, sfinţeniei vrednicei stareţe care conduce turma albă a surorilor de la Sfînta Treime. Iată pentru ce am trimis să te cheme, maică stareţă. M-am înşelat oare gîndind că o asemenea rugăminte ţi-ar fi plăcută ?

— O ! Sînteţi prea bună, doamnă regină, şi abia de astăzi mănăstirea noastră este un locaş ales. Cunoaşteţi mai multe dintre fetele mele ; indicaţi-mi pe aceea căreia îi rezervaţi cinstea de a veghea asupra preţiosului bolnav pentru a cărui însănătoşire întreaga Franţă se roagă.

— Las această alegere cu totul în grija dumitale, maică stareţă ; alege pe cine vei vrea pentru această sfîntă misiune ; porumbiţele pe care Dumnezeu ţi le-a dat în pază sînt toate frumoase şi neprihănite ; ia la întîmplare, Dumnezeu îţi va călăuzi mîna, binecuvîntarea poporului se va îndrepta asupra ei, iar favorurile reginei se vor răspîndi asupra familiei sale.

O scînteie de ambiţie luminâ, pe sub cutele bonetei, fruntea bătrînei stareţe.

— Sînt gata să ascult de porunca voastră, doamnă regină, zise ea, iar asupra alegerii m-am şi hotărît ; spuneţi-mi numai ce-mi rămîne de făcut.

— Cît mai curînd cu putinţă o vei conduce pe tînăra aceea la castelul Creil ; vor fi date porunci pentru ca odaia regelui să-i fie deschisă. Restul se află în mîinile lui Dumnezeu.

Starcța se înclină și făcu cîțiva pași pentru a ieși.

— Fiincă veni vorba, spuse regina, uitasem să te anunț că am poruncit să fie adusă la dumneata, astăzi de dimineață, o cutie pentru moaște din aur curat, în care se află o bucată din adevărata cruce și care mi-a fost trimisă de regele Ungariei, ce o avea și el de la împăratul Constantinopolului. Nădăjduiesc că va atrage asupra mănăstirii dumitale îndurarea Mîntuitorului, iar în tezaurul vostru milosteniile credincioșilor. O vei găsi la biserica dumitale.

Stareța se înclină din nou și ieși. Regina își chemă îndată cameristele care o îmbrăcară și, cerînd să i se aducă litiera, ieși pentru a vizita în strada Barbette, o casă pe care o cumpărase de curînd și din care avea de gînd să-și facă o locuință mai retrasă.

În timpul acesta regele, așa cum spusese regina, înconjurat de doisprezece oameni îmbrăcați în negru și mascați, nu făcea nimic decît cu forța : pradă unei melancolii posomorîte, zilele îi erau împărțite în intervale de furie și de lîncezeală, după cum febra îl cuprindea sau îl părăsea ; în primul caz, părea în întregime pîrjolit de toate focurile iadului ; în al doilea, tremura ca și cînd ar fi fost expus gol frigului celui mai straşnic ; în rest, nici o memorie pentru a-și aminti, nici un discernămînt pentru a judeca, nici un simțămînt decît cel al durerii.

Încă din primele zile, maestrul Wilhelm îi studiase boala cu cea mai mare grijă ; băgase de seamă că orice zgomot răsunător îl făcea să tresară și îl tulbura multă vreme ; drept urmare, porunci ca toate clopotele să înceteze de a mai bate ; mai observase că vederea florilor de crin, fără să se poată bănui pentru ce, îl făcea pe bolnav mînios, și se îndepărtaseră din fața ochilor săi toate emblemele heraldice ale regalității ; refuza să bea și să mănînce : nu voia să se culce cînd era sculat, nici să se scoale cînd era culcat ; se gîndi atunci să pună să fie servit de niște oameni în veșminte ciudate și mîzgăliți cu negreală : aceștia intrau pe neașteptate și atunci, curajul moral dispărînd odată cu rațiunea regelui, lăsa să vegheze numai instinctul animalic de conservare. Carol, atît de îndrăzneț și atît de viteaz, tremura ca un copil,

asculta ca un automat, abia respira şi chiar înceta să vorbească spre a se plînge. Dar iscusitul doctor nu întîrziase să bage de seamă că binele fizic pe care i l-ar fi putut produce leacurile pe care îl silea pe bolnav să le ia prin acest mijloc, era foarte micşorat, dacă nu chiar distrus cu totul prin răvăşirea morală pe care însuşi acest mijloc o atrăgea după sine ; de aceea se gîndise atunci să înlocuiască violenţa prin blîndeţe. Fie mersul spre vindecare, fie slăbirea puterilor, îl liniştiseră în mod simţitor pe rege ; exista deci speranţa că un glas iubit ar putea să caute în fundul inimii sale memoria care îi părăsise capul, şi că ar vedea cu plăcere o figură blîndă şi atrăgătoare în locul feţelor respingătoare ale paznicilor săi ; atunci se gîndise la regină şi ceruse ca ea să vină să continuie vindecarea pe care el o începuse într-un chip atît de fericit. Am văzut mai sus ce motive o împiedicaseră pe doamna Isabela să se învoiască la acest plan, şi prin ce înlocuire de persoană nădăjduia totuşi să-l vadă adus la îndeplinire.

Maestrul Wilhelm fusese deci înştiinţat despre modificările ce se făcuseră planului său ; deşi mai puţin sigur de izbîndă, din pricina schimbării adoptate, se hotărî totuşi să-l pună în aplicare şi aştepta cu oarecare speranţă pe tînăra soră ce trebuia să vină.

Aceasta sosi la ora stabilită, însoţită de stareţă ; era chiar chipul îngeresc pe care doctorul trebuie să-l fi visat pentru acest tratament miraculos ; numai că ea nu era îmbrăcată cu sfîntul costum al fiicelor Sfintei Treimi, iar părul ei neatins pe întreaga lungime, era o dovadă că nu se călugărise încă.

Maestrul Wilhelm crezu că trebuie s-o liniştească pe biata copilă ; însă o văzu atît de supusă şi atît de resemnată, încît nu putu decît s-o binecuvînteze ; pregătise o mulţime de recomandări, însă nici una nu-i ieşi din gură. şi lăsă totul în voia sentimentului şi inspiraţiei acestui suflet neprihănit care se devota.

Odette (căci ea era) cedase la stăruinţele mătuşii, de îndată ce întrezărise că se ascundea un mare devotament în ceea ce i se cerea ; atunci cînd iubirea este înăbuşită

în străfundul unui suflet mărinimos, iese de acolo mai devreme sau mai tîrziu sub forma unei mari virtuți ; numai cei care dau la o parte vălul cu care aceasta e acoperită o recunosc drept ceea ce este ; însă omul simplu, care o privește doar în treacăt, își păstrează mai departe greșeala și îi dă numele pe care și l-a dat ea.

Carol ieșise cu paznicii săi ; soarele de amiază îl făcea să sufere, astfel că erau alese pentru plimbări seara și dimineața. Odette se afla așadar singură în camera regală. Atunci se petrecu ceva ciudat în sufletul acestei copile, născută atît de departe de tron și pe care soarta o impingea mereu ca pe o biată barcă spre o stîncă. Totul în această cameră dezvăluia prezența unor îngrijiri plătite precum și lipsa persoanelor dragi ; atunci se simți cuprinsă de o compătimire adîncă față de o așa mare nenorocire. Regalitatea, înconjurată de doliu și lipsită de coroană, implorînd îngrijirile unei tinere din popor, i se păru ceva înălțător : aceasta deoarece Cristos, biciuit și purtîndu-și crucea, este mai mult decît Iisus alungînd negustorii din templu.

Totul era tăcut și trist în această odaie imensă, în care lumina zilei pătrundea doar prin vitralii colorate : un cămin din piatră sculptată, în care ardea un foc dogoritor, deși era vremea celor mai mari călduri ale verii, se afla în fața unui pat mare cu un baldachin din damasc verde cu flori de aur, ale cărui perdele sfîșiate erau mărturia luptelor furioase pe care le dăduse nebunia. Parchetul era presărat cu frînturi de mobile și de vase pe care regele le zdrobise în accesele lui și ale căror rămășițe nimeni nu se îngrijise să le înlăture ; totul, în sfîrșit, înfățișa imaginea distrugerii prostești ; se vedea că numai materia trăia în această cameră, iar dezastrul căruia i se cunoșteau urmele părea mai degrabă produs de prezența unei fiare sălbatice decît de locuința unui om.

La vederea acestora, teama personală care ține de slăbiciunea femeii, puse stăpînire pe Odette : simți că, întocmai ca o biată și sfioasă gazelă, era aruncată în vizuina unui leu ; nebunul pe lîngă care fusese adusă nu avea decît să o atingă pentru a o zdrobi, ca pe una din mobilele ale căror rămășițe le călca în picioare, căci ea nu avea harpa lui David spre a-l fermeca pe Saul.

Era pradă acestor gînduri, cînd auzi un zgomot asurzitor ; erau văicăreli şi ţipete ca acelea pe care le scoate un om cuprins de frică ; apoi, la această zarvă se alăturau vocile mai multor altor persoane care păreau că urmăresc pe cineva ; într-adevăr, regele scăpase din mîinile paznicilor care îl ajunseseră în apartamentul învecinat şi acolo se încinsese o adevărată luptă. La zgomotul acelor vociferări ciudate, Odette simţi că o cuprinde tremuratul ; spre a fugi, căută uşa ascunsă de tapiţerie prin care intrase şi, negăsind-o, alergă la altă uşă ; însă gălăgia se apropiase aşa de mult încît i se păru că numai tăbliile o mai despărţeau de cei care o pricinuiau ; atunci se repezi spre colţul patului, înfăşurîndu-se în perdele spre a se ascunde, dacă ar fi fost cu putinţă, de primele priviri ale regelui furios. Abia se aciuase acolo, că se auzi vocea maestrului Wilhelm care striga :

— Lăsaţi-l pe rege să facă ce vrea !

Şi uşa se deschise.

Carol intră ; avea părul zbîrlit, faţa palidă şi plină de sudoare, veşmintele sfîşiate ; alergă spre fundul camerei, căutînd vreo armă spre a se apăra ; însă negăsind, se întoarse cu groază spre uşă. O închisesera în urma lui şi asta păru să-l mai liniştească ; privi ţintă înspre partea aceea vreme de cîteva clipe, apoi, înaintînd în vîrful picioarelor pentru a nu fi auzit, răsuci repede cheia în broască, închizîndu-se astfel înăuntru. După care căută din ochi ce alt mijloc de apărare ar mai putea să-i vină în ajutor şi, văzînd patul, îl apucă de partea opusă celei unde se afla Odette şi îl trînti în faţa uşii, pe care voia s-o apere împotriva duşmanilor ; după care izbucni într-unul din acele hohote de rîs nebunesc care îi fac să se înfioare pe cei care îl aud şi, lăsînd să-i cadă mîinile de-a lungul corpului şi capul pe piept, porni agale să se aşeze în faţa căminului, fără să o vadă pe Odette, care rămăsese în acelaşi loc, însă acum nemaifiind ascunsă de perdele după mutarea patului.

Atunci, fie că accesul de febră trecuse, fie că teama se potolise odată cu îndepărtarea obiectelor ce o pricinuiseră, slăbiciunea urmă furiei, regele se afundă în fotoliul pe care se aşezase, văicărindu-se încet şi trist ; în

curînd începu să tremure din tot corpul şi dinţii îi clănţăneau ; se vedea că trebuie să fi suferit îngrozitor.

Văzînd aceasta, teama se stinse în sufletul Odettei ; devenise din nou puternică pe măsură ce regele se istovea. Întinse mîinile spre el şi, fără a îndrăzni încă să se ridice, îi zise cu un glas sfios :

— Monseniore, ce pot face pentru dumneavoastră ?

Regele întoarse capul la auzul acestui glas şi o zări pe Odette la celălalt capăt al apartamentului ; atunci se uită la ea cu acea privire tristă şi blîndă ce-i era obişnuită pe vremea cînd era sănătos, apoi rosti rar şi cu o voce din ce în ce mai slabă :

— Lui Carol îi este frig... frig... frig...

Odette se apropie repede şi îi apucă mîinile ; erau într-adevăr îngheţate. Se duse la pat, luă de acolo o pătură, o încălzi la foc şi îl înveli ; regele se simţi parcă ceva mai bine, căci începu să rîdă ca un copil ; Odette căpătă curaj.

— Şi pentru ce regelui îi este aşa de frig ? întrebă ea.

— Care rege ?

— Ah ! Carol.

— Da, pentru ce lui Carol îi este frig ?

— Pentru că lui Carol i-a fost frică.

Şi începu din nou să tremure.

— Dar cum se poate ca lui Carol, care este un rege atît de mare şi viteaz, să-i fie frică ? urmă Odette.

— Carol este mare şi viteaz, nu-i este frică de oameni ; — şi coborî glasul — : îi e frică de cîinele negru.

Regele rosti aceste cuvinte cu o expresie atît de mare de groază, încît Odette se uită în jurul ei spre a vedea dacă nu cumva zăreşte animalul despre care îi vorbea.

— Nu, nu, n-a intrat, zise Carol ; are să intre cînd mă voi culca ; iată de ce nu vreau să mă culc... Nu vreau... nu vreau. Carol vrea să rămînă lîngă foc. De altfel lui Carol îi este frig... frig... frig.

Odette încălzi din nou pătura, îl înveli pentru a doua oară pe rege şi, aşezîndu-se la picioarele lui, îi luă amîndouă mîinile într-ale sale.

— Aşadar e destul de rău cîinele negru ? întrebă ea.

— Nu ; dar iese din rîu şi e îngheţat.

— A alergat după Carol azi-dimineață ?

— Carol a ieșit, pentru că ardea și avea nevoie de aer ; a coborît într-o grădină frumoasă unde se aflau flori, și Carol era foarte mulțumit.

Regele își trase mîinile din acelea ale Odettei și își apăsă fruntea ca și cînd ar fi voit să amorțească o durere. Apoi urmă :

— Carol mergea mereu pe un gazon verde, plin de margarete de pajiște ; merse atît, atît, atît, încît obosi. Atunci văzu un copac frumos care avea mere de aur și frunze de smarald, și se culcă la umbra lui, uitîndu-se la cer ; era în întregime albastru, cu stele de diamant. Carol privi toate acestea multă vreme, căci era un spectacol frumos ; deodată auzi cîinele urlînd, dar încă departe, foarte departe. Atunci cerul se făcu negru, stelele roșii, fructele copacului se legănară ca și cînd ar fi bătut un vînt puternic, făcînd de fiecare dată cînd se ciocneau, același zgomot pe care-l face o lance cînd cade pe o cască ; în curînd le crescu, fiecăruia din acele frumoase fructe de aur, cîte două aripi mari de liliac pe care începură să le miște ; apoi le apărură ochi, un nas, o gură, ca la niște capete de mort. Cîinele urlă din nou, însă tot mai aproape, tot mai aproape : atunci copacul tremură pînă în rădăcină, aripile fîlfîiră, capetele începură să țipe, frunzele se acoperiră de sudoare, și fiecare picătură căzu rece, rece, peste Carol. Atunci Carol vru să se ridice și să fugă ; dar cîinele urlă pentru a treia oară, foarte aproape, foarte aproape... Și el simți că se culcă pe picioarele sale, amorțindu-i-le cu greutatea lui ; și urca încet, încet pe pieptu-i, greu ca un munte ; vru să-l alunge cu mîinile și el i le linse cu limba lui de gheață... Oh ! Oh ! Lui Carol îi e frig... frig... frig.

— Dar Carol dacă s-ar culca, zise Odette, lui Carol poate i-ar fi cald.

— Nu, nu, Carol nu vrea să se culce ; nu vrea, nu vrea... De îndată ce Carol s-a culcat, cîinele negru intră, dă tîrcoale patului, ridică pătura și se culcă la picioarele lui, și Carol vrea mai bine să moară.

Regele făcu o mișcare ca pentru a fugi.

— Atunci nu, nu, zise Odette ridicîndu-se şi cuprinzîndu-l pe rege cu braţele, Carol nu se va culca.

— Carol totuşi vrea să doarmă, zise regele.

— Atunci Carol va dormi aici, pe pieptul meu.

Ea se aşează pe braţul fotoliului, îşi trecu mîna în jurul gîtului regelui şi îi rezemă capul pe sînul ei.

— Carol se simte bine aşa ? întrebă ea.

Regele ridică ochii spre ea cu o nespusă expresie de recunoştinţă.

— O ! Da, zise el, Carol se simte bine... bine... bine !...

— Atunci .Carol poate să doarmă, iar Odette are să vegheze lîngă el ca să nu intre cîinele negru.

— Odette ! zise regele, Odette !

Şi începu să rîdă cu expresia lipsită de inteligenţă a copilăriei.

— Odette !

Şi îşi odihni capul pe pieptul tinerei, care rămase nemişcată şi ţinîndu-şi răsuflarea.

Cinci minute mai tîrziu, uşa cea mică se deschise şi maestrul Wilhelm intră încet ; înaintă, în vîrful picioarelor, spre grupul nemişcat, luă mîna pe care regele o lăsase să atîrne şi îi pipăi pulsul, apropie urechea de pieptul său şi-i ascultă respiraţia.

Apoi, ridicîndu-se cu figura voioasă, zise în şoaptă :

— Regele doarme mai bine ca niciodată de o lună încoace. Dumnezeu să te binecuvînteze, fetiţo ! Căci ai făcut o minune.

IX

Vestea bolii regelui se răspîndise în Anglia aproape tot atît de repede ca şi în Franţa şi, ca şi în Franţa, dăduse naştere la mari dezbinări. Regele Richard şi ducele de Lancaster, care ţineau la Carol, fuseseră foarte mîhniţi ; ducele de Lancaster mai cu seamă deplîngea această întîmplare, ca fiind nefericită nu numai pentru Franţa, ci pentru întreaga creştinătate.

— Nebunia aceasta e o mare nenorocire, repeta el adesea faţă de cavalerii şi scutierii ce-l înconjurau ; căci

regele Carol era un bărbat plin de voință și de putere și nu dorea atît de mult pacea între cele două regate decît pentru a putea porni împotriva necredincioșilor ; însă acum lucrurile au întîrziat mult, căci el ar fi fost sufletul acestei cruciade și Dumnezeu știe dacă acum va mai putea avea loc.

Într-adevăr, Murad-Bei, al cărui nume noi l-am tradus în franțuzește prin Amurat și pe care Froissart îl numește, în vechiul său limbaj, Morabaquin, pusese stăpînire de curînd pe regatul Armeniei și amenința să distrugă imperiul creștin de răsărit. Regele Richard și ducele de Lancaster erau deci de părere că armistițiul încheiat cu prilejul intrării doamnei Isabela în Paris trebuia să fie menținut și chiar prelungit.

Cît despre ducele de Glocester și contele Essex, aceștia erau de părere contrară ; atraseseră de partea lor pe contele de Buckingham, conetabilul Angliei și erau sprijiniți de toți tinerii cavaleri care doreau să-și arate vitejia ; ei cereau războiul, spunînd că momentul era prielnic și că, la expirarea armistițiului, să profite de marea tulburare pe care o aducea în Franța boala regelui pentru a cere respectarea tratatului de la Bretigny [1]. Dar voința lui Richard și a ducelui de Lancaster învinseseră, iar parlamentul întrunit la Westminster și compus din prelați, nobili și burghezi, hotărîră ca armistițiul pe mare și pe uscat încheiat cu Franța și care trebuia să expire la 16 august 1392, să fie prelungit cu un an.

În timpul acesta, ducii de Berry și de Burgundia cîrmuiau regatul Franței după bunul lor plac. Nu-și uitaseră ura împotriva lui Clisson, iar surghiunul lui din Paris nu li se păru o pedeapsă îndestulătoare : răzbunarea lor ceru mai mult și obținu. Întrucît conetabilul părăsise Montlery ce se afla prea aproape de Paris spre a se crede în siguranță, și se mutase la un fort pe care-l stăpînea în Bretania, numit Châtel-Gosselin, pierdură speranța să

---

[1] Tratat încheiat în 1360 între Franța și Anglia, prin care regele Eduard al III-lea renunța la tronul Franței, iar Ioan cel Bun își recăpăta libertatea cedînd partea de sud-vest a Franței și obligîndu-se să plătească 3 milioane scuzi de aur drept răscumpărare. (N.T.).

mai pună mîna pe el. Dar voiră cel puţin să-i ridice demnităţile şi funcţia ; drept urmare, fu citat să apară în faţa parlamentului din Paris, spre a răspunde învinuirilor ce i se aduceau, sub pedeapsa de a se vedea deposedat de toate titlurile şi de a-şi pierde funcţia de conetabil. De altfel procesul a decurs după toate regulile : toate amînările la care au dreptul vinovaţii în asemenea cazuri i-au fost acordate ; în sfirşit, cînd ultimele două săptămîni de amînări s-au scurs, a fost strigat de trei ori în camera parlamentului, de trei ori la poarta palatului şi de trei ori la treapta de jos a scărilor curţii ; şi, întrucît nu răspunse, şi nici altcineva pentru el, fu proscris din regat ca făţarnic şi vătămător, trădător faţă de coroana Franţei, condamnat la o amendă de o sută de mii de mărci de argint, drept restituire a sumelor de care era învinuit că le-a stors în timpul exercitării funcţiei sale, şi în sfîrşit destituit pentru totdeauna din slujba de conetabil. Ducele de Orleans a fost invitat să fie de faţă la această sentinţă ; însă, neputînd s-o împiedice, cel puţin nu voi să o confirme prin prezenţa sa, şi refuză să apară la cameră ; dar ducii de Berry şi de Burgundia se duseră şi condamnarea fu pronunţată în prezenţa lor şi a unui mare număr de baroni şi de cavaleri. Această judecată a făcut mare vîlvă prin tot regatul şi a fost primită în diferite feluri ; însă fiecare îşi zicea că făcuseră bine profitînd de boala regelui spre a o da, ştiindu-se bine că, dacă acesta ar fi fost pe deplin sănătos, nu ar fi obţinut niciodată ratificarea din partea lui.

Între timp regele pornise pe calea vindecării. În fiecare zi, se aflau veşti minunate despre îmbunătăţirea sănătăţii sale. Unul din lucrurile care contribuise cel mai mult la alungarea melancoliei, era o invenţie nouă a unui pictor numit Jacquemin Gringonneur, care locuia în strada Sticlăriei. Odette îşi amintise de omul acesta pe care-l cunoscuse de la tatăl ei ; îi scrisese să vină şi să aducă cu el şi figurile colorate pe care îl văzuse executîndu-le ; Jacquemin veni cu un joc de cărţi.

Regele prinse o mare plăcere de aceste picturi pe care le privi la început cu o curiozitate de copil ; însă îl. distrară din ce în ce mai mult pe măsură ce-şi recăpăta ju-

decata, mai ales cînd află că fiecare din acele figuri avea o semnificaţie şi putea să îndeplinească un rol într-un joc alegoric, imagine a războiului şi a guvernării. Jacquemin îi arătă că *asul* trebuia să aibă întîietate faţă de toate celelalte cărţi, şi chiar asupra regilor, deoarece numele lui venea de la un cuvînt latin care înseamnă *bani* ; or, fiecare ştie că banul este nervul războiului. Iată pentru ce, atunci cînd un rege nu are *as*, este atît de slab încît poate fi bătut de un valet ce are asul. Îi mai spuse că *trefla* (trifoiul), iarba pajiştilor noastre, avea drept scop să reamintească celui care o tăia, că un general nu trebuie niciodată să-şi aşeze tabăra într-un loc unde furajele pot lipsi armatei sale. Cît despre *pici*, nu era uşor de ghicit că reprezentau halebardele pe care le purtau, pe vremea aceea, pedestraşii ; iar *carourile*, erau bucăţile de fier cu care se armau vîrfurile acelor săgeţi ce li se zicea „viretons“ şi care erau azvîrlite cu o arbaletă. In ceea ce priveşte *inimile* (cupele) erau desigur simbolul curajului căpitanilor şi soldaţilor. De altfel cele patru nume date celor patru regi, *David*, *Alexandru*, *Cezar* şi *Carol cel Mare*, dovedeau că, oricît de numeroase şi viteze ar fi trupele, mai este nevoie, dacă vor să fie siguri de izbîndă, să se afle în fruntea lor conducători curajoşi, prevăzători şi pricepuţi. Dar cum unor generali viteji le trebuie aghiotanţi viteji, li se alesese drept valeţi, dintre cei vechi, *Lancelot* şi *Ogier*, care erau mari vasali ai lui Carol cel Mare, iar dintre moderni pe *Renaud* [1] şi *Hector* [2]. Cum acest titlu de valet era la mare cinste şi cum cei mai mari seniori îl purtau pînă cînd erau făcuţi cavaleri, sus-numiţii valeţi îi reprezentau pe nobili şi aveau sub ordinele lor *decarii*, *novarii*, *optarii* şi *septarii* care nu erau altceva decît soldaţii şi oamenii de serviciu.

Cît despre *dame*, Jacquemin nu le dăduse încă alte nume decît cele ale soţilor, arătînd prin aceasta că femeia nu este nimic prin ea însăşi şi că nu are putere şi

---

[1] Renaud, castelan de Coucy. (N.A.).

[2] Hector de Galard. (N.A.).

măreție decît pe aceea pe care o primește de la domnul și stăpînul ei [1].

Această distracție îi aduse regelui liniștea sufletească și odată cu ea recăpătarea puterilor ; în curînd începu să bea și să mănînce cu poftă ; coșmarurile îngrozitoare, copii ai febrei, dispărură încetul cu încetul odată cu aceasta : nu se mai temea să se odihnească în pat ; și dacă Odette veghea lîngă el, dormea destul de liniștit. Într-una din zile, maestrul Wilhelm îl găsi destul de în stare să poată încăleca un catîr. A doua zi i se adusese calul favorit, pe care făcu o plimbare destul de lungă ; în cele din urmă se organiză o vînătoare de ciocîrlii, iar Carol și Odette, cu șoimul pe braț își făcură apariția pe cîmpurile din împrejurimi, unde fură primiți, unul cu strigăte de bucurie, cealaltă cu strigăte de recunoștință.

Nu se mai vorbea, de altfel, la curtea Franței, decît de recăpătarea sănătății regelui și de felul miraculos în care se făcu acest tratament. Multe doamne o invidiau pe frumoasa necunoscută, a cărei purtare, după părerea lor, nu era decît un calcul.; toate, dacă ar fi fost să le crezi, ar fi dovedit același devotament și totuși, în zilele de restriște, nici una nu se oferise. Se temeau de înrîurirea pe care această tînără, dacă ar fi fost ceva mai ambițioasă, putea s-o aibă asupra regelui care își recăpătase sănătatea. Chiar regina se îngrijora de propria-i operă ; porunci să o cheme pe stareța mănăstirii Sfînta Treime, trimise daruri bogate comunității sale și o sfătui să-și ia înapoi nepoata. Drept urmare, Odette primi ordinul să se înapoieze la mănăstire.

---

[1] Abia sub domnia următoare au fost botezate. Argine, dama de treflă, al cărei nume este anagrama cuvîntului *regine*, o desemna pe regina Maria de Anjou, soția lui Carol al VII-lea ;. frumoasa Rașela, dama de caro, nu era alta decît Agnès Sorel ; fecioara din Orleans se făcu recunoscută sub numele cinstitei și războinicei Palas ; în sfîrșit, Isabela de Bavaria, trădîndu-se prin litlul ei de damă de inimă (cupă), a reînviat sub numele împărătesei Iudita, soția lui Ludovic Blajinul, care nu trebuie confundată, cu riscul de a făptui o mare greșeală, cu fătarnica evreică ce i-a tăiat capul lui Holopbern. (N.A.).

În ziua sorocită pentru plecare, Odette, cu ochii plini de lacrimi, se apropie de rege şi căzu în genunchi. Carol o privi cu teamă şi, crezînd că i se adusese vreo tulburare sau vreun necaz, îi întinse mîna întrebînd-o pentru ce plîngea.

— Sire, zise Odette, plîng pentru că trebuie să vă părăsesc.

— Să mă părăseşti ! Tu, Odette ? spuse regele cu uimire. Dar pentru ce, copila mea ?

— Pentru că nu mai aveţi nevoie de mine, sire.

— Şi ţi-e teamă, zise regele, să rămîi o zi mai mult pe lîngă un sărman nebun ? Da, e adevărat, am luat pînă acum destule zile din frumoasa şi tînăra ta viaţă pentru a le întuneca cu umbra alor mele ; am smuls destule flori din proaspăta ta coroană pentru a le ofili cu mîinile mele fierbinţi. Te-ai plictisit de închisoarea în care trăieşti, iar plăcerile te cheamă : du-te !

Se aşează lăsînd să-i cadă fruntea pe mînă.

— Sire, stareţa de la Sfînta Treime mă caută, iar mănăstirea este cea care mă cheamă.

— Aşadar nu eşti tu care vrei să mă părăseşti, Odette ? zise regele ridicînd cu vioiciune capul.

— Viaţa mea este a voastră, sire, şi aş fi fost fericită să v-o închin pînă la ultima mea zi.

— Şi atunci cine te îndepărtează de la mine ?

— Mai întîi regina, după cîte cred, şi apoi unchii voştri de Burgundia şi de Berry.

— Regina, unchii mei de Burgundia şi de Berry ? Ei, care m-au părăsit în zilele mele de slăbiciune, vor să revină în jurul meu cînd mi-am recăpătat puterile ! Odette, Odette, nu eşti tu aceea care vrea să mă părăsească, nu-i aşa ?

— Nu am altă voinţă decît aceea a monseniorului şi stăpînului. Ce va porunci, voi face.

— Ei bine, poruncesc să rămîi, zise Carol bucuros. Castelul acesta nu este deci pentru tine o închisoare, dragă copilă ? Îngrijirile pe care mi le dai nu sînt numai cele ale milei ? Oh ! Dacă ar fi aşa, Odette, ce fericit aş fi ! Mai priveşte-mă. Nu te ascunde astfel.

— Sire, sire, mă faceţi să mor de ruşine.

— Odette, știi tu, zise regele apucîndu-i amîndouă mîinile și trăgînd-o spre el, știi tu că am căpătat obiceiul să te văd, seara cînd adorm, noaptea cînd visez, dimineața cînd deschid ochii ? Știi că ești îngerul păzitor al minții mele ; că tu ești aceea a cărei baghetă magică a izgonit demonii ce urlau în jurul meu ? Zilele, mi le-ai făcut limpezi ; nopțile mi le-ai făcut liniștite. Odette ! Odette ! Știi că recunoștința este un sentiment prea slab pentru asemenea binefaceri ? Odette ! Știi tu că te iubesc ?

Odette scoase un țipăt, își desprinse mîinile de cele ale regelui și rămase în fața lui tremurînd toată.

— Monseniore ! Monseniore ! strigă ea, cum puteți să-mi spuneți așa ceva ?

— Îți spun, urmă Carol, că acum ești necesară vieții mele. Nu eu sînt aceela care am venit să te caut, nu-i așa ? ...Nici nu știam că exiști ; tu, suflet de înger, ești cea care a ghicit că suferea cineva aici și ai venit. Îți datorez totul, pentru că îți datorez mintea mea, forța mea, regalitatea mea, imperiul meu. Ei bine, pleacă și mă vei lăsa tot atît de sărac și tot atît de gol precum m-ai găsit ; căci mintea mă va părăsi odată cu tine. Vai ! O simt, numai la gîndul de a te pierde, a și început să plutească într-un nor...

Își duse mîinile la frunte.

— Vai, Dumnezeule ! Dumnezeule, urmă el cu groază, am să ajung din nou nebun ? Dumnezeule, Doamne, ai milă de mine.

Odette scoase un țipăt și se repezi spre rege.

— Vai ! Sire, sire, strigă ea, nu vorbiți astfel !

Carol o privi cu niște ochi tulburi.

— Vai ! Sire, nu vă uitați așa la mine ! Dumnezeule, Dumnezeule, privirea voastră rătăcită mi-a făcut atîta rău !

— Mi-e foarte frig, zise Carol.

Odette se aruncă în brațele regelui, strîngîndu-l la piept spre a-l încălzi și împresurîndu-l cu brațele cu un avînt plin de nevinovăție.

— Pleacă, Odette, pleacă, zise regele.

— Nu, nu, urmă Odette fără să-l audă ; nu, nu veți ajunge iarăși nebun ; nu, Dumnezeu îmi va lua sîngele,

îmi va lua zilele, dar vă va lăsa minţile. Voi rămîne alături de dumneavoastră ; nu vă voi părăsi nici un minut, nici o secundă ; voi fi aici mereu, mereu aici.

— În braţele mele, aşa ? zise regele.

— Da, aşa.

— Şi mă vei iubi ? urmă Carol silind-o să se aşeze pe genunchii lui.

— Eu, eu ! zise Odette închizînd ochii şi rezemîndu-şi capul palid şi ciufulit pe umărul regelui ; vai ! nu trebuie, nu pot.

Buzele fierbinţi ale lui Carol îi încinseră gura.

— Fie-vă milă, fie-vă milă, sire, simt că mor, murmură Odette.

Şi leşină.

Odette rămase.

X

La cîteva zile după scena pe care am povestit-o şi în vreme ce Odette se afla culcată la picioarele lui Carol, privindu-l cu capul rezemat pe genunchii lui, maestrul Wilhelm intră în grabă anunţînd-o pe regină.

— Ah ! zise Carol, nu se mai teme să se afle la un loc cu sărmanul nebun ; i s-a spus că mintea i-a revenit şi atunci se încumetă să se apropie de vizuina leului. Condu-o pe doamna Isabela în apartamentul de alături.

Maestrul Wilhelm ieşi.

— Ce ai ? o întrebă regele pe Odette.

— Nimic, răspunse copila ştergîndu-şi o lacrimă.

— Prostuţo ! zise regele.

Apoi o sărută pe frunte ; după care apucîndu-i capul între mîini, se ridică, îi rezemă capul pe fotoliu, o sărută din nou şi ieşi. Odette rămase în poziţia în care o aşezase regele. O clipă mai tîrziu, i se păru că vede o umbră proiectîndu-se pînă lîngă ea ; se întoarse.

— Monseniorul duce de Orleans ! exclamă ea ascunzîndu-şi ochii între mîini.

— Odette !... zise ducele.

Şi o privi cu nemişcarea uimirii.

— Ah ! zise el cu un glas plin de tristeţe, după o clipă de tăcere, ah ! dumneata eşti, doamnă, aceea care faci asemenea minuni ? Ştiam că eşti o puternică vrăjitoare ; ştiam că poţi scoate din minţi pe oricine, însă nu ştiam că le poţi reda.

Odette scoase un oftat.

— Acum, urmă ducele, înţeleg virtutea aceea aspră şi otelită : vreo ţigancă trebuie să-ţi fi ghicit că ai să fii regina Franţei, aşa că dragostea primului prinţ de sînge nu-ţi era de ajuns.

— Monseniore, zise Odette ridicîndu-se şi arătînd ducelui faţa ei calmă şi demnă, cînd am venit lîngă rege, seniorul nostru, am venit ca o victimă care se jertfeşte, iar nu ca o curtezană care-şi caută norocul ; poate că, dacă aş fi găsit atunci, pe lîngă rege, vreun prinţ de sînge, prezenţa sa m-ar fi îmbărbătat ; dar n-am văzut aici decît un nenorocit neavînd altă coroană pe frunte decît coroana de spini, o fiinţă părăsită de Dumnezeu, lipsit de raţiune şi de instinct, neavînd măcar nici ceea ce natura a dat ultimului animal, spiritul de conservare. Ei bine, omul acela, nenorocitul acela, în ajun era un rege tînăr, frumos, puternic ; numai într-o singură noapte trăise treizeci de ani; între două răsărituri de soare, fruntea i se brăzdase ca a unui bătrîn ; din toată puterea, nu-i mai rămînea nici măcar voinţa de a fi puternic, căci sufletul său lăsase să-i scape memoria şi raţiunea. Atunci, văzînd această tinereţe îmbătrînită, această frumuseţe vestejită, această putere dispărută, m-am lăsat cuprinsă de o mare compătimire pentru o atît de mare nenorocire. Regalitatea fără tron, fără sceptru, fără coroană, veche, sfînta regalitate tîrîndu-se în genunchi, cerşea îndurare şi nimeni nu-i răspundea ; întindea braţele şi nimeni nu-i dădea mîna ; vărsa lacrimi şi nimeni nu-i ştergea faţa. Vai ! Am simţit atunci că eram aleasă şi că Dumnezeu mă sortise pentru o mare misiune ; că existau situaţii atît de ciudat îndepărtate de calculele cunoscute ale vieţii, că deprinderile obişnuite ale societăţii nu mai aveau nici o însemnătate în faţa lor ; că vorba virtute era, în acest caz, un pumnal cu care se dădea ultima lovitură unui muribund şi era mai de folos să-ţi pierzi sufletul şi să salvezi o viaţă, cînd sufletul nu

este decît al unei sărmane tinere, iar viaţa este a unui mare rege.

Ducele de Orleans o privea cu uimire ; asculta acea elocinţă a inimii, care îi venise dintr-o dată, ca florile care se deschid într-o noapte.

— Eşti o fată ciudată, Odette, îi zise ducele, şi ai fi un înger căzut din cer dacă cele ce-mi spui ar fi adevărate. Însă vreau să te cred ; atunci te rog să mă ierţi că te-am necăjit, dar să ştii că te-am iubit mult !

— Dar eu, monseniore ; oh ! dacă aţi fi fost nefericit !...

— Vai ! Carol, Carol ! exclamă ducele de Orleans lovindu-se peste frunte.

În clipa aceea intră regele. Cei doi fraţi se aruncară unul în braţele celuilalt ; maestrul Wilhelm venea înapoia regelui.

— Monseniore duce de Orleans, zise el, cu ajutorul lui Dumnezeu, iată-l pe rege în bună stare : vi-l înapoiez şi vi-l predau ; însă, de azi înainte, să se ferească toţi să-l supere sau să-l împovăreze, căci nu e încă destul de stăpîn pe mintea sa, şi mai cu seamă — uitîndu-se la Odette — nu îl despărţiţi de geniul său cel bun ; atîta timp cît o va avea în preajmă-i, răspund de totul.

— Maestre Wilhelm, răspunse ducele, nu-ţi preţuieşti îndeajuns ştiinţa şi ea este destul de trebuincioasă regelui pentru ca nici dumneata să nu-l părăseşti.

— Vai ! monseniore, zise maestrul Wilhelm clătinînd din cap, acum sînt un biet bătrîn slab şi neputincios şi nu sînt obişnuit cu rînduielile curţii ; lăsaţi-mă să mă înapoiez în oraşul meu Laon. Mi-am împlinit soarta şi acum pot să mor.

— Maestre Wilhelm, zise ducele, răsplata dumitale priveşte pe monseniorii de Berry şi de Burgundia şi nădăjduiesc că are să fie bogată şi frumoasă. În orice caz, dacă n-ai să fii mulţumit de ei, vino să-l cauţi pe Ludovic de Orleans şi vei vedea că nu şi-a pierdut faima de mărinimos.

— Dumnezeau a şi făcut pentru mine mai mult decît ar fi putut face oamenii, zise maestrul Wilhelm înclinîndu-se, iar puţinul pe care l-ar face după el va fi totdeauna prea destul faţă de meritele mele.

Maestrul Wilhelm se înclină din nou şi ieşi ; a doua zi, oricită stăruinţă depuseră pe lîngă el, acesta părăsi castelul Creil şi se înapoie la locuinţa sa, în apropierea oraşului Laon şi nu se mai întoarse niciodată la Paris, cu toate că i s-ar fi dat o mie de coroane de aur şi i s-ar fi pus la dispoziţie, pentru călătorie, patrucai din echipajele curţii.

De partea sa, regele se înapoie la palatul Saint-Paul, în apropierea căruia dădu o mică locuinţă Odettei şi totul reveni aproape la aceeaşi stare cum era înainte de boală.

Regele îşi grăbise mai cu seamă întoarcerea la treburile guvernării spre a-şi da sprijinul unei mari şi sfinte acţiuni la care visase de multă vreme : era vorba de o cruciadă împotriva turcilor.

Cîţiva soli ai lui Sigismund veniseră la Paris în vreme ce regele se afla la Creil, şi aci povestiseră planurile lui Baiazid, care îi urmase de curînd tatălui său, ucis într-o mare bătălie pe care o dăduse împotriva lui Sigismund ; chiar el îşi făcuse cunoscute planurile, care nu erau altele decît să cotropească Ungaria, să străbată regatele creştinătăţii, trecîndu-le sub stăpînirea sa şi lăsînd apoi fiecăruia din ele libertatea să se conducă după legea proprie ; apoi să sosească în felul acesta la Roma cu un mare prestigiu şi să-i dea calului ovăz din pristolul bisericii Sfîntul Petru. Erau nişte hule îngrozitoare, care trebuiau să ridice împotriva acestui necredincios pe toţi cei în pieptul cărora bătea o inimă creştină. Astfel încît regele Carol jurase că Franţa, fiica mai mare a lui Cristos, nu avea să îngăduie o asemenea pîngărire, chiar de-ar trebui să meargă personal împotriva necredincioşilor, aşa cum făcuseră regii Filip August, Ludovic al IX-lea şi Ludovic al VII-lea, înaintaşii săi. Contele de Eu, care reluase spada de conetabil din mîinile lui Clisson, şi mareşalul Boucicaut, care călătorise prin ţările păgîne, sprijineau cu tărie hotărîrea regelui şi spuneau că era de datoria fiecărui cavaler care făcea semnul crucii să se unească împotriva duşmanului comun.

Dar cel care se interesa cel mai mult de această mare acţiune era ducele Filip de Burgundia ; era îndemnat mai ales de către fiul său, contele de Nevers, care nădăjduia

să fie numit comandantul acestei armate de elită şi să facă, impreună cu ea, mari şi frumoase isprăvi. Ducele de Berry, de partea sa, nu opunea nici o împotrivire ; aşadar acţiunea a fost repede aprobată în consiliu. Atunci li s-a dat drumul ambasadorilor avînd cuvîntul regelui : s-au trimis soli la împăratul Germaniei şi la ducele Austriei spre a obţine liberă trecere prin statele lor, şi se trimiseră scrisori marelui maestru al ordinului Teutonilor şi cavalerilor din Rodos, spre a-i anunţa că Jean de Burgundia avea să pornească în ajutorul lor, însoţit de o mie de cavaleri şi scutieri aleşi dintre cei mai viteji bărbaţi ai regatului, pentru a rezista ameninţărilor şi vorbelor regelui Baiazid, zis Amorath-Baquin.

Ducele de Burgundia se ocupă aşadar cu mult sîrg de pregătirea casei militare a fiului său mai mare, căci voia să fie vrednică de un prinţ al florii de crin. Cel dintîi lucru la care se gîndi fu să ataşeze pe lîngă persoana lui un cavaler cu o mare experienţă şi cu un mare curaj. Îi scrise deci seniorului de Coucy, care sosea tocmai la timp din Milano, spre a veni să-i vorbească la palatul Artois, unde locuiau. Seniorul Enguerrand răspunse în mare grabă la invitaţia lor şi abia îl zăriră ducele şi ducesa, că îi şi leşiră în întîmpinare spunîndu-i :

— Senior de Coucy, nu se poate să nu fi auzit vorbindu-se de cruciada ce se pregăteşte şi al cărei şef are să fie fiul nostru ; ştii că acest fiu va fi soarele casei de Burgundia ; ei bine, ţi-l încredinţăm cu totul dumitale şi marelui dumitale curaj ; căci ştim că, dintre toţi cavalerii Franţei, eşti cel mai iscusit în meseria armelor. Te rugăm deci să fii însoţitorul şi sfetnicul său pe timpul grelei călătorii pe care o va întreprinde, şi pentru care îl rugăm pe Dumnezeu să o facă să se termine cu bine spre cinstea noastră şi a creştinătăţii.

— Monseniore, şi dumneavoastră, doamnă, răspunse seniorul de Coucy, o asemenea rugăminte este o poruncă pentru mine şi, dacă vrea Dumnezeu, voi face această călătorie din două motive : primul, din evlavie şi pentru a apăra credinţa şi pe Isus Cristos ; al doilea, pentru a încerca să mă fac vrednic de cinstea pe care mi-o faceţi. Cu toate astea, scumpe senior şi scumpă doamnă, ar tre-

bul să mă scutiți de această răspundere și să-l însărcinați pe altul mai vrednic, de pildă pe seniorul Filip de Artois, conte de Eu și conetabil al Franței, sau poate chiar pe vărul său, contele de la Marche ; cred că amîndoi trebuie să facă parte din această expediție și amîndoi îi sînt mai apropiați prin obîrșie și iscusința armelor.

— Senior de Coucy, întrerupse ducele, dumneata ai văzut mai multe și ai făcut mai mult decît cei de care ne-ai pomenit adineauri. Cunoști ținuturile ce trebuie străbătute, iar ei n-au trecut niciodată pe acolo ; sînt niște cavaleri viteji și loiali, însă dumneata ești maestru în loialitate și cavalerism, și îți reînnoim rugămintea noastră.

— Monseniore, răspunse seniorul de Coucy, mă voi supune poruncii voastre și nădăjduiesc că onoarea mea va ieși cu bine din această încercare, cu ajutorul seniorului Guy de la Trémouille, al seniorului Wilhelm, fratele său și al amiralului Franței, seniorul Jean de la Vienne.

Acest lucru fiind hotărît, ducele se îngriji să facă rost de bani pentru a-i pregăti fiului său o stare demnă de el. Percepu așadar un impozit, cu prilejul ridicării la rangul de cavaler a fiului său, asupra tuturor locuitorilor de la țes, asupra seniorilor din castele și asupra burghezilor din orașele închise, și acest impozit se ridică la o sută douăzeci de mii de coroane de aur ; dar pentru că era departe de a fi îndestulător pentru a întreține măreția cu care voia să-l vadă apărînd, porunci tuturor seniorilor și doamnelor care primiseră feude de la el, să-și facă pregătirile de plecare, întrucît aveau să facă parte din casa fiului său, fiind liberi totuși să se lipsească de această călătorie plătind o taxă potrivită ; și această taxă era, pentru unii de două mii, pentru alții de o mie, în sfîrșit pentru ceilalți de cinci sute de coroane, după venitul pămîntului.

Doamnele în vîrstă și foștii cavaleri care, după cum spune Froissart, se temeau de oboseala drumului, plătiră după voința ducelui ; cît despre cei tineri, li se răspundea că nu era nevoie de banii ci de persoana lor : astfel că să se pregătească de plecare pe spezele lor și să-l întovărășească, în această sfîntă călătorie, pe seniorul lor Jean ; și din această a doua taxă, ducele mai făcu rost de încă șaizeci de mii de coroane.

Totul se pregăti deci cît mai în grabă cu putinţă, astfel încît, către data de 15 mai, fiecare găsindu-se gata de război, contele Jean dădu semnalul de plecare pornind el însuşi la drum. Era urmat de peste o mie de cavaleri şi scutieri, toţi bărbaţi viteji şi de viţă nobilă, printre care se numărau seniori cum era contele de Eu,, conetabilul Franţei ; seniorii Henric şi Filip de Bar, seniorul de Coucy, seniorul Guy de la Trémouille, seniorul Boucicaut, mareşal al Franţei ; seniorul Regnault de Roye, seniorul de Saint-Py şi seniorul Jean de Vienne. În a douăsprezecea zi a lunii mai, toată această armată intră în Lorena ; apoi, traversînd comitatul Bar şi Burgundia, trecu în Alsacia, străbătu ţinutul Aunay şi trecu fluviul Rin, se opri puţin în Wurtemberg şi intră în Austria, unde cei care o compuneau au fost primiţi cu mare cinste şi cu ospeţe îmbelşugate de către ducele acesteia, care îi aştepta ; acolo, fiecare se despărţi, pornind în cîte o direcţie, pentru mai multă uşurinţă a marşului, după ce îşi dăduseră întîlnire în oraşul Buda, în Ungaria.

Între timp la Paris, treburi mari şi importante se puneau la cale ; sosiseră cîţiva ambasadori din Anglia, cerînd în căsătorie, pentru regele Richard, pe doamna Isabela de Franţa, care era încă o copilă. Această legătură, în afară de nepotrivirea de vîrstă, era convenabilă din toate punctele de vedere, Anglia fiind un regat şi Richard un rege care se puteau alia foarte bine cu regatul şi regele Franţei. Mai mult, această unire punea capăt pentru totdeauna acelui război nimicitor care, în vremea a patru domnii, pustia două popoare născute pe acelaşi pămînt, ramuri ale aceloraşi tulpini, care, slabe prin izolarea lor, dacă se sprijineau una pe alta, ar fi rezistat la orice furtună. Căsătoria se hotărî deci fără vreo împotrivire, iar doamna Isabela fu logodită cu Richard al Angliei, care trebuia, anul următor, să vină s-o primească la Calais [1], din mîinile lui Carol al Franţei.

În vremea aceasta, indicaţiile pe care maestrul Wilhelm le lăsase în legătură cu îngrijirea sănătăţii regelui erau întru totul urmate, mai cu seamă în ceea ce reco-

[1] Căsătoria a fost într-adevăr oficiată la biserica Sfîntul Nicolae din Calais, la 4 noiembrie 1396. (N.A.).

mandase cu privire la distracţiile de care trebuia să se bucure. În fiecare zi aveau loc plimbări călare, ospeţe, fie la Luvru, fie la palat, şi în toate serile dansuri la palatul Saint-Paul ; fiecare, pentru a-i face curte regelui, îşi storcea creierii să inventeze distracţii noi, iar cele mai năstruşnice erau totdeauna cele mai bine primite. Cît despre Odette, ea se amesteca puţin la toate aceste serbări, de care ar fi despărţit-o caracterul ei simplu şi trist, chiar dacă o altă pricină mai serioasă nu ar fi oprit-o. Avea să devină mamă !

Regele, la rîndul său, o iubea cu acea dragoste adîncă şi recunoscătoare a sufletelor distinse : nu trecea o zi fără ca el să nu găsească o oră pe care să o petreacă alături de blînda lui infirmieră ; şi atunci cînd seara depăna în minte serbările din timpul zilei, iar dimineaţa plăcerile nopţii, totdeauna ora petrecută lîngă ea îi apărea mai luminoasă între clipele de odihnă.

Se întîmplă însă că în vremea aceasta, un tînăr cavaler de Vermandois, care făcea parte din suita regelui, se căsători cu o domnişoară germană din casa reginei. Augustii stăpîni ai celor doi soţi hotărîră aşadar, ca nunta să aibă loc la palatul Saint-Paul, şi toţi porniră în căutarea unor invenţii noi, pentru ca această serbare să fie cea mai veselă şi mai plăcută, aşa cum nu mai fusese de multă vreme. Deoarece balul era mascat, regele încercă s-o hotărască pe Odette să ia parte ; însă ea refuză cu tărie, invocînd primejdia situaţiei sale şi şubrezenia sănătăţii.

Seara nunţii sosi : fiecare îşi făcuse pregătirile în tăcere, spre a produce mai mult efect prin surpriza pe care socotea să o facă. Balul se deschise prin cadrilul măştilor obişnuite ; însă, către ora unsprezece, se auziră strigăte de „Loc ! loc", iar un valet de pică şi un valet de caro, cu halebarda în mînă şi îmbrăcaţi în costumele caracteristice funcţiei lor, se aşezară de o parte şi de alta a uşii, prin care intră aproape numaidecît un întreg joc de pichet : regii sosiră în ordinea vechimii ; David mergea primul, după el venea Alexandru ; după Alexandru, Cezar ; în sfîrşit după Cezar, Carol cel Mare. Fiecare ţinea de mînă dama de culoarea sa, iar trena rochiei acesteia era ţinută de un sclav. Primul dintre sclavi repre-

zenta mingea ; al doilea, biliardul ; al treilea, şahul ; al patrulea, zarurile. În urma lor mergeau, ca făcînd parte din suită, zece aşi, costumaţi în căpitani de gardă şi comandînd fiecare nouă cărţi. În sfîrşit, cortegiul se termina prin valeţii de treflă şi de cupă, care închiseră uşa, spre a arăta că nu mai era nimeni de intrat. Atunci muzica balului dădu semnalul dansului ; îndată regii, damele şi valeţii formară terţe şi careuri, spre marea distracţie a celor de faţă ; apoi, în sfîrşit, culorile roşii trecînd de o parte şi cele negre de alta, baletul se termină printr-un contradans general în care toate culorile se amestecară fără deosebire de vîrstă, de rang sau de sex.

Încă se mai rîdea de această fantezie, pe care o găsiseră foarte plăcută, cînd un glas, pornit dintr-o sală de alături, ceru, în franţuzeşte, să se deschidă uşa. Întrucît se presupunea că această cerere era făcută pentru introducerea unei noi mascarade, se grăbiră să-i deschidă. Într-adevăr, cel care cerea intrarea în bal era un şef sălbatic mînînd înaintea lui, cu o frînghie, cinci sau şase supuşi legaţi unul de altul şi cusuţi în nişte tunici de pînză pe care se lipiseră, cu ajutorul răşinei, fire de in foarte subţiri, cărora li se dăduse prin vopsea, culoarea părului ; cei şase oameni păreau deci goi şi acoperiţi cu păr ca satirii. Doamnele începură să ţipe de spaimă şi se dădură înapoi la vederea lor, astfel încît se formă în mijlocul sălii un cerc gol, în centrul căruia noii sosiţi intrară şi executară cele mai caraghioase dansuri. După cîteva clipe frica dispăruse şi toate doamnele se apropiaseră, în afară de doamna ducesă de Berry, care stăruia să rămînă într-un colţ ; văzînd acest lucru şeful sălbaticilor se duse la ea crezînd că are s-o înfricoşeze. În aceeaşi clipă, ţipete asurzitoare răsunară în sală : domnul duce de Orleans apropiase din nebăgare de seamă o torţă de una din măşti ; numaidecît, cei cinci sălbatici, care erau legaţi unul de altul, se aflară în flăcări. Unul din ei se repezi numaidecît afară din apartament, în vreme ce un altul, uitînd propria-i primejdie şi propria-i durere, făcu să se audă aceste cuvinte grozave :

— Salvaţi-l pe rege ! În numele cerului, salvaţi-l pe rege !

Atunci doamna ducesă de Berry, bănuind că cel care venea la ea nu era altul decit Carol, îi cuprinse corpul cu amindouă braţele, căci voia să se întoarcă la tovarăşii săi, deşi nu ar fi putut să le dea nici un ajutor şi s-ar fi expus la primejdia de a fi ars împreună cu ei şi, agăţîndu-se de el, il opri chemînd in ajutor ; şi se auzeau mereu aceleaşi ţipete de durere şi aceeaşi voce repeta cu spaimă :

— Salvaţi-l pe rege ! Salvaţi-l pe rege !

Era un spectacol îngrozitor al celor patru oameni în flăcări şi de care nimeni nu îndrăznea să se apropie ; căci răşina, întocmai ca o sudoare arzîndă, şiroia de pe corpul lor pe podea, iar fîşiile pe care le smulgeau după acele veşminte blestemate sfîşiau odată cu ele carne vie, întocmai ca tunica lui Nessus ; astfel încît în sala de la Saint-Paul, pe la miezul nopţii, spune Froissart, îţi era groază şi milă să auzi şi să vezi ; căci, din patru care ardeau, doi erau deja morţi şi întinşi pe jos : unul era tînărul conte de Joigny şi altul seniorul Emery de Poitiers. Cît despre ceilalţi doi, aceştia erau transportaţi pe jumătate arşi la locuinţa lor : erau seniorul Henri de Guisay şi bastardul de Foix, care încă mai spunea cu un glas muribund, fără a se gîndi la propriul său chin :

— Salvaţi-l pe rege ! Salvaţi-l pe rege !

Al cincilea, care părăsise sala înconjurat de flăcări, era seniorul de Nantouillet ; acesta îşi amintise că la venire trecuse pe lîngă cămara de băuturi şi văzuse acolo nişte putini mari pline cu apă unde se spălau paharele şi cupele ; se îndreptă deci într-acolo şi se aruncă în una din ele ; această prezenţă de spirit îl salvă.

Cît despre rege, îi spusese mătuşii sale de Berry cine era şi aceasta, arătîndu-i pe doamna Isabela leşinată în braţele femeilor sale, obţinuse de la el să se ducă în grabă în apartamentele sale şi să-şi schimbe îmbrăcămintea ; teama pe care o avuseseră toţi în legătură cu el fu aşadar potolită, căci intră, după cîteva minute, în sală, fără mască şi îmbrăcat în veşmintele-i obişnuite. Doamna Isabela nu-şi veni în fire decît la auzul glasului său ; ba încă se mai îndoi cîtva timp că ar fi el şi că nu i se întîmplase nimic.

Cît despre ducele de Orleans, acesta era deznădăjduit, însă durerea lui nu folosea la nimic decît să arate că nenorocirea se întîmplase din prea marea lui neprevedere şi copilărie ; striga către cei ce voiau să-l asculte că totul trebuia să apese asupra lui, pedeapsă şi remuşcare şi că, acum cînd vedea nenorocirea intîmplată din pricina nesăbuinţei lui, şi-ar da viaţa pentru a răscumpăra-o pe a nenorociţilor pe care îi ucisese. Regele îl iertă, căci era destul de limpede că nu fusese nici o intenţie rea din partea lui.

Vestea acestei întîmplări se răspîndi numaidecît prin Paris ; numai că nu se cunoştea dacă regele fusese salvat, astfel că, a doua zi de dimineaţă, pe toate străzile era o mare îngrămădeală de oameni, vociferînd cu glas tare împotriva acelor tineri nechibzuiţi care îl îndemnau pe rege la asemenea petreceri. Se vorbea să se răzbune pe cei care-i pricinuiseră moartea ; începuseră deja să circule unele bănuieli împotriva ducelui de Orleans căruia, la moartea regelui, avea să-i revină regatul Franţei. Ducii de Berry şi de Burgundia, care veneau, primul de la palatul Nesle şi al doilea de la palatul Artois, se întîlniră în cursul dimineţii la palatul Saint-Paul. Ei străbătuseră valurile poporului ; auziseră răgetele înăbuşite ale leului ; îi cunoşteau mînia şi se temeau de ea ; se duseră deci la rege şi îl sfătuiră să încalece şi să se plimbe pe străzile Parisului ; şi după ce regele se învoi, ducele de Burgundia puse să se deschidă fereastra, înaintă în balcon şi strigă cu glas tare :

— Regele n-a murit, oameni buni, şi aveţi să-l vedeţi.

Cîteva clipe mai tîrziu regele ieşi într-adevăr, însoţit de unchii săi şi, după ce călărise prin tot Parisul, pentru a potoli poporul, se îndreptă spre biserica Notre-Dame, unde ascultă liturghia şi aduse daruri. Se înapoia spre palatul Saint-Paul după ce îşi îndeplinise această datorie, cînd în timp ce trecea pe strada Grădinilor, auzi un ţipăt atît de adînc ieşit din inimă, încît tresări şi îşi înălţă capul. Cea care îl scosese era o tînără pe jumătate răsturnată pe braţele doicii. Regele abia o zărise că sări jos de pe cal, le spuse unchilor să se înapoieze fără el la palat,

alergă spre casa unde se afla femeia, urcă în grabă scara şi se năpusti într-o cameră, strigînd înspăimîntat :

— Dar ce ai oare, scumpă copilă, de eşti atît de palidă şi tremurîndă ?

— V-am crezut mort, răspunse Odette, şi acum simt că mor.

XI

Odette crezuse cu adevărat că moare rostind aceste cuvinte, căci leşinase ; Carol o luă în braţe şi o aşeză pe patul pe care abia îl părăsise. Jehanne îi stropi faţa cu cîteva picături de apă ; ea deschise ochii.

— Ah ! exclamă Odette cuprinzînd cu braţele gîtul iubitului, ah ! Carol al meu, regele meu, seniorul meu, aşadar nu eşti mort !

Şi întreaga viaţă a acestei fiinţe îngereşti îi era concentrată în priviri.

— Copila mea scumpă, zise regele, trăiesc încă pentru a te iubi.

— Pentru a mă iubi !

— Ah ! Da !

— E bine să fii iubită, asta îţi ajută să mori, zise cu tristeţe Odette.

— Să mori ? spuse regele cu spaimă ; să mori ? Iată că pentru a doua oară rosteşti acest cuvînt ; dar eşti oare bolnavă, eşti oare suferindă ? Pentru ce eşti atît de palidă ?

— Mă mai întrebaţi, monseniore ? răspunse Odette. Nu ştiţi că o veste înspăimîntătoare a străbătut tot oraşul, că a intrat aici ca şi pretutindeni, că în mijlocul nopţii s-a înălţat un strigăt care a fost auzit de la un capăt la altul al Parisului : „Regele a murit“ ? Vă închipuiţi, monseniore, ce mi s-a întîmplat cînd am auzit acele cuvinte ? ele mi-au pătruns în inimă ca un pumnal ; am simţit că ceva trebuincios vieţii se zdrobea în mine ; asta mi-a adus o mare mulţumire, căci eram sigură că nu vă supravieţuiesc şi l-am preamărit pe Dumnezeu ; acum, iată că trăiţi şi numai eu singură mor ; Dumnezeu fie

iarăşi preamărit : bunătatea lui e mare, îndurarea lui e nemărginită !

— Ce tot spui, Odette ? Dar ţi-ai pierdut minţile ! Să mori ! tu, să mori ! Şi pentru ce ? cum aşa ?

— Pentru ce, v-am spus-o ; cum, nu ştiu. Ştiu numai că sufletul a fost gata să mă părăsească şi că, atunci cînd am aflat că trăiţi, nu i-am cerut lui Dumnezeu decît un lucru, acela de a vă mai vedea ; căci simţeam că era în zadar de a-i cere să mai şi trăiesc. V-am revăzut, sînt fericită, pot să mor. Vai, Dumnezeule, Dumnezeule, iartă-mă dacă toate gîndurile mele sînt pentru el ! Carol, ce mult sufăr ! Oh ! Strînge-mă în braţele tale, să mor în braţele tale !...

Şi leşină pentru a doua oară.

Regele o crezu moartă ; o strîngea la pieptu-i strigînd şi suspinînd. Deodată tresări, căci simţise o mişcare ciudată ; era copilul care se zvîrcolea în pîntecele mamei.

— Ah ! strigă Carol recăpătîndu-şi întreaga prezenţă de spirit, ah ! Aleargă, Jehanne, aleargă la medicul meu şi adu-l aici. Spune-i, dacă e nevoie, că eu sînt cel care mor ; dar să vină numaidecît, într-un minut : ea n-a murit şi s-ar putea să fie salvată.

Jehanne se repezi afară din apartament şi alergă atît de repede pe cît îi îngăduia vîrsta, la adresa pe care i-o dăduse regele. Zece minute mai tîrziu, se înapoie ; medicul o urma.

Odette îşi recăpătase cunoştinţa, însă era atît de slăbită încît nu putea să vorbească. Carol, cu ochii ţintă în ochii ei, nemişcat, cu fruntea scăldată de sudoare, o privea cu lăcomie ; din cînd în cînd Odette scotea un ţipăt slab.

— Ah ! Vino, vino, maestre ! strigă Carol zărindu-l pe doctor ; vino şi salvează-mi-o ; atunci vei fi salvat mai mult decît coroana mea, mai mult decît regatul meu, mai mult decît viaţa mea ; vei fi salvat-o pe aceea care mi-a redat minţile cînd eram nebun ; aceea care, nelipsită de lîngă mine, devotată şi răbdătoare ca un înger, a vegheat zile lungi şi nopţi nesfîrşite ; apoi, după ce o vei fi salvat, cere-mi ce doreşti şi-ţi făgăduiesc că vei avea, cu condiţia să doreşti ceva care să fie în putinţa celui mai puternic rege al creştinătăţii.

Odette îl privi pe rege cu o expresie de nespusă recunoştinţă. Medicul se apropie de ea şi îi pipăi pulsul.

— Tînăra aceasta va intra în durerile naşterii, îi spuse el regelui, şi totuşi fătul nu şi-a împlinit termenul ; trebuie să fi avut vreo spaimă puternică, vreo comoţie neaşteptată.

— Da, aşa este ! zise regele. Ei bine, maestre, deoarece cunoşti atît de bine pricina răului, poţi s-o salvezi, nu-i aşa ?

— Monseniore, ar trebui să vă înapoiaţi la palatul Saint-Paul, şi voi trimite să vă cheme cînd totul va fi terminat.

Odette făcu o mişcare pentru a-l opri pe rege ; apoi, aproape numaidecît, deschizînd braţele şi lăsîndu-le să cadă pe pat :

— Monseniore, zise ea cu un glas slab, maestrul are dreptate ; dar veţi reveni, nu-i aşa ?

Regele îl trase pe medic într-un colţ şi, privindu-l ţintă în ochi, îi spuse :

— Maestre, vrei să mă îndepărtezi ? Vrei să nu o văd murind ? Atunci nimic nu mă va face să ies, să ştii ; nu mi-o lua un minut, o secundă, dacă nu mi-o vei înapoia vie !

Medicul se duse la Odette, îi luă din nou mîna şi o privi cu atenţie : apoi, înapoindu-se la rege :

— Puteţi ieşi, monseniore, zise el ; copila poate trăi pînă mîine.

Regele strînse cu înfrigurare mîna doctorului şi două lacrimi i se prelinseră pe obraji.

— Dar e oare adevărat că e condamnată ? murmură el cu glas slab ; aşadar are să moară ? Ah ! Atunci nu o părăsesc ! Nimic nu mă va face să ies de-aici, nu ies pentru nimic în lume.

— Cu toate astea veţi ieşi, sire, şi un singur cuvînt vă va hotărî : emoţia produsă de prezenţa voastră poate face mai dureroasă şi mai grea criza ce va avea loc, şi totul depinde de această criză ; dacă există vreo speranţă, aici trebuie căutată.

— Plec ! Plec atunci ! O las ! zise regele.

Apoi, alergînd spre Odette, o strînse în braţe.

— Odette, îi zise el, fii răbdătoare şi curajoasă ; aş vrea să nu te părăsesc, însă mi s-a spus că aşa trebuie. Păstrează-te pentru mine ; mă înapoiez, mă înapoiez.

— Adio, monseniore, îi spuse cu tristeţe Odette.

— Nu adio ; la revedere.

— Să dea Dumnezeu ! murmură copila închizînd ochii şi lăsîndu-şi din nou capul pe pernă.

Regele se înapoie la palatul Saint-Paul, plîngînd şi deznădăjduit ; se închise în apartamentul său şi petrecu acolo două ore care îi părură două veacuri, încercînd zadarnic să-şi mute gîndurile şi frămîntat mereu de o singură idee : el însuşi simţea nişte dureri ascuţite străbătîndu-i capul ; nişte flăcări îi treceau prin faţa ochilor ; îşi apăsa fruntea înfierbîntată între mîini, ca pentru a opri acolo judecata ; căci abia recăpătată de puţină vreme, o vedea luîndu-şi zborul din nou. În sfîrşit, după o bucată de timp, simţi că nu mai putea să reziste, se repezi afară din apartament, ieşi alergînd din palatul Saint-Paul, se îndreptă spre strada Grădinilor, zări casa, apoi se opri deodată ; tremura din tot corpul. După cîteva clipe, porni din nou la drum, însă atît de încet ca şi cînd ar fi urmat un convoi mortuar. În cele din urmă ajunse, şovăind să treacă pragul şi fiind gata să se înapoieze la palatul Saint-Paul, aşteptînd acolo să fie anunţat, aşa cum i se făgăduise. În sfîrşit, urcă în neştire scara, ajunse la uşă şi acolo, trăgînd cu urechea, auzi nişte ţipete.

După cîteva minute, ţipetele încetară. Jehanne deschise repede uşa ; regele era îngenuncheat îndărătul ei.

— Ei bine, zise el cu îngrijorare, Odette ? Odette ?

— A scăpat, vă aşteaptă.

Regele dădu buzna în apartament, rîzînd şi plîngînd în acelaşi timp ; apoi se opri deodată în faţa patului unde se afla culcată Odette, ţinîndu-şi fiica în braţe [1], căci era atît de palidă încît părea o madonă de marmură.

Şi totuşi, cu toată paloarea, se vedea pe buzele tinerei mame un zîmbet blînd şi plin de speranţă, un zîmbet de nedescris şi necunoscut, un zîmbet cum are mama pentru

---

[1] Fiica aceasta, care s-a numit Margareta de Valois, a fost căsătorită cu seniorul de Harpedanne şi a primit ca zestre moşia de la Belleville în Poitou. (N.A.).

pruncul ei, unul din acele zîmbete compuse din iubire, din rugăciune și credință.

Văzînd șovăiala lui Carol, ea își adună toate puterile, își luă copila și arătîndu-i-o regelui îi spuse :

— Monseniore, iată ce vă rămîne de la mine.

— Ah ! Mama și fiica vor trăi ! zise Carol strîngîndu-le pe amîndouă la piept. Dumnezeu va lăsa pe aceeași tulpină trandafirul și bobocul ; ce i-am fi putut face ca să ne despartă ?

— Monseniore, zise medicul, ar fi bine ca această sărmană suferindă să se odihnească.

— Vai ! Lăsați-mi-l, zise Odette ; odihna îmi va fi mai plăcută și mai liniștită, știindu-l aici. Nu uitați că, dacă mă va părăsi, s-ar putea să nu-l mai revăd, iar eu n-am supraviețuit atît de mult decît pentru că natura a făcut o minune în favoarea copilei căreia aveam să-i dau naștere.

Zicînd aceasta, își rezemă capul de umărul lui Carol. Jehanne luă fetița ; medicul ieși. Odette și regele rămaseră singuri.

— Acum, copila mea, zise regele, am să veghez la rîndu-mi la căpătîiul tău, așa cum ai vegheat tu atît de multă vreme la al meu. Dumnezeu a făcut o minune în favoarea ta : eu sînt mai puțin vrednic decît tine de bunătatea lui ; însă mă încred în mărinimia sa. Dormi ; eu am să mă rog.

Odette zîmbi cu tristețe, strînse ușor mîna regelui și închise ochii. Cîteva minute mai tîrziu, răsuflarea gurii și mișcarea ritmică a pieptului arătau că dormea.

Carol, reținîndu-și respirația și fără a face vreo mișcare, privea fața aceea atît de palidă, încît s-ar fi zis că aparținea de pe acum mormîntului, dacă buzele-i colorate de un roșu aprins și zvîcnirea grăbită a arterelor n-ar fi arătat că o viață foarte agitată mai circula încă prin vinele ei. Din cînd în cînd, mișcări nervoase îi zguduiau corpul slăbit și, îndată după ele, picături de sudoare rece i se rostogoleau pe frunte. În cele din urmă, mișcările se îndesiră, suspine înăbușite îi ieșiră din piept, iar cîteva țipete slabe abia auzite dovedeau că se zbătea sub povara unui vis. Carol își dădu seama că somnul se prefăcuse în suferință ; o trezi.

Odette deschise ochii ; privirile ei, deja încetoşate, rămaseră o clipă nelămurite şi nesigure, parcurgînd toate obiectele din preajmă ; în sfîrşit, se opriră asupra regelui : îl recunoscu şi scoase un strigăt de bucurie.

— Ah ! Sînteti tot aici, monseniore ! Era un vis, iar eu nu v-am părăsit încă !

Carol o strînse la piept.

— Închipuiţi-vă, îi spuse ea, că abia adormisem, cînd un înger a coborît la picioarele patului meu, acolo ; avea un nimb de aur pe frunte, aripi albe pe umeri şi în mînă ţinea o ramură de palmier. M-a privit cu blîndeţe şi mi-a zis :

— Am venit să te caut, Dumnezeu te cere.

I-am arătat că mă ţineaţi în braţe şi i-am răspuns că nu puteam să vă părăsesc. Numaidecît m-a atins cu ramura de palmier şi am simţit că aveam aripi. Apoi, nu ştiu cum s-a făcut, că eu vegheam şi dumneavoastră dormeaţi. Atunci îngerul s-a înălţat ; eu l-am urmat purtîndu-vă în braţele mele şi am început să urcăm împreună spre cer. La început eram foarte fericită, mă simţeam puternică şi uşoară şi respiram cu uşurinţă ; însă puţin cîte puţin, am simţit că atîrnaţi prea greu în braţele mele ; fără să ţin seama de asta, urcam mereu ; respiraţia mi se îngreuia şi gîfîiam. Am vrut să vă trezesc dar n-am fost în stare ; dormeaţi un somn de plumb. Am încercat să strig, sperînd că-mi veţi auzi glasul ; dar glasul mi s-a oprit în gîtlej. Mi-am întors capul spre înger pentru a-l cere ajutor el mă aştepta la poarta cerului şi îmi făcea semn să-l ajung. Voiam să-i spun că nu mai puteam înainta, că mă înăbuşeam, că îmi îngreuiaţi atît de mult braţele de parcă aş fi purtat întreaga lume ; dar nici un sunet, nici o vorbă nu-mi ieşea din gură ; braţele îmi amorţeau şi simţeam că eram gata să vă dau drumul. Nu mai aveam de dat decît de două ori din aripi ca să ajung la înger ; aproape îl atingeam ! Am întins mîna ca să-i apuc poalele veşmîntului : era ultima mea sforţare ! N-am dat decît peste nişte aburi fără rezistenţă şi fără putere ; braţul care vă purta mi s-a lăsat în jos ca şi cînd ar fi fost mort, şi v-am văzut rostogolindu-vă cu iuţeală. Am scos un ţipăt : tocmai atunci m-aţi trezit... Mulţumesc, mulţumesc !

Își lipi buzele de obrajii lui Carol și, înfrîntă de emoțiile visului, închise din nou ochii.

Regele o văzu cum adoarme ; vreme de cîteva minute încă, îi urmări somnul, de teamă ca un alt vis să nu vină s-o chinuiască. Apoi i se păru că și lui îi cuprindeau fruntea niște amețeli ; obiectele din juru-i păreau să se învîrtească ; scaunul pe care se așezase se clătina. Ar fi voit să se ridice, să deschidă o fereastră, să alunge acest fel de delir ; dar trebuia să o trezească pe Odette ; Odette, care dormea atît de liniștită în brațele lui, ale cărei buze se făcuseră mai mult palide decît însuflețite, al cărei sînge se calmase ; Odette, căreia două ore de odihnă puteau să-i redea forțele ; nu avea însă curajul. Pentru a scăpa de acel delir, își puse capul lîngă al Odettei, închise ochii la rîndul său, continuă să vadă, cîtva timp încă, obiecte ciudate și nelămurite care pluteau prin aer și treceau fără să atingă pămîntul ; un fel de fum în care străluceau scîntei veni să acopere totul ; apoi scînteile se stinseră, totul rămase din nou nemișcat, în noapte și în tăcere : adormi.

După o oră, o senzație de frig îl trezi : capul Odettei căzuse pe obrazul lui și de acolo îi venea frigul ; se simțea înțepenit din pricina greutății corpului fetei. Vru s-o așeze din nou pe pat : era mai palidă ca oricînd ; orice culoare îi dispăruse de pe buze. Îi apropie gura de a lui și nu-i mai simți răsuflarea ; se repezi spre ea, acoperind-o de sărutări, apoi deodată scoase un țipăt sfîșietor.

Jehanne și doctorul intrară și alergară la pat ; se uitară în jurul lor și zăriră, într-un colț, pe Carol stînd jos și ținînd în brațe corpul tinerei înfășurat în cearșaf : ochii Odettei erau închiși, ai lui Carol erau ficși și deschiși. Odette murise, Carol înnebunise.

Îl readuseră pe rege la palatul Saint-Paul ; pierduse orice simțămînt și orice amintire, lăsîndu-se purtat de colo, colo ca un copil. Numaidecît prin tot palatul se răspîndi vestea nenorocirii ce i se întîmplase și toți o puseră pe seama groazei din timpul nopții. Regina află vestea pe cînd se înapoia de pe strada Barbette, unde pusese să i se mobileze o locuință mai retrasă ; alergă îndată la camera regelui. Acesta se afla în aceeași stare de nemișcare ; dar abia zări florile de crin cu care era presărată

rochia doamnei Isabela, că vechea lui ură împotriva acestei embleme izbucni din nou. Scoţînd atunci un ţipăt care semăna cu răgetul unui leu, apucă o spadă care fusese lăsată din neglijenţă lîngă fotoliul său, o trase din teacă şi înaintă spre soţia lui spre a o lovi. Regina, ameninţată, apucă cu mîinile goale fierul de lîngă gardă în locul în care nu taie ; însă Carol, trăgînd cu putere spre el spada pe care voia s-o recapete, făcu să alunece lama în toată lungimea ei între mîinile doamnei Isabela. Sîngele ţîşni ; regina se repezi spre uşă scoţînd ţipete desperate şi acolo, întîlnindu-l pe ducele de Orleans, îi arătă rănile.

— Dar ce s-a întîmplat, strigă ducele îngălbenindu-se, şi cine te-a adus în halul acesta ?

— S-a întîmplat, strigă doamna Isabela, că monseniorul e mai nebun şi mai sălbatic ca oricînd, şi a voit să mă ucidă, de astă dată pe mine, aşa cum a voit să te ucidă pe dumneata data trecută. Oh ! Carol, Carol ! urmă ea întorcîndu-se spre rege şi mişcîndu-şi mîinile pline de sînge, iată un sînge care va cădea asupra capului tău ; nenorocire ţie, nenorocire !

XII

Între timp, cruciaţii trecuseră Dunărea şi intraseră în Turcia ; dăduseră dovezi minunate de vitejie, cuceriseră cu uşurinţă oraşe şi castele şi toţi care se ridicaseră împotriva lor nu au putut să le facă faţă. Ajunseseră dinaintea oraşului Nicopole şi, organizînd asediul, îl forţau să capituleze dînd asalt după asalt, astfel încît, deoarece nu aveau nici o ştire despre Baiazid, regele Ungariei le spunea seniorilor Franţei, conţilor de Nevers, de Eu, de la Marche, de Soissons, seniorilor de Coucy şi baronilor de Burgundia :

— Stimaţi seniori, cu ajutorul lui Dumnezeu, treburile au mers destul de bine ; am făcut fapte vitejeşti, am nimicit puterea Turciei, al cărei ultim meterez este acest oraş ; odată ocupat — căci nu mă îndoiesc că nu-l vom ocupa, — părerea mea este să nu mergem mai departe anul acesta ; ne vom retrage, dacă nu veţi avea nimic

împotrivă, în regatul meu din Ungaria, unde am o mulțime de fortărețe, de orașe și de castele gata să vă primească. Iarna aceasta va fi folosită spre a ne lua toate măsurile pentru vara ce va veni ; îi vom scrie regelui Franței, îi vom spune unde am ajuns cu treburile noastre și, în primăvara viitoare ne va trimite trupe proaspete ; ba chiar se poate ca atunci cînd va afla în ce situație ne găsim, să vină chiar el în persoană, căci e tînăr, cu multă voință și iubitor de fapte vitejești, după cum știți ; însă, chiar dacă vine sau nu, vara viitoare, dacă va vrea Dumnezeu, îi vom alunga pe păgîni din regatul Armeniei, vom trece brațul Sfîntul Gheorghe [1] și ne vom duce în Siria să eliberăm porturile Iaffa și Beirut și să cucerim Ierusalimul și întreg pămîntul sfînt ; dacă sultanul ne iese înainte, avem să-l înfruntăm cum se cuvine.

Asemenea planuri se potriveau de minune cu caracterul și curajul cavalerilor francezi ; astfel că îi încuviințară cu înflăcărare spusele, iar zilele se scurgeau în mijlocul acestei avîntate și nepăsătoare veselii care, la ostașii noștri, este mai puțin un efect al mîndriei personale cît mai mult al încrederii oarbe pe care o arată față de niște șefi de rang mare și inimoși ; lucrurile totuși aveau să se petreacă cu totul altfel decît nădăjduiau ei.

Baiazid, despre care nu se mai auzea vorbindu-se nimic, și a cărui pretinsă nepăsare le mărea încrederea cavalerilor, se folosise de timpul verii spre a-și aduna armata : ca să se compunea din soldați recrutați din toate țările, și le făgăduise atît de mari foloase, încît veniseră sub steagurile lui oameni chiar din fundul Persiei. Abia se văzuse cu o asemenea putere, că și pornise la drum, străbătuse strîmtoarea Dardanele pe poteci neumblate, poposise la Adrianopol doar atît cît îi trebuia să-și refacă armata și se apropiase numai la cîteva leghe de orașul pe care-l asediau creștinii ; atunci îi porunci lui Urmus-Beg, unul din cei mai viteji și mai credincioși slujitori ai săi, să recunoască ținutul și să ia legătură, dacă era cu putință, cu Dogan-Beg, guvernatorul Nicopolei ; însă cel pe care-l trimisese în recunoaștere se înapoie, spunînd că o armată numeroasă de creștini închidea toate ieșirile

[1] Strîmtoarea Dardanelelor. (N.A.).

și îl împiedicase să ia legătura cu asediații. Baiazid zîmbi cu dispreț ; și, la căderea nopții, porunci să-i aducă cel mai iute cal, se aruncă pe el și, străbătînd toată tabăra creștină adormită, ușor și tăcut ca un duh al aerului, ajunse în vîrful unei coline de lîngă Nicopole ; acolo se opri și cu un glas tunător strigă :

— Dogan-Beg !

Acesta, pe care întîmplarea îl făcuse să se afle pe metereze, recunoscu glasul care-l chema și îi răspunse ; atunci sultanul îl întrebă, în turcește, despre starea orașului, despre hrană și muniții. Dogan, după ce îi urase sultanului o viață lungă și o mare fericire, îi răspunse :

— Prin bunăvoința lui Mahomed, porțile și zidurile orașului sînt puternic și bine apărate ; soldații, după cum vezi cu ochii tăi sfinți, veghează ziua, veghează noaptea și au hrană și muniții din belșug.

Atunci Baiazid, aflînd ceea ce dorea să știe, cobori de pe colină, căci seniorul de Helly, care comanda o patrulă de noapte, auzind glasul care punea întrebări, dăduse alarma și se îndrepta spre colină ; deodată văzu trecînd prin fața lui un fel de fantomă călare, ușoară ca vîntul și care, ca și el, rădea pămîntul. Se repezi după ea cu întreaga-i trupă ; însă, cu toate că era unul din călăreții cei mai dibaci din armată, nu putu să ajungă nici măcar țărîna pe care bidiviul regal o făcea să zboare în fuga lui. Baiazid făcu astfel opt leghe într-o oră și, ajuns în mijlocul armatei sale, scoase un strigăt asurzitor care trezi oamenii, iar caii începură să necheze ; aceasta pentru că voia să profite de restul nopții spre a se apropia cît ar fi putut mai mult de armata creștină ; porni așadar de îndată la drum și, la ivirea zorilor, își așeză armata în ordine de bătaie. Ca om cu mare experiență și care cunoștea curajul cruciaților, împinse mai întîi înainte opt mii de turci, pe care îi urmă, la aproape o leghe, de restul armatei, căreia îi dădu forma unui V ; iar el, luînd loc în spatele lor, porunci celor două aripi să învăluiască armata dușmană, atunci cînd fuga prefăcută a avangărzii ar fi atras-o în spațiul gol ce rămînea în urma acestui aranjament ; corpul acesta de armată și cele două aripi formau un total de aproape o sută nouăzeci de mii de oameni.

În vreme ce armata înainta, numeroasă ca firele de nisip, mistuitoare ca simunul, cavalerii creştini îşi petreceau timpul în serbări şi orgii ; tabăra devenise un adevărat oraş în care păreau să-şi fi dat întîlnire toate plăcerile vieţii. Corturile unor simpli cavaleri erau din stofe întretesute cu aur ; foloseau moda Franţei, născoceau altele noi şi, în lipsa imaginaţiei, le modificau pe cele vechi. Astfel, măriseră atît de mult ciocul de la vîrful armurii piciorului, încît cercul pe care-l forma prin îndoitură împiedica piciorul să mai intre în scară : unii chiar avuseseră ideea să-i lege extremitatea de genunchi cu un lanţ de aur. Această destrăbălare şi acest lux constituiau un mare subiect de uimire pentru popoarele străine ; ele nu puteau înţelege cum nişte seniori care porniseră în cruciadă pentru apărarea religiei, dădeau păginilor un aşa de mare motiv de scandal ; cum nişte cavaleri, atît de viteji în luptă, erau atît de neserioşi după ce lepădau armele ; şi cum aceiaşi oameni puteau să poarte totodată nişte veşminte atît de uşoare şi nişte armuri atît de greoaie.

Ajunseseră la 28 octombrie, ajunul sărbătorii sfîntului arhanghel Mihail ; era ora două dimineaţa ; întreaga seniorie franceză era adunată în cortul contelui de Nevers, care dădea un mare ospăţ. Se băuseră din belşug vinuri din Ungaria şi din Arhipelag, şi întreg acel tineret flecar şi voios vedea trandafiriu viitorul, pe care îl înfrumuseţa cu planuri măreţe. Numai seniorul Jacques de Helly stătea trist şi posomorît, şi era luat în ris pentru această tăcere ; cîtva timp îi lăsă să vorbească pe acei tineri nebunatici, însă în cele din urmă, ridicîndu-şi fruntea bronzată de soarele Orientului :

— Seniorii mei, zise el, rîdeţi şi glumiţi, foarte bine ; totuşi dormeaţi pe cînd eu vegheam şi n-aţi văzut şi auzit nimic din cele ce am văzut şi auzit eu. Astă-noapte, pe cînd făceam paza taberei, am văzut o minune cerească, am auzit un glas omenesc şi tare mă tem ca cerul şi pămîntul să nu ne prevestească ceva rău.

Cavalerii începură să rîdă, bătîndu-şi joc de Amorath-Baraquin în lipsa lui ; ba unii spuseră chiar că un cîine de păgîn ca el n-ar îndrăzni să atace nişte cavaleri creştini.

— Regele Basaac [1] este un păgîn, aşa e, răspunse seniorul de Helly ; însă este un prinţ sincer şi serios în credinţa lui greşită, urmînd cu atîta grijă învăţăturile falsului său profet, cum urmăm noi, cu mai puţină sîrguinţă, poruncile adevăratului Dumnezeu. Cît despre vitejia lui, cel care l-a văzut, ca şi mine, într-o zi de bătălie, nu se va mai îndoi în viaţa lui. Îl chemaţi în gura mare ; are să vină, fiţi liniştiţi, dacă nu cumva a şi venit.

— Senior Jacques, zise contele de Nevers ridicîndu-se şi sprijinindu-se de umărul mareşalului Boucicaut, jumătate din prietenie, jumătate pentru a-şi menţine echilibrul, nu mai eşti tînăr, este un păcat ; nu eşti vesel, este un viciu ; însă vrei să ne întristezi, şi asta e o crimă ! Cu toate astea eşti un cavaler cu o mare experienţă şi un mare curaj ; spune-ne ce-ai văzut şi auzit. Eu sînt şeful cruciadei ; dă-mi raportul.

Apoi, luîndu-şi cupa şi întorcîndu-se către paharnici :

— Turnaţi vin de Cipru, zise el ; dacă va fi ultimul, cel puţin să fie bun.

Apoi ridicîndu-şi pocalul :

— Seniorii mei, spre cea mai mare slavă a lui Dumnezeu şi în sănătatea regelui Carol !

Fiecare se ridică, îşi goli paharul şi se aşeză din nou. Numai seniorul Jacques de Helly rămase în picioare.

— Ascultăm, spuse contele de Nevers punîndu-şi coatele pe masă şi sprijinindu-şi bărbia între pumni.

— Seniorii mei, făceam aşadar, după cum v-am spus, paza mea de noapte, cînd am auzit din cer, şi asta spre răsărit, nişte ţipete care nu aveau nimic omenesc ; m-am întors în partea aceea şi am văzut, nu numai eu ci şi toată trupa mea, o stea mare atacată de cinci mai mici ; ţipetele veneau din acel punct al cerului unde se petrecea lupta ciudată, şi erau aduse la urechile noastre de un vînt miraculos care părea să se piardă la marginile taberei, ca şi cînd, vestitor al unor preziceri fatale, Dumnezeu îl însărcinase să ni le aducă numai nouă, iar după îndeplinirea acestei sarcini, nu mai avea nevoie să meargă mai departe. Prin faţa stelei mari treceau încoace şi încolo nişte umbre ce aveau forma unor oameni înarmaţi

[1] Numele sub care este redat în cronici Baiazid. (N.A.).

și care se îngroșau mereu, pînă cînd în cele din urmă steaua mare dispăru, stingînd odată cu ea pe două din dușmancele ei ; atunci cele trei care mai rămîneau se adunară în formă de triunghi și puteau fi văzute pînă la ziuă strălucind sub această formă simbolică. Noi mergeam, încă inspăimîntați de o asemenea minune, și căutînd zadarnic să ne-o explicăm, cînd, în vreme ce treceam printr-un fel de viroagă săpată între munte și ziduri, auzirăm un glas ; însă de astă dată era chiar un glas omenesc, care pornea de pe colină, trecea pe deasupra capului nostru și se pierdea în oraș. Îndată un alt glas îi răspunse de pe meterezc ; vorbiră astfel cîtva timp, în vreme ce, cu ochii ațintiți asupra colinei, încercam să deosebim, prin întuneric, cine era omul care, în mijlocul taberei noastre, vorbea astfel o limbă străină. În sfîrșit, zărirăm o umbră care părea că alunecă, întocmai ca un nor, de-a lungul colinei ; ne îndreptarăm spre ea și atunci, la cîțiva pași de noi, trecu un corp real și veritabil. Soldații noștri, văzindu-l înveșmîntat în alb, îl luară drept o fantomă înfășurată într-un giulgiu ; însă eu am recunoscut că e un călăreț arab înfășurat în burnus, și am pornit în urmărirea lui. Cunoașteți toți, seniorii mei, calul meu Tadmor ; este din acea rasă arabă care nu se lasă întrecută decît de urmașii lui Al-Borak : ei bine, în cîteva salturi, calul necunoscutului îl lăsase pe Tadmor atît de mult în urma lui cum i-ar lăsa Tadmor pe ai voștri. Zic așadar că, întrucît numai regele Basaac are asemenea cai, călărețul acela era unul din generalii săi, căruia îi împrumutase acel prețios bidiviu ; sau mai degrabă, seniorii mei, era îngerul nimicitor, era Anticrist, era însuși Basaac.

Seniorul Jacques se așează și atunci se făcu o mare tăcere, căci vorbise cu un accent atît de plin de adevăr, încît convingerea coborîse în toate inimile. Cei mai tineri dintre cavaleri mai aveau încă zîmbetul pe buze ; însă cei mai experimentați dintre ei, cum erau conetabilul, seniorul de Coucy, mareșalul de Boucicaut și seniorul Jean de Vienne, arătau, prin încruntarea sprîncenelor, că gîndeau, ca și seniorul Jacques de Helly, că o mare nenorocire amenință armata.

În aceeași clipă, perdelele cortului se deschiseră și un alergător, plin peste tot de sudoare și de praf, strigă din prag :

— Grăbiți-vă, seniori, pregătiți-vă și înarmați-vă ca să nu fiți luați prin surprindere ; căci iată opt sau zece mii de turci care vin călare.

Apoi dispăru, plecînd să ducă această înștiințare altor comandanți ai armatei.

Cavalerii se ridicară toți la această veste, privindu-se unii pe alții cu uimire, cînd contele de Nevers, alergînd la intrarea cortului său, strigă cu un glas puternic pentru ca toți să-l audă :

— La arme, seniori ! La arme ! Iată inamicul.

În curînd acest strigăt se auzi răsunînd prin toată tabăra.

Pajii se grăbiră să înșeueze caii ; cavalerii își chemară scutierii și, încă înfierbîntați de orgie, alergară la armuri. Întrucît cavalerii tineri întîmpinau greutăți cînd încercau să bage picioarele în scări, din pricina ciocurilor de la vîrful picioarelor, contele de Nevers dădu exemplu, tăind cu spada ciocurile încovoiate ale armurii sale. Într-o clipită, acești oameni de catifea se găsiră acoperiți cu fier. Fiecare sări pe calul său de luptă și se îndreptă spre steagul comandantului.

Desfășurară baniera Notre-Dame, iar seniorul Jean de Vienne, amiral al Franței, o primi din mîinile contelui de Nevers.

În clipa aceea, un cavaler purtînd un steguleț triunghiular la blazonul său, care era din argint cu o cruce neagră în formă de ancoră, sosi în goana mare și oprindu-se în fața banierei Notre-Dame, în jurul căreia se aflau adunați cea mai mare parte a baronilor Franței, zise cu glas tare :

— Eu, Henric de Eslen Lemhalle, mareșal al regelui Ungariei, sînt trimis la voi de către monseniorul, care vă înștiințează și vă cere să nu începeți bătălia înainte de a primi alte vești, căci se teme ca nu cumva cercetașii noștri să nu fi văzut bine, iar armata dușmană să fie cu mult mai numeroasă decît ne-au spus ei ; de aceea a trimis niște călăreți care vor pătrunde mai adînc decît au făcut-o ceilalți. Așadar, seniori, faceți ce vă spun, căci este

hotărîrea regelui şi a sfatului său ; şi acum, mă înapoiez, căci nu pot rămîne mai mult.

Zicînd acestea, plecă tot atît de repede precum venise.

Atunci contele de Nevers îl întrebă pe seniorul de Coucy ce credea că ar fi mai bine să facă.

— Trebuie urmate sfaturile regelui Ungariei, răspunse seniorul Enguerrand, căci mi se par bune.

Însă contele d'Eu înaintă spre contele de Nevers, supărat că se ceruse sfatul seniorului de Coucy înaintea alui său.

— Da, văd cum stau lucrurile, monseniore, zise el, regele Ungariei vrea să aibă cinstea şi izbînda zilei ; noi aveam avangarda şi el a venit să ne-o retragă. Să i se supună cine o vrea, nu voi fi eu acela.

Şi trăgînd din teaca încrustată cu flori de crin spada de conetabil :

— Înainte, baniera mea ! strigă el cavalerului ce o purta : în numele lui Dumnezeu şi al sfîntului Gheorghe, înainte ! Acesta e strigătul oricărui bun cavaler.

Cînd seniorul de Coucy văzu despre ce este vorba, se întoarse spre seniorul Jean de Vienne, purtătorul banierei Notre-Dame, amintire îndepărtată a tuturor celorlalte.

— Şi acum, ce e de făcut ? întrebă el. Căci vezi ce se petrece.

— Ce e de făcut ? îi spuse seniorul de la Trémouille luînd în zeflemea această întrebare. Eu zic că bătrînii cavaleri n-au decît să rămînă în urmă şi să-i lase pe cei tineri să meargă înainte !...

— Senior de la Trémouille, răspunse liniştit seniorul de Coucy, vom vedea în curînd, la luptă, cine va merge înainte sau cine va rămîne în urmă ; fă în aşa fel încît capul calului dumitale să urmeze coada armăsarului meu. Însă nu-ţi vorbesc dumitale, ci seniorului Jean de Vienne, şi îl întreb, pentru a doua oară, ce crede că e făcut ?

— Iată ce zic eu, dragul meu Enguerrand, răspunse seniorul Jean de Vienne, acolo unde raţiunea nu se poate face auzită, se cuvine să domnească îndrăzneala. Da, negreşit, ar trebui să-l aşteptăm pe regele Ungariei sau, cel puţin, pe cei trei sute de oameni ai noştri, pe care i-am trimis azi-dimineaţă după furaje ; însă, întrucît con-

tele d'Eu vrea să meargă spre inamic, trebuie să-l urmăm şi să luptăm cît vom putea mai bine. De altfel, priviţi, chiar dacă am vrea să dăm înapoi, acum ar fi prea tîrziu.

Într-adevăr, la dreapta şi la stînga cavalerilor se ridică un nor de praf din mijlocul căruia o armură scînteia, din cînd în cînd, întocmai ca un fulger. Erau cele două aripi ale armatei lui Baiazid, care, depăşind punctul unde se aflau creştinii, veneau înapoi spre a-i prinde în cleşte. Atunci toţi care aveau oarecare experienţă în meseria armelor, văzură bine că bătălia era pierdută ; însă, departe de a încerca să bată în retragere, seniorul Jean de Vienne strigă cel dintîi : „Înainte !" şi îşi porni calul la galop. Numaidecît toţi seniorii, repetînd strigătul, urmară baniera Notre-Dame şi se văzu atunci spectacolul ciudat dat de şapte sute de cavaleri care atacau o sută optzeci de mii de oameni.

Se repeziră astfel într-o goană nebună şi cu lancea îndreptată înainte, spre avangarda turcă ; aceasta se dădu înapoi descoperind un şir de ţăruşi ascuţiţi şi înfipţi pieziş, de care se izbiră cu pieptul caii cavalerilor. O asemenea linie de apărare ar fi trebuit luată cu asalt de către infanterie ; însă această armă se afla în întregime sub ordinele regelui Ungariei ; cîţiva cavaleri săriră deci jos de pe cai şi începură, cu toată ploaia de săgeţi azvîrlită asupra lor, să doboare cu lovituri înverşunate de suliţă această palisadă.

În curînd se făcu o spărtură prin care puteau să treacă douăzeci de oameni în linie ; era mai mult decît trebuia ; întreaga armată a cruciaţilor se avîntă prin această deschizătură destul de largă pentru atac, sinchisindu-se foarte puţin dacă ar fi tot atît de largă pentru retragere. Ajunseră astfel la infanteria turcă, o străbătură dintr-o parte în alta, apoi, făcînd stînga-mprejur, se întoarseră asupra ei şi o zdrobiră în picioarele cailor. Atunci auziră, la dreapta şi la stînga lor, un zgomot asurzitor de trompete şi ţimbale ; erau cele două aripi ale armatei turceşti ce se apropiau, în vreme ce corpul de cavalerie, compus din opt mii de oameni, din care, după cum am spus, Baiazid îşi făcuse avangarda, se îndrepta spre ei. Cînd văzură această trupă de elită scînteind toată de aur, creştinii se

gîndiră că împăratul se afla în mijlocul lor ; şi, formîndu-se în linie de bătaie, năvăliră asupra ei cu acelaşi avînt cu care atacaseră infanteria. Această trupă nu rezistă nici ea mai mult decît prima furiei franceze şi, cu toată superioritatea numărului, se împrăştie, fugind în toate părţile ca o turmă de oi în mijlocul căreia s-ar fi năpustit o haită de lupi.

Francezii, urmărindu-i, se izbiră deodată de adevărata linie de bătaie a lui Baiazid, şi abia aici începu rezistenţa, căci aici se afla împăratul. Cu toate astea cavalerii noştri, ocrotiţi de minunatele lor armuri, intrară în această grămadă deasă, întocmai ca o pană de fier într-un trunchi de stejar ; dar, tot ca o pană, se văzură în curînd prinşi şi strînşi între aripi. Atunci toţi îşi dădură seama de greşeala pe care o făcuseră neaşteptîndu-l pe regele Ungariei şi pe cei şaizeci de mii de oameni ai săi ; căci armata creştină abia dacă forma un punct în mijlocul acelui puhoi de păgîni care păreau că nu au decît să se strîngă spre a înăbuşi, în mijlocul lor, acea mînă de oameni care se avîntase cu atîta îndrăzneală.

În momentul acela conetabilul, care făcuse greşeala, ar fi răscumpărat-o, dacă vitejia ar fi fost de ajuns pentru aceasta ; înconjurat din toate părţile, făcea faţă tuturor : îşi sfărîmase mai întîi lancea, apoi sabia de conetabil ; în cele din urmă îşi desprinsese de la oblîncul şeii una din acele spade mari cu două tăişuri care azi ni se par nişte arme făurite pentru o rasă de uriaşi, şi, învîrtind-o cu amîndouă mîinile, dobora tot ce atingea cu grozava lui lamă. Mareşalul de Boucicaut, de partea lui, se repezea unde era gloata mai mare şi acolo îşi croia drum cum face un cosaş pe cîmp, neinteresîndu-l dacă acel drum se închidea în urma lui, înaintînd mereu şi făcînd, în dreapta şi-n stînga, un îngrozitor măcel. Seniorul de Coucy se avîntase în mijlocul unei trupe de păgîni înarmaţi cu măciuci ale căror lovituri cădeau asupra lui ca securile tăietorilor de lemne pe un stejar ; însă toate îi alunecau pe armură, în vreme ce el, înapoind fiecare lovitură, provoca nişte răni îngrozitoare în schimbul zgîrieturilor pe care le primea. Cei doi seniori de la Trémouille mergeau alături unul de altul, fiul ferind loviturile ce i se dădeau tatălui, tatăl neavînd altă grijă decît

pentru cele ce i se dădeau fiului ; calul acestuia din urmă fu ucis, celălalt îl acoperi cu scutul său pînă cînd reuşi să se desprindă din scări ; apoi, rotindu-se împrejurul lui ca o leoaică în jurul puiului, dobora toate braţele ce se întindeau spre a-l apuca, în vreme ce acesta, care acum se afla pe picioare, lovind caii cu vîrful spadei, răstuma odată cu ei pe călăreţi, pe care tatăl său îi dădea gata înainte de a fi avut timp să se ridice. Seniorul Jacques de Helly străbătu întreaga linie de luptă pe un drum îmbibat de sînge şi ajunse la celălalt capăt al aripilor. Acolo, ar fi putut să-şi încredinţeze viaţa sprintenului Tadmor, să fugă şi să pună Dunărea între el şi duşmani ; dar uitîndu-se înapoi, văzu în mijlocul păgînilor pe rarii lui tovarăşi care, cocoţaţi pe şeile lor înalte, îi depăşea cu capul, aşa cum fac cîteva spice de secară într-un lan de grîu ; atunci se întoarse în vîrtejul luptei şi îşi folosi cu atîta dibăcie spada, încît se află în curînd lîngă contele de Nevers, al cărui cal tocmai fusese ucis şi care îşi făcea vitejeşte datoria de comandat de armată în mijlocul unui meterez de duşmani morţi. Îl zări lîngă el pe cavaler şi, în loc să se gîndească a-i cere ajutor, îi strigă :

— Senior de Helly, ce se aude cu baniera Franţei ? Se află tot ridicată, nu-i aşa ?

— Da, ridicată şi în bătaia vîntului, răspunse Jacques, şi o veţi vedea singur, monseniore.

După care, descălecînd de pe Tadmor, i-l oferi contelui. Acesta refuza să-l primească ; dar seniorul de Helly îi spuse :

— Monseniore, sînteţi comandantul nostru ; dacă veţi fi ucis, armata e pierdută : în numele armatei, vă somez deci să încălecaţi pe calul meu.

Contele de Nevers se învoi şi, într-adevăr, abia se ridicase în şa că îl zări pe seniorul Jean de Vienne care făcea, în ziua aceea, mai mult decît s-ar fi putut aştepta de la un om. Contele de Nevers şi seniorul de Helly porniră în ajutorul său şi îl găsiră luptînd singur cu cîte zece deodată, cu armura făcută bucăţi şi pierzînd sînge din răni îngrozitoare. Era a cincea oară de cînd schimba calul. De cinci ori îl crezuseră ucis, văzînd cum dispare baniera : de cinci ori încălecase din nou, cu ajutorul cavalerilor ce-l înconjurau şi, de fiecare dată, strigătele de

bucuric salutaseră baniera ce înfăţişa punctul de adunare, mereu doborîtă şi mereu ridicată.

— Monseniore, zise el zărindu-l pe contele de Nevers, ultima noastră zi de viaţă a sosit. Trebuie să murim ; dar mai bine să mori martir decît să trăieşti păgîn. Dumnezeu să vă scape ; înainte, sfintul Ioan şi Notre-Dame !

La aceste cuvinte, se repezi din nou în mijlocul păgînilor, unde căzu pentru a şasea oară spre a nu se mai ridica.

În felul acesta se pierdu bătălia şi muriră cavalerii francezi ; cît despre unguri, care o luaseră la fugă fără să lupte, laşitatea lor nu îi ajută la nimic ; turcii, avînd cai mai iuţi decît ai lor, îi ajunseră şi făcură un măcel îngrozitor. Din cei şaizeci de mii de oameni pe care îi comanda, regele abia reuşi să scape şi avu norocul, împreună cu Philibert de Naillac, mare maestru de Rodos, să ajungă pînă la flota veneţiană, comandată de Thomas Moncenigo, care îi primi la bord şi îi conduse pe Philibert de Naillac la Rodos şi pe Sigismund în Dalmaţia.

Bătălia a ţinut trei ore. Le-au trebuit trei ore celor o sută optzeci de mii de oameni pentru a înfrînge şapte sute. După terminarea bătăliei, Baiazid străbătu tabăra creştinilor şi, alegînd pentru el cortul regelui Ungariei, unde era întinsă întreaga veselă de aur şi de argint folosită la dejunul pe care acesta tocmai îl servise, lăsă celelalte corturi comandanţilor şi soldaţilor ; apoi, poruncind să fie dezarmat spre a se răcori, căci luptase ca ultimul dintre soldaţi, se aşează în faţa intrării, cu picioarele încrucişate, pe un covor, şi trimise să-i cheme la el pe generalii şi prietenii săi, pentru a sta de vorbă cu ei despre izbînda pe care o cîştigaseră. Aceştia veniră de îndată la porunca lui şi, întrucît era mulţumit de rezultatul zilei, rîse şi glumi mult cu ei, spunîndu-le că în curînd aveau să cucerească Ungaria şi, după ea, toate celelalte regate şi ţări creştine ; căci, zicea el, voia să domnească întocmai ca strămoşul său Alexandru Macedon, care, vreme de doisprezece ani, ţinuse lumea sub stăpînirea sa ; şi toţi se prosternau în faţa lui, aprobîndu-l şi felicitîndu-l. După aceea, dădu trei porunci : prima era că oricine făcuse un prizonier să-l aducă în faţa lui a doua zi; a doua, ca toţi morţii să fie căutaţi şi cercetaţi, şi să-i

punã de o parte, ca o hecatombă, pe cei care păreau mai nobili şi mai puternici, căci avea de gînd să ia masa în faţa cadavrelor lor ; a treia, să se informeze cu grijă dacă regele Ungariei era salvat, mort sau prizonier.

După ce Baiazid se răcorise şi dăduse aceste porunci, i se aduse un cal odihnit ; căci i se spusese că lupta a fost crudă pentru oamenii săi, şi voia să viziteze cimpul de bătaie ; de altfel, nu putea să creadă ce i se raporta despre măcelul făcut de acea mînă de oameni. Se îndreptă deci spre cîmpul plin de morţi ; şi acolo îşi dădu seama că i se ascunsese adevărul chiar, căci, pentru un creştin ce zăcea întins, se aflau treizeci de păgîni morţi. Atunci fu cuprins de o mare minie şi spuse cu glas tare :

— Aci a avut loc o bătălie cruntă asupra oamenilor noştri, şi creştinii s-au apărat ca nişte lei ; dar, fiţi pe pace, am să-i fac pe cei vii să plătească pentru morţi. Să mergem mai departe.

Şi merse mai departe ; şi cu cît mergea, cu atît se minuna de isprăvile pe care le făcuseră duşmanii săi. Ajunse la locul unde seniorul de Trémouille şi fiul său căzuseră unul peste altul şi, în jurul lor, era o mare grămadă de morţi. Urmă drumul pe care-l străbătuse Jean de Vienne şi îl văzu, pe dreapta şi pe stînga, presărat cu cadavre. În sfîrşit ajunse la locul unde căzuse acest viteaz cavaler şi îl găsi culcat peste baniera Notre-Dame, pe care o ţinea atît de tare strînsă între mîinile înţepenite, încît fură siliţi să le taie cu o secure pentru a i-o smulge.

După ce Baiazid întrebuinţase două ore pentru această din urmă vizită, se retrase la cortul său şi petrecu noaptea blestemîndu-şi oamenii pe care o izbîndă îi costa mai scump decît pe alţii o înfrîngere. Dimineaţa, cînd dădu la o parte perdelele cortului, găsi în faţa acestuia pe fruntaşii armatei sale, care aşteptau spre a afla ce soartă li se hărăzea prizonierilor ; aceasta pentru că se zvonise că aveau să fie decapitaţi fără ca vreunul să fie cruţat. Cu toate astea Baiazid cugetase la despăgubirea pe care ar putea s-o obţină de la nişte seniori atît de nobili ; porunci deci să-i vină tîlmacii şi îi întrebă care erau cei mai bogaţi şi mai mari dintre cei care supravieţuiseră bătăliei ; ei spuseră că şase dintre ei declaraseră numele lor ca fiind din cele mai nobile ale cavalerimii ; că aceş-

tia crau, mai întîi, seniorul Jean de Burgundia, conte de Nevers, comandantul tuturor celorlalţi ; în al doilea rînd, seniorul de Artois, conte d'Eu ; în al treilea rînd, seniorul Enguerrand de Coucy ; în al patrulea rînd, contele de la Marche, în al cincilea rînd, seniorul Henric de Bar şi în al şaselea, seniorul Guy de la Trémouille. Baiazid voi să-i vadă şi i se aduseră ; după care li se spuse să jure pe legea şi pe credinţa lor cine erau, iar ei jurară că numele pe care le declaraseră erau într-adevăr ale lor. La acest răspuns, Baiazid îi făcu semn contelui de Nevers să se apropie :

— Dacă eşti într-adevăr, îi spuse el prin tîlmaci, acela care pretinzi a fi, adică Jean de Burgundia, ţi se va lăsa viaţa, nu din pricina numelui şi a răscumpărării tale, ci pentru că un necromant mi-a prezis că ai să verşi tu singur mai mult sînge creştinesc decît toţi turcii la un loc.

— Basaac, îi răspunse contele de Nevers, nu vreau nici o favoare pentru mine, te rog ; este de datoria mea să împărtăşesc soarta celor pe care i-am condus împotriva ta. Dacă li se cere răscumpărarea, îmi voi răscumpăra şi eu viaţa ; dacă vor fi ucişi, voi muri împreună cu ei.

— Se va face după placul meu iar nu după al tău, răspunse împăratul.

Porunci să-l conducă din nou la tovarăşii lui, împreună cu care îl duseră la cortul ce le slujea de închisoare.

Se întîmplă însă că, în vreme ce împăratul era foarte dornic să afle dacă seniorii erau într-adevăr aceia ale căror nume le luaseră, fu adus înaintea lui un cavaler care slujise în armata fratelui său Amurat şi care vorbea puţin limba turcă. Era seniorul de Helly. Baiazid îşi reaminti că l-a mai văzut altădată şi îl întrebă dacă îi cunoştea bine pe cavalerii ce se aflau în cortul prizonierilor. Seniorul de Helly răspunse că, dacă se distinseseră cît de puţin în cavalerimea franceză, ar putea spune sultanului cine erau. Atunci Baiazid porunci să fie condus în faţa lor, după ce li se interzise să scoată vreo vorbă, de teama unei complicităţi sau înşelătorii. Seniorul de Helly n-avu nevoie decît să-i vadă pentru a-i recunoaşte. Se întoarse deci de îndată la Baiazid şi acesta îl

întrebă de numele celor pe care-i văzuse ; cavalerul răspunse că prizonierii erau monseniorul conte de Nevers, seniorul Philippe d'Artois, seniorul Enguerrand de Coucy, contele de la Marche, seniorul Henric de Bar şi seniorul Guy de la Trémouille ; adică tot ce era mai nobil şi mai bogat în nobilimea Franţei şi că unii din ei se înrudeau chiar cu regele.

— Bine, răspunse împăratul ; acestora să li se lase viaţa. Să fie conduşi deci de o parte a cortului meu, iar restul prizonierilor de cealaltă parte.

Porunca pe care o dăduse Baiazid fu de îndată adusă la îndeplinire. Cei şase cavaleri fură aşezaţi la dreapta împăratului. După cîteva clipe, văzură înaintînd, goi pînă la briu, trei sute dintre tovarăşii lor, prizonieri ca şi ei ; însă aceştia erau sorţiţi să moară. Îi conduseră unii după alţii, în faţa lui Baiazid, care îi privea cu o nepăsătoare curiozitate, apoi făcea un semn ca să fie luaţi. Cel pe care îl trimitea trecea atunci printre două şiruri de soldaţi păgîni care îl aşteptau cu sabia scoasă şi, într-o clipită, era tăiat în bucăţi, şi aceasta, sub privirile contelui de Nevers şi ale celor şase tovarăşi ai săi.

Se întîmplă însă ca, printre cei judecaţi, să se afle şi mareşalul de Boucicaut ; îl aduseră, ca şi pe ceilalţi, înaintea lui Baiazid, care avea să-l trimită ca şi pe ceilalţi la moarte, cînd Jean de Burgundia îl zări ; atunci îşi părăsi tovarăşii, se duse la împărat şi, punînd un genunchi pe pămînt, îl rugă stăruitor să-l cruţe, spunînd că era aliatul regelui Franţei şi arătînd, prin gesturi, că ar putea să plătească o răscumpărare de prinţ. Baiazid se înclină în semn de învoire ; Boucicaut şi Jean de Burgundia se strînseră în braţe şi Baiazid făcu semn că era timpul ca măcelul să înceapă din nou ; acesta ţinu trei ore.

Cînd ultimul creştin căzuse, cînd toţi muriseră fără să scoată alt strigăt decît aceste cuvinte : „Doamne Isuse Cristoase, ai grijă de noi !“, Baiazid spuse că ar vrea să aducă la cunoştinţa regelui Franţei vestea izbînzii sale şi, poruncind să fie aduşi în faţa lui contele de Nevers, seniorul de Helly şi alţi doi seniori, pe care îi păstrase teferi în acest scop, îl întrebă pe conte pe care dintre cei trei cavaleri îl alege spre a se duce să trateze despre răscumpărarea sa şi a tovarăşilor săi ; contele de Nevers îl numi

pe seniorul de Helly ; numaidecît, ceilalți doi cavaleri fură uciși.

Atunci Jean de Burgundia și cei cinci seniori dădură scrisori lui Jacques de Helly : contele de Nevers pentru ducele și ducesa de Burgundia ; seniorul de Coucy pentru soția sa, și ceilalți pentru rudele sau vistiernicii lor ; apoi, cînd totul se termină, Baiazid indică el însuși trimisului său drumul pe care trebuia să-l urmeze, îi porunci să treacă prin Milano, spre a-l anunța de izbînda sa pe ducele acelui oraș, și îl făcu să jure, pe cinstea lui de cavaler, că se va înapoia spre a se preda din nou, după ce-și va fi îndeplinit însărcinarea.

Seniorul Jacques de Helly porni la drum chiar în aceeași seară.

Să ajungem înaintea lui în Franța și să aruncăm o privire asupra pozițiilor pe care le luaseră diferitele partide de cînd am părăsit această țară.

Nimeni nu cunoștea adevărata pricină a nebuniei regelui. Odette stătuse tot timpul în umbră ; influența ei asupra regelui nu se făcuse cunoscută decît prin binele pe care găsise mijlocul să-l facă, și depusese atîta grijă să-și ascundă viața de ochii tuturor, cîtă grijă depuneau celelalte favorite, de obicei, să reflecteze razele soarelui. Ea dispăru așadar fără zgomot ; și nimeni altul în afară de Carol n-a aflat că una din cele mai neprihănite stele căzuse de pe cerul regalității.

Cît despre ducele de Orleans, deși iubirile sale cu regina continuau mereu, ele nu mai ocupau destul loc în inima sa pentru a stinge, ca pe vremea primei nebunii a regelui, orice dorință de ambiție ; fie din calcul, fie dintr-o rămășiță de dragoste, el profitase de intervalul de luciditate a regelui spre a obține punerea în libertate a seniorului Jean Lemercier și a seniorului de la Rivière ; cît privește pe seniorul de Montaigu, acesta fusese rechemat pentru cîrmuirea finanțelor regelui la stăruințele sale repetate.

Ducele de Bourbon, care îl crescuse, îi lăuda fără încetare calitățile frumoase și îi acoperea defectele ; ducele de Berry, pe care îl atrăgea cu bani mereu de partea sa, primise de la nepotul lui sume însemnate și, în schimb, îi făgăduise sprijinul dacă s-ar prezenta vreun prilej pen-

tru el să i-l ceară ; iar consiliul, cîştigat de manierele sale atrăgătoare, fermecat de deşteptăciunea lui, atras de darul lui de a vorbi, îl lăsase să formeze un partid chiar în sînul său, partid care începea să neutralizeze puterea ducelui de Burgundia.

Dezbinarea dintre prinţi devenea aşadar din ce în ce mai ascuţită, şi fiecare întrebuinţa toată înriurirea spre a o nimici pe cea a adversarului său. Carol, slab de corp, slab de minte, tras din două părţi de mantaua-i regală, nu mai avea nici chiar voinţa să-şi interpună autoritatea spre a face să înceteze tulburările ; fiecare se aştepta deci la dezbinări cu urmări nefericite, cînd o ştire îngrozitoare începu să se răspîndească prin Franţa şi toată lumea fu cuprinsă de acecaşi durere.

Cei trei sute de cavaleri şi scutieri care, după cum am spus, plecaseră după furaje tocmai cînd începuse lupta, părăsiseră ţinutul în goana cailor, împrăştiindu-se şi apucînd fiecare pe drumul pe care îl credea cel mai scurt ; ajunseră în sfîrşit în Valahia. Însă acolo începu, pentru ei, o grămadă de nenorociri şi osteneli care îi doborî pe mulţi dintre ei. Valahii cunoşteau de-acum rezultatul bătăliei, astfel încît, gîndindu-se că nu aveau să se teamă de nimic din partea unor bieţi fugari, îi lăsau să intre în oraşele lor, făcîndu-se că le oferă o găzduire bună şi cinstită şi, a doua zi, le opreau armele şi caii ; erau destul de norocoşi cei care primeau pîine şi bani pentru cîteva zile ; dar pentru asta trebuia să-i ştie că sînt mari seniori, căci aceia pe care-i recunoşteau ca fiind valeţi şi scutieri la un nobil de rang mai mic erau dezbrăcaţi la piele şi bătuţi fără milă.. Aşadar cu multă greutate străbătură Valahia şi Ungaria cerşindu-şî pîinea, obţinînd după multe rugăminţi un adăpost în grajduri şi acoperiţi doar de nişte zdrenţe de haine pe care cei mai săraci le împărţiseră cu ei. În felul acesta ajunseră la Viena, unde oameni de treabă îi primiră mai cu blîndeţe şi le dădură veşminte şi cîţiva bani spre a-şi continua drumul. Intrară în curînd în Boemia şi găsiră în această ţară micile ajutoare de care aveau atît de mare nevoie ; acest fapt a fost pentru ei un mare noroc, căci dacă germanii ar fi fost tot atît de nemiloşi ca valahii şi ungurii, toţi acei nenorociţi ar fi murit de foame şi de mizerie pe

marginea drumurilor. Călătoreau aşadar spre Franţa, povestind pretutindeni veştile triste, şi încetul cu încetul trecură graniţa şi unii din ei ajunseră în sfîrşit la Paris.

Însă acolo, nimeni nu voia să creadă ce spuneau ; căci erau prea triste povestirile lor spre a le da crezare de prima dată. Ba ceva mai mult, erau unii care socoteau că aceşti oameni nu erau altceva decît nişte nenorociţi aventurieri care încercau să speculeze mila oamenilor, şi se spunea în gura mare, pe la răspintii, că trebuie să spînzure şi să înece această pleavă care împrăştia asemenea minciuni ; însă, în pofida acestor ameninţări, zilnic soseau noi fugari care dădeau mai multă tărie spuselor celor dintîi, astfel încît aceste veşti, tot răspîndindu-se prin popor, sfîrşiră prin a ajunge la urechile celor mari. Regele, cuprins de boala sa, auzi vorbindu-se de ele la palatul Saint-Paul şi acoperiră cu alţi nori cerul său şi aşa destul de întunecat. Se dădu deci poruncă să se înăbuşe aceste zvonuri atîta vreme cît nu vor avea veşti sigure ; de asemenea se mai porunci ca primul cavaler mai cu renume care ar sosi din cruciadă, să fie adus în faţa regelui.

Ori, în noaptea de Crăciun, în vreme ce regina, ducele de Orleans, ducii de Bourbon, de Berry şi de Burgundia, contele de Saint-Pol şi o mare adunare de seniori şi de doamne, îl înconjurau pe rege în palatul său şi sărbătoreau împreună Crăciunul, fu anunţat un senior ce venea de-a dreptul de la Nicopole şi aducea veşti sigure despre contele de Nevers şi despre armată. În aceeaşi clipă, cavalerul fu introdus în această strălucită adunare, plin de praf pe haine şi pe cizme : era seniorul Jacques de Helly. El înmînă regelui şi ducelui de Burgundia scrisorile cu care fusese însărcinat şi povesti întîmplările pe care le-am mai spus.

XIII

Se poate uşor închipui cîtă consternare produse această povestire printre cei de faţă : nu era nici un senior care să nu fi avut pe cineva drag printre morţi sau prizonieri :

unul pierdea un frate, altul un fiu, alta un soţ ; regele Franţei pierdea frumoasa şi bogata sa cavalerime.

Totuşi, în vreme ce se plîngeau morţii, se gîndiră să-i libereze pe prizonieri ; voiau să-i trimită un dar lui Baiazid spre a-l predispune la tratativele ce aveau să înceapă cu el, şi se informară în toate părţile ce lucruri i-ar fi plăcut mai mult. Aflară că simţea o mare plăcere pentru vînătoarea cu pasărea şi că, în fiecare an, bunul său prieten, seniorul Gales de Milano, îi trimitea cîţiva şoimi albi. Făcură rost cu mult aur, căci această specie e foarte rară, de doisprezece ereţi frumoşi gata dresaţi ; apoi seniorul de Helly, care băgase de seamă gustul lui Baiazid pentru covoare, îi sfătui să adauge la acest prim dar cîteva din frumoasele tapiserii cu personaje care nu se lucrau pe atunci decît la Arras. Ducele de Burgundia se duse deci chiar el în acel oraş şi cumpără un covor măreţ care înfăţişa în întregime istoria lui Alexandru Macedon, din care Baiazid pretindea că se trage ; mai adăugă cîteva piese de argintărie lucrate de cei mai renumiţi meşteri, pînză de Reims, stofă stacojie de Bruxelles, doisprezece ogari mari şi zece cai frumoşi cu vaitrapuri şi friie de catifea strălucind de aur şi de ivoriu.

Deoarece seniorul de Helly îşi îndeplinise însărcinarea, veni să-şi ia rămas bun de la rege şi de la ducele de Burgundia, căci se înapoia să-ţi ţină cuvîntul dat şi să se predea din nou în mîinile lui Baiazid. Ducele Filip îl rugă să ia cu el şi darurile pe care le trimitea lui Baiazid, gîndind că împăratul le-ar primi cu mai multă plăcere din mîinile aceluia pe care îl alesese ca trimis al său ; dar, la observaţia acestui viteaz cavaler, că nu cunoştea soarta ce i-o hărăzea învingătorul şi că s-ar fi putut să nu se mai înapoieze niciodată în Franţa, i se alăturară, pentru a aduce veşti despre această solie, seniorul de Vergy, guvernatorul comitatului Burgundiei ; seniorul de Château-Morand, care, altădată, reuşise într-un chip atît de fericit să semneze armistiţiul cu Anglia şi seniorul de Leuringhen, guvernatorul comitatului Flandrei. Doamna de Coucy, de partea ei, trimise pe lîngă soţul şi cei doi fraţi ai săi un cavaler de Cambresis, anume Robert Desne, şi îi dădu, spre a-l însoţi, o escortă de cinci valeţi şi scutieri. Această dublă ambasadă trebuia să treacă

prin Milano și, la recomandarea doamnei Valentina, să ia cîteva scrisori de la ducele Galeas pentru împăratul Baiazid ; drept recunoștință pentru acest serviciu îi îngădui regele Franței acestui senior să pună flori de crin în blazonul său.

După plecarea acestor soli, ducele și ducesa de Burgundia se apucară să stringă banii trebuincioși răscumpărării prizonierilor ; drept urmare, părăsiră Parisul și se retraseră la Dijon, pentru a veghea la stringerea taxelor impuse provinciilor burgundeze. Ducele de Orleans rămase deci singur la putere ; se folosi de acest lucru în grabă și cu dibăcie spre a-și întări poziția, și reuși atît de bine, încît regele îi atribui guvernarea întreagă și absolută a regatului, cu dreptul de a-l înlocui în totul, atunci cînd el n-ar mai fi în stare să conducă singur.

Cam în aceeași vreme, o revoluție, care avea să aibă o mare influență asupra destinelor Franței, izbucni în Anglia.

Contele de Derby, pe care l-am văzut, la începutul acestei povestiri, venind să se ia la întrecere cu ducele de Orleans, în timpul serbărilor ce avuseseră loc în cinstea doamnei Isabela, era, după cum am mai spus, fiul ducelui de Lancaster și avea un partid puternic în Anglia. Tatăl său murise de curînd, iar regele Richard temîndu-se ca nu cumva bogata moștenire pe care avea s-o primească să nu-i slujească spre a-și face noi simpatizanți, refuzase să i-o dea în primire, în ciuda dreptului ce-l avea. Contele de Derby se afla pe vremea aceea în Franța, nu ca prima dată, trimis al coroanei, ci surghiunit de Stat. O ceartă personală, pe care o avusese cu contele de Nottingham, prilejuise regelui un motiv spre a-l îndepărta de Anglia pe acela pe care începea să-l privească drept un rival.

Această nedreptate a regelui față de contele de Derby produsese un efect contrariu celui la care se aștepta Richard ; întreaga nobilime și preoțime trecuse de partea surghiunitului. Poporul, împovărat de dări, sărăcit de prădăciunile soldaților, care nu erau plătiți și trăiau jefuindu-i pe plugari și furîndu-i pe negustori, începea să murmure împotriva acestor jigniri cu care nu era obișnuit și părea că nu așteaptă decît un prilej pentru a

face, contra regelui, cauză comună cu nobilimea. Contele de Derby, cu privirile aţintite spre Anglia, aştepta ca lucrurile să fie bine puse la punct. Aceasta se întîmplă în curînd şi, în vreme ce Richard plecase într-o expediţie în Irlanda, contele primi înştiinţarea că, dacă era destul de hotărît să-şi joace capul pentru un regat, era timpul să treacă strimtoarea. Contele de Derby nu şovăi o clipă ; îşi luă rămas bun de la ducele de Bretania, vărul lui, care îl găzduise, plecă din portul Havre şi, după două zile şi două nopţi de navigare, debarcă la Ravenspur, în Yorkshire, între Hall şi Brintington.

Marşul său spre Londra a fost un triumf neîntrerupt, atît de mult era urît fostul rege. Burghezii din oraşe îi deschideau porţile şi îi predau cheile în genunchi, trubadurii se ţineau după el cîntîndu-i laude, iar femeile îi aruncau flori în cale. Cînd Richard află aceste veşti, se întoarse cu armata împotriva capitalei ; dar, părăsit de soldaţi şi neputîndu-i hotărî să lupte, fu silit să se predea. Fu condus în turnul cel mare al Londrei ; i se deschise un proces, cele două camere îl detronară, iar contele de Derby, proclamat rege sub numele de Henric al IV-lea, primi sceptrul şi coroana chiar din mîinile aceluia pe care îl detronase.

Accastă veste fu adusă în Franţa de către doamna de Coucy, care se afla pe lîngă doamna Isabela ; această sărmană copilă care nu cunoscuse din dragoste decît dezgustul, din regalitate decît nenorocirile, se înapoia în Franţa văduva unui soţ în viaţă, însă deja condamnat. Toţi îşi dădeau seama că o asemenea jignire adusă coroanei Franţei nu putea rămîne nepedepsită, şi totuşi înţelegeau totodată că nu-şi puteau îngădui să pornească un război, atît de sărac era regatul în oameni şi bani. Ducele de Orleans era cuprins de o atît de mare minie pentru această jignire şi era atît de îndurerat de neputinţa de a o pedepsi, încît trimise pe crainicul Orleans şi pe Champagne, comandantul crainicilor să-l provoace, în numele său, pe regele Angliei, propunîndu-i o luptă pe viaţă şi pe moarte, în orice loc ar dori şi cu orice armă ar alege. Henric al IV-lea refuză lupta.

Între timp ducele de Orleans se folosea de guvernarea lui ca un om care — spune Juvenal, istoricul sever al

acestei epoci — ar fi avut el însuşi nevoie de un guvernator ; pentru a face faţă cheltuielilor sale şi ale reginei, dările urmau una după alta cu atîta repeziciune, încît se înfiinţa una nouă înainte ca ultima să fie plătită. În sfîrşit după ce poporul fu secătuit, ducele puse un bir asupra clerului ; este adevărat că, pentru a-i da o formă mai deghizată acestei stoarceri de bani, era considerată drept împrumut.

Faptul acesta aduse mari dezbinări printre prelaţi, căci unii refuzară birul lăsînd să li se ia cu forţa recolta strînsă în hambare şi prin poduri, în vreme ce alţii, dimpotrivă, linguşitori respectuoşi ai ducelui, îi excomunicară pe toţi cei ce nu se supuneau edictului. Regentul, căruia un asemenea scandal ar fi trebuit să-i dea de gîndit, răspunse acestei dezbinări prin înfiinţarea unei taxe generale care lovea, de astă dată, nobilimea, clerul şi poporul ; actul prevedea că hotărîrea fusese luată în prezenţa şi cu învoirea ducilor de Burgundia, de Bourbon şi de Berry, ceea ce nu era adevărat. Ultimii doi declarară că nu aveau nici un amestec în înfiinţarea impozitului ; cît despre ducele de Burgundia, deoarece rezolvase cu răscumpărarea fiului său şi tocmai aflase că acesta se află în drum spre casă, hotărî să se ducă numaidecît la Paris spre a dezminţi spusele nepotului său.

Îndată ce ducele de Orleans află că a pornit la drum, se gîndi că n-ar putea să se menţină pe poziţia pe care o luase ; se grăbi deci să aducă la cunoştinţa tuturor că regele, la stăruinţele sale şi ale doamnei Isabela, retrăgea această din urmă taxă şi ca urmare nu va mai fi încasată ; acest lucru nu-l opri însă pe ducele Filip ; dimpotrivă, văzu în această batere în retragere o mărturie a slăbiciunii adversarului său, şi se gîndi să se folosească de ea. Astfel că, abia ajuns la Paris, se înţelese cu ducii de Berry şi de Bourbon, ale căror nume fuseseră compromise odată cu al său şi, făcînd respectuoase reproşuri regelui, obţinură întrunirea consiliului spre a hotărî care din cei doi prinţi avea să rămînă la putere. Ducele de Burgundia propuse, de altfel, ca spre a se lăsa întreaga libertate discuţiilor, să nu apară la această întrunire dacă, de partea lui, nepotul său ar consimţi să nu vină. Ducele de Orleans primi, deşi bănuia destul de bine că hotărîrea

fi va fi potrivnică ; căci i se acordau în general toate calităţile unui bun şi plăcut cavaler, însă i se nega tot în general, cel puţin, că ar avea vreuna din virtuţile unui om de stat ; simţi deci mai mult ciudă decît uimire cînd i se anunţă că partidul ducelui de Burgundia îl învinsese pe al său, şi că acestuia i se încredinţase cîrmuirea treburilor statului în locul lui.

Cei doi rivali se întîlniră aşadar din nou faţă în faţă cu o nouă ură în plus, cu toate că aveau îngrămădite în fundul inimii atîtea din cele vechi, încît nici ei singuri n-ar fi crezut că o alta ar fi putut să mai încapă. Ducele de Orleans păru să se consoleze de această înfrîngere făcînd o curte făţişă şi stăruitoare doamnei contese de Nevers, nora ducelui. Era felul lui de a se răzbuna; vom vedea în curînd care a fost cel al contelui de Nevers.

După cum am spus, totul fusese hotărît cu Baiazid pentru răscumpărarea celor cinci prizonieri, căci nu mai erau decît cinci ; seniorul de Coucy murise în captivitate, spre marea durere a tovarăşilor săi. Împăratul îi redase libertatea seniorului Jacques de Helly, aducîndu-i mari laude pentru curajul şi lealitatea sa ; cavalerii se prezentară deci la audienţa de rămas bun pe care le-o acordasc împăratul. Contele de Nevers îşi luă sarcina ca, în numele prietenilor săi şi al lui, să-i mulţumească pentru curtenia cu care fuseseră trataţi ; atunci Baiazid îi făcu semn să se apropie şi, cum el voia să pună un genunchi pe pămînt, îl luă de mînă şi îi spuse, în turceşte, aceste cuvinte, pe care tîlmacii le repetară în latineşte :

— Jean, ştiu că eşti, în ţara ta, un mare senior şi fiul unui nobil părinte care avea strămoşi regali ; eşti tînăr şi se poate ca, înapoindu-te în ţară, să fii învinuit şi luat în rîs pentru cele ce ţi s-au întîmplat în prima ta faptă cavalerească ; iar tu, pentru a-ţi redobîndi onoarea, să strîngi o armată numeroasă spre a face, cum ziceţi voi, o nouă cruciadă ; dacă m-aş teme de tine, te-aş pune să juri pe credinţa şi pe onoarea ta că nu vei mai ridica niciodată armele împotriva mea, atît tu cît şi tovarăşii tăi ; însă, departe de aşa ceva, odată înapoiat în ţara ta din Apus, fă ce vei crede de cuviinţă ; adună împotriva mea cea mai mare armată pe care o vei putea strînge ; vino şi mă vei găsi totdeauna gata şi înarmat pentru bătălie. Şi

iți spun asta nu numai pentru tine, ci și pentru toți cei față de care vei vrea să repeți spusele mele ; căci sînt născut pentru fapte războinice și cuceriri de orașe.

După aceste cuvinte, de care își amintiră toată viața cei care le auziseră, prizonierii fură dați în primire seniorilor de Mételin și de Abydos, care se însărcinaseră cu tratativele și le duseră la bun sfîrșit. În acest timp oamenii impăratului îi conduseră pînă la galerele lor și nu îi părăsiră decît în clipa cînd ridicară ancora. Flota îndreptă pînzele spre Mételin, unde ajunse fără accident.

Cavalerii erau așteptați acolo cu nerăbdare ; au fost minunat de bine primiți de soția acelui senior, care fusese doamnă de onoare a împărătesei din Constantinopol și care, în vremea aceea, auzise multe povestiri minunate despre Franța. S-a simțit așadar foarte onorată de a primi pe cîțiva dintre cei mai nobili fii ai săi ; a pus să le pregătească cel mai măreț camere ale palatului și, în acele camere, au găsit, în locul veșmintelor uzate și mototolite, niște haine de formă grecească lucrate din cele mai bogate stofe din Asia. Tocmai le îmbrăcaseră, cînd li se anunță sosirea seniorului Jacques de Braquemont, mareșal de Rodos : venea să-i caute pe cavaleri spre a-i conduce în acea insulă, unde erau așteptați de marele stareț cu dor și nerăbdare. Își luară deci rămas bun de la seniorul și doamna de Mételin, care îi primise atît de curtenitor, și porniră din nou pe mare. După o cursă de cîteva zile ajunseră în port, iar pe țărm îi așteptau, spre a le face onorurile cuvenite, principalii seniori din Rodos, buni cunoscători în materie de religie și de fapte cavalerești, căci purtau pe veșminte o cruce albă, în amintirea Patimilor și susțineau, în fiecare zi, cîte un nou asalt împotriva păgînilor.

Marele maestru și, după el, cei mai nobili dintre cavaleri își împărțiră cinstea de a-l primi pe contele de Nevers și pe însoțitorii săi ; le oferiră chiar bani, lucru de care aveau mare nevoie, și Jean de Nevers, primi, pentru el și pentru prietenii lui, o sumă de treizeci de mii de franci, pentru care se îndatoră singur față de marele stareț, cu toate că aproape o treime fusese împărțită tovarășilor săi.

În vreme ce se aflau în oraşul Sfîntul Ioan, aşteptînd galera de la Veneţia care trebuia să vină să-i ia, seniorul Guy de la Trémouille, senior de Sully, căzu bolnav şi muri. Se părea că moartea lăsa cu greu să-i scape aceşti oameni care se văzuseră atît de aproape de mormînt, încît aveau mai puţin drum de făcut pentru a cobori decît pentru a ieşi din el ; mai înainte murise seniorul de Couey şi iată că la rîndu-i seniorul de Trémouille închidea ochii spre a nu-i mai deschide. Cavalerii începură să creadă că vreun blestem apăsa asupra lor şi că nici unul nu era sortit să revadă pămîntul patriei ; îndepliniră plini de tristeţe îndatoririle funerare faţă de acest prieten, a cărui moarte le scădea numărul la patru şi, depunîndu-l în biserica Sfîntul Ioan din Rodos, urcară pe vasele veneţiene care intraseră în port în vreme ce ei se achitau de această ultimă îndatorire.

La plecare, pilotul primi ordin, pentru mai puţină oboseală şi pentru a da posibilitate contelui să viziteze ţinuturile dintre Veneţia şi Rodos, să facă escală în fiecare insulă. În felul acesta călătorii debarcară rînd pe rînd la Modon, la Corfu, la Leucade şi la Cefalonia ; acolo rămaseră cîteva zile, căci femeile din insulă li se părură atît de frumoase, încît le luară drept nişte nimfe sau nişte zîne, şi pentru care contele de Nevers şi tovarăşii lui folosiră în daruri oferite acelor frumuseţi, cea mai mare parte din aurul pe care li-l împrumutase, pentru o altă întrebuinţare, fără îndoială, bunul stareţ al cavalerilor din Rodos.

Cu destulă greutate au fost smulşi din acel rai ; însă a trebuit în cele din urmă să se hotărască a-l părăsi, căci mai aveau încă multe ţinuturi de văzut înainte de a sosi la Veneţia. Se urcară din nou pe vasele lor, apoi navigară cînd cu ajutorul vîntului, cînd cu al vîslelor, ajungînd astfel la Raguza, la Zara şi la Parenzo ; acolo, urcară pe corăbii mai uşoare spre a putea ajunge pînă la Veneţia, marea care o înconjoară nefiind destul de adîncă spre a purta galere mari.

Sosind acolo, contele de Nevers găsi o parte din oamenii săi, pe care ducele şi ducesa îi trimisese să-l aştepte. În curînd sosiră şi seniorii de Haugier şi de Helly, conducînd restul suitei şi aducînd cu ei furgoane încărcate cu

veselă de aur şi de argint, cu veşminte de preţ şi cu lenjerie de tot felul. Jean de Burgundia porni deci la drum cu alaiul potrivit unui senior de rangul său şi sosi în Franţa mai degrabă ca un învingător decît ca un învins.

La cîtăva vreme după întoarcerea sa, muri, în castelul Halle, în al şaptezeci şi treilea an al vieţii, Filip îndrăznetul şi, prin această moarte, regenţa îi reveni ducelui de Orleans.

Însă contele de Nevers ajunse duce de Burgundia.

Unsprezece luni mai tîrziu muri şi ducesa, iar ducele de Burgundia deveni conte de Flandra şi de Artois, senior de Salins, palatin de Malines, de Alost şi de Talmund, adică unul din cei mai puternici prinţi ai creştinătăţii.

XIV

Acest eveniment avea să pună în adevărata lor lumină neînţelegerile care, pînă în acea zi, dezbinaseră cele două familii. Pînă atunci, respectul pe care îl impunea vîrsta ducelui Filip şi prevederea pe care ducele Filip o căpătase de la această vîrstă însăşi, aruncaseră asupra dezbinărilor un lustru politic care avea să se şteargă ; certurile particulare, duşmăniile de ambiţie personală, duşmăniile de iubiri şi de amor-propriu rănit, duşmăniile stăruitoare şi sîngeroase, în sfîrşit, aveau să-şi ridice capetele desmăcate şi să se lupte corp la corp ca doi atleţi înverşunaţi. Fiecare simţea că viitorul era plin de nenorociri, că plutea în aer ceva îngrozitor şi că, atunci cînd ar izbucni furtuna, avea să plouă cu sînge.

Şi cu toate astea nici unul nici altul din cei doi prinţi nu dăduse încă dovezi publice de această ură. Ducele de Burgundia era reţinut în provinciile sale pentru a primi omagiul oraşelor ; şi, fiind ocupat cu aceste griji, abia din cînd în cînd putea să-şi arunce asupra Parisului o privire plină de făgăduieli de răzbunare.

Cît despre ducele de Orleans, nepăsător din fire cum era, nu se prea interesa de ce făcea ducele de Burgundia ; iubirile sale cu Isabela recăpătaseră o nouă ardoare şi, în clipele de libertate ce-i mai rămîneau, îi plăcea să-şi sus-

ţină cu destulă competenţă părerile cu doctorii şi oamenii legii ; apoi visa la mijlocul de a pune noi biruri. Acesta era aproape singurul fel de a se amesteca în cîrmuirea ţării.

Astfel că totul mergea dîn ce în ce mai rău în regat. Armistiţiul cu Anglia nu mai era decit un cuvint fără rost şi, în lipsa unei declaraţii de război făţiş şi general, incursiunile pe cont propriu, îngăduite de cele două guvernări, însîngerau cînd un punct al Angliei, cînd o provincie a Franţei. Cîţiva nobili tineri din Normandia, avîndu-i în frunte pe seniorii de Martel, de la Roche-Guyon şi de Acqueville, fără să ceară voie nici regelui nici ducelui de Orleans, se îmbarcară, în număr de două sute cincizeci, coborîră pe insula Portland şi o jefuiră ; însă locuitorii, revenindu-şi din prima groază şi văzînd cît de puţini sînt, se întoarseră asupra lor, uciseră o parte şi făcură prizonieri restul.

Bretonii, de partea lor, însă de astă dată cu încuviinţarea consiliului regelui, încercară un nou atac care nu fu mai norocos ; atacul era condus de seniorul Guillaume Duchâtel şi de seniorii de la Jaille şi de Châteaubriant ; Guillaume Duchâtel fu ucis.

Atunci Tanneguy, fratele său, porni în fruntea a patru sute de gentilomi, debarcă în apropiere de Darmouth şi trecu totul prin foc şi sabie. Wilhelm, răzbunat, avu o hecatombă şi un rug.

Totuşi războiul avea să izbucnească în curînd şi încă de proporţii cu mult mai întinse. Un tînăr surghiunit englez venise să ceară azil la curtea Franţei ; se numea Oven Glendor, se trăgea din vechii prinţi de Wales şi era fiul lui Ioan de Wales care, legat prin frăţie de arme cu cavalerii francezi, pierise în serviciul regelui Carol ; cerea ajutor împotriva lui Henric de Lancaster, şi acest apel la vechile duşmănii ale Franţei împotriva Angliei, avea prea multe ecouri în regat pentru a nu fi auzit, Se hotărî deci să se pregătească o flotă puternică în portul Brest, iar comanda unei expediţii compusă din opt mii de oameni să fie încredinţată tînărului conte de la Marche, pe care l-am văzut luptînd la Nicopole, alături de Jean de Burgundia.

Englezii, informați de aceste pregătiri, hotărîră să le nimicească înainte de a fi terminate. Debarcară deci în apropiere de Guérande, pe care sperau să o ia prin surprindere ; însă Clisson veghea ; brațul său nu fusese dezarmat prin pierderea spadei de conetabil : îi mai rămînea a lui. La strigătul de alarmă pe care îl scoase, Tanneguy Duchâtel alergă cu cinci sute de lăncieri și, doborîndu-l cu o lovitură de secure pe contele de Beaumont, conducătorul expediției, îi sili pe englezi să se îmbarce, după ce prinsese sau ucisese jumătate din trupa lor.

Între timp flota era gata să întindă pînzele ; cavalerii se adunară ; nu-l mai așteptau decît pe șeful expediției. Îl așteptară astfel în zadar vreme de cinci luni. Contele de la Marche uitase, în baluri, jocuri de cărți și de zaruri, că trebuie să îmbrace o armură de luptă.

Această expediție eșuată a costat prea scump și nu a dus la nimic altceva decît la a-i da prilej ducelui de Orleans de a pune noi biruri în tot regatul.

De astă dată, ducele de Burgundia, pe care unii l-ar fi putut crede adormit, s-a trezit pentru a porunci supușilor lui să nu plătească.

Ducele de Orleans, care nu avea nici un mijloc de execuție în provinciile ducelui de Burgundia, se răzbună pe el căsătorind-o pe domnișoara d'Harcourt, verișoara regelui, cu ducele de Gueldre, dușman de moarte al ducelui de Burgundia. Lovitura își făcu pe deplin efectul ; chiar în ziua căsătoriei, un crainic intră în sala ospățului și, în fața tuturor comesenilor, îl provocă pe ducele de Gueldre în numele contelui Antoine de Burgundia, care trebuia să moștenească ducatul Limbourg. Ducele de Gueldre se ridică, își dezbrăcă haina de nuntă, o dădu crainicului pentru a-i face cinste, și primi provocarea.

Așadar, și de această parte se aprinse războiul.

Tuturor semnelor pămîntești începeau să li se alăture prevestirile cerești. Într-o zi pe cînd, în pădurea Saint-Germain, regina se plimba în litieră iar ducele călare, izbucni deodată o mare furtună ; regina deschise portiera și îi făcu loc iubitului ; abia intrase că un trăsnet ucise calul de pe care abia descălecase. Văzînd și auzind acestea, caii de la litieră se speriară, se îndreptară cu trăsura spre Sena și erau să se azvîrle odată cu ea, cînd șleaurile

se rupseră ca prin minune, iar caii se repeziră în rîu ca și cînd i-ar fi împins un demon.

Evlavioșii văzură în acest accident un avertisment al Providenței ; îndemnat de ei, duhovnicul ducelui de Orleans îi vorbi cu tărie și sinceritate, dezaprobînd viața desfrînată și antireligioasă pe care o ducea. Ducele recunoscu că este plin de păcate, făgădui să se pocăiască și, ca dovadă a convertirii sale, aduse la cunoștință, prin sunete de trompetă, că avea să-și plătească datoriile ; drept urmare, fixă o zi creditorilor săi spre a se prezenta la palat.

După mărturia călugărului de la Saint-Denis, opt sute se prezentară în ziua stabilită, aducînd notele de plată cu toate sumele datorate ; dar trecuseră șapte zile de cînd cu întîmplarea de la Saint-Germain, cerul devenise din nou de un albastru azuriu și ultimul nor luase cu el ultima remușcare a ducelui ; în consecință, casieria era închisă. Creditorii începură să strige în gura mare, declarînd că nu vor pleca pînă nu li se va plăti ; însă li se răspunse că întrunirile erau interzise și că, dacă nu se retrăgeau cît mai repede, vor fi chemați soldații care vor ști ei cum să-i împrăștie.

Cu toate astea, aceleași persoane care îi făcuseră reproșuri ducelui de Orleans, se folosiră de o revenire a minții pentru a i le face regelui. I se aduse la cunoștință că aurul particularilor și aurul statului se topește în mîinile ducelui și ale reginei, ca într-un creuzet. I se spuse să-și deschidă urechile și el auzi strigătele poporului. I se spuse să deschidă ochii și văzu că mizeria poporului pătrunsese pînă și în palatul său. Mai luă în grabă cîteva informații și află lucruri nemaiauzite ; trimise s-o cheme pe guvernanta copiilor săi și ea îi mărturisi că deseori tinerii prinți erau lipsiți de cele trebuincioase și cîteodată nu știuse ce să le dea să mănînce și cu ce să-i îmbrace. Îl chemă pe ducele de Acvitania și copilul veni pe jumătate gol și spunînd că-i este foame. Atunci regele scoase un suspin adînc, căută bani spre a-i da guvernantei și, negăsind, îi încredință o cupă de aur din care bea el spre a se duce s-o vîndă.

Odată cu o licărire de rațiune, îi reveni și o fărîmă de energie sărmanului nebun. Porunci să se întrunească un

consiliu general, spre a-şi da părerea asupra celui mai nimerit mijloc de a lecui boala Statului ; apoi, fără a spune nimănui nimic, puse să i se scrie ducelui de Burgundia pentru a-l invita să ia pare la consfătuire. Era tot ce aştepta acesta.

A doua zi, plecă din Arras cu opt sute de oameni şi se îndreptă spre Paris.

Sosind la Louvres [1], primi nişte scrisori care îl anunţau că ducele de Orleans şi regina, aflînd de sosirea sa, părăsiseră Parisul spre a se duce la Melun şi de acolo la Chartres. lăsîndu-i vorbă prinţului Ludovic de Bavaria să-l aducă în acel oraş pe ducele de Acvitania, delfin de Vienne [2]. Cu toată urgenţa acestor veşti, ducele era atît de obosit, încît se opri pentru a dormi cîteva ore. A doua zi, în zori, plecă spre Paris, însă ajunse prea tîrziu ; delfinul plecase.

Atunci ducele de Burgundia, fără să descalece sau să se răcorească, îşi porni calul la galop şi porunci oamenilor lui să-l urmeze. Străbătu astfel Parisul în toată lungimea, o luă pe drumul spre Fontainebleau şi îl ajunse pe delfin între Villejuif şi Corbeil. Tînărul prinţ era însoţit de unchiul său Ludovic de Bavaria, de marchizul de Pont, de contele de Dammartin, de Montaigu, mare şambelan al casei regale şi de mai mulţi alţi seniori ; în litiera sa şi alături de el, se aflau sora sa Jeanne şi doamna de Préaux, soţia monseniorului de Bourbon. Ducele de Burgundia se apropie de portieră, se plecă în faţa delfinului şi îl rugă să se întoarcă la Paris, spunîndu-i că avea să-i vorbească despre unele lucruri care îl priveau îndeaproape ; atunci prinţul Ludovic, văzînd că dorinţa ducelui de Acvitania era într-adevăr să se înapoieze cu Jean de Burgundia, aşa cum îl ruga acesta, înaintă şi îi spuse :

— Senior duce, lăsaţi-l pe monseniorul de Acvitania, nepotul meu, să meargă lîngă regina mamă şi lîngă monseniorul duce de Orleans, unchiul său ; căci merge cu învoirea regelui, tatăl său.

---

[1] Localitate în apropiere de Paris. (N.T.).
[2] Nume dat prinţului moştenitor al Franţei. (N.T.).

Zicînd acestea, ducele Ludovic le interzise tuturor să se întoarcă din drum şi porunci vizitiului să plece mai departe. Urma deci să-şi reia drumul, cînd ducele de Burgundia însuşi luă caii de căpăstru, îi întoarse cu faţa spre Paris şi, trăgînd sabia :

— Pe viaţa ta, îi zise vizitiului, porneşte şi cît mai repede !

Vizitiul, tremurînd de frică, porni caii la galop : trupa ducelui înconjură litiera şi, în vreme ce ducele de Acvitania se îndrepta spre capitală, însoţit de unchiul său Ludovic de Bavaria, care nu voise să-l părăsească, ducele de Bar, contele de Dammartin şi marchizul de Pont ajungeau la Corbeil şi povesteau ducelui de Orleans şi reginei tot ce se întîmplase.

Această acţiune dădea o măsură de ceea ce putea îndrăzni ducele de Burgundia. Astfel că ducele şi regina, care abia se aşezaseră la masă, îşi întrerupseră cina şi, urcînd în trăsură, plecară în mare grabă spre Melun. Cît priveşte pe ducele de Burgundia, acesta găsi la porţile Parisului pe regele Navarrei, pe ducele de Berry, pe ducele de Bourbon, pe contele de la Marche, precum şi mai mulţi alţi seniori, şi o mulţime de burghezi ce îi ieşiseră înainte, lăudînd mult această îndrăzneală şi bucurîndu-se cu toţii că îl revăd pe tînărul duce, delfinul lor. Atunci ducele de Burgundia, care se afla la portieră împreună cu cei doi fraţi ai săi, porunci să se meargă la pas, atît de mare era mulţimea, şi veni în felul acesta pînă la castelul Luvru, unde fu găzduit delfinul. Ducele de Burgundia rămase lîngă el, spre a face în jurul prinţului o pază sigură şi bună.

Supravegherea era cu atît mai uşoară pentru ducele de Burgundia, cu cît la porunca sa şi a fraţilor săi, soseau din toate părţile ostaşi, venind din provinciile lor ; după cîteva zile, el se văzu deci în fruntea unei armate de aproape şase mii de oameni, toţi devotaţi lui, fiind comandaţi de contele de Clèves şi de episcopul de Liège, căruia i se zicea Jean Fără-Milă.

Ducele de Orleans, de partea sa, nu-şi pierduse nici el vremea ; trimisese crainici în toate ducatele şi comitatele cu ordin către căpitanii lui să recruteze cît mai mulţi oameni cu putinţă şi să-i aducă în cea mai mare grabă.

în curînd îl văzu venind pe seniorul de Harpedanne cu oamenii din Boulonnais ; pe ducele de Lorena cu cei din Chartres şi din Dreux şi, în sfîrşit, pe contele de Alençon cu cavalerii şi ostaşii din Orleans.

Toate aceste mişcări de trupe erau foarte împovărătoare pentru poporul sărac din împrejurimile Parisului. Soldaţii celor două partide străbăteau ţinuturile Brie şi Ile-de-France, jefuind şi pustiind totul. Cei ai ducelui de Orleans luaseră drept stindard bastonul noduros din care prinţul îşi făcuse deviza la turnir, cu aceleaşi cuvinte : „Ofer provocarea !“, iar burgundezii, de partea lor, aveau pe stindard rindeaua ducelui Jean şi luaseră drept cuvînt de ordine : „O primesc !“.

Cele două trupe se aflau deci faţă în faţă ; şi cu toate că între prinţi nu avusese loc nici o declaraţie oficială, orice om cu judecată îşi dădea bine seama că era de ajuns o ceartă particulară între doi soldaţi pentru a aduce o ciocnire între cele două armate şi un război civil în toată Franţa.

Această stare ţinea de cîtva timp, cînd ducele de Orleans hotărî s-o facă să înceteze printr-un demers îndrăzneţ. În consecinţă, dădu ordin armatei să pornească spre Paris. Ducele de Burgundia se afla la palatul său Artois, cînd fu anunţat că duşmanul lui înainta cu toată armata. Se înarmă numaidecît, sări pe calul de luptă, alergă la palatul Anjou unde îl găsi pe regele Siciliei, pe ducii de Berry şi de Bourbon şi pe mai mulţi alţi prinţi şi seniori din consiliul regelui, le aduse la cunoştinţă că nu el era acela care începe ostilităţile şi, trecînd în fruntea trupelor, le instală în ordine de bătaie în faţa Montfaucon-ului.

Văzîndu-l pe duce şi pe soldaţi străbătînd astfel în mare galop străzile Parisului, burghezii rămaseră adînc tulburaţi. Ducele de Orleans, prin jafurile ce le făcuse, imprimase o asemenea pecete de zgîrcenie asupra guvernării sale, încît începu să circule zvonul că se întorcea la Paris ca să-l prade. Numaidecît, întreaga comunitate a oraşului se ridică în masă şi alergă la porţi ; studenţii coborîră înarmaţi de la Universitate ; dărîmară mai multe case din mahalale şi aduseră pietrele în mijlocul drumului spre a face baricade ; în sfîrşit au fost luate toate mă-

surile pentru a-i da o mînă de ajutor ducelui de Burgundia şi a-l înfrunta pe ducele de Orleans.

În momentul acela trecură prin faţa lucrătorilor regele Siciliei, ducele de Berry şi de Bourbon ; se duceau la ducele de Orleans spre a-l informa despre măsurile pe care Parisul le luase în privinţa sa şi a-l ruga să evite orice vărsare de sînge. Ducele răspunse că nu el ci vărul său Jean începuse ostilităţile, răpindu-i mamei sale pe tînărul duce de Acvitania ; că, de altfel. era gata să asculte orice propunere rezonabilă şi ca dovadă îşi întrerupea înaintarea. Într-adevăr, îşi cantonă oamenii la Corbeil şi în jurul podului Charenton, o conduse pe regină la Vincennes, iar el se retrase în castelul Beauté [1].

Tratativele începură numaidecît şi ţinură opt zile, la capătul cărora căzură la înţelegere : cei doi duci conveniră ca fieçare să dea drumul trupelor, iar în ce priveşte pretenţiile lor să se bizuie pe hotărîrea pe care o va lua consiliul regelui. Jurară pe evanghelie şi unul şi altul, iar concedierea trupelor semnală începutul aducerii la îndeplinire.

De îndată çe Parisul se văzu scăpat de soldaţii celor două partide, regina se hotărî să-şi facă intrarea ; a constituit o mare sărbătoare pentru capitală această dovadă de încredere pe care doamna Isabela o arăta supuşilor săi, venind din nou să locuiască în mijlocul lor ; întreaga populaţie îi ieşi cu multă bucurie în întîmpinare. Regina se afla în prima trăsură suspendată ce se construise pînă atunci şi pe care i-o dăruise ducele de Orleans ; doamnele urmau în litiere ; cei doi duci împăcaţi veneau călare. ţinîndu-se de mînă şi purtînd fiecare deviza adversarului său. După ce o conduseră pe doamna Isabela la palatul regelui, amîndoi plecară la catedrala Notre-Dame, se împărtăşiră cu aceeaşi ostie ruptă în două, se îmbrăţişară în faţa altarului şi, pentru o mai mare dovadă de împăcare şi de încredere, ducele de Burgundia ceru ducelui de Orleans găzduire pentru noaptea aceea. Ducele de Orleans îi oferi atunci jumătate din propriul său pat : Jean de Burgundia primi. Poporul, totdeauna înşelat de aparenţe, îi reconduse

[1] Veche reşedinţă regală, între Nogent şi Vincennes. (N.T.).

strigînd „Ura !“ pînă la noul palat al ducelui de Orleans, care se afla în spatele palatului Saint-Paul.

Cei doi bărbaţi, care cu opt zile mai înainte mergeau unul împotriva altuia sub stindarde opuse şi îmbrăcaţi în armuri de război, intrară în palat ţinîndu-se de braţ, ca doi prieteni care se revăd după o lungă absenţă.

Acolo găsiră pe ducii de Berry şi de Bourbon, unchii lor, cărora nu le venea să-şi creadă ochilor şi urechilor. Ducele de Burgundia le confirmă din nou sinceritatea împăcării, iar ducele de Orleans le spuse că nici o zi nu i se păruse vreodată atît de frumoasă ca aceea care avea să se sfîrşească.

Cei doi prinţi, rămaşi singuri, continuară să se plimbe vorbind. Li se aduse vin aromat pe care îl băură schimbînd cupele. Ducele de Burgundia mai cu seamă era de o nepăsare uluitoare. El lăudă mult felul cum era aranjat dormitorul, examină cu o atenţie migăloasă tapiseriile şi portierele şi, arătînd cu degetul o cheiţă ce deschidea o uşă tăinuită, îl întrebă rîzînd dacă nu cumva era intrarea la apartamentele doamnei Valentina.

Ducele de Orleans trecu repede între Jean de Burgundia şi tapiserie şi, punînd mîna pe cheie îi zise :

— Nici gînd, bunul meu văr ; dimpotrivă, îi este cu totul oprit să intre acolo : această uşă este a unui oratoriu unde îmi fac rugăciunile secrete.

Apoi, rîzînd şi ca din nebăgare de seamă, scoase cheia din broască, se jucă un timp cu ea, fără a părea nici măcar să ştie ce obiect ţinea în mînă ; în cele din urmă, punînd-o într-unul din buzunarele tunicii, cu un aer distrat foarte firesc :

— Ce-ar fi să ne culcăm, vere? zise el.

Jean de Burgundia nu răspunse decît desprinzîndu-şi cordeluţa de aur de care era atîrnat pumnalul şi punga şi punînd aceste obiecte pe un fotoliu. Cît despre ducele de Orleans, acesta începu să se dezbrace şi, întrucît termină mai repede decît vărul său, se aşeză în pat cel dintîi, lăsînd marginea, adică locul de onoare, ducelui de Burgundia, care nu întîrzie să-l ocupe.

Cei doi prinţi mai vorbiră cîtva timp despre război şi despre dragoste ; apoi, în sfîrşit, ducele Jean păru că simte nevoia să cedeze somnului ; ducele de Orleans în-

cetă deci să mai vorbească, îl mai privi cîtva timp, cu un aer binevoitor, pe vărul său, care adormise destul de repede, apoi, făcînd semnul crucii, murmură cîteva rugăciuni şi închise ochii la rîndul lui.

După o oră de nemişcare, ochii ducelui Jean se deschiseră ; întoarse uşor capul înspre vărul său : acesta dormea ca şi cînd toţi îngerii din cer ar fi vegheat asupra lui.

După ce se asigurase că somnul acestuia nu era prefăcut, se ridică încet pe coate, scoase un picior, apoi altul, căută podeaua cu vîrful piciorului, apoi după ce o atinse, strecură restul corpului afară din pat, se duse spre fotoliul pe care ducele de Orleans îşi aşezase hainele, scotoci în tunică, scoase de acolo cheiţa pe care vărul său o ascunsese, luă lampa de pe masa unde o pusese valetul, merse fără zgomot şi oprindu-şi răsuflarea pînă la uşa tăinuită, vîrî cu prevedere cheia în broască : uşa se deschise şi ducele intră în cabinetul misterios.

O clipă după aceea, ieşi de-acolo palid şi cu sprîncenele încruntate, se opri cîtva timp ca pentru a chibzui ce avea de făcut, întinse mîna spre a lua pumnalul pe care-l pusese pe fotoliu, dar, schimbîndu-şi hotărîrea, puse lampa pe masă. La zgomotul pe care-l făcu în această din urmă mişcare, ducele de Orleans se trezi :

— Ai nevoie de ceva, dragă vere ? îl întrebă pe Jean de Burgundia.

— Nicidecum, monseniore, răspunse acesta ; dar lampa mă împiedica să dorm şi m-am sculat să o sting.

Zicînd acestea, stinse lampa şi, îndreptîndu-se spre pat, se culcă din nou.

XV

Se scurseseră cîteva luni de la noaptea aceea de împăcare, cînd, în seara de 23 noiembrie 1407, doi călăreţi se opriră în faţa casei care avea o statuetă a Sfintei-Fecioare, din strada Barbette ; se uitară în jurul lor spre a-şi da mai bine seama unde se aflau, iar unul din ei spuse celuilalt :

— Aici e.

Atunci descălecară, își lăsară caii sub umbra pe care o forma un șopron cu acoperișul în pantă, legară frîiele de stîlpii care îl susțineau și se plimbară în tăcere pe sub boltă. O clipă după aceea sosiră alți doi călăreți, părură să se dedea la aceeași cercetare, descălecară ca și cei dintîi și, văzînd armurile de oțel strălucind în umbră, se duseră să-i întîlnească pe cei ce le purtau. Nu trecuseră nici zece minute cînd se auzi zgomotul unor nou sosiți ; în sfîrșit, după o jumătate de oră, mica trupă care se mărise treptat, număra optsprezece persoane.

Se adunaseră cu toții de vreun sfert de oră, cînd se auzi în susul străzii galopul unui singur cal. În momentul în care călărețul trecea prin fața casei cu statueta, se auzi un glas ce venea din hangar :

— Tu ești, Courteheuse ?

— Eu sînt, răspunse călărețul strunindu-și scurt calul. Cine mă strigă, prieten sau dușman ?

— Prieten, zise cel care părea șeful trupei, ieșind din umbra unde era ascuns și apropiindu-se de Thomas de Courteheuse. Ce se aude, sîntem gata ?

Și își sprijini mîna pe gîtul calului.

— Ah ! Tu ești, Raoullet d'Octouville ! răspunse călărețul. Bine ! Ești aci cu toți oamenii ?

— Da, și te așteptăm de mai bine de o jumătate de oră.

— A avut loc o întîrziere a ordinului ; cred că în momentul trecerii la acțiune, i-a lipsit curajul.

— Cum așa ? Nu cumva renunță la plan ?

— Nicidecum.

— Și bine face ; căci l-aș lua pe socoteala mea. N-am uitat că ducele, trăsnească-l Dumnezeu, mi-a luat, în timpul guvernării lui, funcția de șef al aprovizionării, cu care mă învestise regele la stăruința răposatului Filip de Burgundia. Sînt normand, senior Thomas, și ura nu-mi trece așa ușor ; poate așadar să fie sigur pe două lovituri de pumnal, ți-o garantez ; prima, pentru făgăduiala pe care i-am făcut-o ducelui și a doua pentru jurămîntul ce mi l-am făcut mie însumi.

— Rămîi cu aceleași bune dispoziții, viteazule vînător, căci vînatul a fost ademenit și peste un sfert de oră ți-l aduc.

— Atunci, du-te !... zise Raoullet lovind cu latul palmei crupa calului, care porni la galop.

După care intră sub hangar.

Să lăsăm călăreţul să-şi continue drumul şi să intrăm în locuinţa particulară a reginei.

Era o casă frumoasă pe care o cumpărase de la seniorul de Montaigu şi în care se retrăsese atunci cînd regele, într-un acces de nebunie, îi rănise mîinile cu spada. Din clipa aceea, ea nu mai intrase în palatul Saint-Paul decît în ocazii solemne, şi nu rămînea acolo decît timpul strict necesar convenienţelor ; acest lucru, de altfel, îi dădea mai multă libertate pentru iubirile sale cu ducele.

În seara aceleiaşi zile, regina se afla deci la locuinţa sa ca de obicei, dar stătea în pat din pricina unei naşteri înainte de termen în urma căreia copilul nu trăise. Ducele de Orleans stătea la căpătîiul ei, şi tocmai li se servise o cină pe care convalescenţa bolnavei o făcuse foarte veselă, cînd Isabela, privindu-şi iubitul cu nişte ochi în care revenirea sănătăţii făcea să strălucească dragostea :

— Frumosul meu duce, îi zise ea, va trebui, atunci cînd voi fi pe deplin sănătoasă, să-mi serveşti într-o seară o cină în palatul dumitale, cum ţi-am servit eu una în locuinţa mea, după care, am să cer de la dumneata o favoare.

— Spune că-mi vei da o poruncă, frumoasa mea Isabela, răspunse ducele ; şi poţi adăuga că o voi îndeplini în genunchi.

— Nu fi chiar atît de sigur, Orleans, urmă regina privindu-l, de astă dată, cu un aer de îndoială : mi-e tare teamă că atunci cînd vei cunoaşte obiectul cererii mele ai să mă refuzi categoric.

— Nu poţi să-mi ceri nimic care să-mi fie mai scump decît viaţa şi ştii bine că viaţa mea e a dumitale.

— A mea... şi a Franţei ; fiecare are dreptul să-şi ceară partea, lucru pe care nu se dau în lături să-l facă doamnele de la curtea mea.

Ducele de Orleans zîmbi.

— Gelozie ? zise el.

— O, nu, curiozitate şi nimic altceva ; or, cum sînt foarte curioasă, aş dori să intru într-un anumit cabinet

vecin cu dormitorul monseniorului duce de Orleans şi unde se spune că a pus să i se facă portretul tuturor iubitelor sale.

— Şi ai vrea să ştii ?...

— Dacă sînt în bună tovărăşie, atîta tot.

— Dacă s-ar întîmpla aşa ceva, Isabela mea, te-ai vedea singură, aşa cum eşti în inima şi pe inima mea.

La aceste cuvinte, scoase de la piept portretul pe care îl dăduse regina.

— O ! Iată o dovadă la care nu mă aşteptam. Cum ! Mai ai încă acest portret ?

— Care nu mă va părăsi pînă la moarte.

— Nu vorbi despre moarte, monseniore ; la auzul acestui cuvînt mi-a trecut un fior ciudat prin vine şi un fel de ceaţă prin faţa ochilor. Vai ! Cine intră ? Cine vine ? Ce vrea ?

— Este seniorul Thomaş de Courteheuse, cameristul regelui, care cere să-i vorbească monseniorului duce, răspunse pajul care deschisese uşa.

— Îi dai voie să intre, frumoasa mea regină ? întrebă ducele de Orleans.

— Da, desigur ; dar ce vrea ? Tremur toată.

Seniorul Thomas intră.

— Monseniore, spuse el . înclinîndu-se, regele vă cheamă să veniţi neîntîrziat, căci vrea să vă vorbească în grabă despre nişte lucruri care vă privesc în mare măsură pe amîndoi.

— Spune-i regelui că te urmez, răspunse ducele.

Thomas încălecă, plecă în galop şi aruncă aceste cuvinte trecînd prin faţa casei cu statueta Fecioarei :

— La pîndă, Raoullet ! Se apropie vînatul !

Apoi dispăru.

Numaidecît, o mişcare nelămurită se făcu sub hangar ; se auzi izbirea fierului de fier, căci fiecare încăleca ; apoi zgomotul încetă în curînd şi totul reintră în tăcere.

După cîteva minute, tăcerea fu întreruptă de sunetele unui glas plăcut care venea dinspre strada Templului şi care cînta un mic poem de Froissart ; o clipă mai tîrziu putu fi văzut şi cîntăreţul, care era precedat de doi valeţi ce purtau făclii ; în faţa lor mergeau doi scutieri călare

pe acelaşi cal, iar în urma cîntăreţului veneau doi paji şi patru oameni înarmaţi ; era îmbrăcat cu o haină lungă de damasc negru, călărea un catîr care mergea la pas şi se juca aruncîndu-şi mănuşa în sus şi prinzînd-o cu mîna.

Ajungînd la o oarecare depărtare de hangar, calul celor doi scutieri nechează ; un alt nechezat porni din hangar şi răspunse ca un ecou.

— Cine e acolo ? întrebară scutierii.

Nimeni nu răspunse.

Atunci îmboldiră calul cu genunchii şi acesta se cabră ; îl înţepară cu pintenii şi se repezi în galop ca şi cînd ar fi alergat printre flăcări.

— Ţine-te bine, Simon, strigă cîntăreţul rîzînd de această întîmplare, şi anunţă-mă la rege ; căci dacă ai să alergi tot aşa, o să ajungi cu un sfert de oră înaintea mea.

— El este ! zise un glas ce porni din hangar.

Şi vreo douăzeci de oameni călări se repeziră în stradă ; unul din ei merse drept la duce, strigînd :

— La moarte ! La moarte !

Apoi dădu o lovitură cu securea care îi tăie mîna de la încheietură.

Ducele scoase un geamăt puternic, strigînd :

— Ce este asta ? Şi cine îndrăzneşte să mă atace ? Eu sînt ducele de Orleans.

— Pe el îl căutăm şi noi, răspunse acelaşi om care îl lovise mai înainte.

Şi dîndu-i o a doua lovitură de secure, îi despică toată partea dreaptă a capului, de la frunte pînă aproape de bărbie. Ducele de Orleans scoase un suspin şi căzu.

Totuşi se mai ridică o dată pe genunchi ; dar atunci toţi năvăliră asupra lui, fiecare lovind cu cîte o armă diferită, unii cu spada, alţii cu ghioaga, alţii cu pumnalul ; un paj german care vru să-l apere pe duce, căzu peste el rănit de moarte, iar loviturile se împărţiră între copil şi stăpîn ; celălalt paj, uşor atins de o lovitură de spadă, se refugie cerînd ajutor într-o prăvălioară din strada Trandafirilor. Soţia unui cizmar deschise fereastra şi, văzînd douăzeci de oameni care loveau doi, strigă după ajutor.

— Tacă-ţi gura !... îi răspunse unul din asasini.

Şi cum femeia continua, el luă o săgeată din tolbă şi cchi : săgeata porni şi se înfipse în oblonul pe care aceasta îl ţinea întredeschis.

Printre ucigaşi se afla un bărbat al cărui cap era acoperit cu o glugă roşie ce îi ascundea faţa : acesta nu lovea, însă privea cum se loveşte. Cînd îl văzu pe duce nemişcat, luă o făclie şi, apropiindu-i-o de faţă :

— E bine, zise el ; a murit.

În acelaşi timp, aruncă făclia pe o grămadă de paie ce se afla lîngă casă ; flacăra se întinse cu repeziciune ; atunci sări pe cal, strigînd : „Foc !“ şi porni în galop, luînd-o pe strada ce ducea spre grădinile palatului Artois. Însoţitorii lui îl urmară, strigînd ca şi el : „Foc ! Foc !“ şi aruncînd în urma lor bucăţi de fier cu vîrfuri ascuţite pentru a nu putea fi urmăriţi.

Între timp calul celor doi scutieri se potolise şi călăreţii reuşiseră să-l facă să se întoarcă spre locul unde fusese cuprins de o atît de mare frică ; la înapoiere însă zăriră catirul ducelui de Orleans care alerga fără stăpîn ; crezură că-l azvîrlise din şa şi, apucîndu-l de căpăstru, îl conduseră în faţa hangarului.

Acolo, la lumina focului, îl văzură pe duce întins pe jos ; lîngă el se afla mîna tăiată şi, în pîrîiaşul de alături, o parte din ţeasta capului.

Atunci, alergară în goana mare la locuinţa reginei şi, ţipînd cît îi ţinea gura, intrară în casă, palizi şi smulgîndu-şi părul. Îl conduseră numaidecît pe unul din ei în camera doamnei Isabela, care îl întrebă ce s-a întîmplat.

— O nenorocire grozavă, zise el ; ducele de Orleans a fost ucis în strada Barbette, în faţa locuinţei mareşalului de Rieux.

Isabela se îngălbeni îngrozitor ; apoi, luînd cu o mînă o pungă plină cu aur, care se afla sub pernă, şi cu cealaltă braţul omului :

— Vezi punga asta ? îi zise ea ; ei bine, dacă vrei, va fi a ta.

— Ce trebuie să fac ? întrebă scutierul.

— Trebuie să alergi lîngă stăpînul tău, înainte ca altcineva să ridice corpul, ai înţeles ?

— Da ; şi apoi ?

— Şi apoi îi vei smulge un portret de-al meu, pe care îl poartă la piept.

XVI

Acum va trebui ca cititorul, dacă va vrea să ne urmărească, să străbată împreună cu noi intervalul de zece ani care se scursese între asasinatul ducelui de Orleans şi epoca în care reluăm această cronică. Zece ani, care cuprind atîta loc în viaţa omului, nu sînt decît un pas în mersul timpului. Nădăjduim deci că reflectînd la greutatea de a spune totul în spaţiul în care ne-am închis, ni se va ierta această lipsă pe care, de altfel, o vom completa într-o zi, în marea muncă pe care ne propunem să o îndeplinim în legătură cu istoria noastră, presupunînd totuşi că publicul ne va încuraja să o ducem pînă la capăt.

Ne aflam aşadar la sfîrşitul lunii mai 1417, cînd, către ora şapte dimineaţa, gardul mobil de fier care închidea poarta Sfîntul Anton se ridică şi lăsă să iasă din Paris o mică trupă de călăreţi care o luară numaidecît pe drumul spre Vincennes. Doi bărbaţi mergeau în fruntea acestei cavalcade, iar ceilalţi, care păreau să facă parte mai degrabă din suita decît din tovărăşia lor, mergeau mai urmă, la o distanţă de cîţiva paşi, potrivindu-şi mersul, cu dovezi vădite de respect, după al celor două personaje, despre care vom încerca să dăm o idee cititorului.

Cel care ţinea dreapta drumului călărea o catîrcă spaniolă învăţată să meargă în buiestru şi care părea că ghiceşte slăbiciunea stăpînului, atît de domol şi uniform îi era pasul. Într-adevăr, călăreţul, care nu avea de fapt decît patruzeci şi nouă de ani, părea bătrîn şi mai cu seamă suferind ; de altfel, încrederea în animalul său era aşa de mare încît îi lăsa frîul liber din cînd în cînd, pentru a-şi cuprinde, printr-o mişcare nervoasă, capul între mîini.

Cu toate că aerul dimineţii era încă rece, şi o uşoară ceaţă cobora peste cîmpie, gluga o ţinea atîrnată de

arcada din dreapta şeii şi nimic nu-i ocrotea fruntea de roua ce se vedea picurînd pe buclele-i rare ale părului alb, care coborau de la tîmple de-a lungul feţei slabe, palide şi pline de tristeţe. Departe de a părea stînjenit de răcoarea produsă de rouă, se vedea, dimpotrivă, că o primea cu plăcere pe capu-i pleşuv, şi se putea ghici cu uşurinţă că aceste perle îngheţate îi aduceau oarecare alinare durerilor care, în repetate rînduri îl sileau să reînnoiască mişcarea despre care am spus că-i era obişnuită. Cît despre îmbrăcăminte, nimic nu o deosebea de a seniorilor virstnici de pe vremea aceea. Era un fel de anteriu din catifea neagră, deschis în faţă şi garnisit cu blănuri albe, inspicate cu negru, ale cărui mîneci largi, despicate şi atîrnînde, lăsau să iasă prin deschizăturile lor mînecile strimte ale unei tunici din brocart ţesut cu fir de aur, a cărei bogăţie şi eleganţă erau simţitor micşorate de îndelungatele servicii care se părea că le-a adus proprietarului. La poalele anteriului şi desprinse de stinghereala scărilor, atîrnau, într-un fel de cizme îmblănite cu vîrful ascuţit, picioarele unui călăreţ care, prin legănarea lor neîntreruptă, ar fi putut foarte bine să facă să-şi piardă răbdarea paşnicul animal în care se încredea cu atîta delăsare, dacă nu s-ar fi avut prevederea să se scoată pintenii auriţi şi ascuţiţi, care pe vremea aceea încă mai erau un semn de distincţie al seniorilor şi cavalerilor. Cititorilor noştri le-ar fi deci oarecum greu să recunoască, în această descriere atît de diferită de cea pe care am făcut-o despre acelaşi personaj, la începutul acestei povestiri, pe regele Carol al VI-lea, îndreptîndu-se spre Vincennes pentru a o vizita pe regina Isabela, dacă, după cum am mai spus, zece ani nu ar atîrna atît de mult în viaţa unui om şi dacă, în timpul acestor zece ani, toate lucrurile nu ar fi mers din ce în ce mai rău în regatul Franţei.

La stînga sa şi aproape pe aceeaşi linie, înainta, abia stăpînindu-şi calul de luptă, un cavaler de o statură uriaşă, înzăuat din cap pînă-n picioare, ca şi cînd ar fi mers la bătălie ; armura lui, mai mult solidă decît elegantă, dovedea totuşi, prin elasticitatea cu care se îndoia după mişcările braţelor, dibăcia şi iscusinţa meşterului milanez care o făurise. De arcadele şeii de război atîrna,

în partea dreaptă, un buzdugan greoi cu marginile zimţate, care părea să fi fost bogat încrustat cu aur, dar care, în desele contacte pe care stăpînul lui îl silise să le aibă cu coifurile duşmanilor, pierduse această podoabă fără ca pierderea să-i fi luat ceva din trăinicie. De partea cealaltă, ca şi cînd ar fi făcut pereche cu prima, era atîrnată o armă nu mai puţin respectabilă sub toate raporturile : era o spadă eu lama lată care se subţia spre vîrf ca un pumnal, şi pe care florile de crin presărate pe teacă făceau să se recunoască spada de conetabil. Dacă stăpînul ei ar fi tras-o din bogata-i teacă unde se odihnea la acea oră, fără îndoială că oţelul acelei late arme, prin zimţii lui, ar fi fost o dovadă a loviturilor ce dăduse ; însă, deocamdată, aceste două arme păreau să fie mai degrabă o măsură de prevedere decît o necesitate. Ele se aflau acolo doar ca acei servitori credincioşi cărora nu li se îngăduie să se depărteze nici ziua nici noaptea, spre a nu avea decît să întinzi mîna pentru a-i regăsi în clipa primejdiei.

Dar, după cum am spus, nici o primejdie nu părea să ameninţe şi, dacă figura călăreţului pe care-l descriem părea posomorîtă, se putea recunoaşte că numai statornicia unei idei îi dăduse această expresie obişnuită, decît o îngrijorare de moment. De altfel, umbra vizierei, care se întindea peste ochii săi negri, contribuia poate să le mărească asprimea. Totuşi, întrucît un nas acvilin foarte pronunţat, un ten bronzat de războaiele milaneze, o cicatrice care-i brăzda obrazul şi ale cărei extremităţi se pierdeau, una în arcul unei largi sprîncene negre, alta la începutul unei bărbi dese şi cărunte, era tot ce se vedea din figura sa, te puteai gîndi din primul moment, că sufletul ce sălăşluia în acest înveliş de fier era încercat şi neînduplecat.

Dacă portretul pe care l-am zugrăvit nu ar fi de ajuns pentru cititorii noştri să-l recunoască pe Bernard al VII-lea, conte de Armagnac, de Rouergue şi de Fezenzac, conetabil al regatului Franţei, guvernator general al oraşului Paris, căpitan al tuturor fortăreţelor din regat, n-ar fi avut decît să-şi îndrepte privirile asupra trupei puţin numeroase care îl urma ; ar fi putut distinge, în mijlocul ei, un scutier, cu o jachetă verde cu cruce albă, purtînd

pavăza stăpînului şi, în mijlocul acelei paveze, cei patru lei ai casei de Armagnac, avînd deasupra o coroană de conte. şi atunci li s-ar fi risipit orice bănuială, oricît de puţine cunoştinţe ar fi avut despre ştiinţa heraldică, atît de general răspîndită pe vremea aceea şi atît de general uitată în vremea noastră.

Cei doi călăreţi merseseră în tăcere, de la poarta Bastiliei pînă la răspintia a două drumuri, dintre care unul ducea spre mănăstirea Sfîntul Anton şi alta spre Crucea-Faubin, cînd catîrca regelui, lăsată, după cum am spus, la voia propriei agerimi, se opri în mijlocul drumului. Era obişnuită să meargă cînd la Vincennes unde, în ziua aceea se ducea regele, cînd la mănăstirea Sfîntul Anton, unde acesta îşi făcea adesea rugăciunile, şi aştepta ca o lămurire din partea călăreţului să o facă să cunoască pe care din cele două drumuri trebuia s-o pornească, însă regele se afla într-unul din acele momente de moliciune care nu-i ingăduiau să ghicească ce voia animalul ; rămase deci nemişcat pe catîrcă în locul unde aceasta se oprise, fără ca vreo schimbare în el să arate că măcar băgase de seamă că trecuse de la mişcare la neclintire. Contele Bernard încercă să-l aducă pe rege la realitate adresîndu-i cuvîntul, însă încercarea fu zadarnică. Îşi împinse atunci calul înaintea catîrcii, nădăjduind că animalul încăpăţînat avea să-l urmeze ; însă acesta înalţă capul, îl privi cum se depărtează, scuturâ zurgălăii ce-i atîrnau de gît şi intră din nou în nemişcarea de mai înainte. Contele Bernard, îngrijorat de aceste tărăgănări, sări jos de pe cal, aruncă frîul pe braţul unui scutier şi înaintă spre rege ; atît de mare era respectul faţă de regalitate încît, oricît de puternic era, numai descălecat îndrăznea să atingă, spre a-l conduce, frîul catîrcei sărmanului Carol Nebunul. Însă acest respect şi această bună intenţie au fost departe de a fi încununate de izbîndă ; căci regele abia văzu un om că apucă frîul animalului că scoase un ţipăt asurzitor, căută o armă la locul unde ar fi trebuit să-i atîrne spada şi pumnalul şi, negăsind nimic, începu să strige cu un glas răguşit şi întretăiat de groază :

— Ajutor !... Ajutor, fratele meu d'Orleans !... Ajutor ! A apărut o stafie !...

— Monsenior rege, zise Bernard d'Armagnac, îndulcindu-şi, cît putu mai mult, glasul aspru, bine ar fi fost să fie ajutat Dumnezeu şi Sfîntul Iacob ca fratele vostru d'Orleans să mai trăiască ! Nu pentru a vă veni în ajutor, căci eu nu sînt o stafie, şi nu vă ameninţă nici o primejdie, ci pentru a ne ajuta cu spada şi cu bunele sale sfaturi împotriva englezilor şi burgundezilor.

— Fratele meu, fratele meu ! zicea regele, a cărui teamă părea să se micşoreze, însă ale cărui priviri rătăcite şi al cărui păr zbîrlit erau o dovadă că iritarea nervilor era departe de a se fi potolit ; fratele meu Ludovic !

— Nu vă mai aduceţi aminte, monseniore, că se împlinesc în curînd zece ani de cînd fratele vostru iubit a fost ucis mişcleşte, în strada Barbette, de către ducele Jean de Burgundia care, la ora asta, înaintează ca un supus necinstit împotriva regelui său ; şi că eu sînt apărătorul vostru devotat, aşa cum o voi dovedi la timpul şi locul potrivit, cu ajutorul sfîntului Bernard şi al spadei mele ?

Privirea nelămurită a regelui se aţinti încet asupra lui Bernard ; şi, ca şi cînd din tot ce-i spusese acesta, nu auzise decît un lucru, reluă cu o rămăşiţă de tremur în glas :

— Spuneai aşadar, vere, că englezii au debarcat pe coastele Franţei ?

Şi îşi porni catîrca la pas, făcînd-o să ia drumul spre Vincennes.

— Da, sire, răspunse Bernard sărind la rîndu-i pe cal şi reluîndu-şi lîngă rege locul de mai înainte.

— Unde ?

— La Touques, în Normandia. Şi adăugam că ducele de Burgundia a pus stăpînire pe Abbeville, Amiens, Montdidier şi Beauvais.

Regele scoase un oftat.

— Sînt foarte nefericit, vere ! zise el strîngîndu-şi capul între mîini.

Bernard îi lăsă o clipă de chibzuire, nădăjduind că mintea îi va reveni şi i-ar îngădui să continue cu oarecare rînduială o convorbire atît de importantă ca salvarea monarhiei.

— Da, foarte nefericit, reluă pentru a doua oară regele, lăsind să-i cadă şi să atîrne cu descurajare mîinile în lături, în vreme ce capul i se apleca pe piept. — Şi ce socoteşti să faci, vere, spre a respinge în acelaşi timp pe cei doi duşmani ? Te întreb pe dumneata... căci eu... sînt prea slab ca să te ajut.

— Sire, mi-am luat deja măsurile şi le-aţi aprobat. Pe delfinul Carol l-aţi numit locotenent general al regatului.

— Este adevărat... Însă ţi-am mai atras atenţia, vere, că era prea tînăr : abia împlineşte cincisprezece ani. De ce nu mi s-a prezentat mai degrabă, pentru această funcţie, fratele său mai mare Jean ?

Conetabilul îl privi pe rege cu uimire ; un suspin îi ieşi din pieptu-i larg şi clătină din cap cu tristeţe. Regele repetă întrebarea.

— Sire, zise el în cele din urmă, e oare cu putinţă să existe suferinţe omeneşti duse pînă la un asemenea punct încît să uite cu totul moartea fiului ?

Regele tresări, îşi strînse din nou capul între mîini şi, cînd le îndepărtă de pe faţă, conetabilul putu vedea două lacrimi rostogolindu-se pe obrajii vestejiţi.

— Da, da... mi-aduc aminte, zise el ; a murit în oraşul nostru Compiègne.

Apoi adăugă mai încet :

— Şi Isabela mi-a spus că murise otrăvit... Dar, tăcere !... nu mai trebuie să repetăm... Vere, crezi că ar putea fi adevărat ?

— Duşmanii ducelui de Anjou l-au învinuit pe prinţ, sire, şi şi-au întemeiat această învinuire pe faptul că moartea primului vostru fiu îl apropia de tron pe delfinul Carol, ginerele său. Însă regele Siciliei nu era în stare să făptuiască această crimă şi, dacă a făptuit-o, Dumnezeu n-a îngăduit să-i culeagă roadele, pentru că el însuşi a murit la Angers, la şase luni după acela al cărui ucigaş se presupune a fi.

— Da, — mort ! — mort ! — Aşa îmi răspunde ecoul cînd îmi chem în juru-mi fiii şi rudele. Vîntul ce suflă în jurul tronurilor e aducător de moarte, vere, şi, din toată acea bogată familie de prinţi, nu mai rămîne decît copacul

tînăr și bătrînul trunchi... Așadar, mult iubitul meu Carol... ?

— Împarte cu mine comanda trupelor ; și, dacă am avea bani ca să recrutăm altele...

— Bani, vere ? Nu avem fondurile rezervate nevoilor statului ?...

— Au fost sustrase, sire.

— De către cine ?

— Respectul îmi oprește învinuirea pe buze...

— Vere, nimeni în afară de mine nu avea dreptul să dispună de aceste fonduri, și nimeni nu putea să și le însușească decît cu un bon semnat de mîna noastră regală și investit cu sigiliul nostru.

— Sirc, persoana care le-a sustras s-a folosit într-adevăr de sigiliul regal, cu toate că a socotit că nu e nevoie de semnătura voastră.

— Da, da, mă consideră de pe acum ca și mort. Englezul și burgundezul își împart regatul meu, iar soția și fiul, bunurile. Nu-i așa vere, că unul sau altul a făptuit acest furt ? Căci e un furt față de Stat, deoarece Statul avea nevoie de acești bani.

— Sire, delfinul Carol este prea respectuos pentru a nu aștepta, indiferent despre ce ar fi vorba, poruncile seniorului și tatălui său.

— Atunci, conte, este regina ?

Acesta oftă adînc.

— Regina ! Ei bine, avem să vedem, îi vom cere banii înapoi ; are să înțeleagă că trebuie să ni-i dea.

— Sire, banii au fost folosiți pentru cumpărarea de mobile și bijuterii.

— Atunci ce e de făcut, bietul meu Bernard ? Va trebui să punem noi biruri pe popor !

— Este și așa destul de secătuit.

— Nu ne mai rămîn oare ceva diamante ?

— Cele ale coroanei voastre, atîta tot. Sire, sînteți prea îngăduitor față de regină ; ea duce regatul la pieire, iar în fața lui Dumnezeu, sire, maiestatea voastră răspunde. Uitați-vă dacă mizeria poporului i-a micșorat luxul : dimpotrivă, el pare să crească din sărăcia tuturor, doamnele și domnișoarele de la palatul său își duc modul de viață obișnuit, făcînd cheltuieli mari, purtînd zorzoane

atît de bogate, încît uimesc pe toată lumea. Tinerii seniori ce se află în preajma lor își împodobesc veșmintele cu broderii care prețuiesc cît solda pe un an a trupelor. Sub motivul primejdiilor ce i le pot aduce tulburările războiului, regina a cerut Statului o gardă care nu are nici un rost și pe care Statul o plătește. Seniorii de Graville și de Giac, care comandă această trupă, obțin neîncetat, de la doamna Isabela, bani și bijuterii. Este o risipă care îi face pe oamenii cumsecade să cîrtească, sire.

— Conetabile, zise regele cu tonul unui om care simte că nu e clipa potrivită să anunțe o veste, și care totuși nu poate întîrzia prea mult să o facă, conetabile, am făgăduit ieri să-l numesc căpitan al castelului de la Vincennes pe cavalerul de Bourdon ; să-mi prezinți numirea să o semnez.

— Ați făcut asta, sire ?

Și ochii conetabilului scînteiară.

Regele șopti un da aproape de neînțeles, ca un copil care știe că a făcut un rău și care tremură să nu fie certat. În momentul acela ajunseseră pe înălțimea de la Crucea-Faubin, iar drumul, care înceta să mai fie circular, îngăduia să se zărească, la o depărtare bunicică, venind în întîmpinarea celor două persoane cu care am călătorit, un tînăr cavaler îmbrăcat cu un gust desăvîrșit. Capișonul [1] albastru (era culoarea reginei) îi flutura cu eleganță pe umărul stîng și, formînd o eșarfă, îi recădea în mîna dreaptă căreia îi servea ca jucărie. Drept orice armă, la șold îi atîrna o spadă de oțel lustruit, atît de ușoară, încît părea mai degrabă un obiect de podoabă decît de apărare ; purta o vestă scurtă și largă de catifea roșie, iar sub această vestă, scoțînd la iveală o talie elegantă, strălucea de broderii o jiletcă de catifea bleu, strînsă, în josul taliei, cu o curea de aur ; niște pantaloni strîmți dintr-o stofă de culoare sîngerie, niște pantofi din catifea neagră, atît de ascuțiți și îndoiți la vîrf, încît cam cu greu îi vîra în scări, completau acest costum, pe care cel mai bogat și mai elegant dintre seniorii de la curte ar fi putut să-l ia drept model. Adăugați la toate astea un păr

[1] În franțuzește *chaperon*, era un fel de capișon care acoperea capul și gîtul **pînă la umeri, ce se purta de ambele sexe în evul mediu.** (N.T.).

blond şi creţ, o figură nepăsătoare şi veselă, nişte mîini de femeie şi veţi avea întocmai portretul cavalerului de Bourdon, favoritul, sau după cum spuneau unii, iubitul reginei.

Cît de departe îl văzu, conetabilul îl recunoscu. El o ura pe Isabela, care se împotrivea influenţei lui asupra regelui ; îl ştia pe Carol gelos : hotărî să se folosească de acest prilej spre a ajunge la îndeplinirea unui mare plan politic, surghiunirea reginei. Însă nici o schimbare a feţei regelui nu trăda că l-ar fi recunoscut pe cavalerul ce se apropia.

— Aş vrea să-i aduci la cunoştinţă acelui tînăr că îi ratific numirea, adăugă regele ; nu-i aşa, verc ?

— Se prea poate să o şi cunoască, sire.

— Cine ar fi putut să i-o spună ?

— Aceea care v-a cerut-o cu atîta stăruinţă.

— Regina ?

— Are atîta încredere în vitejia acestui cavaler, încît, pentru a-i încredinţa paza castelului, n-a mai avut răbdare pînă ce el îşi va fi primit însărcinarea de căpitan.

— Cum aşa ?

— Priviţi înaintea voastră, sire.

— Cávalerul de Bourdon !...

Regele îngălbeni ; o bănuială îi rodea inima.

— Va fi petrecut noaptea la castel ; e cu neputinţă ca atît de dimineaţă, să fi plecat din Paris şi să se şi înapoieze de la Vincennes.

— Ai dreptate, conte. Ce se vorbeşte la curtea mea despre acest tînăr ?

— Că are multă trecere la femei şi asta îi izbuteşte. Se mai spune că nici una nu i-a rezistat.

— Chiar nici una, conte ?

— Nici una, sire.

Regele se făcu atît de palid, încît contele întinse mîna, crezînd că avea să cadă. Regele îl respinse cu blîndeţe.

— Oare pentru aceasta, zise el cu un glas dogit, fiinca ea atit de mult ca să i se încredinţeze lui paza castelului ?

— Neobrăzat tînăr ! — Bernard, Bernard, nu cumva poartă un capişon bleu ?

— E culoarea reginei.

În clipa aceea, cavalerul de Bourdon se găsea atît de aproape de ei, încît i se putea auzi cuvintele cîntecului pe care-l cînta ; era un cuplet făcut reginei de Alain Chartier. Vederea regelui şi a contelui nu-i păru un motiv îndestulător spre a-şi întrerupe această melodioasă ocupaţie, căci se mulţumi doar să-şi abată puţin calul din drum, şi cînd ajunse în dreptul regelui, salută uşor cu o înclinare din cap.

Mînia îi readuse pentru o clipă bătrînului întreaga energie din tinereţe ; îşi opri scurt animalul pe care-l călărea şi strigă cu un glas puternic :

— Descalecă numaidecît, copile ! Nu aşa se salută cînd trece regele ! Descalecă şi salută !

Cavalerul de Bourdon, în loc să asculte de această poruncă. dădu pinteni calului şi din cîteva salturi se află la douăzeci de paşi de rege. După care îşi continuă mersul de mai înainte şi îşi reluă cîntecul de acolo de unde îl întrerupse aspra mustrare a lui Carol al VI-lea.

Regele îi spuse cîteva cuvinte contelui Bernard ; acesta se întoarse spre mica lui trupă.

— Tanneguy, zise el adresîndu-se şefului jandarmeriei Parisului. care avea lîngă el doi din guarzii săi, pune să-l aresteze pe tînărul acela : e voinţa regelui.

Tanneguy făcu un semn şi cei doi guarzi se repeziră în urmărirea cavalerului de Bourdon.

Aceste pregătiri duşmănoase nu-i scăpaseră cavalerului, care nu păru dealtfel că se îngrijorează, întorcînd doar din cînd în cînd capul. Totuşi, cînd îi văzu pe cei doi guarzi înaintînd spre el şi cînd nu mai putu avea nici o îndoială asupra motivului ce-i aducea, îşi opri calul şi le făcu faţă ; aceştia nu se mai aflau decît la zece paşi de el.

— Hei, jupînilor, le strigă cavalerul, nici un pas mai mult, — dacă pe mine mă urmăriţi —, doar numai în cazul că azi-dimineaţă v-aţi încredinţat sufletul lui Dumnezeu.

Cei doi guarzi, fără a răspunde, continuară să înainteze.

— Ah ! Ah ! Domnilor jandarmi, urmă Bourdon, se pare că seniorului nostru regele îi plac turnirurile la drumul mare.

Cei doi guarzi se aflau atît de aproape de cavaler încît întindeau mîna spre a-l apuca.

— Mai uşurel, domnilor, zise el silindu-l pe credinciosu-i tovarăş să facă un salt înapoi ; mai uşurel ! Lăsaţi-mă să-mi iau distanţa şi sînt al vostru.

Zicînd acestea îşi porni calul într-un galop atît de furios, încît pentru o clipă se putea crede că îi încredinţa calului salvarea vieţii ; guarzii înţeleseră atît de bine că orice urmărire ar fi fost zadarnică, încît rămaseră uluiţi în acelaşi loc, urmărindu-l cu privirile şi negîndindu-se nici măcar să-l strige să se oprească. Uimirea lor spori şi mai mult cînd după cîteva clipe îl văzură făcînd stînga-mprejur şi îndreptîndu-se spre ei.

Un moment îi fusese de ajuns cavalerului de Bourdon spre a-şi face pregătirile de luptă ; ele erau pe cît de simple pe atît de scurte şi, cînd se întoarse, eşarfa fluturîndă, care după cum am arătat îi cădea de pe capişon, era înfăşurată în jurul braţului stîng, ca un fel de scut. În mîna dreaptă ţinea spada-i scurtă pe care se zăreau nişte şănţuleţe aurite ce aveau menirea să lase sîngele să se scurgă ; iar calul său, cu frîul agăţat de oblîncul şeii şi supunîndu-se ca o fiinţă înzestrată cu inteligenţă la apăsarea picioarelor, lăsa celor două braţe ale călăreţului o libertate de care, după cum vom vedea, nu ar fi întîrziat să aibă nevoie. Guarzii şovăiră o clipă să primească lupta ; li se poruncise să-l aresteze pe cavalerul de Bourdon, iar nu să-l ucidă, şi pregătirile de apărare ale acestuia păreau destul de hotărîte pentru a le arăta limpede că nu era dispus să cadă viu în mîinile lor. El le văzu şovăiala şi îndrăzneala îi spori.

— Haideţi, jupînilor, le strigă el, săriţi, săriţi ! Strîngeţi pumnalul în mînă şi, cu ajutorul lui Dumnezeu şi al cuviosului sfînt Mihail, în curînd sîngele roşu şi cald se va amesteca cu ţărîna.

Cei doi guarzi îşi traseră spadele şi se repeziră la rîndu-le asupra cavalerului, lăsînd între ei un spaţiu larg, pentru a putea ataca fiecare dintr-o parte. Cu o repede aruncătură de ochi, acesta văzu că putea trece printre cei doi duşmani ; înfipse pintenii în burta calului, care porni cu iuţeala vîntului ; apoi, cînd văzu doar la cîţiva paşi de el vîrful celor două spade, se lăsă repede să alunece

pe gîtul calului, ca și cînd ar fi vrut să ridice ceva de pe jos fără să dea drumul la scări, astfel încît corpul descrise o linie aproape orizontală ; apoi, ținîndu-se cu mîna dreaptă de coama calului, apucă cu mîna stîngă piciorul unuia din dușmani, îl ridică cu putere și îl aruncă de partea cealaltă a calului : spadele celor doi guarzi loviră în vînt.

Cînd cel care dăduse această dovadă de dibăcie se întoarse, băgă de seamă că guardul pe care-l răsturnase nu-și putuse desprinde piciorul din scară, unde fusese oprit de pinten, iar calul acestuia, care îl tîra după el, speriat de zgomotul pe care-l făcea armura săltînd pe pămînt, alerga cu o iuțeală mereu crescîndă și țipetele nenorocitului îl înspăimîntau și mai mult. Toți spectatorii acestei lupte o urmăreau din ochi, cu inima strînsă, abia respirînd, tresărind la fiecare nouă lovitură care făcea să se audă pînă la ei zgomotul fierului și întinzînd brațele ca și cînd ar fi putut să-l oprească. Calul alerga mereu, tot mai repede, ridicînd nori de praf, în vreme ce la fiecare pietricică armura scotea scîntei. Pe-acolo pe unde trecea, și din loc în loc pe drum, se zăreau bucăți de platoșă care se desprindeau și luceau la soare. În curînd zăngănitul îngrozitor se auzi din ce în ce mai slab, fie din pricina distanței, fie că nu mai rămăseseră decît carne și oase din omul care era tîrît pe șosea ; apoi, la cotitura drumului despre care am mai vorbit, cal și călăreț dispărură deodată ca o nălucă. Piepturile răsuflară, și glasul lui Bernard d'Armagnac rosti pentru a doua oară aceste cuvinte :

— Tanneguy Duchâtel, arestează-l pe omul acela ; e voința regelui.

Al doilea guard al jandarmeriei, auzind această nouă poruncă, se năpusti asupra cavalerului cu o furie pe care moartea îngrozitoare a tovarășului său nu făcea decît să o sporească. Cît despre acesta, părea absorbit de vederea spectacolului pe care am încercat să-l descriem ; privirile îi erau ațintite spre locul unde dispăruseră calul și călărețul, și desigur că el nu crezuse la început în gravitatea luptei în care se găsea angajat. Nu-și reveni decît atunci cînd văzu sclipind deasupra capului un fel de fulger : era spada pe care cel de-al doilea dușman o ținea cu

amîndouă mîinile şi care se învîrtea înainte de a se prăvăli. Spada se afla atît de aproape de frunte, încît abia dacă mai era o secundă între lovitură şi moarte : un salt înainte îl aduse pe cavaler alături de soldat, care, ridicîndu-se în scări, cu mîinile înapoia capului, se pregătea să lovească. Cu braţul stîng, îl apucă, cuprinzîndu-i în acelaşi timp braţele şi capul sub umărul său ; cu o putere de care nu l-ar fi crezut nimeni în stare, îl încovoie pe crupa calului şi, cu o repede aruncătură de ochi, căută, la omul învelit numai în fier, un loc de trecere spre a-l ucide. Poziţia arcuită în care îl aşezase ridica grumăjerul căştii şi, în strimtul interval ce se găsea între cele două lame de oţel, numai o spadă atît de fină ca a cavalerului putea să treacă. Ea trecu de două ori, reieşi de două ori plină de sînge şi, atunci cînd mîna stîngă dădu drumul capului şi braţelor duşmanului, iar cu dreapta îşi scutură spada, un suspin înăbuşit în casca soldatului anunţă că acesta încetase să mai trăiască.

Bourdon rămăsese în mijlocul drumului ; întorsese capul calului spre trupa regelui şi, înflăcărat de îndoita izbîndă, îi lua în rîs şi îi sfida. Duchâtel şovăia să reînnoiască oamenilor ce-l însoţeau, porunca de a-l aresta şi chibzuia dacă n-ar fi fost mai nimerit să îndeplinească singur această însărcinare, cînd contele de Armagnac, plictisit de atîtea întîrzieri, făcu un semn. Mica trupă se dădu la o parte spre a-l lăsa să treacă ; uriaşul înaintă agale spre cavaler şi se opri la zece paşi de acesta.

— Cavaler de Bourdon, îi zise el cu un glas în care era cu neputinţă să deosebeşti cea mai mică urmă de emoţie, cavaler de Bourdon, în numele regelui, dă-mi spada. Dacă ai refuzat să o dai în mîinile a doi simpli soldaţi, poate ţi se va părea mai puţin umilitor să o predai unui conetabil al Franţei.

— Nu o voi preda, răspunse Bourdon cu semeţie, decît aceluia care va îndrăzni să vină să mi-o ia.

— Nesăbuitule ! murmură Bernard.

În aceeaşi clipă, şi printr-o mişcare iute ca gîndul, desprinse de sub oblîncul şeii buzduganul greoi despre care am mai vorbit : arma puternică se roti ca o praştie pe deasupra capului său şi, scăpîndu-i din mînă cu şuieratul şi iuţeala unei pietre aruncate de o maşină de război,

veni să se îndoaie ca o trestie pe capul calului. Animalul, lovit de moarte, se ridică plin de sînge pe picioarele dinapoi, rămase o clipă ridicat şi clătinîndu-se, apoi cal şi călăreţ căzură pe spate şi rămaseră întinşi pe drum.

— Duceţi-vă de-l ridicaţi pe copilul acela, zise Bernard. Şi se întoarse să-şi ia liniştit locul lîngă rege.

— E ucis ? întrebă acesta.

— Nu, Sire, cred că nu e decît leşinat.

Tanneguy adeveri cele spuse de conetabil. Aducea hîrtiile găsite asupra cavalerului de Bourdon. Printre ele, se afla una a cărei adresă era scrisă de mîna Isabelei de Bavaria ; regele o apucă cu nervozitate.

Numaidecît cei doi seniori se îndepărtară din discreţie, urmărind cu privirile întunecarea crescîndă a feţei lui Carol al VI-lea. De mai multe ori, în timpul cititului, îşi şterse sudoarea ce i se scurgea de pe frunte ; apoi, după ce termină, după ce fărîmiţase scrisoarea între mîini, după ce aruncase în vînt sutele de bucăţele, spuse cu un glas înăbuşit, care părea că iese dintr-un cadavru :

— Cavalerul la închisoarea Châtelet, regina la Tours! iar eu... eu, la mănăstirea Sfîntul Anton. Nu mai mă ţin puterile să mă înapoiez la Paris.

Într-adevăr, era atît de palid şi tremura atît de tare, încît s-ar fi crezut că avea să moară.

Cîteva clipe mai tîrziu, urmînd poruncile date, suita regelui se împărţi în trei grupuri, ce formau un triunghi: Dupuy, omul de încredere al lui Bernard şi cei doi căpitani, porniră spre Vincennes pentru a-i pune în vedere reginei ordinul de exil : Tanneguy Duchâtel se îndreptă spre Paris cu prizonierul său care era tot leşinat, iar regele rămas singur cu conetabilul d'Armagnac şi sprijinit de el, plecă peste cîmpie, să ceară călugărilor de la mănăstirea Sfîntul Anton un adăpost, odihnă şi rugăciuni.

XVII

În vreme ce poarta mănăstirii Sfîntul Anton se deschide pentru rege şi cea a închisorii Châtelet pentru cavalerul de Bourdon ; în vreme ce Dupuy face un popas la un sfert de leghe de Vincennes, pentru a aştepta o

întărire de trei companii de guarzi pe care urma să le trimită Tanneguy Duchâtel, îl vom transporta pe cititorul nostru la castelul pe care îl locuieşte Isabela de Bavaria.

În epoca aceea de tulburări, în care spadele se trăgeau într-un bal, în care sîngele curgea în mijlocul unei serbări, Vincennes era totodată o cetăţuie şi o reşedinţă de vară. Dacă vom da ocol zidurilor din afară, cu şanţurile largi, bastioanele de la fiecare colţ de zid, podurile mobile ce se ridică în fiecare seară, scîrţîind din lanţurile lor grele, santinelele înşirate pe meterez, vom prezenta înfăţişarea aspră a unei fortăreţe pentru apărarea şi siguranţa căreia nimic nu fusese trecut cu vederea. Dacă vom intra înăuntru, spectacolul se va schimba ; este adevărat că vom mai zări santinele pe înaltul zidurilor, însă nepăsarea cu care le vom vedea că îşi îndeplinesc sarcina, stăruinţa lor de a privi în interiorul primei curţi plină de soldaţi, diferitele jocuri ale camarazilor lor, în loc să cerceteze dacă, în depărtare, pe cîmpie, nu înaintează nişte duşmani, va dovedi nerăbdarea lor de a schimba arcul şi săgeţile cu un cornet şi nişte zaruri şi nu va lăsa nici o îndoială că datoria ce li se impusese era mai degrabă o chestiune de disciplină generală decît de urgenţă de moment. Dacă vom trece din această primă curte în cea de-a doua, atmosfera militară va dispare cu totul. Aici nu se află decît şoimari care îşi chemau şoimii prin fluierat, paji care dresează cîini, scutieri care plimbă caii ; apoi, în mijlocul ţipetelor, rîsetelor, fluieraturilor, cîteva fete tinere care trec, zgiobii, şi gălăgioase, aruncînd o glumă şoimarilor, un zîmbet pajilor, o făgăduială scuticrilor, pentru a dispărea, ca nişte năluci, pe sub o portiţă scundă şi boltită, aflată în faţa celei din prima curte şi prin care se intra în apartamente. Dacă ele se înclină trecînd pe sub portiţă cu o cochetărie mai respectuoasă, n-o fac din pricina celor două statui de sfinţi care împodobesc intrarea, ci pentru că de fiecare parte, lîngă cele două statui, rezemaţi de perete, cu picioarele încrucişate unul peste altul, îmbrăcaţi în nişte caftane elegante de catifea şi damasc, doi seniori tineri şi frumoşi, seniorii de Graville şi de Giac, vorbesc despre vînătoare şi dragoste. Desigur că oricui i-ar fi văzut

astfel i-ar fi fost greu să recunoască, pe feţele lor lipsite de griji. acea pecete fatală pe care o întipăreşte degetul destinului, după cum se spune, pe fruntea celor care trebuie să moară de tineri. Un astrolog, examinîndu-le liniile mîinilor albe, durdulii, le-ar fi anunţat ani îndelungaţi şi plini de bucurii ; şi totuşi, cinci ani mai tîrziu, lancea unui englez avea să străpungă dintr-o parte în alta pieptul celui dintîi, şi nu se vor scurge nici opt ani pînă cînd apele Loarei aveau să acopere cadavrul celui de-al doilea.

Dacă vom pătrunde dincolo de acea intrare, dacă vom urca, spre stînga, o scară cu balustrada dantelată ; dacă vom întredeschide uşa cu ogivă de la primul etaj, pentru a străbate, fără să ne oprim, camera pe care, în împărţirea apartamentelor din zilele noastre am numi-o anticameră, şi dacă, mergînd în vîrful picioarelor şi oprindu-ne răsuflarea, am ridica tapiseria cu flori de aur ce desparte această cameră de cea de-a doua, vom vedea un spectacol care, după lunga descriere pe care am făcut-o, merită o menţiune deosebită.

Într-o încăpere pătrată întocmai ca turnul al cărui prim etaj era, în care lumina zilei abia străbate printre perdelele de stofă cu flori de aur, care acoperă nişte ferestre strimte cu vitralii colorate, pe unul din acele paturi gotice şi largi, cu coloane cizelate, o femeie, încă frumoasă, cu toate că este trecută de prima tinereţe, stă culcată şi doarme. Dealtfel, semiîntunericul ce domneşte în cameră pare mai degrabă un calcul al cochetăriei decît un accident al întîmplării. Desigur, aceste culori estompate, care nu răpesc nimic din rotunjimea formelor ci dimpotrivă le şlefuiesc, dau un minunat ajutor luciului acelor braţe ce atîrnă în afara patului, frăgezimii acelui cap aşezat pe un umăr gol, fineţei părului despletit, din care o parte se răsfiră pe sulul de la căpătîiul patului, pe cînd cealaltă parte însoţeşte braţul care atîrnă, trece dincolo de marginea degetelor şi cade pînă pe podea.

Mai e oare nevoie să punem numele în josul acestui portret, iar cititorii noştri nu au recunoscut, din descrierea noastră, pe regina Isabela, pe faţa căreia anii de păceri şi-au întipărit mai cu uşurinţă trecerea decît au făcut-o anii de durere pe fruntea soţului ei ?

După cîteva clipe buzele frumoasei adormite se îndepărtară cu un plescăit asemănător cu zgomotul unui sărut ; ochii ei mari şi negri se deschiseseră cu o lîncezeală care învinse pentru cîtva timp expresia lor de asprime obişnuită, şi pe care o datora poate în clipa aceea unui vis, sau, aş zice mai degrabă unei amintiri de voluptate. Lumina zilei, oricît de slabă era, păru prea strălucitoare în ochii ei obosiţi ; îi închise pentru o clipă, se ridică sprijinindu-se în cot, căută cu mîna cealaltă, sub pernele patului, o oglinjoară de oţel lustruit, şi se privi cu un zîmbet îngăduitor ; apoi, punînd-o pe o măsuţă din apropiere ca s-o aibă la îndemînă, luă un fluier de argint din care sună de două ori şi, ca şi cînd această sforţare ar fi istovit-o, recăzu pe pat scoţînd un suspin în care se regăsea mai degrabă o expresie de oboseală decît una de tristeţe.

Abia încetase şuieratul fluierului, că portiera tapiseriei care atîrna în faţa uşii de intrare se dădu la o parte şi apăru capul unei tinere între nouăsprezece şi douăzeci de ani.

— Doamna regină m-a chemat ? zise ea cu un glas blînd şi sfios.

— Da, Charlotte, vino.

Fata înaintă atunci, punînd atît de uşor piciorul pe preşurile groase şi ţesute cu multă migală ce slujeau drept covor, încît se vedea bine că făcuse un studiu atunci cînd, în timpul somnului frumoasei şi trufaşei sale stăpîne, sarcinile pe care le avea de îndeplinit pe lîngă aceasta o chemau în apartamentul ei.

— Eşti punctuală, Charlotte, zise regina zîmbind.

— Este datoria mea, doamnă.

— Apropie-te... Mai mult.

— Doamna voieşte să se scoale ?

— Nu, să stăm puţin de vorbă.

Charlotte se îmbujoră de plăcere ; avea să-i ceară o favoare reginei şi îşi dădu seama că nobila ei stăpînă se afla într-unul din acele momente de fericire în care puternicii de pe pămînt acordă tot ce pot acorda.

— Dar ce e cu zgomotul ce se aude prin curte ? urmă regina.

— Sînt pajii şi scutierii care se hîrjonesc.

— Dar aud alte glasuri.

— Sint ale seniorilor de Giac şi de Graville.

— Cavalerul de Bourdon nu e cu ei ?

— Nu, doamnă, n-a apărut încă.

— Şi nimic nou n-a tulburat astă-noapte liniştea castelului ?

— Nimic ; numai că, doar cu cîteva clipe înainte de ivirea zorilor, santinela a văzut o umbră strecurîndu-se pe ziduri ; a strigat : *Cine e ?* Omul, căci era un bărbat, a sărit de partea cealaltă a şanţului, în ciuda distanţei şi înălţimii ; atunci santinela a tras asupra lui cu arbaleta.

— Ei şi ? întrebă regina.

Roşeaţa din obraji îi dispăru cu totul.

— O ! Raymond e un neîndeminatic ! A greşit ţinta şi azi-dimineaţă, şi-a văzut săgeata înfiptă într-unul din copacii care cresc în şanţ.

— Ah ! făcu Isabela,

Şi pieptul îi respiră cu mai multă uşurinţă.

— Un om nebun ! urmă ea vorbindu-şi sieşi.

— Cu siguranţă că a fost un nebun sau un spion ; căci din zece, nouă şi-ar fi frînt gîtul. Şi ce este mai de mirare, e faptul că a treia oară se întîmplă acest lucru. Nu este aşa, doamnă, că e îngrijorător pentru cei ce locuiesc în castel ?

— Da, copila mea ; însă, cînd cavalerul de Bourdon va fi guvernator, acest lucru nu se va mai întîmpla.

Şi un zîmbet abia zărit se strecură pe buzele reginei, în vreme ce culorile obrajilor, dispărute pentru o clipă, reapărură cu o încetineală care dovedea că, oricare ar fi fost sentimentul ce le alungase, acesta era apăsător şi adînc.

— Ah ! urmă Charlotte, seniorul de Bourdon este un cavaler atît de viteaz !

Regina zîmbi.

— Nu cumva îl iubeşti ?

— Din toată inima, zise cu naivitate tînăra.

— Am să i-o spun, Charlotte, şi are să se simtă măgulit.

— Vai ! doamnă, să nu i-o spuneţi : am ceva să-i cer, şi nu aş îndrăzni niciodată...

— Tu ?

— Da.

— Ce oare ?

— Vai ! doamnă...

— Să vedem, spune-mi.

— Vreau... Ah ! nu îndrăznesc.

— Vorbeşte odată.

— Vreau să-i cer un loc de scutier.

— Pentru tine ? zise zîmbind regina.

— Vai !... spuse Charlotte.

Şi se înroşi toată, plecînd ochii în jos.

— Dar înflăcărarea ta pentru el ar putea să mă facă să cred. Pentru cine atunci ?

— Pentru un tînăr...

Charlotte murmură aceste cuvinte atît de încet, încît abia se auziră.

— Aşa ! Şi cine este ?

— Dumnezeule, doamnă... Dar niciodată nu aţi binevoit...

— Lasă astea, cine este ? repetă Isabela cu un fel de nerăbdare.

— Logodnicul meu, se grăbi să răspundă Charlotte.

Şi două lacrimi străluciră pe genele negre ale lungilor ei pleoape.

— Aşadar iubeşti, copila mea ? spuse regina cu un ton al glasului atît de blînd, încît s-ar fi zis că este o mamă care îşi întreabă fiica.

— Oh ! da, pentru întreaga viaţă...

— Pentru întreaga viaţă ! Ei bine, Charlotte, iau asupra mea rugămintea ta : am să-i cer lui Bourdon acest loc pentru logodnicul tău ; în felul acesta va rămîne tot timpul în preajma ta. Da, înţeleg : este plăcut să nu te desparţi o clipă de persoana pe care o iubeşti.

Charlotte căzu în genunchi, sărutînd mîinile reginei, a cărei figură, de obicei atît de trufaşă, era în clipa aceea de o blîndeţe îngerească.

— Vai ! Cît sînteţi de bună ! zise ea. Vai ! Cît de mult vă mulţumesc ! Dumnezeu şi sfîntul Carol să-şi întindă mîinile asupra capului vostru !... Mulţumesc, mulţumesc... Cît de fericit are să fie !... Îngăduiţi-mi să-i dau această veste bună.

— Se află cumva aici ?

— Da, zise ea cu o uşoară mişcare din cap,; da, îi spusesem ieri că seniorul de Bourdon s-ar putea să fie numit guvernator la Vincennes şi toată noaptea s-a gîndit la ce i-am spus, astfel că azi-dimineaţă a alergat încoace spre a-mi vorbi despre acest plan.

— Şi unde este ?

— La uşă, în anticameră.

— Şi ai îndrăznit... ?

Ochii negri ai reginei scînteiară ; sărmana Charlotte, în genunchi, cu mîinile încrucişate, se aplecă pe spate.

— Vai ! Iertare ! Iertare ! murmură ea.

Isabela chibzui o clipă.

— Omul acesta va fi legat în mod sincer de interesele noastre ?

— După cîte mi-aţi făgăduit, doamnă, ar călca pentru dumneavoastră şi pe cărbuni aprinşi.

Regina zîmbi.

— Spune-i să intre, Charlotte ; vreau să-l văd.

— Aici ? întrebă biata fată trecînd de la spaimă la uimire.

— Aici ; vreau să-i vorbesc.

Charlotte îşi cuprinse capul între mîini, ca pentru a se asigura că nu visează ; apoi se ridică încet, o privi pe regină cu un aer mirat şi, la un ultim semn pe care-l făcu aceasta, ieşi din apartament.

Regina apropie perdelele patului, îşi trecu capul prin deschizătura lor, strînse stofa sub bărbie cu amîndouă mîinile, ştiind bine că frumuseţea ei nu avea să piardă nimic din nuanţa purpurie pe care culoarea lor roşie i-o arunca pe obraji.

Abia terminase cu aceste măsuri de prevedere, că Charlotte intră urmată de iubitul ei.

Era un tînăr frumos între douăzeci şi douăzeci şi doi de ani, cu fruntea lată şi descoperită, cu ochii albaştri şi vioi, cu părul castaniu şi cu un ten palid ; era îmbrăcat

cu o haină din postav verde strînsă pe corp şi deschisă la îndoitura braţului cu antebraţul, pentru a lăsa loc de trecere cămăşii ; nişte pantaloni de aceeaşi culoare scoteau în relief muşchii foarte pronunţaţi ai picioarelor ; un centiron din piele galbenă susţinea un pumnal de otel cu lama lată, care îşi datora luciul minerului mişcării obişnuite pe care o deprinsese stăpînul lui de a ţine mîna pe el, iar în cealaltă ţinea o pălărie de fetru de felul şepcilor noastre de vînătoare.

Se opri la doi paşi de uşă. Regina aruncă asupra lui o privire repede ; fără îndoială că ar fi prelungit cercetarea, dacă ar fi putut prevedea că avea în faţa ei pe unul din acei oameni cărora soarta le-a dat, în viaţa lor, o oră în timpul căreia aveau să schimbe faţa naţiunilor. Însă, după cum am spus, nimic din înfăţişarea lui nu anunţa acea soartă ciudată, astfel că deocamdată nu era decît un tînăr frumos, palid, sfios şi îndrăgostit.

— Numele dumitale ? întrebă regina.

— Perrinet Leclerc.

— Al cui fiu eşti ?

— Al magistratului municipal Leclerc, păstrătorul cheilor de la poarta Saint-Germain.

— Şi cu ce te ocupi ?

— Sînt vînzător de fier la Podul cel mic.

— Ţi-ai părăsi meseria pentru a intra în serviciul cavalerului de Bourdon ?

— Aş părăsi totul pentru a o vedea pe Charlotte.

— Şi n-ai să fii stingherit în slujba dumitale ?

— Din toate armele pe care le am la mînc, ca vînzător de fier, de la ghioagă pînă la pumnal, de la arbaletă pînă la lance, puţine sînt pe care să nu le mînuiesc tot atît de bine ca şi cel mai bun cavaler.

— Şi dacă voi obţine pentru tine acest loc, ai să-mi fii devotat, Leclerc ?

Tînărul îşi ridică ochii, fi aţinti în cei ai reginei, şi spuse cu hotărîre :

— Da, doamnă, în tot ceea ce se va potrivi cu ce-i datorez lui Dumnezeu şi monseniorului rege Carol.

Regina încruntă uşor din sprîncene..

— Bine, zise ea ; poţi să priveşti lucrul ca şi făcut.

Cei doi îndrăgostiţi schimbară între ei nişte privfri de o nespusă fericire.

In momentul acela un zgomot neobişnuit se auzi afară.

Charlotte şi Leclerc se repeziră la aceeaşi fereastră şi priviră în curte.

— Vai ! Dumnezeule ! strigă tînăra cu uimirea groazei.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă regîna.

— Vai, doamnă, curtea e plină de soldaţi care au dezarmat garnizoana ; seniorii de Giac şi de Graville sînt prizonieri.

— Nu cumva e vreo surpriză de-a burgundezilor ? zise regina.

— Nu, răspunse Leclerc, sînt armagnacii ; poartă crucea albă.

— Oh ! zise Charlotte, iată-l pe şeful lor ; este Dupuy. Are cu el doi căpitani ; întreabă de apartamentul reginei, căci văd că i-l arată cu degetul. Iată-i că vin ; intră, urcă.

— E nevoie să-i opresc ? zise Leclerc scoţindu-şi pe jumătate pumnalul din teacă.

— Nu, nu, răspunse grăbită regina. Tinere, ascunde-te în camera de alături ; s-ar putea să-mi fii de folos, dacă nu se va şti că te afli aici, pe cînd, în caz contrar, ai putea să mergi la pieire.

Charlotte îl împinse pe Leclerc într-un fel de cămăruţă întunecată ce se afla la căpătîiul patului Isabelei. Regina sări jos din pat, îmbrăcă o rochie lungă de brocart, garnisită cu blană şi se înfăşură în ea fără a avea vreme să-şi strîngă altfel talia decît ţinînd-o cu mîinile ; părul, după cum am spus, i se lăsa pe umeri şi îi cădea pînă sub brîu. În aceeaşi clipă, Dupuy, urmat de doi căpitani, ridică portiera şi, fără să-şi descopere capul, zise întorcîndu-se spre Isabela :

— Doamnă regină, sînteţi prizoniera mea.

Isabela scoase ún ţipăt din care se desprindea atît ură cît şi uimire ; simţind că nu o mai ţin picioarele, se lăsă să cadă pe pat, îl privi pe cel ce-i adresase cuvîntul în termeni atît de puţin respectuoşi, şi zise cu un rîs răutăcios :

— Eşti nebun, maestre Dupuy.

— Din păcate regele seniorul nostru şi-a pierdut mintile ; căci, dacă n-ar fi fost aşa, doamnă, de mult v-aş fi spus pentru prima oară ceea ce v-am spus adineaori.

— Pot să fiu prizonieră, dar sînt încă regină, şi chiar dacă n-aş fi regină, sînt totuşi femeie. Vorbeşte deci cu capul descoperit, maestre, cum ai vorbit stăpinului dumitale conetabilul, căci presupun că el te trimite.

— Nu vă înşelaţi ; vin din porunca sa, răspunse Dupuy scoţindu-şi capişonul [1], ca un om care ascultă mai mult de propria-i voinţă decît de porunca ce i se dă.

— Bine, răspunse regina ; dar, întrucît îl aştept pe rege, vom vedea care, dintre conetabil şi rege, este stăpinul acestor locuri.

— Regele nu va veni.

— Îţi spun că trebuie să vină.

— L-a întîlnit, la jumătatea drumului, pe cavalerul de Bourdon.

Regina tresări ; Dupuy băgă de seamă şi zîmbi.

— Şi ce-i cu asta ? zise regina.

— Această întîlnire i-a schimbat planurile şi fără îndoială că şi pe acelea ale cavalerului ; căci acesta se aştepta să se înapoieze singur la Paris şi, în momentul de faţă se înapoiază sub o pază bună ; credea să-şi regăsească apartamentul din palatul Saint-Paul, în vreme ce noi îi rezervam unul la Châtelet.

— Cavalerul la închisoare ! Şi pentru ce ?

Dupuy zîmbi.

— Trebuie s-o ştiţi mai bine decît mine, doamnă.

— Nădăjduiesc că viaţa nu-i este în primejdie.

— Châtelet se află destul de aproape de Place de la Grève[2].

— Nu vor îndrăzni să-l asasineze !

— Doamnă regină, zise Dupuy, privind-o cu nişte ochi semeţi şi plini de asprime, amintiţi-vă de monseniorul duce de Orleans : era primul în regat după seniorul nostru regele ; era însoţit de patru valeţi ce purtau torţe, doi scutieri ce purtau lance şi doi paji purtînd spadă, în

---

[1] În fr. *chaperon*. Vezi nota de la pag. 199.

[2] Piaţa unde aveau loc execuţiile. (N.T.).

ultima seară cînd a trecut pe strada Barbette înapoindu-se de la cina pe care aţi luat-o împreună. E mare distanţa între un senior atît de nobil şi un cavaler atît de neînsemnat. Şi cînd amîndoi au făptuit aceeaşi crimă, pentru ce n-ar suferi amîndoi aceeaşi pedeapsă ?

Regina se ridică avînd întipărită pe faţă cea mai puternică mînie ; sîngele i se urcă atît de repede în obraji, încît ai fi crezut că are să-i ţîşnească prin toate vinele. Întinse mîna spre uşă, făcu un pas şi, cu un glas răguşit, rosti un singur cuvînt :

— Ieşi !

Dupuy, intimidat, făcu un pas înapoi.

— Bine, doamnă, răspunse el ; însă înainte de a ieşi, trebuie să adaug un lucru : anume că voinţa expresă a regelui şi a monseniorului conetabil este să plecaţi fără zăbavă spre oraşul Tours.

— Desigur că în tovărăşia dumitale ?

— Da, doamnă.

— Aşadar pe dumneata te-au ales să-mi fii temnicer ? Sarcina e onorabilă şi ţi se potriveşte de minune.

— Este ceva într-un stat, doamnă, să fii însărcinat să tragi zăvoarele în urma unei regine a Franţei.

— Crezi, urmă Isabela, că l-ar înnobila pe călău dacă mi-ar tăia capul ?

Şi se întoarse, ca şi cînd ar fi vorbit destul şi nu voia să mai răspundă.

Dupuy scrîşni din dinţi.

— Cînd veţi fi gata, doamnă ?

— Am să te anunţ.

— Gîndiţi-vă, doamnă, că timpul ne zoreşte.

— Gîndeşte-te, maestre, că sînt regină şi că ţi-am spus să ieşi.

Dupuy murmură cîteva cuvinte ; dar, cum fiecare cunoştea marea putere pe care regina Isabela o mai păstra faţă de bătrînul monarh, se temu ca nu cumva să-şi reia, atîta timp cît se afla la o depărtare aşa de mică de el, acea putere care nu-i scăpase decît de cîteva clipe. Aşa-

dar se înclină cu mai mult respect decît arătase pînă atunci şi ieşi, după cum îi poruncise regina.

Abia se coborîse portiera în urma lui şi a celor doi oameni ce-l însoţeau, că regina mai mult căzu decît se aşeză într-un fotoliu ; suspinele Charlottei izbucniră, iar Perrinet Leclerc se repezi afară din cămăruţă.

Era şi mai palid ca de obicei ; dar se vedea că mai mult de mînie decît de teamă.

— E nevoie să-l ucid pe omul acela ? o întrebă el pe regină, cu dinţii strînşi şi cu mîna pe pumnal.

Regina zimbi cu amărăciune. Charlotte se aruncă plîngînd la picioarele ei.

Nenorocirea ce o lovise pe regină îi atinsese şi pe cei doi tineri.

— Să-l ucizi ! zise regina. Crezi, tinere, că pentru asta aş avea nevoie de braţul şi de pumnalul tău ?... Să-l ucizi !... la ce bun ?... Priveşte curtea plină de soldaţi... Să-l ucizi !... Şi asta l-ar salva pe Bourdon ?

Charlotte plînse şi mai tare ; la durerea pentru necazurile stăpînei sale, se adăuga o durere personală nu mai puţin vie. Regina pierdea fericirea dragostei, Charlotte pierdea speranţa : Charlotte era cea mai de plîns.

Regina urmă :

— Plîngi, Charlotte... plîngi !... şi cel pe care-l iubeşti îţi rămîne !... căci voi nu veţi fi despărţiţi decît de o lipsă vremelnică !... Plîngi ! Şi cu toate astea aş schimba soarta mea de regină cu a ta... Plîngi ! Dar nu ştii oare că eu, care nu pot să plîng, îl iubeam pe Bourdon aşa cum îl iubeşti tu pe acest tînăr ! Ei bine, îl vor ucide, vezi tu ; căci ei nu iartă... Pe cel pe care îl iubesc aşa cum îl iubeşti tu pe al tău, îl vor ucide şi nu voi putea face nimic spre a împiedica acest asasinat, şi nu voi şti în ce clipă îi vor înfige fierul în piept, iar toate minutele vieţii mele vor fi pentru mine cele ale morţii sale şi îmi voi spune în fiecare clipă : „În momentul de faţă poate mă cheamă, îmi rosteşte numele, se zbate în sînge şi se zvîrcoleşte în agonie, iar eu, eu sînt aici, nu pot face nimic, şi cu toate astea sînt regină, regina Franţei !..." Blestem ! Şi nu pot plînge, nu pot plînge !...

Regina îşi frîngea mîinile şi îşi lovea faţa ; cei doi copii plîngeau, nu de durerea lor, ci de a reginei.

— Vai ! Ce-am putea face ? zicea Charlotte.

— Porunciți, zicea Leclerc.

— Nimic, nimic... Ah ! Întreg iadul se află în acest cuvint. Să fii gata să-ți dai sîngele, viața, pentru cel pe care-l iubești, și să nu poți nimic !... Ah ! dacă i-aș avea în mînă pe oamenii aceia care în două rînduri au simțit o plăcere din a-mi chinui inima !... Dar nimic împotriva lor, nimic pentru el ! Am fost puternică totuși : într-un moment de nebunie a regelui, l-aș fi putut face să semneze moartea conetabilului, și n-am făcut-o. Ah, nesăbuită ce-am fost ! Ar fi trebuit s-o fac... Acum Armagnac s-ar fi aflat într-o temniță, în fața morții, cum se află el acum !... atît de frumos, atît de tînăr ! el care nu le-a făcut niciodată nimic !... Ah ! Îl vor ucide cum l-au ucis pe Ludovic de Orleans, care nici el nu le făcuse nimic... Și regele... regele, care vede toate aceste omoruri, care merge printr-o băltoacă de sînge și care, atunci cînd alunecă, se sprijină pe niște ucigași !... Regele nebun ! Regele imbecil !... Vai ! Dumnezeule, Dumnezeule, fie-ți milă de mine !... Scapă-mă ! Răzbună-mă !...

— Îndurare ! zicea Charlotte.

— Blestem ! zicea Leclerc.

— Eu, să plec !... Vor să plec ! Cred ei că voi pleca !... Nu, nu... Să plec fără a ști ce s-a întîmplat cu el !... Mă vor smulge de aici bucată cu bucată ! Vom vedea dacă îndrăznesc să pună mîna pe regina lor. Mă voi agăța de mobilele astea cu mîinile, cu dinții... Ah ! Va trebui să spună ce s-a întîmplat cu el, sau mai degrabă mă voi duce, cînd se va întuneca de-a binelea, mă voi duce chiar eu la închisoare... — Luă un sipet și-l deschise —. Am aur, priviți !... aur pentru răscumpărarea unui om, cu trup și suflet ; și, dacă nu voi avea de ajuns, iată bijuterii, perle, să cumperi un regat întreg ! ei bine, voi da totul, totul temnicerului, și îi voi spune : „Înapoiază-mi-l viu !... înapoiază-mi-l fără să i se atingă un fir de păr ; și toate astea, vezi, aur, perle, diamante, toate astea sînt pentru dumneata ; pentru dumneata, căruia îi mai rămîn încă datoare, căruia îi voi mai dărui altele".

— Doamnă regină, zise Leclerc, vreți să mă duc la Paris ?... Am prieteni, îi voi aduna : vom ataca Châtelet.

— Da, da, zise cu amărăciune regina, şi îi vei grăbi moartea, nu-i aşa ?... Şi dacă veţi reuşi să pătrundeţi în închisoare, veţi găsi, intrînd în celulă, un cadavru cald încă şi sîngerînd ; căci îi trebuie mai puţin timp unui singur pumnal să ajungă pînă la inimă decît le trebuie tuturor prietenilor voştri pentru a sfărîma zece porţi, zece porţi de fier !... Nu, nimic cu forţa, căci l-am ucide... Du-te, pleacă, petrece noaptea în faţa închisorii Châtelet ; dacă îl vor transporta viu la o altă închisoare, urmăreşte-l pînă la poartă ; dacă îl vor asasina, însoţeşte-i corpul pînă la mormînt şi, ori într-un caz ori în altul, întoarce-te să-mi spui, pentru ca, viu sau mort, să ştiu unde se află.

Leclerc făcu o mişcare spre a ieşi ; regina îl opri.

— Pe aici, zise ea ducînd degetul la gură.

Deschise din nou uşa cămăruţei şi apăsă pe un arc ; lambriurile cedară şi apărură treptele unei scări practicate în zid.

— Urmează-mă, Leclerc, spuse regina.

Şi trufaşa Isabela, devenind din nou femeie şi tremurînd toată, îl luă de mînă pe umilul vînzător de fier care, la ora aceea, era speranţa ei ; îl conduse, mergînd ea înainte, ferindu-l de colţurile zidului, pipăind pămîntul cu piciorul, prin coridorul strîmt şi întunecos prin care pătrunseseră. După cîteva cotituri, Leclerc zări lumina zilei printre crăpăturile unei uşi ; regina o deschise : dădea într-o grădină izolată la capătul căreia se găsea un zid. Îl urmări cu privirile pe tînăr care se urcă pe zid, îi făcu cu mîna un ultim semn de speranţă şi de respect şi dispăru în şanţ.

Nedumerirea era atît de mare încît nimeni nu-l văzu.

În vreme ce regina se întoarce în apartamentul ei, să-l urmărim pe Leclerc, care străbătînd cîmpia ajunge la Bastilia, coboară fără a se opri strada Sfîntul Anton, trece prin Place de la Grève, aruncă o privire îngrijorată asupra spînzurătorii care îşi întinde braţul descărnat înspre partea apei, se opreşte o clipă, spre a răsufla, pe podul Notre-Dame, trece pe la colţul clădirii Mare-lui-Abator şi, băgînd de seamă că de acolo nimeni nu poate intra la Châtelet şi nici ieşi fără ca el să vadă, se

alătură unui grup de burghezi care vorbeau despre arestarea cavalerului.

— Te asigur, jupîn Bourdichon, zicea o femeie bătrînă unui burghez pe care îl oprise ţinîndu-l de nasturele hainei, spre a-l sili să-i dea o atenţie mai mare, te asigur că şi-a revenit : ştiu asta de la Clochette, fiica temnicerului de la Châtelet ; zice că nu are decît o vînătaie la ceafă, nimic altceva.

— Nu zic ba, mătuşă Jehanne, răspunse burghezul ; dar asta nu mă lămureşte pentru ce a fost arestat.

— O, dar e foarte uşor de ghicit ; se înţelesese cu englezii şi burgundezii să predea Parisul, să treacă totul prin foc şi sabie, să pună să se bată monedă din vasele bisericilor... Ceva mai mult, se spune că era îndemnat la astea de către regina Isabela, care nu poate să-i sufere pe parizieni de cînd cu asasinatul ducelui de Orleans, încît zice că nu va fi mulţumită decît atunci cînd va pune să fie rasă de pe faţa pămîntului strada Barbette şi să fie arsă casa cu chipul Sfintei Fecioare.

— Faceţi loc ! Faceţi loc ! zise un măcelar, iată că vine călăul.

Un om îmbrăcat în roşu trecu prin mijlocul mulţimii, care se dădu la o parte... La apropierea sa, poarta închisorii se deschise singură, ca şi cînd l-ar fi recunoscut, şi se închise în urma lui.

Toate privirile îl urmăriră. După o clipă de tăcere, convorbirea întreruptă îşi reluă cursul.

— Ah ! lasă că e bine, zise femeia dînd drumul hainei lui Bourdichon, o cunosc pe fiica temnicerului ; poate că voi avea prilejul să văd cum este supus la cazne.

Şi începu să alerge spre Châtelet, pe cît de repede îi îngăduiau vîrsta şi picioarele care nu erau amîndouă chiar de aceeaşi lungime.

Bătu la poartă ; o ferestruică se deschise ; o tînără blondă scoase capul rotund şi plin de voioşie. Avu loc un schimb de cuvinte, însă, după cît se părea, acesta nu avu rezultatul pe care-l spera mătuşa Jehanne, căci poarta rămase închisă ; numai că fata, trecîndu-şi braţul prin deschizătura zăbrelită, arătă cu mîna ferestruica celulei, şi dispăru. Bătrîna făcu semn grupului să se apropie ;

cîteva persoane se apropiară ; ea se aşeză în genunchi în faţa ferestruicii şi spuse celor ce o înconjurau :

— Veniţi pe-aici, copii ; asta este lucarna închisorii ; nu-l vom vedea, dar îl vom auzi ţipînd : tot e mai bine ceva decît nimic.

Toţi se îngrămădiră în grabă lîngă deschizătură, care se putea asemui cu o ieşire a iadului ; căci nici zece minute nu se scurseseră, că se şi auzi zornăit de lanţuri, în el un cleşte de fier... Acum suflă în foc.

— Ah ! văd cuptorul, zicea femeia. Iată, călăul vîră în el un cleşte de fier... Acum suflă în foc.

La fiecare aspirare a foalelor, cuptorul scotea o flacără atît de vie, încît s-ar fi zis că e un fulger subpămîntean.

— Iată-l că ia cleştele ; e atît de roşu încît virful îi pîrleşte degetele... Se duce în fundul celulei ; nu-i mai văd decît picioarele... Sst ! tăcere : acum o să auzim...

Răsună un ţipăt sfîşietor... Toate capetele se apropiară de ferestruică.

— Acum îl interoghează judecătorul, urmă *ciceronele* femelă care, în calitatea ei de cea dintîi venită, îşi vîrîse în întregime capul printre cele două bare de fier ale ferestruicii ; — nu răspunde... Răspunde odată, tîlharule ; răspunde odată, ucigaşule : mărturiseşte-ţi crimele !

— Tăcere ! ziseră mai multe glasuri.

Femeia îşi scoase capul afară ; dar se prînse cu fiecare mînă de cîte o gratie spre a fi sigură că nu-şi va pierde locul cînd ar fi vorbit ; apoi spuse cu convingerea unei cunoscătoare :

— Să ştiţi că dacă nu va mărturisi nimic, nu vor putea să-l spînzure.

Un al doilea ţipăt îi readuse capul la deschizătură.

— S-a schimbat ceva, zise ea, căci văd cleştele pe jos lîngă cuptor... — Ei bine, s-a plictisit cumva călăul !

Se auziră nişte lovituri de ciocan.

— Nu, nu, urmă femeia bucuroasă, se pregăteşte să-i pună penele.

Penele erau nişte scînduri care se legau cu frînghii în jurul picioarelor osînditului, între care se vîra apoi o pană lată de fier pe care se lovea pînă cînd apropiindu-se, scîndurile turteau carnea şi zdrobeau oasele.

Cavalerul se pare că nu mărturisea nimic, căci loviturile de ciocan se succedau cu o forță și o repeziciune crescinde. Călăul părea minios.

Trecuse cîtva timp de cînd nu se mai auzeau țipete ; urmaseră doar cîteva gemete slabe, apoi și acestea se stinseră la rîndul lor. Zgomotul ciocanului încetă deodată.

Mătușa Jehanne se ridică numaidecît.

— S-a terminat pentru astăzi, zise ea scuturînd țărîna ce i se prinsese de genunchi și potrivindu-și scufia ; a leșinat fără să spună nimic.

Și plecă, fiind convinsă că o așteptare mai lungă nu ar avea nici un rost.

Cunoașterea temeinică pe care părea s-o aibă despre felul in care se petreceau de obicei lucrurile atrase în urma ei pe toți martorii acestei scene, în afară de un tînăr care rămase în picioare rezemat de zid ; era Perrinet Leclerc.

O clipă mai tîrziu, după cum prevăzuse mătușa Jehanne, călăul ieși.

Către seară, un preot intră în închisoare.

Cînd noaptea se lăsase de-a binelea, se postară cîteva sentinele afară, iar una din ele îl sili pe Leclerc să se depărteze ; acesta se așeză pe o bornă, la capătul podului Morarilor.

Trecură două ore ; deși noaptea era întunecoasă, ochii atît de mult i se obișnuiseră, încît deosebea pe zidurile cenușii locul negru unde se afla poarta închisorii Châtelet. Nu rostise o vorbă, nu-și luase mîna de pe pumnal și nu se gîndise nici să bea, nici să mănînce.

Bătu ora unsprezece.

Ultima bătaie încă mai vibra, cînd poarta închisorii se deschise : doi soldați, ținînd spada într-o mînă și o făclie în cealaltă, apărură în prag ; apoi veniră patru oameni purtînd o povară și urmați de un ins a cărui figură era ascunsă sub un capișon roșu : se apropiară în tăcere de podul Morarilor.

Cînd ajunseră în dreptul lui Perrinet, acesta văzu că obiectul pe care îl purtau oamenii era un sac larg de piele. Ascultă : un geamăt ajunse pînă la el ; nu mai era nici o îndoială.

Într-o clipită pumnalul se afla afară din teacă, doi purtători la pămînt, iar sacul sfîşiat în toată lungimea lui. Din el ieşi un om.

— Salvaţi-vă, cavalere ! zise Leclerc.

Şi, folosindu-se de uluirea pe care atacul său o pricinuise trupei puţin numeroase, spre a se pune cît mai repede la adăpost de urmărire, se lăsă să alunece de-a lungul taluzului riului, unde dispăru din faţa tuturor.

Cel căruia încercase, cu un curaj nemaipomenit, să-i redea libertatea, încercă să fugă ; se ridică în picioare ; însă gambele ale căror oase zdrobite nu le puteau susţine, se îndoiră şi el recăzu leşinat scoţînd un ţipăt de durere şi de deznădejde.

Omul cu capişonul roşu făcu un semn ; cei doi purtători care nu erau răniţi îl luară pe prizonier pe umeri, şeful se opri şi zise :

— Bine, aruncaţi-l aici.

Porunca fu îndeplinită numaidecît ; un obiect fără formă se învîrti o clipă între spaţiul dintre pod şi riu şi zgomotul unui corp greu răsună în apă.

Tocmai atunci, o barcă ocupată de doi oameni înaintă spre locul unde dispăruse corpul şi urmă un timp firul apei. Cîteva secunde mai tîrziu, în vreme ce unul din ei vîslea, celălalt prinse cu un cîrlig un obiect care apăru la suprafaţa apei şi se pregătea să-l depună în barcă ; atunci însă omul cu capişon roşu urcă pe parapetul podului şi, de acolo, cu un glas puternic, rosti aceste cuvinte sacramentale :

— *Lăsaţi să treacă justiţia regelui !*

Marinarul tresări şi, cu toate rugăminţile tovarăşului său, aruncă în apă corpul cavalerului de Bourdon.

XVIII

Trecuseră aproape şase luni de la scena pe care am încercat să o descriem în capitolul precedent ; noaptea se lăsa peste marea cetate şi, din înălţimea porţii Saint-Germain, se vedeau dispărînd în ceaţă şi rînd pe rînd, după cum erau mai mult sau mai puţin depărtate, clo-

potnițele și turnurile de care era împînzit Parisul anului 1417. Mai întîi ornamentele piramidale ascuțite de la Temple și Saint-Martin se afundară, spre nord, în umbra care alerga repede și deasă ca o maree ; în curînd atinse și învălui vîrfurile ascuțite și dantelate de la Saint-Gilles și Saint-Luc care, din depărtare, păreau, în mijlocul amurgului, doi uriași gata de luptă ; ajunse la Saint-Jacques-la-Boucherie, care nu mai apăru în înserare decît datorită unei linii verticale mai întunecate, apoi se alătură piclei ce se ridica din Sena și pe care un vînt aducător de ploaie o ridica în vîrtejuri ; privirile putură deosebi încă o clipă, printr-un văl de aburi, vechiul Luvru și colonada sa de turnuri, biserica arhiepiscopală Notre-Dame și turnul clopotniță de la Sainte-Chapelle ; apoi, întocmai ca un cal de curse, umbra se repezi spre Universitate. învălui mănăstirea Sainte-Geneviève. ajunse la Sorbona, se învolbură peste acoperișurile caselor, coborî pe străzi, trecu dincolo de ziduri, se răspîndi în cîmpie, porni să șteargă la orizont linia roșcată pe care o lăsase soarele, ca un ultim rămas bun adresat pămîntului și pe care, cu cîteva minute mai înainte, se deosebea încă silueta neagră a celor trei clopotnițe ale mănăstirii Saint-Germain-des-Prés.

În acest timp, pe linia zidurilor de apărare care strînge ca într-o curea uriașul adormit, se zăresc, din sută în sută de pași, gărzile însărcinate să vegheze la siguranța lui ; zgomotul măsurat și monoton al mersului lor seamănă, dacă putem folosi comparația, cu bătaia pulsului care anunță că viața nu s-a stins, deși îmbracă pentru o clipă aparența morții ; din cînd în cînd, strigătul *Santinele, vegheați !* pleacă dintr-un punct și, întocmai ca un ecou, străbate din jalon în jalon întreagă această linie circulară, pentru a veni să se stingă la locul de unde a plecat.

Sub umbra proiectată de poarta Saint-Germain, a cărei înălțime se ridică deasupra zidurilor, una din santinele se mișcă mai tristă și mai tăcută decît celelalte. După îmbrăcămintea jumătate militară, jumătate burgheză, e ușor de ghicit că, deși deocamdată cel ce o poartă îndeplinește funcțiile unui soldat, aparține acelei bresle de meseriași care, din ordinul conetabilului d'Armagnac,

a dat cinci sute de oameni pentru paza oraşului ; din cînd în cînd se opreşte, se sprijină pe sulița cu care este înarmat, aţinteşte o privire vagă asupra unui punct din spaţiu, apoi, cu un oftat, reia mersul mărginit al unei santinele de noapte.

Deodată atenţia îi fu atrasă de glasul unui om care, de pe drumul care mărginea şanţurile exterioare, cerea să i se deschidă poarta Saint-Germain ; insul întîrziat părea să se bizuie pe bunăvoinţa păzitorului, care singur putea, după ora nouă seara, să îngăduie intrarea, şi aceasta pe răspunderea lui personală. E de crezut că nu se înşelase asupra înrîuririi pe care considera că o are ; căci tînăra santinelă abia îi auzi glasul, că şi cobori taluzul pe care zidul îl forma în interior şi se duse să bată la o ferestruică în spatele căreia se vedea lumina unei lămpi, strigînd destul de tare spre a fi auzit dinăuntru :

— Tată, scoală-te repede şi du-te să deschizi poarta maestrului Juvénal des Ursins.

Lampa dădu de veste, prin mişcările ei, că vorbele fuseseră auzite ; un bătrîn ieşi din casă, cu un felinar într-o mînă şi o legătură de chei în cealaltă şi porni, însoţit de tînărul care îl strigase, pe sub bolta formată de poarta masivă.

Totuşi, înainte de a vîrî cheia în broască şi ca şi cînd asigurarea dată de fiul său nu era de ajuns, bătrînul se adresă omului pe care îl auzea mergînd, tropăind din picioare, de partea cealaltă a gardului de fier.

— Cine eşti ? întrebă el.

— Deschide, jupin Leclerc, sînt Jean Juvénal des Ursins, consilier în parlamentul seniorului nostru regele. Am întîrziat la stareţul mănăstirii Saint-Germain-des-Prés şi, cum sîntem vechi cunoştinţe, m-am bizuit pe dumneata.

— Da, da, murmură Leclerc, atît de vechi cunoştinţe cum pot să fie un bătrîn şi un copil. Tatăl dumitale, tinere, putea să vorbească astfel, căci ne-am născut amîndoi în oraşul Troyes, în 1340, iar o cunoştinţă de şaizeci şi opt de ani merită mai mult decît a noastră de acum titlul pe care mi-l dai.

Rostind aceste cuvinte, păzitorul răsucea de două ori cheia în broască, înţepenea într-o poziţie verticală bara

de fier orizontală care închidea poarta şi, cu amîndouă mîinile, împingînd pe unul şi trăgînd de celălalt, întredeschidea canaturile greoaie, printre care trecu de îndată un tînăr între douăzeci şi şase şi douăzeci şi opt de ani.

— Mulţumesc, jupîn Leclerc, zise acesta bătîndu-l pe umăr pe bătrîn cu un gest de dragoste şi respect ; mulţumesc, şi bizuie-te pe mine la nevoie, aşa cum m-am bizuit şi eu pe dumneata.

— Maestre Juvénal, spuse tînăra santinelă, pot să cer şi partea mea din această făgăduială, aşa cum am avut partea mea în serviciul pe care vi l-a făcut tatăl meu ? Căci, fără mine, care 1-am anunţat, aţi fi fost în primejdie să petreceţi noaptea de partea cealaltă a zidurilor.

— A, tu eşti, Perrinet ! Şi ce faci în îmbrăcămintea asta la o oră atit de tîrzie din noapte ?

— Fac de pază din ordinul domnului conetabil şi, cum eram liber să-mi aleg orice post, am venit să iau masa cu bătrînul meu tată...

— Şi a fost binevenit, adăugă bătrînul ; căci este un băiat de treabă care se teme de Dumnezeu, îl respectă pe rege şi îşi iubeşte părinţii.

Bătrînul Leclerc îi întinse fiului o mînă zbîrcită şi tremurîndă. Acesta i-o strînse cu căldură ; Juvénal o luă pe cealaltă.

— Îţi mulţumesc pentru a doua oară, bătrînul meu prieten ; nu mai sta mult afară ; nădăjduiesc că nu va veni un al doilea nepoftit să-ţi pună bunăvoinţa la încercare.

— Şi bine va face, maestre Ursins ; căci, chiar dacă ar fi seniorul nostru delfinul Carol, pe care să-l aibă Dumnezeu în pază, cred că nu aş face pentru el ce am făcut pentru dumneata. E o mare răspundere, în vremurile astea tulburi, să ai în pază cheile unui oraş. Astfel că, atunci cînd veghez, ele nu mă părăsesc de la brîu, iar cînd dorm, le pun sub căpătîi.

După ce îşi lăudase această dovadă de vigilenţă, bătrînul strînse încă o dată cele două mîini pe care le ţinea, ridică felinarul pe care îl pusese jos şi plecă spre locuinţa lui, lăsîndu-i singuri pe cei doi tineri.

— Ce voiai să-mi ceri, Perrinet ? reluă Juvénal sprijinindu-se de braţul tînărului vînzător de fier pe care l-am introdus în scenă în capitolul precedent şi pe care îl regăsim aici.

— Noutăţi, maestre... Dumneavoastră care sînteţi raportor al statului şi consilier, trebuie să ştiţi tot ce se petrece, iar eu sînt foarte îngrijorat ; se zice că s-au întîmplat lucruri mari prin partea oraşului Tours, unde se află regina.

— Într-adevăr, zise Juvénal, ai nimerit cum nu se poate mai bine să mi te adresezi mie, şi am să-ţi dau veşti dintre cele mai proaspete.

— Să ne urcăm, dacă vreţi, pe meterez : conetabilul îşi va face probabil rondul de noapte şi, dacă nu m-ar găsi la post, bătrînul meu tată ar putea să-şi piardă slujba, iar eu aş putea să mă aleg cu cîteva lovituri de curea pe spate.

Juvénal se sprijini cu familiaritate de braţul lui Perrinet şi amîndoi apărură pe platforma părăsită cîtva timp.

— Iată cum s-au petrecut lucrurile, urmă Juvénal.

Auditorul lui părea să-i acorde cea mai mare atenţie.

— Ştii că regina se afla prizonieră la Tours, sub paza lui Dupuy, cel mai bănuitor şi cel mai puţin îndatoritor dintre temniceri. Totuşi, cu toată vigilenţa lui, regina găsise mijlocul să-i scrie ducelui de Burgundia şi să-i ceară ajutor. Acesta înţelese destul de repede cît de puternică aliată i-ar fi Isabela de Bavaria, deoarece, în ochii mulţora, răzvrătirea lui împotriva regelui ar deveni de aci încolo o ocrotire cavalerească acordată unei femei.

„Întrucît Doamna [1] şi ducesa de Bavaria nu erau supravegheate cu atîta străşnicie ca regina, aceasta din urmă, prin intermediul lor, avea mereu veşti de la duce şi, atunci cînd auzi că acesta asedia oraşul Corbeil iar oamenii săi pătrunseseră pînă la Chartres, nu-şi pierdu nădejdea că va fi salvată.

„Drept urmare, se prefăcu să arate o evlavie adîncă faţă de mănăstirea Marmoutiers şi o îndemnă pe Doamna să-l roage pe Dupuy să le îngăduie prinţeselor şi în-

[1] Titlu dat prinţesei din familia regală a Franţei. (N.T.).

soţitoarelor lor să meargă la liturghie. Dupuy, oricît de grosolan era, nu îndrăzni să-i refuze fiicei regelui o favoare care nu-i păru să aibă urmări. Regina îşi obişnui pe nesimţite temnicerul să o vadă ducîndu-se să se roage la mănăstirea Marmoutiers. Păru că nu mai bagă în seamă obrăznicia acelui om : îi vorbea cu multă blîndeţe. Dupuy, mulţumit că vede cedînd în faţa voinţei lui trufia unei regine, începu să se mai îmblînzească. Ingădui ca ea să meargă la mănăstire de cîte ori voia, luînd măsura de prevedere de a o însoţi totdeauna şi de a înşira din loc în loc pe drum grupe de soldaţi, cu toate că i se părea de prisos o pază atît de straşnică, aflîndu-se la cincizeci de leghe [1] de inamic.

„Insă regina băgă de seamă că paznicii ei, convinşi de zădărnicia atîtor supravegheri, îşi făceau serviciul mai mult în silă şi că, dacă ar fi fost atacaţi pe neaşteptate, s-ar fi terminat repede cu ei. De atunci îşi făuri planul să fie răpită, la Marmoutiers, de către ducele de Burgundia : îi comunică deci, prin unul din slujitorii săi, toate aceste amănunte. Ducele rămase mulţumit, iar regina, printr-un nou mesaj, îi anunţă ziua în care avea să se ducă la mănăstire.

„Acţiunea era primejdioasă ; trebuia să străbată cincizeci de leghe de drum fără a fi descoperit. Dacă ducele de Burgundia încerca această lovitură cu oameni puţini, Dupuy avea destui soldaţi ca să-i reziste ; dacă pornea cu o trupă numeroasă, părea cu neputinţă ca Dupuy să nu fie înştiinţat, şi atunci putea să o ridice pe regină şi să o trimită în provincia Maine, Berry sau Anjou. Ducele de Burgundia nu se descurajă. Înţelegea prea bine că singurul mijloc de a-şi susţine partida era să fie ocrotit de numele Isabelei şi luă nişte măsuri atît de chibzuite, încît ajunse la ţintă fără a fi descoperit, şi iată cum...

Perrinet Leclerc păru să-l asculte cu şi mai mare atenţie.

— Alese din armata sa zece mii de călăreţi, dintre oamenii cei mai viteji şi caii cei mai rezistenţi ; porunci să fie hrăniţi din belşug şi unii şi alţii, iar în noaptea celei de-a opta zi de asediu a oraşului Corbeil, porni în fruntea lor

[1] Circa 200 kilometri. (N.T.).

și o luă pe drumul spre Tours. Mărșăluiră toată noaptea într-o adîncă tăcere și nu se opriră decît cu o oră înainte de ivirea zorilor pentru a le da demincare cailor ; apoi porniră să mărșăluiască cincisprezece ore în șir, însă cu mai multă iuțeală decît în timpul nopții. La sfîrșitul zilei, se opriră din nou : nu se mai aflau decît la șase leghe de Tours. Această armată pricinuise uimire prin toate locurile pe unde trecuse ; toți erau surprinși de tăcerea și de viteza lor ; dar, în dimineața următoare, întrucît ducele de Burgundia se temea, cu toate măsurile ce luase, ca nu cumva paznicii reginei să fie înștiințați, sosi către orele opt dimineața la mănăstirea Marmoutiers, înconjură biserica și porunci seniorului Hector de Saveuse să pătrundă înăuntru cu șaizeci de oameni. Cînd Dupuy zări această trupă, pe care o recunoscu drept burgundeză, după crucea roșie pe care o purta, porunci reginei să-l urmeze, voind să o scoată printr-o portiță lăturalnică unde o aștepta trăsura ; dar ea refuză categoric. Dupuy făcu atunci un semn celorlalți doi paznici, care încercară să o ridice cu forța ; dar ea se agăță de gratiile stranei lîngă care îngenunchease, trecîndu-și brațul printre bare și jurîndu-se pe Cristos, că mai degrabă s-ar lăsa ucisă decît să fie smulsă de-acolo. Doamnele și prințesele ce o însoțeau alergau încoace și încolo, rugîndu-se și strigînd după ajutor, astfel încît seniorul de Saveuse, văzînd că nu mai putea să stea în cumpănă, făcu semnul crucii pentru ca Dumnezeu, în locașul căruia se afla, să-i ierte fapta, apoi trase spada și oamenii săi făcură la fel.

„Văzînd acestea, Laurent Dupuy își dădu seama că totul era pierdut pentru el ; fugi prin portiță, se azvîrli pe un cal și intră în goana mare în orașul Tours, unde dădu alarma și se pregăti numaidecît de apărare.

„De îndată ce dispăru, seniorul de Saveuse se îndreptă spre regină și o salută cu respect în numele ducelui de Burgundia.

„— Unde se află acum ? întrebă ea.

„— În fața portalului bisericii, unde vă așteaptă.

„Regina și prințesele se îndreptară atunci spre poarta de intrare, în mijlocul unei mulțimi de oameni care strigau :

„— Trăiască regina şi monseniorul delfin !

„Ducele de Burgundia, zărind-o, descălecă şi puse un genunchi pe pămînt.

„— Prea scumpul meu văr, îi zise ea apropiindu-se cu graţie şi ridicindu-l, trebuie să te iubesc mai mult decît pe oricare alt om din regat. Ai lăsat totul pentru a veni la chemarea mea şi m-ai eliberat din închisoare. Fii încredinţat că niciodată nu voi uita acest lucru. Văd bine că ai ţinut totdeauna la monseniorul rege, la familia sa, la regat şi la treburile publice.

„Şi zicînd acestea, îi dădu mîna să i-o sărute.

„Ducele îi răspunse cîteva cuvinte de respect, de devotament, lăsă lîngă ea pe seniorul de Saveuse şi o mie de călăreţi şi, cu restul armatei, se îndreptă în grabă spre Tours, mai înainte ca acest oraş să-şi revină din uimire. Nu i se opuse nici o rezistenţă şi, pe cînd cea mai mare parte din oamenii săi se strecurau prin locurile cele mai joase, ducele îşi făcu intrarea pe porţile pe care soldaţii lui Dupuy le părăsiseră. Nenorocitul acela făcu el însuşi parte din numărul prizonierilor şi sluji de exemplu urmaşilor, că nu trebuie niciodată să fii lipsit de respect faţă de capetele încoronate, în orice situaţie grea s-ar găsi.

— Ce i s-a întîmplat ? întrebă Perrinet.

— A fost spînzurat la amiază, răspunse Juvénal.

— Şi regina ?

— S-a înapoiat la Chartres, apoi a plecat spre Troyes în Champagne, unde îşi ţine curtea. Statele generale din Chartres, care sînt compuse din oamenii ei, au declarat-o regentă, astfel că a pus să i se facă un sigiliu pe care se află, pe o parte armoariile împărţite în patru părţi egale ale Franţei şi Bavariei şi pe cealaltă, portretul ei cu aceste cuvinte : *Isabela, prin graţia lui Dumnezeu, regină regentă a Franţei.*

Aceste amănunte politice păreau să-l intereseze foarte puţin pe Perrinet Leclerc, pe cînd dimpotrivă părea să dorească a cunoaşte altele, pe care şovăia să le ceară ; în sfîrşit, după o clipă de tăcere şi cînd văzu că Juvénal se pregătea să-şi ia rămas bun de la el, îl întrebă, pe un ton pe care încercă să-l facă pe cît se poate mai nepăsător :

— Şi nu s-a întîmplat nici un accident doamnelor ce o însoţeau pe regină ?

— Nici unul, răspunse Juvénal.

Perrinet răsuflă uşurat.

— În ce loc al oraşului îşi ţine regina curtea ?

— La castel.

— O ultimă întrebare, maestre. Dumneavoastră care sînteţi un om învăţat, care cunoaşteţi latina, greaca şi geografia, spuneţi-mi, vă rog, spre ce parte a orizontului trebuie să mă întorc pentru a privi oraşul Troyes ?

Juvénal se orientă un moment ; apoi, apucînd cu mîna stîngă capul lui Perrinet, i-l întoarse spre un punct din spaţiu pe care i-l arăta în acelaşi timp cu mîna dreaptă.

— Iată, îi zise el, priveşte printre cele două clopotniţe de la Saint-Yves şi de la Sorbona, puţin la stînga lunii ce se înalţă deasupra acelei clopotniţe : vezi o stea mai strălucitoare decît celelalte ?

Perrinet făcu semn că o vedea.

— Se numeşte Mercur. Ei bine, trăgînd din locul unde îţi apare suspendată o linie verticală pînă la pămînt, această linie, văzută de aici, ar împărţi în două oraşul de a cărui poziţie mă întrebi.

Perrinet nu puse nici o întrebare asupra ceea ce i se părea mai puţin lămurit în demonstraţia astronomico-geometrică a tînărului raportor al statului şi nu reţinu decît că, privind puţin la stînga clopotniţei de la Sorbona, ochii i-ar fi îndreptaţi spre locul de pe pămînt unde respira Charlotte. Puţin îi păsa de rest : locul acela nu era oare, pentru el, întreaga lume ?

Îi mulţumi printr-un gest lui Juvénal, care se îndepărtă cam îngîmfat, cu mulţumirea de a fi dat tînărului său compatriot dovada unei ştiinţe cu care se lăuda prea mult. Lucrul acesta, împreună cu mania de a voi să convingă lumea că se trăgea din familia Orsini, erau singurele cusururi ce i se puteau imputa acestui nepărtinitor şi sever istoric.

Perrinet rămăsese singur, rezemat de un copac şi, cu toate că partea Parisului care se numea atunci Universitatea se afla în faţa ochilor săi, mintea îl purta dincolo de ea, astfel că aceasta dispăru cu totul din gîndul lui. În

curînd, ca și cînd privirea ar fi străpuns cu adevărat spațiul, nu văzu la orizont decît orașul Troyes, în oraș decît vechiul castel și în castel o cameră, aceea pe care o locuia Charlotte !... Ceva mai mult, camera se deschidea pentru el întocmai ca acele decoruri de teatru, închise în toate părțile, în afară de partea ce se afla în fața spectatorului ; și acolo, în acea cameră, căreia îi vedea în închipuire culoarea tapetului și forma mobilelor, liberată de sarcinile ce i le impunea locul său pe lîngă regină, o tînără blondă și fermecătoare, luminînd cu veșmintele-i albe apartamentul întunecos pe care-l locuiește, întocmai ca îngerii lui Martinn și Danby care, purtîndu-și lumina în ei, luminează cu razele lor haosul pe care-l străbat și deasupra căruia nu a lucit încă primul soare.

Tot concentrîndu-și toate puterile minții asupra unui singur gînd, acea apariție deveni pentru el o realitate ; și dacă închipuirea lui i-ar fi înfățișat, în loc de Charlotte liniștită și visătoare, pe Charlotte amenințată de vreo primejdie, cu siguranță că ar fi intins brațele și s-ar fi repezit înainte, crezînd că nu avea să facă decît un pas pentru a-i veni în ajutor.

Perrinet era atît de adîncit în această visare, încît i-ar fi putut face să creadă pe cei care au fost cuprinși de ea, că există, în anumite momente și la anumite firi, un adevărat dar de a ghici, încît nu auzi zgomotul pe care-l făcu, urcînd pe strada Paon, o trupă de călăreți care, o clipă mai tîrziu, apăru la cîțiva pași de el pe meterezul la a cărui siguranță era însărcinat să vegheze.

Cel care comanda rondul de noapte îi făcu semn trupei să se oprească și înaintă singur pe zid. Privirea-i căută prin toate părțile santinela ce trebuia să se afle acolo, iar ochii i se opriră asupra lui Perrinet care, în aceeași poziție, continuînd același vis, nu băgase de seamă nimic din ceea ce se petrecea în jurul lui.

Comandantul trupei se îndreptă atunci spre acea umbră nemișcată și ridică, cu vîrful spadei, boneta de fetru ce acoperea capul lui Leclerc. Vedenia dispăru cu repeziciunea unui palat aurit care se prăbușește și dispare sub zguduitura unui cutremur de pămînt ; un fel de comoție electrică îi trecu prin tot corpul și, printr-o mișcare instinctivă, dădu la o parte cu sulița spada ce îl amenința.

— Ajutor, săriți, camarazi !

— Nu, te-ai trezit încă, tinere, și visezi și acum, zise conetabilul d'Armagnac, în vreme ce lama spadei tăia ca pe o trestie lancea întărită cu fier pe care Leclerc o îndreptase spre viziera de la cască, și al cărei vîrf căzînd se înfipse în pămînt.

Leclerc recunoscu glasul guvernatorului Parisului, azvîrli crîmpeiul ce-i mai rămăsese în mîini, încrucișă brațele pe piept și aștcptă liniștit ca guvernatorul să-i fixeze pedeapsa pe care știa că o meritase.

— Așa ! Domnilor burghezi, urmă contele d'Armagnac, vi se încredințează paza orașului vostru și în felul acesta vă îndepliniți datoria ? Hei ! băieți, adăugă el întorcîndu-se spre trupa lui, care făcu o mișcare spre a se apropia, să vină trei oameni la mine !

Trei soldați ieșiră din rînduri.

— Unul din voi să termine serviciul de pază al acestui caraghios.

Un soldat descălecă în tăcere de pe cal, aruncă frîul în brațele unuia din camarazi și se duse să ia, sub umbra porții Saint-Germain, locul pe care-l ocupa Leclerc.

— Cît despre voi, urmă conetabilul adresîndu-se celorlalți doi soldați care-i așteptau ordinele, descălecați, copii, și numărați pe umerii acestui nevolnic douăzeci și cinci de lovituri cu teaca spadelor.

— Monseniore, zise cu sînge rece Leclerc, asta este o pedeapsă de soldat, iar eu nu sînt soldat.

— Faceți ce-am spus, adăugă conetabilul punînd piciorul în scară.

Leclerc se îndreptă spre el și-l apucă de braț.

— Mai gîndiți-vă, monseniore.

— Am zis douăzeci și cinci : nici una mai mult, nici una mai puțin, urmă conetabilul.

Și se urcă în șa.

— Monseniore, zise Leclerc repezindu-se spre frîul calului, monseniore, asta e o pedeapsă de sclav și de vasal, iar eu nu sînt nici unul, nici altul ; sînt om liber și burghez al orașului Paris ; dați-mi cincisprezece zile, o lună de închisoare, și mă voi duce.

— Ia te uită, acum va trebui să alegem pentru acești ticăloși o pedeapsă pe placul lor ! Înapoi !

Zicînd acestea, dădu pinteni calului, făcu un salt înainte și, dînd pe capul descoperit al lui Leclerc o lovitură de pumn cu mănușa-i de fier, îl întinse la picioarele celor doi soldați care trebuiau să execute porunca ce le-o dăduse.

Astfel de porunci erau totdeauna primite cu plăcere de către soldați, atunci cînd osînditul era un burghez. Exista, între soldați și bresle, o adevărată ură pe care apropierile politice ce aveau loc din cînd în cînd între ei, nu puteau reuși să o stingă ; astfel că, atunci cînd seara un breslaș și un soldat se întîlneau pe o stradă dosnică, rareori se întîmpla să nu folosească unul ciomagul și celălalt spada. Sîntem siliți să mărturisim că Perrinet Leclerc nu era nicidecum unul dintre cei care, cînd se ivea prilejul, să se lase mai prejos spre a se feri de asemenea întîlniri.

Astfel că a fost un adevărat noroc, pentru soldații conetabilului, execuția cu care îi însărcinase stăpînul lor, așa că, atunci cînd Perrinet se rostogoli la picioarele lor, se aruncară amîndoi asupra lui, iar cînd acesta își reveni din amețeală, se văzu gol pînă la brîu, cu pumnii legați cruciș deasupra capului și agățați de o creangă de copac, în așa fel încît numai vîrful picioarelor să atingă pămîntul : după care soldații își desprinseră spadele de la brîu, puseră lamele pe iarbă și, cu teaca elastică și ușor de îndoit, începură să lovească cu atîta sînge rece și regularitate ca și păstorii lui Virgiliu.

Al treilea soldat se apropiase și el și număra loviturile.

Cele dintîi răsunară pe corpul vînjos și alb fără a părea că produc vreo impresie asupra celui ce le primea, cu toate că, la lumina lunii, se puteau deosebi dîrele vinete pe care le lăsau ; în curînd fiecare teacă, îndoindu-se ca un inel pe spinarea lovită, lua cu ea cîte o fîșie de carne. Pe nesimțite, zgomotul loviturilor își schimbă sunetul ; din ascuțit și șuierător cum era la început, deveni înăbușit, ca și cînd ar fi căzut pe noroi ; apoi, spre sfîrșitul execuției, soldații se văzură siliți să nu mai lovească decît

cu o mînă, cealaltă fiind ocupată să-şi apere faţa de stropii de sînge şi de bucăţelele de carne ce ţîşneau la fiecare lovitură.

La cea de-a douăzeci şi cincea lovitură se opriră, respectînd cu sfinţenie consemnul. Osînditul nu scosese un ţipăt, nu se tînguise deloc.

Atunci, cum totul se terminase, unul din soldaţi îşi luă spada de jos şi o vîrî liniştit în teacă, pe cînd celălalt, cu ajutorul spadei sale tăia frînghia dintre creangă şi mîinile osînditului.

Imediat după tăierea frînghiei, Perrinet Leclerc, care nu mai stătea în picioare decît susţinut de ea, căzu, muşcă ţărina şi leşină.

XIX

La o lună de zile după întîmplările amintite mai sus ce se petrecuseră la Paris, mari evenimente politice se puneau la cale în împrejurimile acestui oraş.

Niciodată monarhia franceză nu fusese ameninţată de o ruină mai mare decît în momentul acela : trei partide sfîşiau regatul în bucăţi şi se întreceau care să ia halca cea mai mare.

Henric al V-lea, regele Angliei, însoţit de ducii de Clarence şi de Glocester, fraţii săi, debarcase, după cum am spus, la Touques, în Normandia ; atacase de îndată castelul cu acest nume care, după patru zile de lupte, capitulase ; de acolo plecase să asedieze oraşul Caen, pe care îl apărau doi seniori merituoşi şi renumiţi, la Fayette şi Montenais. Rezistenţa lor dîrză nu sluji la altceva decît la luarea cu asalt a oraşului. Amintirea proaspătă a izbînzilor de la Honfleur şi Azincourt adăugîndu-se la zvonul acestor noi triumfuri, întreaga Normandie fu cuprinsă de spaimă ; mai mult de o sută de mii de oameni emigrară şi se adăpostiră în Bretania, astfel încît regele Angliei nu avu nevoie, spre a cuceri Harcourt, Beaumont-le-Roger, Évreux, Falaise, Bayeux, Lasieux, Coutances, Saint-Lô, Avranches, Argentan şi Alençon, decît să se arate în faţa acestor oraşe, sau să trimită cîteva detaşa-

mente. Numai Cherbourg, apărat de Jean d'Angennes, îl opri mai mult timp în faţa zidurilor decît o făcuseră toate oraşele pe care le-am numit la un loc ; dar şi această localitate s-a predat la rîndu-i şi, odată, cu ea, întreaga Normandie, a cărei poartă era, căzu în stăpînirea lui Henric al V-lea al Angliei.

De partea ei, regina şi ducele ocupau Champagne, Burgundia, Picardia şi o parte din Ile-de-France. Senlis ţinea cu burgundezii, iar Jean de Villiers, senior de l'Ile-Adam care comanda, în numele regelui, armata de la Pontoise, avînd a se plînge de conetabil care îl trata cam cu trufie, predase acest oraş, situat doar la cîteva leghe de Paris, ducelui de Burgundia care trimisese acolo cîteva trupe şi îl menţinuse pe l'Ile-Adam ca guvernator.

Restul Franţei, unde comanda conetabilul, în numele regelui şi al delfinului, era cu atît mai puţin în stare să reziste multă vreme tuturor duşmanilor, cu cît contele d'Armagnac, silit să-şi concentreze toate trupele în jurul capitalei regatului, nu putuse executa această mişcare fără ca burghezii oraşului şi ţăranii din împrejurimi să nu aibă mult de suferit de pe urma trecerii şi staţionării soldaţilor care, fiind lipsiţi de soldă şi de hrană, trăiau pe socoteala lor. Nemulţumirea era aşadar generală, iar conetabilul avea să se teamă aproape tot atît de mult din partea aliaţilor cît şi a duşmanilor.

Ducele de Burgundia, pierzîndu-şi speranţa de a pune mîna pe Paris fără forţă, încercă să tragă foloase din nemulţumirea generală pe care conetabilul o iscase împotriva guvernării regelui, şi să găsească nişte complici în tabăra adversă. Cîţiva agenţi care îi erau credincioşi pătrunseră deghizaţi în oraş şi se alcătui o conspiraţie pentru a-i preda poarta Saint-Marceau. Un preot şi cîţiva burghezi, care locuiau prin apropiere, puseseră să se facă chei false şi îi trimiseră un răvaş ducelui pentru a hotărî ziua şi ora acţiunii. Ducele îl însărcină cu această misiune pe seniorul Hector de Saveuse, care îi mai dăduse, cînd cu răpirea reginei, o bună dovadă de dibăcia şi curajul său, iar el însuşi, cu şase mii de oameni, porni la drum spre a-l sprijini.

În vreme ce această armată înaintează în tăcere pentru a încerca acea lovitură primejdioasă, îl vom introduce

pe cititor în sala mare a castelului din Troyes, în Champagne, unde regina Isabela şi-a instalat curtea, înconjurată de nobilimea burgundeză şi franceză.

Desigur că, cine ar vedea-o astfel pe un fotoliu aurit, în camera aceea gotică, unde e desfăşurat întregul lux al casei de Burgundia ; cine ar vedea-o, zic, zîmbind unuia, întinzînd cu graţie frumoasa-i mînă altuia, adresînd cîteva vorbe plăcute unui al treilea, şi cine, pătrunzînd în fundul inimii acestei trufaşe prinţese, ar putea citi sentimentele de ură şi de răzbunare care o frămîntă, s-ar înspăimînta de lupta pe care trebuie s-o ducă regina pentru a închide în pieptul ei atîtea patimi şi pentru ca fruntea ei liniştită să prezinte faţă de ele un contrast atît de uimitor.

Tînărul senior, în picioare la dreapta ei, căruia îi adresează cel mai des cuvîntul, pentru că e ultimul venit la curtea sa, este seniorul Villiers de l'Ile-Adam. Şi el de asemenea, sub un zîmbet graţios şi cuvinte plăcute, ascunde planuri de răzbunare şi de ură, din care o parte le-a şi adus la îndeplinire predînd ducelui de Burgundia oraşul încredinţat pazei sale. Numai că ducele s-a gîndit că, dacă a fost trădător o dată ar putea fi şi a doua oară, astfel că n-a voit să-l însoţească în lovitura pe care încearcă s-o dea Parisului şi ca un post de onoare, l-a lăsat în preajma reginei.

De o parte şi de alta a acesteia, şi puţin mai în urmă, sprijinindu-se, într-o poziţie jumătate respectuoasă, jumătate familiară, de speteaza fotoliului ei, stau de vorbă cu glasul scăzut, urmînd o convorbire particulară, vechile noastre cunoştinţe, seniorii de Giac şi de Graville care, plătind o răscumpărare, s-au văzut liberi de a veni să ofere, frumoasei lor suverane, dragostea şi spada lor. De fiecare dată cînd se întorcea înspre partea lor, fruntea ei se posomora, căci aceştia erau fraţii de arme ai cavalerului de Bourdon şi adesea numele acelui nefericit tînăr, rostit fără veste de ei, îi părea un ecou dureros şi neaşteptat al glasului care striga răzbunare în străfundul inimii sale.

La stînga ei şi la picioarele treptelor ce înalţă fotoliul regal ca pe un tron, baronul Jean de Vaux povesteşte seniorilor de Castellux, de Laon şi de Bar, cum, împreună

cu ruda sa Hector de Saveuse, au surprins, cu cîteva zile mai înainte, în biserica Notre-Dame din Chartres, pe seniorul Hélyon de Jacqueville, căruia îi juraseră moartea ; cum, pentru a nu păta cu sînge marmura altarului, l-au tîrît afară din biserică şi acolo, cu toate rugăminţile lui, cu toată oferta unei răscumpărări de cincizeci de mii de scuzi de aur, i-au făcut nişte răni atît de adînci încît, după trei zile a murit din pricina lor.

Înapoia fiecăruia dintre acei seniori, pe o linie circulară, se înşiră o mulţime de paji bogat îmbrăcaţi şi purtînd culorile stăpînilor sau doamnelor lor, vorbind şi ei, însă cu glas mai scăzut decît ceilalţi, despre vînătoare şi dragoste.

În mijlocul zumzetului general pe care-l făceau toate acele şuşoteli, prin care toţi stăteau de vorbă despre chestiuni personale, din cînd în cînd se înălţa glasul reginei ; atunci toată lumea tăcea şi fiecare auzea lămurit întrebarea pe care o adresa unuia dintre seniorii ce se aflau acolo şi răspunsul pe care-l dădea acesta. Apoi convorbirea generală îşi relua numaidecît cursul.

— Pretinzi aşadar, senior de Graville, zise regina întorcindu-se pe jumătate pentru a-i adresa cuvîntul seniorului cu acest nume, despre care a spus că stătea înapoia ei, şi pricinuind numai prin sunetul glasului una din acele întreruperi despre care am vorbit ; pretinzi aşadar că vărul nostru d'Armagnac a jurat, pe Sfînta Fecioară şi pe Cristos, de a nu purta viu crucea roşie a Burgundiei, pe care noi, suverana sa, am adoptat-o ca semn de adunare a vitejilor şi sincerilor noştri apărători ?

— Sînt propriile sale cuvinte, doamnă regină.

— Şi nu i le-ai vîrît pe gît cu mînerul spadei sau cu măciulia pumnalului, senior de Graville ? spuse pe un ton din care răzbătea un pic de gelozie Villiers de l'Ile-Adam.

— Mai întîi că nu aveam nici pumnal, nici spadă, dat fiind că eram prizonierul său, senior de Villlers ; apoi, un atît de mare războinic, nu se poate să nu impună un oarecare respect celui ce se află faţă în faţă cu el, oricît de viteaz ar fi. Dealtfel, cunosc pe cineva căruia i-a spus, odată, vorbe şi mai aspre decît cele pe care vi le-am adus la cunoştinţă ; acela era liber, purta la şold o spadă şi un pumnal, şi cu toate astea nu a îndrăznit, mi se pare, să

pună în aplicare sfatul pe care-l dă astăzi cu o îndrăzneală căreia lipsa conetabilului trebuie să-i scadă oarecum preţul în ochii regalei noastre suverane.

Seniorul de Graville se apucă din nou să vorbească liniştit cu de Giac.

L'Ile-Adam făcu o mişcare ; regina îl opri.

— Oare nu-l vom face pe conetabil să nu-şi respecte jurămîntul, senior de Villiers ? întrebă ea.

— Ascultaţi, doamnă, răspunse l'Ile-Adam ; mă jur şi eu, ca şi el, pe Sfînta Fecioară şi pe Cristos, să nu mănînc la o masă, să nu mă culc într-un pat, pînă cînd nu-l voi fi văzut cu ochii mei pe conetabilul d'Armagnac purtînd crucea roşie a Burgundiei şi, dacă nu-mi voi îndeplini acest jurămînt, Dumnezeu să nu aibă milă de sufletul meu, nici pe lumea asta, nici pe cealaltă.

— Seniorul de Villiers, zise baronul Jean de Vaux întorcînd capul şi privindu-l ironic pe deasupra umărului, face un jurămînt pe care nu-i va fi greu să-l aducă la îndeplinire ; căci se prea poate ca înainte de a-l cuprinde somnul şi pofta de mîncare, vom afla, astă-seară, că monseniorul duce de Burgundia a intrat în capitală şi, aşa stînd lucrurile, conetabilul va fi prea fericit să prezinte în genunchi reginei cheile porţilor.

— Să te audă Dumnezeu, baroane, zise Isabela de Bavaria. A sosit în sfîrşit timpul ca acest frumos regat al Franţei să recapete puţină pace şi linişte, şi sînt foarte mulţumită că se prezintă prilejul de a relua Parisul fără primejdia vreunei lupte, în care curajul vostru ne-ar fi asigurat negreşit izbînda, însă în care orice picătură de sînge vărsat ar fi ţîşnit din vinele unuia dintre supuşii mei.

— Seniorii mei, zise de Giac, pe cînd ne facem intrarea în capitală ?

În aceeaşi clipă, se auzi un mare zgomot afară, ca acela al unei trupe numeroase de călăreţi care ar reveni în galop. Paşi grăbiţi răsunară prin galeria interioară ; cele două uşi ale camerei se deschiseră ; un cavaler înarmat din cap pînă în picioare, plin de praf, cu platoşa ciopîrţită şi turtită de lovituri, înaintă pînă în mijlocul sălii şi, rostind un blestem, îşi azvîrli casca însîngerată pe o masă.

Era chiar ducele de Burgundia.

Toţi cei ce se aflau acolo scoaseră un ţipăt de surpriză şi rămaseră înspăimîntaţi de paloarea lui.

— Trădaţi ! zise el lovindu-şi fruntea cu amîndouă palmele înfăşurate în mănuşi de fier, trădaţi de un ticălos de negustor de blănuri !... Să văd Parisul, să-l ating ; Parisul, oraşul meu, să mă aflu la o jumătate de leghe de el, să nu am decît să întind mîna să-l iau, şi să nu izbutesc ! Să nu izbutesc din pricina trădării unui nenorocit de burghez care n-a avut o inimă atît de largă spre a închide în ea o taină !... Ei ! Da, da, domnilor ! Mă priviţi cu un aer mirat ! Mă credeaţi, la ora asta, nu-i aşa, bătînd la poarta Luvrului sau a palatului Saint-Paul ? Ei bine, nu ! Eu, Jean de Burgundia, care am fost poreclit Fără-Frică, am fugit ! Da, seniorii mei, am fugit ! Şi l-am lăsat acolo pe Hector de Saveuse, care nu putea fugi ! Şi am mai lăsat în oraş oameni ale căror capete cad, în momentul de faţă, strigînd : *Trăiască Burgundia !* Şi nu pot să le vin în ajutor ! Înţelegeţi, domnilor ! Avem de îndeplinit o cruntă răzbunare, şi vom reuşi, nu-i aşa ? La rîndul nostru... ei bine, la rîndul nostru, vom da de lucru călăului şi vom vedea căzînd capete care vor striga : *Trăiască Armagnac !* Şi la rîndul nostru... pe toţi dracii din iad ! La rîndul nostru !... Ah ! Blestemat să fie conetabilul ! Omul acela mă va înnebuni, dacă nu sînt chiar de pe acum !

Ducele Jean izbucni intr-un hohot de rîs îngrozitor de auzit ; apoi rotindu-se în jurul lui, bătînd din picior, smulgîndu-şi părul cu amîndouă mîinile, se duse să se rostogolească mai mult decît să se aşeze, pe treptele fotoliului reginei.

Isabela, speriată, se dădu înapoi.

Ducele de Burgundia o privi, sprijinindu-şi fruntea în palme şi, clătinînd din cap, pe care părul des se ridica de parcă ar fi fost coama unui leu, zise :

— Doamnă regină, toate acestea se fac totuşi pentru dumneavoastră. Nu vorbesc de sîngele meu, — şi îşi trecu mîna pe fruntea brăzdată de o rană —, îmi mai rămîne încă destul, după cum vedeţi, spre a nu-mi părea rău de cel pe care l-am pierdut, însă pentru cel al atîtor altora, cu care îngrăşăm cîmpiile din împrejurimile Parisului

spre a face să crească recolte îndoite ; şi pentru asta se luptă Burgundia contra Franţei, soră contra soră ! Şi între timp englezul se apropie, englezul pe care nimic nu-l opreşte, cu care nimeni nu se luptă ! Oh ! Vă daţi seama, domnilor, că sîntem nişte nesăbuiţi ?

Fiecare înţelegea că ducele se afla într-unul din acele momente de violenţă care nu îngăduie nici întrerupere, nici sfaturi ; astfel că îl lăsau să vorbească, ştiind că are să revină în curînd la ura lui împotriva regelui şi a conetabilului şi la planu-i favorit, luarea Parisului.

— Cînd mă gîndesc că în momentul de faţă, urmă el, aş putea să fiu la palatul Saint-Paul, unde se află delfinul, să aud acel popor de treabă al Parisului, din care, la urma urmelor, mai mult de trei sferturi e de partea mea, strigînd : *Trăiască Burgundia !*, că dumneavoastră, regina mea, aţi putea da, pentru întreaga Franţă, adevărate porunci, aţi putea semna adevărate edicte ; ce n-aş da să-l văd pe blestematul de conetabil cerînd milă şi îndurare ! Oh ! Asta aşa va fi, urmă el ridicîndu-se cît era de înalt ; aşa va fi, nu-i aşa, seniorii mei ? Aşa va fi, căci vreau eu ; şi dacă unul singur dintre voi îmi spune că nu, îşi va înghiţi minciuna !

— Domnule duce, zise regina, linişteşte-te. Am să trimit să cheme un medic ca să-ţi panseze rana, numai dacă nu ai prefera ca eu însămi...

— Mulţumesc, doamnă, mulţumesc, răspunse ducele ; e o zgîrietură, şi să dea Dumnezeu ca viteazul meu Hector de Saveuse să nu aibă una mai mare !

— Dar ce fel de lovitură a primit ?

— Pot să ştiu ? Am avut măcar timpul să descalec pentru a mă duce să-l întreb dacă era viu sau mort ? Nu ; l-am văzut căzînd cu o săgeată înfiptă în mijlocul corpului ca un arac într-o vie. Bietul Hector ! E sîngele lui Hélyon de Jacqueville care cade asupra lui ! Senior Jean de Vaux, ia seama la dumneata ! Erai părtaş la omor ; să vină o luptă, şi poate că vei fi părtaş şi la pedeapsă.

— Foarte mulţumesc ! monseniore, zise Jean de Vaux ; însă chiar dacă s-ar întîmpla aşa ceva, ultimul meu suspin va fi pentru nobilul meu stăpîn, ducele de

Burgundia, ultimul meu gînd pentru nobila mea stăpînă, regina Isabela de Bavaria.

— Da, da, dragul meu baron, zise zîmbind Jean de Burgundia, care încetul cu încetul îşi uita mînia, ştiu că eşti viteaz şi că în ultima ta clipă, dacă Dumnezeu nu-ţi vrea sufletul, eşti in stare să te iei la harţă pentru el chiar cu diavolul, şi să-ţi rămînă ţie, cu toate că micile păcate pe care le-ai făptuit îi dau Satanei unele drepturi asupra lui.

— Voi face cum e mai bine, monseniore.

— Bine ; dar dacă regina nu mai are nimic să ne poruncească, părerea mea, domnilor, este să mergem să ne odihnim, căci vom avea nevoie de aşa ceva pentru mîine. Are să înceapă un adevărat război, şi Dumnezeu ştie cînd se va sfîrşi.

Regina Isabela de Bavaria se ridică, arătînd cu un gest că încuviinţa propunerea ducelui de Burgundia, şi ieşi din sală, sprijinindu-se de braţul pe care i-l oferise seniorul de Graville.

Ducele de Burgundia, uitînd deja cele întîmplate ca şi cînd n-ar fi fost decît un vis, îi urma, răzînd cu Jean de Vaux şi părînd cu totul nepăsător la durerea pricinuită de rana care îşi deschidea pe fruntea lui buzele-i roşii şi sîngerînde. Chastellux, de Laon şi de Bar veneau după ei, apoi, în sfîrşit, de Giac şi l'Ile-Adam. Se întîlniră la uşă.

— Şi jurămîntul dumitale ? întrebă rîzînd de Giac.

— Îl voi îndeplini, răspunse l'Ile-Adam, şi chiar începînd de astă-seară.

Ieşiră.

Cîteva minute mai tîrziu, sala aceea, plină, cu o clipă mai înainte, de zgomote nelămurite şi de lumini strălucitoare, rămăsese din nou tăcută şi întunecată.

Dacă am reuşit să dăm cititorilor noştri o idee cît mai exactă despre caracterul Isabelei de Bavaria, aceştia îşi vor da seama cu uşurinţă că vestea pe care i-o adusese Jean de Burgundia şi care îi spulbera toate speranţele, avusese asupra ei un efect cu totul contrariu decît cel pe care am văzut că l-a produs asupra ducelui ; de la sîngele rece al luptei, acesta din urmă trecuse la mînia chibzuirii, care se risipise la rîndu-i, de îndată ce putuse

să se evaporeze în cuvinte. Isabela, dimpotrivă, ascultase relatarea cu calmul unui suflet dușmănos, însă îmbibat de politică : pătrunsese un nou venin în inima ei și așa destul de înveninată, în care atîtea patimi se îngrămădeau în tăcere, ascunse tuturor privirilor, pentru a izbucni în cele din urmă toate deodată, așa după cum din craterul unui vulcan izbucnesc, în ziua erupției, împreună cu propriile-i măruntaie, toate corpurile străine pe care, în intervalurile lui de odihnă, le-a aruncat acolo mîna oamenilor.

Însă înapoindu-se în apartamentul ei, fața îi era palidă, brațele înțepenite, dinții strînși. Prea zbuciumată ca să se așeze, prea tremurîndă ca să se țină pe picioare, cu o zvîrcolire nervoasă apucă una din coloanele patului, își lăsă capul pe brațul ce o susținea și, pe jumătate aplecată, cu pieptul chinuit și fierbinte, o strigă pe Charlotte.

Se scurseră cîteva secunde fără să primească vreun răspuns, și nici un zgomot din camera vecină nu dovedea că ar fi fost auzită.

— Charlotte ! repetă ea bătînd din picior și dînd glasului o expresie neclămurită și nearticulată care făcea ca acest cuvînt să semene cu strigătul de dragoste sau de furie al unei fiare sălbatice, mai de grabă decît cu un nume rostit de o gură omenească.

Aproape numaidecît tînăra pe care o striga apăru la ușă, sfioasă și tremurînd ; deosebise în accentul acela, bine cunoscut, al stăpînei, tot ce putea cuprinde ca mînie și amenințare.

— Nu auzi că te chem, zise regina, și trebuie să te strig de două ori ?

— Vă cer de mii de ori iertare, nobila mea stăpînă ; însă erám acolo... cu...

— Cu cine ?

— Cu un tînăr pe care îl cunoașteți, pe care l-ați mai văzut... de care ați avut bunătatea să vă interesați.

— Dar cine e oare ?

— Perrinet Leclerc.

— Leclerc, zise regina ; de unde vine ?

— De la Paris.

— Vreau să-l văd.

— Şi el, doamnă, voia să vă vadă şi cerea să vă vorbească ; dar nu îndrăzneam...

— Adu-l încoace, îţi spun. Numaidecît ! În clipa de faţă ! Unde se află ?

— Acolo, zise tînăra.

Şi. ridicînd tapiseria. strigă :

— Perrinet !

Acesta mai mult se repezi decît intră în apartament ; regina şi el se aflară faţă în faţă.

Era pentru a doua oară cînd sărmanul negustor de fier avea să trateze de la egal la egal cu trufaşa regină a Franţei ; de două ori, cu toată deosebirea de condiţie dintre ei, aceleaşi sentimente îi aduceau, de la cele două extremităţi ale scării sociale, unul în faţa celuilalt. Numai că, prima oară era dragostea şi a doua, răzbunarea.

— Perrinet ! zise regina.

— Doamnă ? răspunse acesta privind-o ţintă şi fără ca privirea suveranei să-l facă să o coboare pe a sa.

— Nu te-am mai văzut, adăugă Isabela.

— Ce era să mai caut ? Mi-aţi spus că dacă l-ar transporta viu la altă închisoare, să-l urmez pînă la poartă ; dacă i-ar depune corpul într-un mormînt, să-l însoţesc pînă la groapă şi, mort sau viu, să mă înapoiez să vă spun : *Este acolo !* Doamnă regină, ei au prevăzut că puteaţi salva prizonierul sau dezgropa cadavrul şi l-au azvîrlit, viu şi schilodit, în Sena.

— Pentru ce nu l-ai salvat sau răzbunat, nenorocitule ?

— Eram singur ; ei erau şase : doi au murit. Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă. Astăzi, am venit să fac mai mult.

— Să vedem, zise regina.

— Ah, pe conetabil nu-l puteţi suferi, nu-i aşa, doamnă ? Aţi vrea să recuceriţi Parisul ; şi, unui om care s-ar oferi în acelaşi timp să vă predea Parisul şi să vă răzbune pe conetabil, i-aţi dărui o favoare, ce ziceţi ?

Regina zîmbi cu o expresie care nu-i aparţinea decît ei.

— Oh ! zise ea, tot ce mi-ar cere omul acela !... Tot ! Jumătate din zilele mele, jumătate din sîngele meu. Numai că unde îl găsim ?

— Pe cine ?
— Pe omul acela !...
— Eu sînt, doamnă.
— Dumneata ? Tu ! zise Isabela uimită.
— Da, eu.
— Şi cum vei face ?
— Sînt fiul consilierului municipal Leclerc ; tatăl meu păstrează, noaptea, sub căpătîi, cheile oraşului : pot să mă duc într-o seară la el, să-l îmbrăţişez, să luăm masa împreună, să mă ascund în casă în loc să ies, şi noaptea, să mă strecor în camera lui, să fur cheile, să deschid porţile...

Charlotte scoase un ţipăt uşor ; Perrinet nu păru să-l audă, regina nu-i dădu nici o atenţie.

— Da, asta aşa este, zise Isabela chibzuind.
— Şi aşa va fi după cum v-am spus, urmă Leclerc.
— Dar, zise cu sfială Charlotte, dacă, în clipa cînd vei lua cheile, tatăl se trezeşte ?

Părul lui Leclerc i se zbîrli pe cap şi sudoarea îi curse pe frunte la această idee ; apoi, după o clipă, duse mîna la pumnal, îl trase afară pe jumătate, şi rosti doar aceste cuvinte :

— Îl voi adormi din nou.

Charlotte scoase un al doilea ţipăt şi căzu într-un fotoliu.

— Da, zise Leclerc fără să dea atenţie iubitei lui aproape leşinată, da, pot fi trădător şi paricid, însă mă voi răzbuna !

— Dar ce ţi-au făcut ? întrebă Isabela apropiindu-se de el, luîndu-i braţul şi privindu-l cu zîmbetul unei femei care înţelege răzbunarea, oricît de cumplită ar fi, oricît de mare i-ar fi preţul.

— Ce vă interesează, doamnă ? Este o taină a mea. Tot ce aveţi nevoie să ştiţi, este că îmi voi ţine făgăduiala, dacă o veţi ţine pe a voastră.

— Ei bine atunci, ce vrei ? E vorba de Charlotte pe care o iubeşti ?

Perrinet clătină din cap cu un zîmbet trist.

— Vrei aur ? Îţi voi da.
— Nu, zise Perrinet.

— Vrei noblețe, onoruri ? Dacă vom lua Parisul, îți voi da comanda lui și te fac conte.

— Nu e vorba de așa ceva, murmură Leclerc.

— Atunci, ce vrei ? întrebă regina.

— Sînteți regenta Franței ?

— Da.

— Aveți drept de viață și de moarte ?

— Da.

— Ați pus să vă facă un sigiliu regal care poate să conferc puterea voastră celui care este purtătorul unui document ce poartă acest sigiliu ?

— Și ce-i cu asta ?

— Iată ce, îmi trebuie acest sigiliu în josul unui document, și acest document să-mi predea o viață, o viață din care voi putea face ce vreau, de care nu voi datora socoteală nimănui, pe care voi avea dreptul să o cer chiar din mîna călăului.

Regina îngălbeni.

— Nu este nici a delfinului Carol, nici a regelui ?

— Nu.

— Un document și sigiliul meu regal ! zise numai-decît regina.

Leclerc luă, de pe o masă, și unul și celălalt și i le aduse. Ea scrise :

„Noi, Isabela din Bavaria, prin grația lui Dumnezeu regentă a Franței, avînd, din pricina ocupației monseniorului rege, guvernarea și administrarea regatului, îi cedăm lui Perrinet Leclerc, negustor de fier la Podul-Mic, dreptul de viață și de moarte asupra..."

— Numele ? întrebă Isabela.

— Asupra contelui d'Armagnac, conetabil al regatului Franței, guvernator al orașului Paris, răspunse Leclerc.

— Ah ! zise Isabela lăsînd să-i cadă pana, nu cumva pentru a-l ucide îmi ceri viața lui ?

— Da.

— Și îi vei spune, în ceasul morții sale, că îi iau Parisul, capitala lui, în schimbul vieții iubitului meu, pe care i-a luat-o : schimb pe schimb ; nădăjduiesc că îi vei spune.

— Fără condiții, zise Leclerc.

— Fără sigiliu, atunci, zise regina respingînd hîrtia.
— Îi voi spune ; grăbiţi-vă.
— Pe sufletul tău ?
— Pe sufletul meu !

Regina luă din nou pana şi scrise în continuare :

„Îi cedăm lui Perrinet Leclerc, negustor de fier la Podul-Mic, dreptul nostru de viaţă şi de moarte asupra contelui d'Armagnac, conetabil al regatului Franţei, guvernator al oraşului Paris, renunţînd pentru totdeauna să reclamăm vreun drept asupra persoanei şi vieţii sus-numitului conetabil".

Semnă şi aplică sigiliul în dreptul semnăturii.

— Ţine, zise ea dîndu-i hîrtia.

— Mulţumesc, răspunse Leclerc luînd-o.

— E ceva infernal ! izbucni Charlotte.

Tînăra fată, albă şi curată, părea un înger care e silit să fie de faţă la învoiala pe care o fac doi demoni între ei.

— Acum, adăugă Leclerc, am nevoie de un om de execuţie cu care să mă pot sfătui şi înţelege ; nobil sau din popor, n-are importanţă, numai să aibă putere şi voinţă.

— Cheamă un valet, Charlotte.

Charlotte chemă un valet.

— Spune-i seniorului Villiers de l'Ile-Adam că îl aştept chiar acum, şi adu-mi-l aici.

Valetul se înclină şi ieşi.

L'Ile-Adam, credincios jurămîntului, se întinsese îmbrăcat pe parchet, cu mantaua de război pe el ; aşadar nu avu decît să se ridice pentru a fi în stare să apară în faţa reginei.

Cinci minute mai tîrziu, se afla în prezenţa ei.

Isabela înaintă spre el şi, fără să dea atenţie salutului său respectuos, îi zise :

— Senior de Villiers, iată un tînăr care îmi predă cheile Parisului ; am nevoie de un om de curaj şi, de execuţie căruia să i le înmînez ; m-am gîndit la dumneata.

L'Ile-Adam tresări ; ochii i se înflăcărară ; se întoarse spre Leclerc, întinzînd mîna spre a o strînge pe a lui, cînd băgă de seamă, după îmbrăcămînţea negustorului de fier, că acela căruia avea să-i dea o asemenea dovadă de

egalitate era un om din popor. Mîna îi recăzu de-a lungul coapsei şi figura luă din nou expresia de trufie obişnuită care îl părăsise pentru o clipă.

Nici una din aceste mişcări nu-i scăpă lui Leclerc, care rămase nemişcat, cu braţele încrucişate pe piept, atît cînd l'Ile-Adam îi întinse mîna, cît şi cînd o retrase.

— Păstraţi-vă mîna pentru a-l lovi pe duşman, senior de l'Ile-Adam, zise rîzînd Leclerc, cu toate că am oarecare drept s-o ating ; căci, la fel ca şi dumneavoastră, îmi vînd regele şi patria. Păstraţi-vă mîna, senior de Villiers, cu toate că sîntem fraţi în trădare.

— Tinere !... izbucni l'Ile-Adam.

— Nu-i nimic ; să vorbim de altceva. Puteţi să-mi faceţi rost de cinci sute de lăncieri ?

— Am o mie de oameni în oraşul Pontoise, care sînt sub comanda mea.

— Jumătate din această trupă va fi de ajuns, dacă e viteză. Am s-o introduc în oraş, împreună cu dumneavoastră. Aici îmi încetează misiunea. Nu mă întrebaţi nimic mai mult.

— Restul mă priveşte pe mine.

— Atunci, să plecăm fără a pierde o clipă şi, de-a lungul drumului, am să vă destăinuiesc planurile mele.

— Curaj bun, senior de l'Ile-Adam ! zise Isabela.

L'Ile-Adam puse un genunchi pe pămînt, sărută mîna pe care i-o întindea nobila-i stăpînă, şi ieşi.

— Să nu uiţi făgăduiala, Perrinet, zise regina. Să afle, înainte de a muri, că eu, duşmanca lui, sînt aceea care îi iau Parisul, în schimbul vieţii iubitului meu.

— Va afla, răspunse Leclerc strîngînd la piept documentul şi încheind cu grijă nasturii de la haină.

— Adio, Leclerc, zise Charlotte cu jumătate de glas.

Dar tînărul nu o auzi şi se repezi afară din apartament fără să-i răspundă.

— Să-i călăuzească iadul şi să-şi atingă ţinta.

— Dumnezeu să vegheze asupra lor ! murmură Charlotte.

Cei doi tineri coborîră la grajduri ; l'Ile-Adam alese doi din cei mai buni cai, fiecare puse şaua şi frîul la al său, şi încălecară.

— Unde vom găsi alţii, cînd aceştia vor fi morţi ? zise Leclerc ; căci, în goana în care vom alerga, nu ne vor putea duce decît a treia parte din drum.

— Mă voi face recunoscut de posturile burgundeze ce le vom întîlni în drum, şi îmi vor da.

— Bine !

Înfipseră pintenii în pîntecele cailor, le aruncară frîul pe gît şi plecară ca vîntul.

Cu siguranţă că acela care, la lumina scînteilor pe care le făceau să ţîşnească în alergarea lor, i-ar fi văzut, în umbra acelei nopţi cenuşii, alunecînd umăr la umăr, cai şi călăreţi înghiţind spaţiul, cu coama cailor fluturînd în vînt, ar fi povestit, vreme de mulţi ani, că a fost de faţă la trecerea unui nou Faust şi unui alt Mefistofel îndreptîndu-se pe nişte telegari fantastici, spre o întrunire infernală.

XX

Momentul fusese cum nu se poate mai bine ales de către Perrinet Leclerc pentru a-şi aduce la îndeplinire planul pe care-l urzise de a preda Parisul ; enervarea burghezilor ajunsese la culme şi toată lumea îl învinuia de nenorocirile ce se întîmplau în acea vreme pe conetabil, care zilnic înteţea asprimea şi cruzimea faţă de parizieni. Soldaţii săi îşi băteau joc de cetăţeni, fără ca acestora să li se facă dreptate pentru maltratările suferite. De cînd generalul lor fusese silit să renunţe la asediul oraşului Senlis, erau acum şi mai furioşi din pricina înfrîngerii. Nimeni nu putea ieşi din oraş şi, cînd vreunul, din întîmplare, voia s-o facă împotriva poruncilor date, dacă era prins de soldaţi, era prădat sau lovit ; apoi, dacă se ducea să se plîngă conetabilului sau magistratului regal al Parisului, i se răspundea : „Foarte bine ; ce căutai acolo ?“. Sau : „Nu v-aţi mai tîngui atît, dacă ar fi vorba de prietenii voştri burgundezii“ ; şi alte vorbe asemănătoare.

Gazeta Parisului relatează că maltratările nu-i scuteau nici pe servitorii din palatul regelui. Cîţiva dintre ei

ducîndu-se în pădurea Boulogne să caute arbori pentru a sărbători ziua de 1 mai, soldaţii care păzeau Ville-l'Évêque şi care aparţineau conetabilului, îi urmăriră, uciseră unul şi răniră mai mulţi. Şi asta nu era totul : întrucît duceau lipsă de bani, conetabilul hotărî să facă rost prin toate mijloacele cu putinţă. Porunci să se ia podoabele bisericilor şi pînă şi vasele de la Saint-Denis. Cimpurile pustiite nu mai procurau hrană. Punea să lucreze la metereze şi la maşinile de război muncitori pe care nu-i plătea şi care erau bătuţi şi numiţi secături, dacă aveau îndrăzneala să-şi ceară plata. Aceste jigniri, care toate veneau de obicei de la contele d'Armagnac, prilejuiau, seara, diferite adunări pe străzile capitalei. Zvonurile cele mai fanteziste circulau peste tot şi erau primite cu strigăte de ură şi de răzbunare ; dar în curînd o trupă de soldaţi apărea la capătul străzii, pe care o ocupau în toată lăţimea, luau sabia în mînă, porneau caii la galop şi, lovind şi zdrobind tot ce întîlneau în cale, împrăştiau adunările, care se formau din nou în altă parte.

În seara de 28 mai 1418, una din aceste adunări se îngrămădise în piaţa Sorbona. Studenţi, înarmaţi cu ciomege ; măcelari cu cuţitul la şold ; lucrători, ţinînd în mînă sculele de care se slujeau în meseria lor şi care la nevoie, şi în mîinile unor oameni atît de deznădăjduiţi, puteau folosi drept arme, formau cea mai mare parte din cei prezenţi. Femeile jucau şi ele un rol activ şi care nu era totdeauna lipsit de primejdie ; căci soldaţii loveau fără deosebire bărbaţi, femei, copii, chiar dacă se apărau sau nu, chiar dacă veneau ca duşmani sau numai din curiozitate, şi stabileau, încă de pe vremea aceea, principiile unei arte ale cărei tradiţii se pare să le fi regăsit guvernările din zilele noastre.

— Dumneata ştii, jupîn Lambert, zicea o bătrînă ţinîndu-se pe unul din cele două picioare ale ei care era mai lung, spre a ajunge la cotul celui căruia i se adresa ; ştii pentru ce s-a luat cu forţa pînza de la negustori ? Spune, ştii ?

— Bănuiesc, mătuşă Jehanne, răspunse cel întrebat, care era un meşter olar destul de cunoscut pentru a nu lăsa să-i scape vreuna din aceste adunări fără să se vîre

și el ; bănuiesc că pentru a face corturi și steaguri pentru armată, după cum spune blestematul de conetabil.

— Ei bine, te înșeli ; pentru a coase toate femeile în saci și a le arunca în rîu.

— Vai de mine ! zise meșterul Lambert, care părea cu mult mai puțin revoltat decît interlocutoarea lui de această măsură samavolnică.

— Sînt sigură.

— Ei ! dacă n-ar fi decît astă ! zise un burghez.

— Dar ce-ți trebuie oare mai mult, jupîn Bourdichon ? urmă vechea noastră cunoștință, mătușa Jehanne.

— Nu de femei se tem armagnacii, ci de asociațiile de bărbați ; astfel că, toți cei care fac parte din vreo asociație trebuie să fie sugrumați. Cei care, mai dinainte, au jurat să vîndă mai de grabă Parisul englezilor decît să-l predea burgundezilor, vor fi cruțați.

— Și după ce îi vor recunoaște ? întrerupse meșterul olar cu o grabă care dovedea importanța pe care o dădea acestei vești.

— După o pavăză de plumb avînd, de o parte o cruce roșie, și de alta leopardul Angliei.

— Eu, zise un student urcîndu-se pe o bornă, am văzut un stindard cu armoariile lui Henric al V-lea al Angliei ; fusese brodat la colegiul din Navara, care este compus în întregime din armagnaci, iar profesorii trebuiau să-l înfigă pe porțile orașului.

— Jos cu ei ! Jos cu colegiul ! strigară mai multe glasuri care, din fericire, se stinseră unul după altul.

— Pe mine, zise un muncitor, m-a pus să lucrez douăzeci și cinci de zile la o mare mașină de război căreia îi zic grietă, și cînd m-am dus să-mi cer plata de la comandantul armatei, mi-a zis : „Secătură, nu ai măcar un gologan ca să-ți cumperi o sfoară și să te duci să te spînzuri ?“.

— La moarte ! La moarte, comandantul armatei și conetabilul ! Trăiască burgundezii !

Aceste strigăte avură mai mult ecou decît cele de mai înainte și se repetară în curînd din gură-n gură.

În aceeași clipă se văzură strălucind, la capătul celălalt al străzii, lăncile unei companii de mercenari compusă din genovezi în serviciul personal al conetabilului.

Atunci începu una din acele scene despre care am vorbit şi pe care nu avem nevoie s-o descriem, fiind sigur că ficcare din noi poate să-şi facă o idee. Bărbaţi, femei şi copii, o rupseră la fugă scoţînd ţipete de spaimă. Trupa se desiăşură în toată lăţimea străzii şi, întocmai ca un uragan care fugăreşte frunzele toamnei, măturâ din faţa ei acel vîrtej de fiinţe omeneşti, lovind pe unii cu vîrful lăncii, zdrobindu-i pe alţii sub copitele cailor, scotocind fiecare ungher de casă, fiecare crăpătură de uşă, cu o înverşunare şi o cruzime pe care le desfăşoară aproape totdeauna militarii, cînd au de a face cu burghezii.

În momentul cînd apăruseră gărzile, toată lumea, după cum am spus, încercase să fugă, în afară de un tînăr plin de praf care, doar de cîteva minute se amestecase printre cei adunaţi acolo ; se mulţumise să se întoarcă spre poarta de care se rezemase şi, vîrînd lama pumnalului între zăvorul broaştei şi zid şi folosind-o ca o pirghie, făcuse să cedeze poarta, intrase în curte şi o închisese în urmă lui. Apoi, după ce tropotul cailor, care se auzea din ce în ce mai slab, îl făcu să-şi dea seama că primejdia trecuse, deschise din nou poarta, scoase capul în stradă şi, văzînd că în afară de cîţiva muribunzi care horcăiau, strada era liberă, o porni liniştit pe strada Cordelierilor, pe care o coborî pînă la meterezul Saint-Germain şi, oprindu-se în faţa unei căsuţe alăturate, apăsă pe un arc ascuns care o făcu să se deschidă.

— A ! Tu eşti, Perrinet ? zise bătrînul.

— Da, tată, am venit să mîncăm împreună.

— Fii binevenit, fiule.

— Dar asta nu e tot : o mare răzmeriţă a izbucnit printre populaţia' Parisului şi străzile sînt primejdioase noaptea. Aş vrea să mă culc aici.

— Ei bine, răspunse bătrînul, nu ai totdeauna camera şi patul tău, locul tău lîngă foc şi la masă şi m-ai auzit vreodată să mă plîng că vii prea des să le ocupi ?

— Nu, tată, zise tînărul aşezîndu-se pe un scaun şi sprijinindu-şi capul în mîini ; nu, dumneata eşti bun şi mă iubeşti.

— Nu te am decît pe tine, copilul meu, şi nu mi-ai făcut niciodată vreun necaz.

— Tată, zise Perrinet ridicîndu-se, nu prea mă simt bine, dă-mi voie să mă retrag în camera mea ; n-aș putea să iau masa cu dumneata.

— Du-te, fiule, ești liber, ești acasă la tine.

Perrinet deschise o ușiță care dădea spre primele trei trepte ale unei scări a cărei continuare era vîrîtă în zid, și începu să urce agale acest fel de scară fără a întoarce capul, fără a-și privi tatăl.

— Copilul meu e trist de cîteva zile, zise oftînd bătrînul Leclerc.

Și se așeză singur la masă, pe care sosirea tînărului îl făcuse să pună un al doilea tacîm.

Cîtva timp ascultă deasupra capului pașii fiului său ; apoi nemaiauzind nimic, se gîndi că dormea, murmură cîteva rugăciuni pentru el și, înapoindu-se în camera lui, se urcă în pat, după ce avusese prevederea, după obiceiul lui, să strecoare cheile pe care le avea în primire, sub sulul de la căpătîiul pe care își odihnea capul.

Se scurse aproape o oră fără ca tăcerea ce domnea în casa bătrînului portar să fie tulburată. Deodată un ușor scîrțiit se făcu auzit în prima cameră ; ușa despre care am vorbit se deschise și cele trei trepte de lemn pîrîiră pe rînd sub pașii lui Perrinet, palid și reținîndu-și răsuflarea. Cînd simți podeaua sub picioare, se opri o clipă să asculte. Nici un zgomot nu dădea de veste că ar fi auzit. Atunci înaintă pe vîrful picioarelor, ștergîndu-și fruntea cu mîna, spre camera tatălui său : ușa nu era închisă ; o împinse.

Felinarul care-i slujea bătrînului, atunci cînd, din întîmplare, era silit să se scoale spre a se duce la poartă să recunoască vreun burghez întîrziat, ardea pe cămin, și palida lui lumină era de ajuns pentru ca portarul, dacă se trezea, să poată recunoaște că nu era singur în cameră ; însă Leclerc se temu că dacă stingea această lumină, s-ar fi putut izbi prin întuneric de vreo mobilă al cărei zgomot l-ar putea trezi pe tatăl lui din somnul în care era adîncit ; preferă deci să-l lase aprins.

Era ceva înspăimîntător să-l vezi pe acel tînăr, cu părul vîlvoi, cu fruntea lac de sudoare, cu mîna stîngă strîngîndu-și pumnalul, rezemîndu-se cu dreapta de perete, oprindu-se la fiecare pas, pentru a da timp scîndu-

rilor să se aşeze sub picioarele lui, înaintînd încet, însă totuşi înaintînd spre patul pe care nu-l părăsea o clipă privirea-i scînteietoare, urmînd, spre a ajunge acolo, o linie circulară ca aceea a tigrului şi tresărind la zgomotul bătăilor repezi ale inimii, care contrastau cu răsuflarea liniştită a bătrînului ; în sfîrşit, perdeaua pe jumătate trasă îl ascunse capul tatălui ; mai făcu cîţiva paşi, întinse mîna, o puse pe coloana patului şi se opri o clipă pentru a respira ; apoi, plecîndu-şi corpul de la genunchi, strecură mîna umedă şi tremurîndă sub căpătîi, cîştigînd cîţiva centimetri pe minut, oprindu-şi răsuflarea, neluînd în seamă durerile cu care această poziţie forţată îl cuprindeau toate membrele ; căci îşi dădea seama că o mişcare, un suspin din partea tatălui, îl făcea pe fiul său paricid.

În cele din urmă simţi răceala fierului, degetele-i încleştate atingeau cheile ; le trecu prin inelul de care erau agăţate, le trase încetişor spre el, le prinse cu a doua mînă şi le strînse în aşa fel încît zăngănitul lor să nu poată fi auzit ; apoi, cu aceeaşi băgare de seamă de care dăduse dovadă la intrare, se îndreptă spre ieşire, stăpîn pe comoara care avea să-i aducă răzbunarea.

La uşa din stradă, îl lăsară picioarele şi căzu pe treptele scării ce ducea la meterez ; se afla acolo de cîteva minute, cînd clopotul de la mănăstirea Cordelierilor bătu ora unsprezece.

Perrinet se ridică la a unsprezecea bătaie. Seniorul de l'Ile-Adam împreună cu cei cinci sute de oameni trebuiau să se afle la cîţiva paşi de meterez.

Leclerc urcă repede scara. Cînd ajunse sus, auzi tropotul unor cai ce se îndreptau înspre partea unde se afla el ; veneau din oraş.

— Cine e ? strigă santinela.

— Rondul de noapte, răspunse glasul aspru al conetabilului.

Perrinet se aruncă la pămînt. Detaşamentul trecu la cîţiva paşi de el ; santinela fu schimbată şi alta îi luă locul ; detaşamentul se depărtă.

Perrinet se tîrî, ca un şarpe, spre mijlocul liniei pe care o străbătea santinela în timpul veghei ; apoi, cînd trecu prin faţa lui, se ridică deodată şi mai înainte ca

santinela să se apere, să scoată un singur țipăt, îi înfipse pînă în plăsele pumnalul în gît.

Soldatul nu scoase nici un suspin și căzu.

Perrinet tîrî cadavrul pînă la un loc unde o ieșitură a porții făcea umbra mai deasă și, cu casca acestuia pe cap și cu lancea în mînă, pentru a fi luat drept el, se apropie de marginea zidului, își ațintì cîtva timp privirile spre cîmpie și, după ce se obișnui cu întunericul, i se păru că zărește o linie neagră și îngroșată ce înainta în tăcere.

Perrinet își apropie amîndouă mîinile de gură și imită țipătul bufniței.

Un țipăt asemănător îi răspunse din cîmpie: era semnalul convenit.

Coborî și deschise poarta. Un om se și afla dincolo de poartă rezemat de unul din canaturi: era seniorul de l'Ile-Adam, pe care nerăbdarea îl împinsese înaintea celorlalți.

— Bine, văd că te-ai ținut de cuvînt, zise el pe șoptite.

— Și oamenii voștri?

— Iată-i.

Într-adevăr, coloana, comandată de seniorul de Chevreuse, de seniorul Ferry de Mailly și de contele Lyonnet de Bournonville, apăru la colțul ultimei case a mahalalei Saint-Germain, își vîrî capul pe sub gardul mobil de fier care acum era ridicat și, întocmai ca un șarpe lung, se strecură prin această deschizătură înăuntrul orașului. Perrinet închise poarta în urma coloanei, se urcă pe parapet și azvîrli cheile în șanțurile pline de apă.

— Ce-ai făcut? îi zise l'Ile-Adam.

— V-am luat orice posibilitate de a privi înapoi, răspunse el.

Atunci să mergem înainte.

— Acesta vă este drumul, zise Leclerc arătîndu-i strada Paon.

— Și tu?...

— Eu!... o iau pe alt drum.

Și se avîntă pe strada Cordelierilor, ajunse la podul Notre-Dame, trecu riul, coborî din nou pe strada Saint-Honoré pînă la palatul Armagnac și se ascunse după colțul unui zid, unde rămase nemișcat ca o stană de piatră.

Între timp, l'Ile-Adam ajunsese la rîu, urcase pînă la Châtelet şi, ajuns acolo, îşi împărţise mica trupă în patru cete : una, comandată de seniorul de Chevreuse, se îndreptă spre locuinţa delfinului care se afla în strada Verrerie : a doua, condusă de Ferry de Mailly, coborî pe strada Saint-Honoré pentru a înconjura palatul Armagnac şi a-l surprinde pe conetabil, pe care, după cum poruncise l'Ile-Adam, sub pedeapsa cu moartea, trebuia să i-l aducă viu ; a treia, chiar sub comanda lui l'Ile-Adam, înaintă spre palatul Saint-Paul, unde se afla regele ; a patra, comandată de Lyonnet de Bournonville, rămase în piaţa Châtelet, spre a da ajutor acelora din celelalte trei care ar fi avut nevoie.

Toţi strigau :

— Sfînta Fecioară a păcii ! Trăiască regele ! Trăiască Burgundia ! Cei ce vor pace să pună mîna pe arme şi să ne urmeze !

La aceste strigăte, şi pe întreg lungul drumului, ferestrele se deschideau, capete înspăimîntate apăreau palide în umbră, ascultau strigătele, recunoşteau culorile şi crucea Burgundiei, şi răspundeau prin strigătele de : „Moarte armagnacilor ! Trăiască burgundezii !" Şi popor, burghezi, studenţi, urmau înarmaţi şi cu mare larmă fiecare din acele cete.

Desigur că a fost o mare nesocotinţă din partea şefilor ce le comandau de a atrage astfel atenţia, căci prizonierul cel mai de preţ pe care socoteau să pună mîna le scăpă. Tanneguy Duchâtel, la cea dintîi gălăgie pe care o auzi, alergă la delfin, răsturnă tot ce-i împiedica trecerea, pătrunse pînă în camera unde era culcat acesta şi,găsindu-l stînd rezemat în coate pe marginea patului, fără să piardă o clipă, fără să răspundă la întrebările sale, îl înfăşură în cuverturile patului, îl aruncă pe umerii-i vînjoşi, întocmai ca o dădacă, şi îl luă cu el. Robert Le Masson, aghiotantul său, îi ţinea calul pregătit ; încălecă împreună cu preţioasa-i povară şi, zece minute mai tîrziu, Bastilia de necucerit îşi închidea porţile în urma lor, punînd la adăpost, între zidurile-i groase, pe singurul moştenitor al vechii monarhii franceze.

Ferry de Mailly, care se îndrepta spre palatul Armagnac, nu fu mai norocos decît seniorul de Chevreuse ;

conetabilul, pe care l-am văzut comandînd cîţiva oameni de rond, auzi strigătele burgundezilor şi, în loc să intre la locuinţa sa, după ce îşi dăduse seama că orice apărare ar fi fost zadarnică, se gîndi să-şi scape viaţa. Se adăposti în casa unui zidar sărac, îi mărturisi cine este şi îi făgădui o răsplată pe măsura serviciului pe care il cerea de la el ; acesta il ascunse şi îi făgădui să păstreze taina.

Trupa care credea că-l surprinde se apropie deci de palatul Armagnac, puse pază la toate ieşirile şi se apucă să forţeze intrarea principală. În clipa cînd aceasta ceda, un om se desprinse de lîngă zidul din faţă, îi dădu la o parte pe toţi, şi se năpusti primul în clădire ; Ferry de Mailly nu intră decît al doilea.

Între timp, seniorul de l'Ile-Adam, mai norocos, înconjura palatul Saint-Paul şi, după o slabă luptă cu gărzile, intra înăuntrul apartamentelor şi ajungea pînă la acela al regelui. Acest sărman şi bătrîn monarh, de care îşi rideau slujitorii ce de multă vreme nu-i mai ascultau poruncile, părea, în seara aceea, să fi fost cu totul uitat de ei ; o lampă cu o slabă licărire abia îi lumina apartamentul : cîteva resturi ale unui foc ce nu era de ajuns să gonească frigul şi umezeala dintr-o cameră atît de mare, fumegau pe vatra şi în colţul unui larg cămin gotic ; pe un scăunel de lemn tremura un bătrîn pe jumătate dezbrăcat.

Era regele Franţei.

L'Ile-Adam se repezi în cameră, merse drept la pat, pe care il găsi gol şi, întorcîndu-se, îl zări pe bătrînul monarh care, cu mîinile-i zbîrcite şi tremurînde, îngrămădea resturile unor tăciuni.

Înaintă respectuos spre el şi îl salută în numele ducelui de Burgundia.

Regele se întoarse, lăsîndu-şi mîinile întinse spre foc, îl privi vag pe cel care-i vorbea, şi zise :

— Ce mai face vărul meu de Burgundia ? De multă vreme nu l-am mai văzut.

— Sire, mă trimite la voi pentru ca toate nenorocirile ce pustiesc regatul vostru să ia sfîrşit.

Regele se întoarse spre foc fără a răspunde.

— Sire, adăugă l'Ile-Adam care văzu că, în momentul acela de demenţă, regele nu putea nici înţelege nici urmări raţiunile politice despre care voia să-i vorbească ; sire, du-

cele de Burgundia vă roagă să încălecaţi şi să apăreţi, alături de mine, pe străzile capitalei.

Carol al VI-lea se ridică în neştire, se sprijini de braţul lui l'Ile-Adam şi îl urmă fără rezistenţă, căci nu-i mai rămăsese acestui sărman prinţ nici memoria, nici judecata. Puţin îi păsa deci despre ce se poruncea în numele său şi în mîinile cui cădea. Nu ştia nici măcar ce însemna armagnac şi burgundez.

L'Ile-Adam, cu regala lui captură, se îndreptă spre Châtelet. Căpitanul înţelegese că prezenţa monarhului în mijlocul burgundezilor ar fi un semn de încuviinţare regală pentru tot ce avea să se întîmple ; îşi dădu deci prizonierul în mîinile lui Lyonnet de Bournonville, recomandîndu-l o supraveghere atentă, însă plină de menajamente.

După îndeplinirea acestei măsuri politice, porni în galop pe strada Saint-Honoré, descălecă la poarta clădirii lui d'Armagnac, înăuntrul căreia nu se auzeau decît strigăte şi blesteme şi, repezindu-se pe scară, se izbi cu atîta putere de un om care cobora, încît amîndoi se ţinură unul de altul ca să nu cadă. Se recunoscură.

— Unde este conetabilul ? întrebă l'Ile-Adam.

— Îl caut, răspunse Perrinet Leclerc.

— Blestemat să fie Ferry de Mailly, care l-a lăsat să scape.

— Dar nici nu s-a mai înapoiat acasă.

Şi amîndoi se repeziră afară ca doi smintiţi, apucînd fiecare pe prima stradă ce o găsiră în faţă.

În vremea aceasta avea loc un măcel îngrozitor. Nu se auzeau decît strigătele : *La moarte ! Moarte armagnacilor ! Ucideţi ! Ucideţi-i pe toţi !* Corporaţii de studenţi, de burghezi, de măcelari, străbăteau străzile, pătrundeau în casele pe care le ştiau că aparţin partizanilor conetabilului şi îi tăiau pe nenorociţii aceia cu lovituri de secure şi de spadă. Cete de femei şi de copii îi dădeau gata, cu cuţitele, pe cei care mai respirau încă.

De îndată ce se văzuse scăpat de jugul conetabilului, poporul îl numise ca magistrat regal al Parisului pe Vaux de Bar, în locul lui Duchâtel. Noul magistrat, văzîndu-l pe parizieni cuprinşi de o atît de mare furie, nu îndrăznea să li se opună şi spunea, la vederea atîtor măceluri :

— Prieteni, faceţi ce vă va plăcea.

Astfel că în curînd începu un măcel îngrozitor. Cîţiva armagnaci se adăpostiseră în biserica stăreţiei Saint-Éloi, o parte din burgundezi le descoperiră ascunzişul şi îl semnalară celorlalţi. Pentru a-l ocroti, seniorul de Villette, abatele de la Saint-Denis, în zadar înaintă spre uşă, îmbrăcat în veşminte preoţeşti şi ţinînd în mînă sfintele daruri. Dar securile pline de sînge îi şi mînjeau patrafirul şi se roteau deasupra capului său, cînd seniorul de Chevreuse îl luă sub ocrotirea lui şi porniră împreună. Plecarea sa fu semnalul unui măcel general înăuntrul bisericii ; nu se mai auzeau decît ţipete, nu se vedeau sclipind decît securi şi spade ; morţii se îngrămădeau în naos şi, din acel morman de trupuri omeneşti, curgea, întocmai ca un izvor la poalele unui munte, un pîrîu de sînge. L'Ile-Adam, care trecea, auzi strigătele şi se repezi cu calul pe sub portal :

— E bine, zise el văzîndu-i la treabă ; iată un lucru bun şi văd că am nişte măcelari pricepuţi !... Copii, nu l-aţi văzut pe conetabil ?

— Nu ! Nu ! răspunseră douăzeci de glasuri deodată. — Nu ! Moarte conetabilului ! Moarte armagnacilor !

Şi nimicirea continuă.

L'Ile-Adam se întoarse din drum şi se duse să-şi caute duşmanul în altă parte.

O scenă asemănătoare se petrecea la turnul palatului. Cîteva sute de oameni se refugiaseră acolo şi încercau să se apere. În mijlocul lor, cu crucifixul în mînă, se aflau episcopii de Coutances, de Bayeux, de Senlis şi de Xaintes ; asaltul nu ţinu decît o clipă ; burgundezii escaladară turnul cu toată ploaia de pietre ce cădea asupra lor ; apoi, odată stăpîni pe palat, îi uciseră pe toţi cei care se aflau închişi acolo.

În mijlocul acestui măcel, un om mai palid, mai gîfîind, mai plin de sudoare decît ceilalţi, năvăli fără veste.

— Conetabilul, zise el, conetabilul este aici ?

— Nu, răspunseră în cor burgundezii.

— Unde este ?

— Nu se ştie, jupîn Leclerc ; căpitanul l'Ile-Adam a pus să se anunţe că ar da o mie de scuzi de aur celui care i-ar arăta unde se află ascuns.

Perrinet nu mai ascultă mai departe, se avîntă pe una din scările înălţate pe turn şi, lăsindu-se să alunece, se văzu în stradă.

O trupă de arcaşi genovezi fusese surprinsă în apropiere de mănăstirea Saint-Honoré şi, cu toate că se predaseră şi li se făgăduise viaţa, îi uciseră după ce îi dezarmară ; nenorociţii primeau moartea în genunchi cerînd îndurare, dar ceilalţi se întreceau care mai de care să lovească. În timpul acesta, doi oameni cu cîte o torţă în mînă, se mulţumeau să le smulgă căştile, să-i cerceteze pe fiecare în parte, apoi lăsau celor ce veneau după ei grija de a-i ucide, dedîndu-se acelei cercetări cu migala răzbunării. Se întîlniră în mijlocul mulţimii şi se recunoscură.

— Conetabilul ? întrebă l'Ile-Adam.

— Îl caut, răspunse Perrinet.

— Domnule Leclerc ! se auzi în clipa aceea un glas.

Perrinet întoarse capul şi-l recunoscu pe cel ce i se adresa.

— Ce este, Thiébert, zise el, ce vrei de la mine ?

— Puteţi să-mi spuneţi unde l-aş putea găsi pe seniorul de l'Ile-Adam ?

— Eu sînt, spuse căpitanul.

Un om îmbrăcat într-o haină pătată de ipsos şi de var, se apropie.

— Este adevărat că aţi făgăduit o mie de scuzi de aur cui vi-l va preda pe conetabil ?

— Da, zise l'Ile-Adam.

— Veniţi să mi-i număraţi, urmă zidarul, şi vă voi arăta locul unde se află ascuns.

— Întinde şorţul, spuse l'Ile-Adam.

Şi îi aruncă în el pumni de aur.

— Acum, spune-mi unde este ?

— Acasă la mine ; am să vă conduc.

Un hohot de rîs răsună în urma lor ; l'Ile-Adam se întoarse spre a-l căuta pe Perrinet Leclerc ; acesta dispăruse.

— Să mergem repede ; arată-mi drumul.

— O clipă, urmă Thiébert, ţineţi-mi torţa asta ca să-i număr.

L'Ile-Adam, tremurînd de nerăbdare, îi lumină zidarului care numără scuzii unul cîte unul, pînă la ultimul ; mai lipseau vreo cincizeci.

— Nu e toată suma, zise el.

L'Ile-Adam îi aruncă în şorţ un lanţ de aur care preţuia şase sute de scuzi. Thiébert porni înaintea lui.

Un om le-o luase înainte : era Perrinet Leclerc.

Abia auzise despre tîrguiala de sînge pe care o făceau Thiébert şi căpitanul, că se şi repezise cu sufletul la gură în direcţia ascunzişului conetabilului. Se opri în faţa uşii casei lui Thiébert ; era închisă pe dinăuntru ; pumnalul îi aduse acelaşi serviciu ca în piaţa Sorbonei, şi uşa se deschise.

Auzi oarecare zgomot în a doua cameră.

— Acolo este !... zise el.

— Dumneata eşti, gazdă ? întrebă cu jumătate de glas conetabilul.

— Da, răspunse Leclerc ; dar stingeţi lumina căci ar putea să vă trădeze.

Şi văzu, prin crăpăturile peretelui despărţitor, că acesta îi urmase sfatul.

— Acum, deschideţi-mi.

Uşa se întredeschise : Perrinet se repezi asupra conetabilului, care scoase un ţipăt ; pumnalul lui Leclerc îi străpunsese umărul drept.

O luptă înverşunată se încinse între cei doi.

Conetabilul, care se credea în siguranţă după spusele lui Thiébert, era fără arme şi pe jumătate dezbrăcat. Cu tot acest neajuns, l-ar fi înăbuşit cu uşurinţă pe Leclerc în braţele-i vînjoase, dacă n-ar fi avut rana care îi paraliza mişcarea unuia din ele ; cu toate astea, cu cel care-i mai rămînea, îl înşfăcă pe tînăr, îl strînse la piept şi, apăsîndu-şi adversarul cu toată greutatea şi cu toată puterea, se lăsă să cadă odată cu el, nădăjduind că îi va zdrobi capul de podea.

Cu siguranţă că ar fi izbutit, însă capul lui Perrinet nimeri salteaua care fusese întinsă pe jos spre a-i servi de pat.

Conetabilul scoase un al doilea ţipăt.

Perrinet, care nu lăsase din mînă pumnalul, i-l înfipse în braţul sting.

Dădu drumul adversarului, se ridică de pe jos clătinîndu-se, şi mergînd de-a-ndăratelea căzu peste o masă ce se afla în mijlocul odăii, pierzîndu-şi prin cele două răni singele şi puterile.

Perrinet se ridică şi începu să-l caute şi să-l strige, cînd deodată o a treia persoană, cu o torţă în mînă, apăru la uşa odăii şi luminâ scena.

Era l'Ile-Adam.

Perrinet se repezi din nou asupra conetabilului.

— Opreşte-te, zise l'Ile-Adam ; dacă ţii la viaţa ta, opreşte-te !

Şi îi apucă braţul.

— Senior de l'Ile-Adam, viaţa acestui om îmi aparţine, îi spuse Leclerc ; regina mi-a dăruit-o. Iată sigiliul său ; aşadar lăsaţi-mă.

Scoase hîrtia de la piept şi i-o arătă căpitanului.

Contele d'Armagnac, răsturnat pe masă, nefiind în stare, din pricina celor două răni, să opună vreo rezistenţă, îi privea pe cei doi ; ambele braţe îi atîrnau şi sîngerau.

— Bine, zise l'Ile-Adam ; nu vreau viaţa lui, aşa că totul e în regulă.

— Pe sufletul dumneavoastră ? zise Leclerc oprindu-l din nou.

— Pe sufletul meu ! Însă am făcut un jurămînt ; lasă-mă să-l îndeplinesc.

Leclerc încrucişă braţele şi privi ce avea să se întîmple. L'Ile-Adam trase spada, îi apucă lama aproape de vîrf şi se apropie de conetabil.

Acesta, văzînd că totul era terminat pentru el în lumea aceasta, închise ochii, dădu capul pe spate şi începu să se roage.

— Conetabile, zise l'Ile-Adam smulgîndu-i cămaşa ce-i acoperea pieptul, conetabile, ţi-aminteşti că ai jurat, într-o zi, pe Sfînta Fecioară şi pe Cristos că nu o să porţi viu crucea roşie a Burgundiei ?

— Da, răspunse conetabilul, şi mi-am ţinut jurămîntul, căci voi muri.

— Conte d'Armagnac, urmă l'Ile-Adam aplecîndu-se spre el şi scrijelindu-i pieptul cu vîrful spadei, în aşa fel

încît să descrie o cruce singerîndă, ai mințit ; căci porți încă viu crucea roșie a Burgundiei. Ți-ai călcat jurămîntul, iar eu mi l-am ținut pe al meu.

Conetabilul nu răspunse decît printr-un suspin. L'Ile-Adam își vîrî la loc spada în teacă.

— Asta e tot ce voiam de la tine, zise el ; acum, mori ca un sperjur și ca un cîine. E rîndul tău, Perrinet Leclerc.

Conetabilul redeschise ochii și repetă cu un glas abia șoptit :

— Perrinet Leclerc !

— Da, zise acesta aruncîndu-se din nou asupra nefericitului conte d'Armagnac gata să moară, da, Perrinet Leclerc, cel pe care soldații tăi l-au sfîșiat din porunca ta. Se pare că aici fiecare a făcut un jurămînt. Ei bine, eu am făcut două : primul, conetabile, este să afli în ceasul morții tale că regina Isabela de Bavaria este cea care ți-a luat Parisul în schimbul vieții cavalerului de Bourdon : iată-l îndeplinit, căci ai aflat. Al doilea, conte Armagnac, este că aflînd acest lucru aveai să mori ; și acest jurămînt, adăugă el împlîntîndu-i pumnalul în inimă, l-am îndeplinit tot cu atîta sfințenie ca și pe cel dintîi. Să-i ajute Dumnezeu, pe lumea asta și pe cealaltă, celui care se ține cu cinste de cuvînt !

XXI

Așadar Parisul, neputînd fi cucerit de către puternicul duce de Burgundia și de numeroasa lui armată, își deschisese în timpul nopții, întocmai ca o curtezană capricioasă, porțile unui simplu căpitan comandant a șapte sute de lăncieri. Burgundezii, cu torța într-o mînă, cu fierul în alta, se împrăștiaseră prin vechile străzi ale cetății regale, stingînd focul cu sînge, uscînd sîngele cu foc. Perrinet Leclerc, pricina obscură a acestui mare eveniment, după ce luase tot ce voia să aibă, adică viața conetabilului, reintrase în rîndurile poporului, unde de aci înainte istoria îl va căuta în zadar, unde va muri neștiut de nimeni după cum se născuse necunoscut, și de unde

ieşise o oră pentru a-şi lega de una din cele mai mari catastrofe ale monarhiei numele lui popular, înfumurat de nemurirea unei mari trădări.

În timpul acesta, pe toate porţile, se năpusteau în Paris, ca nişte vulturi pe un cîmp de bătălie, seniorii şi militarii care voiau să-şi ia şi ei partea lor din această mare pradă, din care pînă în ceasul acela numai regalitatea avusese prilejul să se înfrupte. Mai întîi era l'Ile-Adam care, sosind primul, apucase partea leului ; erau seniorul de Luxemburg, fraţii Fosseuse, Crèvecoeur şi Jean de Poix ; erau, în urma seniorilor, căpitanii garnizoanelor din Picardia şi din l'Ile-de-France ; în sfîrşit, erau, în urma căpitanilor, ţăranii din împrejurimi care, pentru a nu lăsa nimic după ei, jefuiau arama, în vreme ce stăpînii lor jefuiau aurul.

Apoi, după ce vasele din biserici au fost topite, după ce lăzile Statului au fost golite, după ce n-a mai rămas nici un ciucure sau o floare de crin de aur pe mantaua regală, au aruncat catifeaua goală pe umerii bătrînului Carol ; l-au aşezat pe tronul său pe jumătate distrus ; i-au pus pana în mînă şi patru decrete pe masă. L'Ile-Adam şi Chastelux au fost făcuţi mareşali ; Charles de Lens, amiral ; Robert de Maillé, mare pitar şi, după ce a semnat, regele credea că a domnit.

Poporul privea toate astea prin ferestrele Luvrului.

— Bun ! zicea lumea, după ce au jefuit aurul, iată-l acum că jefuiesc şi slujbele ; din fericire sînt mai multe semnături date de mîna regelui decît erau scuzi în lăzi. Luaţi, luaţi, seniori ; însă Hannotin de Flandra are să vină şi, dacă n-are să fie mulţumit de ce îi veţi fi lăsat, s-ar putea prea bine să-şi facă o singură parte din toate ale voastre.

Cu toate astea Hannotin de Flandra (era numele pe care şi-l dădea în glumă însuşi ducele de Burgundia) nu se grăbea să vină ; nu văzuse cu ochi buni pe unul din căpitanii săi intrînd într-un oraş la porţile căruia el bătuse de două ori cu spada fără să i se deschidă. Primi la Montbéliard mesajul care îi anunţa această veste neaşteptată, şi îndată, în loc să-şi continue drumul, se retrase la Dijon, una din capitalele sale. Cît despre regina Isabela, aceasta rămăsese la Troyes, înfiorîndu-se încă

de succesul acţiunii sale ; ducele şi ea nu se vedeau, nu-şi scriau ; s-ar fi putut zice că sînt doi complici al unui omor nocturn care şovăiau să se întîlnească faţă în faţă la lumina soarelui.

Între timp, Parisul trăia o viaţă febrilă şi nervoasă. Deoarece se spunea că regina şi ducele nu aveau să se înapoieze în oraş atîta vreme cît ar mai rămîne acolo un singur armagnac, şi cum doreau să-l revadă pe duce şi pe regină, în fiecare zi acest zvon, căruia absenţa celor doi părea să-i dea oarecare temei, era pretextul unui nou măcel. În fiecare noapte se auzea strigătul de „alarmă !". Poporul străbătea oraşul cu torţe. Se spunea că armagnacii intrau din nou în Paris cînd prin poarta Saint-Germain, cînd prin poarta Templului. Cete de oameni, în fruntea cărora se aflau măcelarii cu cuţitele late ce luceau la capătul braţelor goale străbăteau Parisul în toate direcţiile ; apoi, cîte unul striga : „Hei ! Veniţi încoace ! Iată casa unui armagnac !", cuţitele îl căsăpeau pe stăpîn, iar focul îi mistuia casa. Trebuia, ca să ieşi pe stradă fără teamă, să porţi capişonul albastru şi crucea roşie. Cîţiva adepţi mai zeloşi, formară o societate burgundeză, căreia îi ziseră societatea Sfîntului Andrei ; fiecare din membrii ei purta o coroană de trandafiri roşii ; şi, cum mulţi preoţi intraseră în această societate, fie din prevedere, fie din sentiment, slujeau liturghia cu această podoabă pe cap. Pe scurt, văzînd asemenea lucruri, ai fi putut crede că Parisul se află în beţia unor serbări de carnaval, dacă n-ai fi întîlnit în fiecare stradă atîtea locuri negre acolo unde fuseseră arse casele, atîtea locuri roşii acolo unde fuseseră ucişi oameni.

Printre cei mai înverşunaţi trepăduşi de zi şi de noapte, era unul care se făcea remarcat prin nepăsarea în faţa măcelului şi dibăcia în execuţie. Nu exista un incendiu unde el să nu-şi pună torţa, nici un omor în care să nu-şi mînjească mîna cu sînge. Cînd era văzut cu capişonul roşu, cu jiletca roşiatică, strînsă cu o curea din piele de bivol de care atîrna o spadă lată cu două tăişuri, al cărei mîner îi atingea bărbia şi al cărei vîrf ajungea pînă la laba piciorului, cei care doreau să vadă cum se decapitează cît mai repede un armagnac n-aveau decît să-l urmeze ; se şi născocise un proverb popular care spunea că

meşterul Cappeluche făcea să sară capul fără ca boneta să aibă vreme să-şi dea seama.

Astfel încît Cappeluche era eroul acelor serbări ; chiar măcelarii îl recunoşteau drept meşterul lor şi îi dădeau întîietate. El era cel care se afla în fruntea tuturor gloatelor, sufletul tuturor răzmeriţelor. Cu un singur cuvînt, oprea mulţimea care-l urma ; cu un gest, o repezea înainte ; văzîndu-i pe toţi oamenii aceia ascultînd de unul singur, credeai că este o vrăjitorie la mijloc.

În vreme ce Parisul răsuna de toate acele strigăte, se lumina de atîtea torţe şi focuri şi, în fiecare noapte, se trezea tresărind de spaimă, bătrîna Bastilie se înălţa în marginea dinspre răsărit, neagră şi tăcută. Strigătele de afară nu aveau ecou, lumina torţelor nu aveau reflexe ; podul era înalt, gardul mobil de fier era scund. În timpul zilei, nici o vieţuitoare nu se arăta pe ziduri ; fortăreaţa părea să se păzească singură ; numai că, atunci cînd gloata se apropia mai mult decît i se părea potrivit, se vedea ieşind de la fiecare etaj şi aplecîndu-se spre mulţimea aceea atîtea săgeţi cîte ferestruici erau, fără a se putea deosebi dacă erau oameni sau vreo maşină care le punea în mişcare. Văzînd aceasta, mulţimea, chiar de-ar fi fost condusă de însuşi Cappeluche, întorcea spatele clătinînd din cap ; săgeţile intrau la loc pe măsură ce gloata se depărta, şi bătrîna fortăreaţă îşi relua, după cîteva clipe, acel aer nepăsător şi blajin asemenea celui al porcului spinos care, după ce se îndepărtează primejdia, îşi culcă pe spinare întocmai ca perii unei blăni, miile de lănci cărora le datorează respectul ce i-l poartă celelalte animale.

Noaptea, aceeaşi linişte şi acelaşi întuneric ; în zadar îşi lumina Parisul străzile sau ferestrele, nici o lumină nu se vedea înapoia ferestrelor zăbrelite ale Bastiliei, nici o vorbă omenească nu se făcea auzită înăuntrul zidurilor ; doar din cînd în cînd, la ferestrele turnurilor ce se înălţau la cele patru colţuri, trecea capul vigilent al unei santinele, care numai de acolo putea să vegheze ca nu cumva să se pregătească vreo surpriză la poalele meterezelor ; dar şi acest cap, odată apărut, rămînea atît de nemişcat, încît s-ar fi putut, atunci cînd îl lumina o rază de lună, să fi luat drept una din acele măşti gotice pe care fan-

tezia arhitecților o pironea, ca un ornament fantastic, la arcada podurilor sau la antablamentul catedralelor.

Cu toate astea, într-o noapte întunecoasă, către sfîrșitul lunii iunie, în vreme ce santinelele vegheau la cele patru colțuri ale Bastiliei, doi oameni urcau scara strîmtă și circulară ce ducea spre platformă. Primul care apărea pe terasă era un bărbat între 42 și 45 de ani ; statura îi era uriașă, iar forța lui era pe măsura staturii. Era îmbrăcat într-o întreagă armură, deși drept armă ofensivă, în locul de unde lipsea spada, de centironul lui nu era agățat decît unul din acele pumnale lungi și ascuțite care se numeau pumnale de grație ; mîna stîngă se sprijinea din obișnuință pe mînerul pumnalului, în vreme ce cu dreapta ținea respectuos una din acele bonete de catifea garnisite cu blană, pe care cavalerii o schimbau, într-una din clipele lor de odihnă, în locul coifurilor de bătălie, care uneori aveau o greutate între patruzcei și patruzeci și cinci de livre [1]. Capu-i descoperit lăsa deci să se vadă, sub niște sprîncene dese, ochii de un albastru închis ; nasul coroiat, o față înnegrită de soare, dădeau ansamblului acestei înfățișări un caracter de severitate pe care o barbă lungă de un deget, tăiată rotund și un păr negru ce cobora pe fiecare latură a obrajilor, nu reușeau să-l îmblînzească.

Bărbatul pe care l-am descris mai sus abia ajuns pe platformă, se întoarse și întinse brațul spre deschizătura prin care trecuse ; o mînă fină și durdulie ieși la iveală spre a se prinde de mîna aceea puternică și, numaidecît, cu ajutorul acestui punct de sprijin, un tînăr între 16 și 17 ani, îmbrăcat numai în catifea și mătase, cu părul blond, cu trup subțirel, cu membre plăpînde, se avîntă pe terasă și, sprijinindu-se de brațul însoțitorului său, ca și cînd acest neînsemnat urcuș i-ar fi pricinuit o mare oboseală, păru să caute din obișnuință un scaun pe care să se poată odihni. Dar, văzînd că acest obiect fusese socotit că nu are ce căuta pe platforma fortăreței, se resemnă, își prinse a doua mînă de prima formînd un fel de inel cu ajutorul căruia mai mult se atîrnă decît se sprijini de brațul atletic care avea să-i suporte cel puțin ju-

[1] Aproximativ 20 kg. (N.T.).

mătate din greutatea pe care picioarele erau sortite să o susțină, și începu astfel o plimbare pe care părea să o facă mai mult din respect pentru cel care-l însoțea decît dintr-o hotărîre a propriei sale voințe.

Se scurseră cîteva minute fără ca unul sau altul să tulbure tăcerea nopții printr-o simplă vorbă, sau să întrerupă plimbarea pe care îngustimea platformei o făcea destul de limitată. Zgomotul pașilor celor doi nu forma decît un singur zgomot, atît de mult mersul ușor al copilului se confunda cu mersul greoi al soldatului ; ai fi zis că e un singur corp și umbra lui, ai fi crezut că unul singur trăia pentru amîndoi. Deodată militarul se opri, cu fața întoarsă spre Paris și îl sili pe tînărul însoțitor să facă la fel ; de acolo li se deschidea privelișteа întregului oraș.

Era tocmai una din acele nopți de zarvă pe care am încercat să o zugrăvim. La început nu se deosebea, de pe platformă, decît o îngrămădire nelămurită de case întinzîndu-se de la răsărit spre apus, ale căror acoperișuri, prin întuneric, păreau că se țin unele de altele, întocmai ca sculturile unei trupe de soldați ce pornesc la asalt. Dar deodată, cînd o ceată pornea pe un drum paralel cu cercul pe care îl puteau îmbrățișa privirile, flacăra torțelor, luminînd o stradă în toată lungimea ei, părea să despice un cartier al orașului ; umbre roșietice se grăbeau într-acolo cu strigăte și rîsete ; apoi, la prima cotitură care-i schimba direcția, mulțimea dispărea împreună cu luminile ei, nu însă și cu zgomotul. Totul recădea în întuneric, iar vuietul ce se auzea părea să fie gemetele înăbușite ale orașului, căruia războiul civil îi sfîșia măruntaiele cu fierul și cu focul.

La acest spectacol și la acest zgomot, figura soldatului se făcu mai posomorîtă ca de obicei ; sprîncenele i se atinseră încruntîndu-se, brațul stîng se întinse spre palatul Luvru, și atît de strînși își ținea dinții, încît abia putură să-i treacă printre buze cuvintele adresate tînărului său însoțitor :

— Monseniore, iată orașul vostru ; îl recunoașteți ?

Figura tînărului căpătă o expresie de melancolie de care, cu o clipă mai înainte, nu l-ai fi crezut în stare. Își

aţinti privirile în ochii militarului şi, după ce se uită cîteva clipe în tăcere, zise :

— Vitcazul meu Tanneguy, l-am privit adesea, la o asemenea oră, de la ferestrele palatului Saint-Paul, aşa cum îl privesc în clipa de faţă de pe terasa Bastiliei. Uneori l-am văzut liniştit, însă cred că niciodată nu l-am văzut fericit.

— Alteţa Voastră să mă ierte, zise Duchâtel, însă credeam, pînă în ziua de azi, că craţi preocupat mai mult de plăcerile voastre decît de treburile Franţei.

— Părintele meu (de cînd Duchâtel îl salvase pe tînărul delfin din mîinile burgunduzilor, acesta îl numea astfel), mustrarea dumitale nu este decît pe jumătate îndreptăţită. Atîta timp cît i-am văzut lîngă tronul Franţei pe cei doi fraţi ai mei, da, este adevărat, n-a mai rămas loc în sufletul meu decît pentru glume şi nebunii ; dar, de cînd Dumnezeu i-a chemat la el într-un fel pe cît de neaşteptat pe atît de îngrozitor, am uitat orice neseriozitate pentru a nu-mi aminti decît de un lucru, anume că la moartea iubitului meu tată (pe care să-l ţină Dumnezeu !), acest frumos regat al Franţei nu avea alt stăpîn decît pe mine.

— Aşadar, tinere leu, reluă Tanneguy cu o expresie vădită de bucurie, sînteţi dispus să-l apăraţi, cu ghearele şi cu dinţii, împotriva lui Henric al Angliei şi împotriva lui Jean de Burgundia ?

— Împotriva fiecăruia din ei separat, Tanneguy, sau împotriva amîndorura împreună, cum le va plăcea mai bine.

— Ah ! monseniore, Dumnezeu vă insuflă aceste cuvinte pentru a uşura inima bătrînului vostru prieten. După trei ani, iată prima oară cînd răsuflă şi ea din tot pieptul. Dacă aţi şti cîte îndoieli trec prin inima unui om ca mine, atunci cînd monarhia căreia şi-a închinat braţul, viaţa şi poate chiar şi onoarea, este prada unor lovituri atît de aspre cum a fost aceea a cărei singură speranţă sînteţi astăzi ; dacă aţi şti de cîte ori m-am întrebat dacă nu sosise vremea ca această monarhie să lase locul alteia, şi dacă nu era o răzvrătire împotriva lui Dumnezeu de a încerca să o susţii, cînd el părea să o

părăsească ; căci... să mă ierte Dumnezeu dacă hulesc ! căci, de treizeci de ani încoace, de fiecare dată cînd şi-a aruncat privirile asupra nobilului vostru neam, n-a făcut-o decît să-l lovească, iar nu să-l ajute. Da, urmă el, îţi vine să crezi că e un semn fatal pentru o dinastie, atunci cînd şeful ei este bolnav de corp şi de minte, cum este seniorul nostru regele ; poţi crede că toate s-au întors pe dos, atunci cînd îl vezi pe primul vasal al unei coroane lovind cu securea şi cu spada ramurile tulpinei regale, aşa cum a făcut trădătorul Jean faţă de nobilul duce de Orleans, unchiul vostru ; poţi crede în sfîrşit că statul se află pe calea pierzaniei, cînd vezi doi nobili tineri, cum erau cei doi fraţi mai mari ai Alteţei Voastre, secerăţi, unul după altul de o moarte atît de neaşteptată şi atît de ciudată, încît dacă nu te-ai teme că insulţi pe Dumnezeu şi pe oameni, ai zice că primul nu are nici un amestec în această întîmplare şi că ceilalţi poartă întreaga vină ; — şi cînd, pentru a face faţă războiului străin, războiului civil, răscoalelor populare, nu rămîne decît un tînăr slab ca Alteţa Voastră, — vai ! monseniore, monseniore, îndoiala care de atîtea ori era cît pe-aci să-mi zdrobească inima este destul de firească şi mi-o veţi ierta !

Prinţul se agăţă de gîtul lui.

— Tanneguy, toate îndoielile sînt îngăduite celui care, ca tine, se îndoieşte după ce a acţionat, celui care, ca tine, se gîndeşte că Dumnezeu, în mînia lui, loveşte o dinastie pînă la ultimul ei moştenior, şi îl îndepărtează pe ultimul moştenitor al acestei dinastii de mînia lui Dumnezeu.

— Şi n-am şovăit, tînărul meu stăpîn. Cînd i-am văzut pe burgundezi intrînd în oraş, am alergat ca o mamă la copilul ei ; căci, cine putea să vă salveze, sărmane tînăr, dacă nu eu ? Nu putea fi regele, tatăl vostru ; regina, de departe, n-ar fi avut puterea, iar de aproape (Dumnezeu să-i ierte gîndurile !) n-ar fi avut poate dorinţa. Monseniore, chiar dacă aţi fi fost liber să fugiţi, chiar dacă aţi fi găsit coridoarele palatului Saint-Paul pustii şi poarta deschisă, odată ajuns în stradă, v-aţi fi simţit mai stingherit în acest oraş cu mii de răspîntii decît ultimul dintre supuşii voştri. Nu mă aveaţi aşadar decît

pe mine ; în clipa aceea, monseniore, mi s-a părut şi mie că Dumnezeu nu părăsea nobila voastră familie, atît de mult mi s-au întețit puterile. V-am luat în brațe, monseniore, şi nu cîntăreați în mîinile mele mai mult decît o pasăre în ghearele unui vultur. — Da, chiar dacă aş fi întîlnit întreaga armată a ducelui de Burgundia, şi ducele în fruntea ei, mi se părea că aş fi fost în stare să-l rastorn pe duce şi să străbat armata fără să se întîmple vreo nenorocire nici unuia nici altuia şi, în clipa aceea, sînt sigur că Dumnezeu era cu mine. Dar de atunci, monseniore, de cînd vă aflați în siguranță înapoia meterezelor inexpugnabile ale Bastiliei ; cînd în fiecare noapte, după ce am privit îndelung din înălțimea acestei terase, spectacolul pe care, astă-seară, îl privim amîndoi ; — cînd după ce am văzut Parisul, orașul regal, în prada unor asemenea răzmerițe, şi că poporul este cel care domnește şi regalitatea care se supune ; — cînd, cu urechile asurzite de larmă, cu ochii obosiți de lumini, coboram în camera voastră şi cînd, tăcut şi rezemat de căpătîiul patului, vedeam ce somn liniştit aveați, în vreme ce războiul civil alerga prin Statul vostru şi pîrjolul prin capitala voastră, mă întrebam dacă e într-adevăr vrednic de regat cel care dormea un somn atît de liniştit şi atît de fără griji, în vreme ce regatul său avea o veghe atît de zbuciumată şi atît de sîngeroasă ?

O umbră de nemulțumire trecu, întocmai ca un nor, peste fața delfinului.

— Aşadar îmi pîndeai somnul, Tanneguy ?

— Monseniore, mă rugam, lîngă patul vostru pentru Franța şi pentru Alteța Voastră.

— Şi dacă, astă-seară, nu m-ai fi găsit aşa cum doreai, ce aveai de gînd ?

— Aş fi condus-o pe Alteța Voastră într-un loc sigur şi m-aş fi azvîrlit, singur şi fără armură, în mijlocul dușmanilor la prima ciocnire, căci nu-mi mai rămînea decît să mor ; cu cît mai devreme, cu atît mai bine.

— Ascultă, Tanneguy, în loc să mergi singur şi fără armură în întîmpinarea dușmanului, vom merge amîndoi şi bine înarmați : ce zici ?

— Că Dumnezeu v-a dat voința, mai trebuie acum să vă dea şi forța.

— Vei fi acolo ca să mă sprijini.

— Este un război lung cel pe care îl vom avea de dus, monseniore, — lung şi obositor, nu pentru mine care, de treizeci de ani, trăiesc împlătoşat, după cum Alteţa Voastră trăieşte în catifea. Veţi avea de luptat cu doi duşmani, din care unul singur l-ar putea face să tremure pe un mare rege. Odată spada scoasă din teacă şi stindardul din mănăstirea Saint-Denis, va trebui ca nici unul din ele să nu intre la locul lor pînă cînd cei doi duşmani ai voştri, Jean de Burgundia şi Henric al Angliei, primul să se afle sub pămîntul Franţei şi celălalt în afara hotarelor Franţei. Pentru a ajunge acolo, vor avea loc încăierări aspre. Nopţile de pîndă sînt reci, zilele de pe cîmpii ucigătoare ; va trebui dusă o viaţă de soldat în loc de a continua o existenţă de.prinţ ; nu mai este vorba de o oră de turnir, ci de zile întregi de luptă ; nu sînt doar cîteva luni de hărţuieli, ci ani îndelungaţi de lupte şi de bătălii. Monseniore, gîndiţi-vă bine.

Tînărul prinţ, fără să-i răspundă lui Tanneguy, îi părăsi braţul şi se duse drept la soldatul care făcea de pază la una din turelele Bastiliei ; într-o clipă cureaua de care era prinsă tolba arcaşului fu strînsă în jurul taliei delfinului, arcul din lemn de frasin al soldatului trecu în mîinile prinţului, iar glasul tînărului căpătase un accent de hotărîre pe care nimeni nu i-l cunoştea, atunci cînd, întorcindu-se spre Duchâtel care rămăsese uimit, îi zise :

— Părintele meu, socotesc că vei dormi liniştit, deşi este prima noapte de strajă a fiului tău.

Duchâtel se pregătea să-i răspundă, cînd dezvăluirea unei scene ce se petrecea la poalele Bastiliei veni să-i schimbe direcţia gîndurilor.

De cîteva clipe, zgomotul se apropiase şi o lumină mare strălucea dinspre strada Cerisaie ; totuşi era cu neputinţă să descoperi pe cei ce pricinuiau acel zgomot, nici să ghiceşti adevărata pricină a acelei lumini, poziţia transversală a străzii şi înălţimea caselor împiedicînd privirile să pătrundă pînă la gloata ce le pricinuia. Deodată se auziră nişte ţipete mai lămurite şi un om pe jumătate dezbrăcat se repezi din strada Cerisaie în strada Sfîntul Anton, fugind şi chemînd în ajutor. Era urmărit,

la mică distanță, de cîțiva oameni care strigau și ei : „La moarte ! La moarte ! Ucideți-l pe armagnac !".

În fruntea celor ce-l urmăreau pe acel nenorocit, se putea recunoaște meșterul Cappeluche după sabia-i mare cu două tăișuri, pe care o purta scoasă din teacă și plină de sînge pe umăr, după jiletca-i cărămizie și după picioarele goale. Între timp fugarul, a cărui alergare avea o repeziciune supraomenească datorită fricii, era să scape de ucigașii săi apucînd-o după colțul străzii Sfîntul Anton și ascunzîndu-se îndărătul zidului de la palatul Tuornelles, cînd picioarele i se împiedicară în lanțul ce se întindea în fiecare seară la capătul străzii. Făcu cîțiva pași clătinîndu-se și veni să cadă la o aruncătură de săgeată de zidurile Bastiliei. Cei care îl urmăreau, înștiințați chiar de căderea lui, săriră pe deasupra lanțului sau trecură pe dedesubt, astfel încît, atunci cînd nenorocitul voi să se ridice, văzu strălucind deasupra capului sabia lui Cappeluche și recăzu pe amîndoi genunchii strigînd : *Iertare !* nu de la oameni, ci de la Dumnezeu.

Din primul moment în care scena pe care am povestit-o avusese drept teatru marea stradă Sfîntul Anton, nici unul din acele amănunte nu putuseră scăpa nici lui Tanneguy, nici delfinului. Acesta mai cu seamă, fiind mai puțin obișnuit cu asemenea spectacole, privea totul cu un interes pe care îl trădau mișcările-i nervoase și sunetele nearticulate ale glasului, astfel încît, atunci cînd cel urmărit căzu, Cappeluche nu fusese mai grăbit să se repeadă asupra victimei decît tînărul prinț în a scoate o săgeată din tolbă și a o potrivi pe coarda arcului cu cele două degete ale mîinii drepte. Arcul se îndoi ca o trestie fragilă, aplecîndu-se în mîna stîngă, în vreme ce mîna dreaptă aducea coarda pînă la umărul tînărului, și ar fi fost foarte greu de presupus, oricare ar fi fost diferența de distanță, care ar ajunge mai repede la țintă, săgeata delfinului ori sabia lui Cappeluche, cînd Tanneguy, întinzînd cu repeziciune brațul, apucă săgeata de mijloc și o rupse între cele două mîini ale arcașului regal.

— Ce faci, Tanneguy ? Ce faci ? îi spuse delfinul bătînd din picior ; nu vezi că omul acela îl va ucide pe unul de-ai noștri, că un burgundez îl va asasina pe un armagnac ?

— Să moară toţi armagnacii, monseniore, mai înainte ca Alteţa Voastră să mînjească fierul uneia din săgeţile sale cu sîngele unui asemenea om !

— Dar, Tanneguy ! Tanneguy !... Vai ! priveşte !

La strigătul delfinului, Tanneguy îşi aruncă din nou privirile asupra străzii Sfîntul Anton : capul armagnacului se afla la zece paşi de corp, iar meşterul Cappeluche îşi ştergea liniştit de sînge sabia cea lungă, fredonînd aria unui cîntec destul de cunoscut :

Duce de Burgundia,
Să-ţi dea Domnul numai bucurii !

— Priveşte, Tanneguy, priveşte, zicea delfinul plîngînd de furie ; dacă nu erai tu, dacă nu erai tu !... Dar priveşte odată...

— Da, da, văd destul de bine, zise Tenneguy... Dar v-o repet, omul acela nu putea să moară din mîna voastră.

— Dar, pe toţi sfinţii ! Cine e oare omul acela ?

— Omul acela, monseniore, este meşterul Cappeluche, călăul oraşului Paris.

Delfinul îşi lasă în jos amîndouă braţele şi îşi coborî capul spre piept.

— O, vere de Burgundia, zise el cu un glas înăbuşit, pentru a păstra cele mai frumoase patru regate ale creştinătăţii, n-aş vrea să întrebuinţez oamenii şi mijloacele de care te slujeşti tu pentru a-mi răpi ce-mi mai rămîne dintr-al meu.

Între timp, unul din oamenii din ceata lui Cappeluche apucă de păr, cu o mînă, capul mortului şi îl apropie de o torţă pe care o ţinea cu cealaltă. Lumina se îndreptă spre faţa acelui cap şi trăsăturile nu erau atît de desfigurate de agonie, încît Tanneguy, din vîrful Bastiliei, să nu-l poată recunoaşte pe Henric de Marle, prietenul său din copilărie şi unul din cei mai apropiaţi şi mai devotaţi dintre armagnaci ; un suspin adînc ieşi din pieptu-i vînjos.

— La naiba ! meştere Cappeluche, zise omul din popor aducînd capul acela călăului, mare priceput mai eşti dacă poţi reteza capul primului cancelar al Franţei cu atita repeziciune şi fără nici o şovăială ca şi cînd ar fi fost vorba de ultimul vagabond !

Călăul zîmbi cu bunăvoinţă ; avea şi el linguşitorii lui [1].

În aceeaşi noapte, cu două ore înainte de ivirea zorilor, o trupă puţin numeroasă, însă bine înarmată şi bine echipată, ieşi cu multă băgare de seamă pe poarta exterioară a Bastiliei, o luă în tăcere pe drumul ce ducea spre podul Charenton şi, după ce il străbătu, urmă vreme de aproape opt ore ţărmul drept al Senei fără să fie schimbată vreo vorbă, fără să se ridice vreo vizieră. În sfirşit, către orele unsprezece dimineaţa, ajunse în apropierea unui oraş întărit.

— Acum, monseniore, spuse Tanneguy, cavalerului ce se afla cel mai aproape de el, puteţi ridica viziera şi striga : *Sfintul Carol şi Franţa !* Căci iată eşarfa albă a

---

[1] Dacă ne-ar învinui cineva că ne complacem în asemenea amănunte, i-ar răspunde că nu este nici gustul, nici vina noastră, ci numai vina istoriei. Un citat din lucrarea *Ducii de Burgundia* a baronului de Barante, va dovedi poate că nu am ales nici nuanţele cele mai jalnice, nici tablourile cele mai respingătoare ale acestei nefericite epoci. Cînd regii şi prinţii îşi înarmează popoarele pentru războaie civile, cînd folosesc instrumente omeneşti pentru a-şi rezolva neînţelegerile şi a-şi sluji interesele, nu mai este vina instrumentului care loveşte, iar sîngele vărsat cade asupra capului care porunceşte şi asupra braţului care conduce.

Să revenim la citatul nostru ; iată-l :

„Ajunsese sîngele pînă la gleznă în curtea închisorilor : se ucidea de asemenea în oraş şi pe străzi. Bieţii arcaşi genovezi erau izgoniţi din casele unde erau găzduiţi şi daţi pe mîna norodului furios. Femei şi copii erau prefăcuţi în bucăţi ; o biată femeie gravidă fu azvîrlită moartă pe caldarîm şi cum copilul se vedea zbătîndu-se în pîntecele ei, ziceau : „Ia te uită, căţelugul tot mai mişcă". Mii de grozăvii se săvîrşeau asupra cadavrelor : li se făcea o eşarfă sîngerîndă, ca şi conetabilului ; erau tîrîţi pe străzi ; corpurile contelui de Armagnac, al cancelarului Robert de Masson, al lui Raimond de la Guerre, au fost plimbate pe o leasă de nuiele prin tot oraşul, apoi au fost lăsate, vreme de trei zile, pe treptele palatului".

Baronul de Barante trebuie să fi luat cu el însuşi aceste amănunte de la Juvenal des Ursins, autorul contemporan cu care cititorii noştri au mai făcut cunoştinţă. (N.A.).

armagnacilor şi puteţi intra în credinciosul vostru oraş Melun.

În felul acesta delfinul Carol, pe care istoria l-a denumit după aceea *Victoriosul*, şi-a petrecut prima noapte de strajă şi a făcut primul marş de război.

XXII

Motivele politice care îl reţineau pe ducele de Burgundia departe de capitală sînt uşor de explicat.

Din moment ce un altul, mai norocos decît el, pusese stăpînire pe Paris, se gîndise să-i lase această cinste, pe care nu i-o putea răpi, dar să tragă de partea sa foloasele ce-i puteau reveni. Nu-i fusese greu să prevadă că reacţiile fireşti ce urmează după asemenea schimbări politice aveau să aducă după ele omoruri şi răzbunări nenumărate ; că prezenţa sa la Paris nu ar putea împiedica toate acestea decît făcîndu-l nepopular chiar în ochii partizanilor săi, în vreme ce lipsa lui l-ar cruţa de răspunderea sîngelui vărsat. Dealtfel, sîngele acesta curgea din vinele armagnacilor ; li se luase destul sînge ca să slăbească pentru multă vreme partidul care îi era potrivnic ; duşmanii lui cădeau, unii după alţii, fără ca el să-şi dea nici măcar osteneala să-i lovească. Apoi, cînd ar socoti că poporul era sătul de măceluri ; cînd ar vedea oraşul ajuns la acel punct de oboseală cînd nevoia de odihnă ia locul celei de răzbunare ; cînd ar putea să cruţe fără osteneală şi fără primejdie resturile schilodite ale unui partid lovit în şefii săi, atunci avea să intre în oraş, întocmai ca îngerul păzitor al zidurilor acestuia, stingînd focul, oprind sîngele şi proclamînd pacea şi amnistia pentru toată lumea.

Pretextul pe care îşi motiva lipsa are o atît de mare legătură cu urmarea povestirii noastre încît nu putem să nu-l aducem la cunoştinţa cititorilor noştri.

Tînărul senior de Giac, pe care l-am văzut, la castelul din Vincennes, certîndu-se cu seniorii de Graville şi de l'Ile-Adam pentru inima Isabelei de Bavaria, o însoţise, după cum am spus, pe regină la Troyes. Trimis de regala

lui suverană cu mai multe mesaje importante pe lîngă ducele de Burgundia, aatènţia îi fusese atrasă, la curtea prinţului, de domnişoara Caterina de Thian, una din fetele din suita ducesei de Charolais [1]. Tînăr, viteaz şi frumos, crezuse că aceste trei calităţi, îmbinate cu încrederea pe care i-o dădea convingerea că le are, erau titluri îndestulătoare pe lîngă acea frumoasă şi nobilă fată ; cu o uimire mereu crescîndă, observă însă că omagiile lui erau primite fără a părea că sînt luate în seamă mai mult decît ale celorlalţi seniori.

Ideea că avea un rival îi trecu cea dintîi prin minte seniorului de Giac ; o urmări pe domnişoara de Thian ca o umbră, îi pîndi toate gesturile, îi surprinse toate privirile şi sfîrşi, cu toată stăruinţa geloziei, prin a rămîne convins că nici unul din tinerii ce o înconjurau nu era mai norocos sau mai favorizat decît el. Era bogat, purta un nume nobil ; se gîndi că oferta mîinii sale ar cuceri poate mîndria fetei în lipsa dragostei. Răspunsul domnişoarei de Thian fu atît de lămurit şi atît de politicos totodată, încît seniorul de Giac îşi pierdu restul de speranţă şi îşi păstră întreaga dragoste. Îi venea să înnebunească tot gîndindu-se mereu şi neînţelegînd nimic. Singurul lui mijloc de scăpare era plecarea ; avu puterea să o cheme în ajutor. Luă prin urmare mesajele ducelui şi se înapoie la regină.

Abia trecuseră şase săptămîni, cînd un nou mesaj îl aduse iarăşi la Dijon. Absenţa îi fusese mai prielnică decît prezénţa. Ducele îl primi cu mai multă prietenie, iar domnişoara de Thian cu mai multă bunăvoinţă : cîtva timp nu-i venea să creadă în fericirea lui ; dar în sfîrşit, într-o zi, ducele Jean îi făgădui că are să facă un nou demers pe lîngă aceea pe carę o iubea. O atît de puternică protecţie avea să înlăture multe greutăţi ; seniorul de Giac primi oferta cu bucurie şi, două ore mai tîrziu, un al doilea răspuns, pe atît de favorabil pe cît de lipsit de speranţă fusese cel dintîi, îi dovedi că, fie că domnişoara de Thian cugetase la meritele cavalerului, fie că înrîurirea ducelui fusese atotputernică, nu este bine

---

[1] Contele de Charolais, fiul ducelui Jean, se căsătorise cu prinţesa Michelle, fiica regelui Carol al VI-lea. (N.A.).

niciodată, într-o asemenea împrejurare, să dai o prea pripită crezare primului refuz al unei femei.

Ducele declară deci că nu avea să se înapoieze la Paris înainte de celebrarea căsătoriei celor doi tineri. Aceasta a fost încîntătoare. Ducele a ţinut să suporte singur toate cheltuielile. Dimineaţa, au avut loc turniruri şi întreceri cu lancea în care s-au dat multe dovezi de iscusinţă'; prînzul s-a terminat prin dulciuri minunate şi bine meşteşugite, iar seara, o dramă religioasă, al cărei subiect era Adam primind-o pe Eva din mîinile lui Dumnezeu, a fost aplaudată îndelung. În acest scop a fost chemat de la Paris un poet renumit, căruia i s-au plătit cheltuielile călătoriei şi a primit douăzeci şi cinci de scuzi de aur. Toate acestea se întîmplau între 15 şi 20 iunie 1418.

În sfîrşit, ducele Jean se gîndi că a sosit momentul să intre în capitală. Îi porunci seniorului de Giac să pornească înainte şi să-i anunţe sosirea. Acesta nu se învoi să se despartă de tînăra-i soţie decît atunci cînd ducele îi făgădui că o va face să intre în rîndul doamnelor reginei şi să i-o aducă la Paris. În drumul lui, de Giac trebuia să o înştiinţeze pe Isabela de Bavaria că ducele va fi pe data de 2 iulie la Troyes, şi aveau să plece împreună la Paris.

La 14 iulie, Parisul se trezi în sunetul voios al clopotelor. Ducele de Burgundia şi regina sosiseră la poarta Sfîntului Anton ; întreg poporul se afla pe străzi ; toate casele prin faţa cărora urmau să treacă spre a se îndrepta spre palatul Saint-Paul erau împodobite cu tapiserii ca în timpul unei procesiuni religioase ; toate balcoanele erau încărcate de flori, toate ferestrele de femei. Şase sute de burghezi îmbrăcaţi în jiletci albastre, şi conduşi de seniorul de l'Ile-Adam şi de seniorul de Giac, porniseră în întîmpinarea lor, aducîndu-le cheile oraşului ca unor învingători. Poporul urma în valuri, împărţit pe bresle, rînduit în urma steagurilor respective, strigînd cu bucurie : *Ura !* şi uitînd că răbdaseră de foame în ajun şi că vor răbda şi a doua zi.

Cortegiul se apropie de regină, de duce şi de suita lor, care aşteptau călare. Ajungînd în faţa ducelui, burghezul

care aducea cheile de aur pe o tipsie de argint, puse un genunchi pe pămînt :

— Monseniore, zise l'Ile-Adam, atingîndu-le cu virful spadei ; iată cheile oraşului vostru. În lipsa voastră nimeni nu le-a primit, şi vă aşteptam spre a vi le înmîna.

— Dă-mi-le, senior de l'Ile-Adam, zise ducele : [illegible], pe bună dreptate, dumneata ai dreptul să le atingi înaintea mea.

L'Ile-Adam descălecă şi le prezentă respectuos ducelui, care le agăţă de arcada şeii, în faţa securii de luptă. Mulţi găsiră această faptă prea îndrăzneaţă din partea unui om care intra ca pacificator, iar nu ca duşman ; însă atît de mare era bucuria pe care o simţeau de a revedea pe regină şi pe duce, încît entuziasmul nu scăzu cu nimic din această pricină.

Atunci un alt burghez înaintă şi îl înmînă ducelui două tunici de catifea albastră, una pentru el, alta pentru contele Filip de Saint-Pol, nepotul său [1].

— Mulţumesc, domnilor, zise el ; v-aţi gîndit bine cînd aţi prevăzut că mi-ar plăcea să intru în oraşul vostru, îmbrăcat în culorile reginei.

Scoţîndu-şi apoi tunica de catifea, o îmbrăcă pe aceea care îi fusese oferită şi îi porunci nepotului să facă la fel. Văzînd aceasta, întreg poporul strigă :

— Trăiască Burgundia ! Trăiască regina !

Trompetele sunară ; burghezii se împărţiră în două cete şi se rînduiră de o parte şi de alta a ducelui şi reginei ; gloata porni în urma lor. Cît despre seniorul de Giac, acesta îşi recunoscuse soţia în mijlocul suitei doamnei Isabela ; părăsi locul pe care i-l rezervase eticheta pentru a-l ocupa pe acela pe care i-l arăta nerăbdarea. Cortegiul se puse în mişcare.

Pretutindeni pe unde trecea, îl însoţeau strigăte de speranţă şi de bucurie ; florile plouau de la toate ferestrele, ca o zăpadă înmiresmată, şi acopereau caldarîmul sub picioarele calului reginei ; era un delir îmbătător, şi l-ai fi crezut ieşit din minţi pe cel care ar fi venit să

---

[1] Contele de Saint-Pol era fiul ducelui de Brabant, mort în lupta de la Azincourt. (N.A.).

spună, în mijlocul acestei sărbători, că, pe aceleași străzi unde se presărau atîtea flori proaspete, unde se auzeau atîtea strigăte voioase, omorul, în ajun chiar, răspîndise atîta sînge și agonia făcuse să se audă atîtea țipete.

Cortegiul ajunse în fața palatul Saint-Paul. Regele îl aștepta, pe ultima treaptă a peronului. Regina și ducele descălecară și urcară treptele ; regele și regina se sărutară. Poporul izbucni în urale : credea că s-au stins toate dezbinările prin sărutul regal ; uita însă că, de la Iuda și Cristos, cuvintele trădare și sărut se scriu cu aceleași litere.

Ducele pusese un genunchi pe pămînt ; regele îl ridică.

— Vere de Burgundia, zise el, să uităm tot ce s-a petrecut, căci din pricina neînțelegerilor noastre s-au întîmplat mari nenorociri ; dar, slavă Domnului ! nădăjduim să găsim cel mai bun leac, dacă ne vei da o mînă de ajutor.

— Sire, răspunse ducele, ce am făcut eu a fost spre binele Franței și spre onoarea Maiestății Voastre ; cei care v-au spus contrariul erau mai mult dușmanii voștri decît ai mei.

Sfîrșind aceste cuvinte, ducele sărută mîna regelui, care intră în palatul Saint-Paul ; regina, ducele și suita lor îl urmară. Tot ce era îmbrăcat în aur intră în palat ; numai poporul rămase în stradă, și doi soldați din gardă instalați la poarta palatului restabiliră îndată bariera de oțel care desparte prinți și supuși, regalitate și popor. Nu are importanță, poporul era prea uluit pentru a băga de seamă că era singurul căruia nu i se adresase nici un cuvînt, nu i se făcuse nici o făgăduială. Se împrăștie strigînd : „Trăiască regele ! Trăiască Burgundia !“ și abia seara își dădu seama că îi era și mai multă foame decît în ajun.

A doua zi, oamenii se adunară în grupuri mari, ca de obicei. Întrucît nu era nici o serbare în ziua aceea, nici un cortegiu pentru a-l vedea cînd trece, poporul se îndreptă spre palatul Saint-Paul, nu pentru a striga : „Trăiască regele ! Trăiască Burgundia !“, ci pentru a cere pîine.

Ducele Jean apăru în balcon ; spuse că se îngrijea să pună capăt foametei și sărăciei care pustiau Parisul ; însă adăuga că acest lucru era greu, din pricina prădăciunilor

şi jafurilor pe care le făcuseră armagnacii în împrejurimile capitalei.

Poporul recunoscu temeinicia acestui motiv şi ceru să-i fie predaţi prizonierii ce se aflau închişi la Bastilia ; căci, spunea el, cei care sînt păziţi în aceste închisori se răscumpără totdeauna cu ajutorul aurului, şi noi sîntem cei care plătim despăgubirea.

Ducele le răspunse înfometaţilor că se va face după dorinţa lor. Drept urmare, în lipsă de pîine, li se dădu pe mînă o raţie de şapte prizonieri. Aceştia erau seniorul Enguerrand de Marigny, martir coborîtor dintr-un martir ; seniorul Hector de Chartres, tatăl arhiepiscopului de Reims, şi Jean Taranne, un burghez bogat ; istoria a uitat numele celorlalţi patru [1]. Poporul îi măcelări ; aceasta îi făcu să mai capete răbdare. Ducele, de partea lui, mai pierdea astfel şapte duşmani şi cîştiga o zi de odihnă ; era un adevărat folos.

A doua zi, noi adunări, noi strigăte, o nouă raţie de prizonieri ; însă de astă dată, mulţimea avea mai multă foame de pîine decît sete de sînge ; îi conduse, spre marea lor uimire, pe cei patru prizonieri la închişoarea Châtelet şi îi încredinţă comandantului ; apoi porni să jefuiască palatul Bourbon, şi cum aci se găsea un stindard pe care era brodat un dragon, cîteva sute de oameni se duseră să-l arate ducelui de Burgundia ca o nouă dovadă a alianţei dintre armagnaci şi Anglia şi, sfîşiindu-l în bucăţi, îi tîrîră zdrenţele prin noroi, strigînd : „Moarte armagnacilor ! Moarte englezilor !“, dar fără să ucidă pe nimeni.

Între timp ducele vedea că puţin cîte puţin răzmeriţa se apropia de el, întocmai ca o maree de ţărm ; se temea că după ce se legase atîta vreme de pricinile apărente, poporul să nu se lege de pricinile reale ; trimise deci în timpul nopţii, să cheme la palatul Saint-Paul cîţiva burghezi cu vază din Paris, care îi făgăduiră că, dacă voia să restabilească pacea şi să pună fiecare lucru la locul lui, îi vor veni în ajutor. Sigur de sprijinul lor, ducele aşteptă mai liniştit ziua următoare.

---

[1] Juvenal, *Enguerrand de Monstrelet*. (N.A.).

A doua zi, nu se mai auzea decît un singur strigăt, căci nu mai exista decît o singură nevoie: „Pîine! Pîine!"

Ducele apăru în balcon şi voi să vorbească: vociferările îi acoperiră glasul: coborî şi se vîrî, fără arme şi cu capul descoperit în mijlocul acelui popor jigărit şi înfometat, dînd mîna, cu toată lumea, azvîrlind aurul în dreapta şi-n stînga. Poporul se strînse în juru-i înăbuşindu-l cu îmbrăţişările sale, apăsîndu-l cu tălăzuirile, înspăimîntător în dragostea-i de leu ca şi în furia-i de tigru. Ducele simţi că era pierdut, dacă nu opunea puterea morală a cuvîntului acestei îngrozitoare puteri fizice; ceru din nou să vorbească, şi glasul i se pierdu fără să fie auzit; în cele din urmă se adresă unui om din popor care părea să aibă oarecare înrîurire asupra gloatei. Omul se urcă pe o bornă şi spuse:

— Tăcere! Ducele vrea să vorbească, să-l ascultăm.

Mulţimea supusă tăcu. Ducele avea o tunică de catifea brodată cu aur şi un lanţ de preţ la gît; omul acela nu avea decît un vechi capişon roşu, o tunică vişinie şi picioarele goale. Cu toate astea el obţinuse ceea ce în zadar ceruse puternicul duce Jean de Burgundia.

El se dovedi norocos şi în celelalte porunci ca şi în cea dintîi. Cînd văzu că se restabilise tăcerea, zise:

— Faceţi cerc.

Mulţimea se îndepărtă. Ducele, muşcîndu-şi buzele pînă la sînge, ruşinat de a fi silit să recurgă la asemenea manevre şi să se slujească de astfel de oameni, urcă din nou pe peronul de pe care acum îi părea rău că a coborît. Omul din popor îl urmă, îşi plimbă privirile deasupra mulţimii, pentru a şti dacă era gata să asculte ce avea să i se spună; apoi, întorcîndu-se către prinţ:

— Acum vorbiţi, domnule duce, zise el; sînteţi ascultat.

Şi se culcă la picioarele sale, ca un cîine la picioarele stăpînului.

În acelaşi timp, cîţiva seniori ce erau în serviciul ducelui de Burgundia sosind din interiorul palatului Saint-Paul, se postară înapoia lui, gata să-i dea ajutor, dacă ar fi fost nevoie. Ducele făcu un semn cu mîna; un

sat poruncitor şi prelungit ieşi, ca un grohăit, din gura omului cu tunica roşie, şi ducele începu să vorbească :

— Prieteni, zise el, îmi cereţi piine. Îmi e cu neputinţă să vă dau ; abia dacă regele şi regina au pentru masa lor regală. Aţi face mult mai bine dacă, în loc să alergaţi fără rost pe străzile Parisului, să asediaţi localităţile Marcoussis şi Montlhéry, unde se află delfinezii [1] ; aţi găsi hrană în aceste oraşe şi aţi izgoni şi pe duşmanii regelui, care vin să pustiască totul pînă la poarta Saint-Jacques şi care împiedică să se facă secerişul.

— Nu cerem altceva mai bun, răspunse mulţimea într-un glas ; dar să ni se dea nişte şefi.

— Seniori de Cohen şi de Rupes, zise ducele întorcînd pe jumătate capul pe deasupra umărului şi adresîndu-se seniorilor ce se aflau înapoia lui, vreţi o armată ? V-o dau.

— Da, monseniore, răspunseră aceştia apropiindu-se.

— Prieteni, urmă ducele adresîndu-se mulţimii şi prezentîndu-i pe cei pe care i-am numit, îi vreţi pe aceşti nobili cavaleri drept şefi ? Vi-i ofer.

— Ei sau alţii, numai să meargă în frunte.

— Atunci, domnii mei, încălecarea, zise ducele ; şi cît mai repede ! adăugă el mai încet.

Ducele se pregătea să intre ; omul ce se afla la picioarele sale se ridică şi îi întinse mîna ; ducele i-o strînse aşa cum făcuse şi cu alţii : avea oarecare obligaţii faţă de acest om.

— Cum te numeşti ?

— Cappeluche, răspunse acesta scoţîndu-şi respectuos boneta cu mîna pe care ducele i-o lăsa liberă.

— Ce meserie ai ? urmă ducele.

— Sînt călăul oraşului Paris.

Ducele dădu drumul mîinii de parcă ar fi fost un fier înroşit, se dădu doi paşi înapoi şi îngălbeni. Cel mai puternic prinţ al creştinătăţii, în faţa întregului Paris, alesese acest peron drept piedestal pentru a cădea la învoială cu un călău.

[1] După moartea contelui de Armagnac, astfel erau numiţi partizanii delfinului. (N.A.).

— Călăule, zise ducele cu un glas dogit şi tremurător, du-te la închisoarea Châtelet, unde vei găsi de lucru.

Meşterul Cappeluche ascultă ca de o poruncă cu care era obişnuit.

— Mulţumesc, monseniore, zise el.

Apoi, coborînd treptele, adăugă cu glas tare :

— Ducele este un prinţ nobil, nu e mîndru deloc şi ţine la sărmanul popor.

— L'Ile-Adam, spuse ducele întinzînd braţul spre Cappeluche ce se depărta, pune să-l urmărească pe omul acesta, căci trebuie ca ori mîna mea ori capul lui să cadă.

În aceeaşi zi, seniorii de Cohen, de Rupes şi Gaultier Raillard ieşiră din Paris cu o mulţime de tunuri şi maşini potrivite pentru un asediu. Peste zece mii de oameni dintre cei mai înverşunaţi aţiţători de răscoale îi urmară de bunăvoie ; în urma lor porţile Parisului au fost închise, iar seara, se întinseră lanţuri pe toate străzile, precum şi în susul şi în josul rîului. Breslele de burghezi împărţiră cu arcaşii serviciul de pază, şi pentru prima oară poate, de două luni de zile, noaptea se scurse în întregime fără să fie tulburată o singură dată de strigătele „Moarte !“ sau „Foc !“.

Între timp Cappeluche, mîndru de strîngerea de mînă pe care o primise şi de porunca ce i se dăduse, se îndrepta spre închisoarea Châtelet, visînd la execuţia care trebuia, fără îndoială, să aibă loc a doua zi şi la partea de cinste ce-i va reveni dacă, aşa cum se întîmpla cîteodată, va fi de faţă şi curtea. Cine l-ar fi întîlnit ar fi recunoscut în mersul lui siguranţa unui om cu totul mulţumit de sine, şi ar fi ghicit că gesturile ce le făcea spintecînd aerul cu mîna dreaptă în diferite direcţii, era o repetiţie mintală a scenei în care credea să aibă, a doua zi, un rol atît de important de jucat.

Ajunse astfel la poarta închisorii Châtelet şi bătu o singură dată ; însă repeziciunea cu care se deschise poarta dovedi că portarul recunoscuse că acela ce bătea astfel trebuia să aibă privilegiul de a nu aştepta.

Temnicerul prînzea în familie ; îl pofti pe Cappeluche la masă ; acesta primi cu un aer de protecţie binevoitoare, foarte firesc la un om care dăduse mîna cu cel mai mare

vasal al coroanei Franței. Drept urmare, își puse sabia cea mare lîngă ușă și se așeză în capul mesei.

— Meștere Richard, zise Cappeluche după cîteva clipe, care sînt seniorii mai de vază pe care îi găzduiești în hotelul dumitale ?

— N-aș putea să-ți spun, jupîne, răspunse Richard, nu sînt aici decît de puțină vreme, înaintașul meu împreună cu soția fiind uciși atunci cînd burgundezii au luat Châtelet. Nu știu decît numărul de gamele pe care le trimit prizonierilor ; însă nu cunosc numele celor ce îmi mănîncă ciorba.

— Și numărul lor e mare ?

— Sînt o sută douăzeci.

— Ei bine, meștere Richard, mîine nu vor mai fi decît o sută nouăsprezece.

— Cum așa ? S-a iscat vreo nouă răscoală printre poporeni ? întrebă în grabă temnicerul, care se temea de reînvierea scenelor a căror victimă fusese înaintașul său. Dacă aș ști care mi se va cere, l-aș pregăti din vreme ca să nu fac poporul să aștepte.

— Nu, nu, zise Cappeluche, nu m-ai înțeles ; poporul merge în momentul de față spre Marcoussis și Montlhéry ; așa după cum vezi, întorc spatele spre Châtelet. Nu este vorba de o răscoală, ci de o execuție.

— Ești sigur de ce spui ?

— Pe mine mă-ntrebi ? urmă rîzînd Cappeluche.

— Ah ! așa e, vei fi primit porunci de la magistrat.

— Nu, știu vestea de mai sus ; o cunosc de la ducele de Burgundia.

— De la ducele de Burgundia ?

— Da, urmă Cappeluche răsturnîndu-și scaunul pe picioarele dinapoi și legănîndu-se nepăsător, da, de la ducele de Burgundia ; mi-a luat mîna, nu mai tîrziu decît acum o oră, și mi-a spus : „Cappeluche, prietene, fă-mi plăcerea să te duci cît mai repede la temnița Châtelet, și să aștepți acolo poruncile mele". I-am răspuns : „Monseniore, vă puteți bizui pe mine ; pe viață și pe moarte". După cîte vezi, e limpede că o să fie dus vreun nobil armagnac în piața Grevei, iar ducele, trebuind să fie de față, a vrut ca treaba să fie bine făcută ; și, prin urmare,

m-a însărcinat pe mine. Dacă ar fi fost altfel, porunca ar fi venit de la magistrat şi ar fi primit-o Gorju, ajutorul meu.

Abia terminase de vorbit, cînd la poarta din afară răsunară două lovituri ; temnicerul îi ceru voie lui Cappeluche să ia lampa, Cappeluche se învoi printr-un semn din cap ; temnicerul ieşi, lăsîndu-i pe comeseni în întuneric.

După zece minute se înapoie, se opri la uşa camerei pe care o închise cu grijă, aţinti, cu o expresie ciudată de uimire, privirile asupra oaspetelui, şi îi spuse, fără să se aşeze din nou la masă :

— Meştere Cappeluche, trebuie să mă urmezi.

— Bine, răspunse acesta golind vinul ce mai rămăsese în pahar şi plescăind din limbă, ca un om care preţuieşte mai mult un prieten în clipa despărţirii ; bine, ştiu despre ce este vorba.

Şi meşterul Cappeluche se ridică şi îl urmă pe temnicer, după ce îşi luă sabia pe care o pusese lîngă uşă atunci cînd intrase.

Cîţiva paşi printr-un coridor umed îi duse la capătul de jos al unei scări atît de strîmte, încît erai silit să presupui că arhitectul înţelesese foarte bine că scările nu sînt decît nişte accesorii într-o închisoare de stat. Cappeluche cobora cu uşurinţa unui om căruia drumul îi este cunoscut, şuierînd aria cîntecului său favorit, oprindu-se la fiecare etaj şi spunînd, atunci cînd temnicerul îşi continua drumul :

— Drace ! Drace ! Dar mare senior trebuie să mai fie !

Coborîră astfel cam vreo şaizeci de trepte.

Ajunşi la destinaţie, temnicerul deschise o uşă atît de scundă, încît meşterul Cappeluche, care era foarte înalt de statură, fu silit să se aplece pentru a pătrunde în celula spre care dădea uşa. În trecere, băgă de seamă cît este de solidă ; era din stejar, avea o grosime de patru degete şi era acoperită cu o placă de fier. Făcu o mişcare din cap, ca un cunoscător care aprobă. Celula era goală.

Cappeluche băgă de seamă acest lucru de la prima aruncătură de ochi ; dar se gîndi că acela pe lîngă care credea că a fost trimis se afla fie la interogator, fie la

tortură. Își puse sabia într-un colț și se pregăti să aștepte prizonierul.

— Aici este, zise temnicerul.

— Bine, răspunse scurt meșterul Cappeluche.

Richard se pregătea să iasă, luînd lampa cu el ; Cappeluche îl rugă să i-o lase. Întrucît nu i se poruncise temnicerului să-l lase fără lumină, îi încuviință această cerere. Abia puse mîna pe lampă că se și apucă să caute, fiind atît de preocupat de ceea ce căuta, încît nu auzi cheia răsucindu-se de două ori în broască și zăvoarele trăgîndu-se.

Găsise, printre paiele de pe pat, ceea ce căuta cu atîta încordare.

Era un pietroi, din care vreun prizonier își făcuse căpătii.

Meșterul Cappeluche duse pietroiul în mijlocul celulei, trase lîngă el un vechi scăunel de lemn, așeză lampa deasupra, se duse să-și ia sabia de unde o pusese, stropi pietroiul cu rămășița de apă clocită dintr-un hîrb de urcior și, așezîndu-se pe pămînt, cu pietroiul între picioare, începu cu seriozitate să-și ascută sabia, care cam suferise în urma serviciilor repetate pe care i le adusese de cîteva zile, neîntrerupînd această îndeletnicire decît pentru a pipăi tăișul, trecînd degetul mare peste lamă, apoi, de fiecare dată, apucîndu-se din nou de treabă cu o nouă rîvnă.

Era atît de absorbit de această interesantă îndeletnicire, încît nu băgase de seamă că ușa se deschisese și se închisese la loc și că un om se apropiase încet de el, privindu-l cu o uimire neprefăcută. În cele din urmă, noul venit rupse tăcerea.

— La naiba ! meștere Cappeluche, văd că faci o treabă foarte ciudată !

— Tu ești, Gorju ? zise Cappeluche ridicîndu-și privirile, pe care le îndreptă din nou asupra pietroiului ce-i absorbea întreaga atenție ; ce spuneai ?

— Spuneam că ești nemaipomenit de bun că te ocupi de asemenea amănunte.

— Ce vrei, băiete ! zise Cappeluche, nu se face nimic fără amor propriu, și este nevoie de așa ceva în meseria noastră ca și în oricare alta. Sabia asta, așa știrbită

cum era, mai putea să meargă într-o răzmeriță, pentru că n-avea importanță dacă erai silit să lovești de două ori, numai să ucizi ; dar serviciul pe care trebuie să-l facă mîine nu se compară cu cel pe care-l face de aproape o lună, și trebuie să iau cît mai multe măsuri de prevedere pentru ca totul să se petreacă spre lauda mea.

Gorju la început fusese uimit, acum rămăsese năuc ; fără să răspundă își privea stăpînul, care părea să dea îndeletnicirii sale cu atît mai multă atenție cu cît se apropia de sfîrșit.

În cele din urmă, meșterul Cappeluche își ridică din nou privirile spre Gorju.

— Oare nu știi că mîine are loc o execuție ?

— Ba da, ba da, răspunse acesta ; știu.

— Atunci ce tot te miri așa ?...

Cappeluche se apucă din nou de lucru.

— Dumneata cunoști oare numele celui care va fi executat ? întrebă la rîndu-i Gorju.

— Nu, răspunse Cappeluche fără să se întrerupă ; asta nu mă privește, numai să nu fie numele unui cocoșat ; atunci ar trebui să mi se spună, spre a-mi lua măsuri din vreme, avînd în vedere greutatea.

— Nu, meștere, răspunse Gorju, condamnatul are gîtul ca dumneata și ca mine, și asta mă mulțumește, pentru că, întrucît nu am mîna atît de dibace ca a dumitale...

— Ce tot spui ?

— Spun că fiind numit călău abia de aseară, aș fi destul de nefericit dacă, pentru prima oară, aș da peste...

— Tu, călău ? zise Cappeluche întrerupîndu-l și lăsînd să-i cadă sabia.

— Ei ! Doamne, da, acum o jumătate de oră m-a chemat magistratul la el și mi-a înmînat brevetul ăsta.

Zicînd acestea, Gorju scoase din tunică un document pe care i-l arătă lui Cappeluche.

Acesta nu știa să citească însă recunoscu stema Franței și sigiliul magistraturii și, comparîndu-l din amintire cu al său, văzu că era întru totul asemănător.

— Vai ! zise el ca un om abătut, în ajunul unei execuții publice să mi se aducă o asemenea jignire !

— Dar era cu neputință să fii dumneata, meștere Cappeluche.

— Şi pentru ce, mă rog ?

— Pentru că nu puteau să te execuţi singur ; ar fi fost prima oară cînd s-ar fi văzut aşa ceva.

Meşterul Cappeluche începu să înţeleagă : ridică privirile uimite asupra ucenicului său ; părul i se zbîrli pe frunte şi de la rădăcina lui începură îndată că curgă picături de sudoare ce coborau de-a lungul obrajilor scofîlciţi.

— Aşadar, eu sînt ? zise el.

— Da, meştere, răspunse Gorju.

— Şi atunci tu eşti... ?

— Da, meştere.

— Cine ţi-a dat porunca asta ?

— Ducele de Burgundia.

— Cu neputinţă ! Abia acum o oră îmi lua mîna !

— Ei bine, chiar aşa e, zise Gorju ; acum îţi ia capul.

Cappeluche se ridică încet, clătinîndu-se pe picioare ca un om beat şi se duse drept la uşă ; apucă broasca între mîinile-i late şi, în două rînduri, o zgîlţîi de era s-o scoată din balamale, dacă acestea ar fi fost mai puţin solide.

Gorju îl urmărea din ochi cu expresia de interes pe care era în stare să o ia figura lui aspră şi oacheşă.

După ce Cappeluche îşi dădu seama de zădărnicia sforţărilor, se întoarse să se aşeze din nou în locul unde îl găsise Gorju, luă sabia de jos şi, punînd-o iar pe pietroi, îi dădu ultima şlefuire ce îi lipsea.

— Tot mai continui ? întrebă Gorju.

— Dacă trebuie să-mi slujească mie, răspunse Cappeluche cu un glas dogit, cu atît mai mult trebuie să taie bine.

În clipa aceea, Vaux de Bar, magistratul Parisului, intră urmat de un preot, şi pentru a îndeplini formalităţile, îi luă un interogatoriu. Meşterul Cappeluche mărturisi optzeci şi şase de omoruri în afara funcţiunilor lui legale ; aproape o treime fuseseră făptuite asupra femeilor şi copiilor.

O oră mai tîrziu, magistratul ieşi, lăsîndu-l pe Cappeluche cu preotul şi cu ucenicul ajuns călău.

A doua zi, încă de la orele patru dimineaţa, marea stradă Saint-Denis, strada Fèves şi piaţa Pilori erau tic-

site de lume ; ferestrele tuturor caselor erau pline de capete ; măcelăria mare de lîngă Châtelet, zidul cimitirului Saints-Innocents, de lîngă hale, păreau gata să se prăbuşească sub greutatea ce apăsa asupra lor. Execuţia urma să aibă loc la ora şapte.

La ora şase şi jumătate, o mişcare de unduire, un freamăt electric, o mare gălăgie făcută de cei ce se aflau aproape de Châtelet, le dădu de veste celor din piaţa Pilori că osînditul pornise la drum. Obţinuse de la Gorju, de care depindea această ultimă favoare, să nu fie condus nici pe un măgar, nici transportat pe o căruţă : mergea cu un pas hotărît, între preot şi noul călău, salutînd cu mîna şi cu glasul pe cei pe care îi cunoştea în mulţime. În sfîrşit, ajunse în piaţa Pilori, intră într-un cerc de vreo douăzeci de picioare [1] diametru, format de o companie de arcaşi, în mijlocul căruia se afla un butuc alături de o grămadă de nisip. Cercul, care se deschisese pentru a-l lăsa să treacă, se închise în urma lui. Fuseseră aduse scaune şi bănci pentru cei care, aflîndu-se prea departe, nu ar putea să vadă pe deasupra capetelor celor din faţă ; fiecare îşi găsi locul aşezîndu-se ca într-un mare amfiteatru circular a cărui ultimă treaptă erau acoperişurile caselor şi semănînd cu o pîlnie uriaşă formată din capete omeneşti aşezate unele peste altele.

Cappeluche merse drept la butuc, verifică dacă era bine aşezat, îl apropie de grămada de nisip de care era prea depărtat şi încercă din nou tăişul sabiei ; apoi, după ce luă aceste măsuri, căzu în genunchi şi se rugă cu glas încet. Preotul îi dădu un crucifix să-l sărute. Gorju se afla în picioare lîngă el, sprijinit pe sabia-i lungă. Începuse să bată ora şapte ; meşterul Cappeluche ceru în gura mare iertare lui Dumnezeu şi puse capul pe butuc.

Nici o suflare nu părea să iasă din toate piepturile, nici o mişcare nu frămînta mulţimea ; fiecare părea ţintuit pe loc : numai ochii erau vii.

Deodată sabia lui Gorju scînteie ca un fulger ; ultima bătaie răsună la orologiu, sabia se lăsă în jos şi capul se

---

[1] Veche unitate de lungime valorînd 0,3248 m. Aici, aproximativ 6,05 m. (N.T.).

rostogoli pe grămada de nisip, pe care o muşcă şi o mînji de sînge.

Trupul se dădu înapoi printr-o mişcare contrară, tîrîndu-se într-un mod hidos pe mîini şi pe genunchi ; sîngele ţîşnea prin arterele gîtului, întocmai ca apa prin sita unei stropitori.

Mulţimea scoase un strigăt de uşurare : o sută de mii de oameni puteau respira de-acum în voie.

XXIII

Prevederile politice ale ducelui de Burgundia se adeveriseră : Parisul era sătul de viaţa zbuciumată care îl frămîntase de atîta vreme ; încetarea relelor, care ajungeau în mod firesc la capătul lor, o punea pe seama prezenţei ducelui, pe severitatea de care dăduse dovadă şi mai cu seamă pe executarea lui Cappeluche, acel neastîmpărat aţîţător al mulţimii. Îndată după moartea lui, ordinea se restabili şi se aduceau într-un singur glas laude ducelui de Burgundia, cînd o nouă urgie se abătu asupra cetăţii care încă mai sîngera : era ciuma, acea soră jigărită şi descărnată a războiului civil.

O epidemie îngrozitoare se declară. Foametea, sărăcia, morţii uitaţi pe străzi, patimile politice care fac să clocotească sîngele în vine, erau glasurile infernale care o chemaseră. Poporul, care începea să se potolească şi care era înspăimîntat de propriile lui abuzuri, crezu că vede mîna lui Dumnezeu în această nouă nenorocire ; o înfrigurare ciudată puse stăpînire pe el. În loc să aştepte boala în case şi să încerce să o prevină, întreaga populaţie se împrăştia pe străzi ; unii alergau ca nişte nebuni, strigînd că îi ardeau flăcările iadului ; şi, străbătînd mulţimea care se dădea înspăimîntată la o parte, cîţiva se aruncară în puţuri, alţii în rîu. Pentru a doua oară mormintele lipseau morţilor şi preoţii muribunzilor. Cei atinşi de primele semne ale bolii îi opreau pe bătrîni pe străzi şi îi sileau să le asculte spovedania. Nobilii nu erau nici ei mai la adăpost de epidemie decît poporul sărman ; prinţul de Orania şi seniorul de Poix îi căzură victime ; unul din

frații Fosseuse, îndreptîndu-se spre curtea ducelui, simți primele manifestări ale bolii pe treapta de jos a peronului de la palatul Saint-Paul ; încercă să-și continue drumul ; dar abia urcase șase trepte, că se opri palid, cu părul zbîrlit și cu genunchii tremurînd. Nu avu vreme decît să încrucișeze brațele pe piept, zicînd : „Doamne, fie-ți milă de mine !“ și căzu mort. Ducele de Bretania, ducii de Anjou și de Alençon se retraseră la Corbeil, iar seniorul de Giac și soția sa la castelul Creil, pe care li-l dăruise ducele de Burgundia.

Din cînd în cînd, îndărătul vitraliilor palatului Saint-Paul, apăreau, ca niște umbre, fie ducele, fie regina ; își aruncau privirile asupra acelor scene pustiitoare, însă nu puteau face nimic și rămîneau închiși în palat. Cît despre rege, se spunea că fusese cuprins din nou de unul din accesele sale de nebunie. Între timp, Henric al Angliei, însoțit de o armată puternică, venise să asedieze Rouen-ul. Întregul oraș scosese un strigăt de deznădejde care se pierduse în tînguirile Parisului, înainte de a ajunge la ducele de Burgundia : era totuși strigătul unui oraș întreg. Rouenezii, părăsiți, își închiseseră cu toate astea porțile și juraseră să se apere pînă la ultimul om.

De partea lor, delfinezii, conduși de neobositul Tanneguy, de mareșalul de Rieux și de Barbazan, care era numit *Cavalerul fără pată*, după ce puseseră mîna pe orașul Tours, pe care îl apărau, din partea ducelui, Wilhelm de Rommenel și Charles Lebbe, împingeau unități de recunoaștere înarmate pînă la porțile Parisului.

Ducele Jean îi avea așadar la stînga pe delfinezi, dușmanii Burgundiei ; la dreapta pe englezi, dușmanii Franței ; în față și în spatele lui ciuma, dușmanca tuturor.

În asemenea împrejurări grele, se gîndi să trateze cu delfinul, să lase regelui, reginei și lui răspunderea pazei Parisului, și să se îndrepte spre Rouen pentru a-i da ajutor.

Drept urmare, articolele de pace hotărîte cu cîteva timp mai înainte la Bray și Montereau au fost semnate din nou de regină și ducele de Burgundia. La 17 septembrie, au fost aduse la cunoștința poporului prin sunete de trompete pe străzile Parisului, iar ducele de Bretania, purtătorul tratatului, a fost însărcinat să-l supună spre

aprobare delfinului ; şi, în acelaşi timp, pentru a-l predispune la o împăcare, i-o aducea pe tînăra soţie [1], care rămăsese la Paris, şi pentru care regina şi ducele avuseseră cele mai mari atenţii.

Ducele de Bretania îl găsi pe delfin la Tours ; obţinu o audienţă de la el. Cînd fu adus în faţa acestuia, delfinul avea la dreapta pe tînărul duce de Armagnac, sosit în ajun din Guyenne pentru a cere să i se facă dreptate pentru moartea tatălui său, şi acest lucru i se făgăduise ; la stînga, pe Tanneguy Duchâtel, duşmanul făţiş al ducelui de Burgundia ; înapoia lui preşedintele Louvet, Barbazan şi Charles Labbe, care trecuseră din partidul Burgundiei la al său, toţi oameni care doreau războiul, căci aveau multe de nădăjduit de la delfin şi totul de temut de la ducele Jean.

Cu toate că, de la prima privire, ducele de Bretania îşi dădea seama de rezultatul negocierii, puse un genunchi pe pămînt şi prezentă tratatul ducelui de Turena.

Acesta îl luă şi, fără a-l desface, îi spuse ducelui făcîndu-i semn să se ridice :

— Vere, ştiu despre ce este vorba... Sînt chemat la Paris, nu-i aşa ? Mi se oferă pacea, dacă vreau să revin. Vere, nu voi face pace cu nişte asasini, nu voi intra într-un oraş căruia încă nu i s-au uscat lacrimile şi sîngerează şi acum. Domnul duce a făcut răul, să-l vindece ; cît despre mine, nu am făptuit eu crima şi nu vreau să mă ofer s-o ispăşesc.

Ducele de Bretania voia să stăruie ; însă orice stăruinţă se dovedi zadarnică. Se înapoie la Paris, aducînd ducelui de Burgundia răspunsul delfinului ; îl găsi pe acesta gata să intre în consiliu, unde urma să fie primit un trimis al oraşului Rouen. Ducele ascultă cu atenţie cele ce-i raportă ambasadorul său ; apoi, după ce termină de vorbit, îşi lăsă capul pe piept, cugetă adînc cîteva minute şi spuse deodată :

— El mă va fi silit.

Şi intră în sala de consiliu a regelui.

---

[1] Maria de Anjou, fiica lui Ludovic, regele Siciliei. Delfinul o luase în căsătorie în 1413 ; însă, cum nu avea decît unsprezece ani, abia în 1416 a avut loc celebrarea căsătoriei. (N.A.).

Explicația cugetării ducelui de Burgundia era ușor de dat.

Ducele de Burgundia era cel mai mare vasal al coroanei Franței și cel mai puternic prinț al creștinătății. Era adorat de parizieni ; vreme de trei luni guverna în numele regelui, iar starea continuă de boală a acelui nefericit prinț nu îngăduia celor ce doreau acest lucru mai mult să spere că ar putea trăi multă vreme ; în caz de moarte, de la felul de regență pe care o deținea ducele și pînă la regalitate, nu mai era decît un pas. Delfinezii nu stăpîneau decît Maine și Anjou ; cedarea Guyennei și Normandiei regelui Angliei îi făcea din acesta un aliat și un sprijin. Cele două Burgundii, Flandra și Artois, pe care le stăpînea ca moștenire și pe care le alipea la coroana Franței, erau o despăgubire pentru această pierdere ; în sfîrșit, exemplul lui Hugo Capet nu era atît de îndepărtat, ca să nu poată fi reînnoit ; și întrucît delfinul refuza orice alianță și voia războiul, n-ar putea să se plîngă la nimeni atunci cînd urmările refuzului vor cădea asupra sa.

În aceste urmări, politica ducelui de Burgundia era pe cît de simplă pe atît de ușoară ; să lase să tărăgănească asediul Rouen-ului cît mai multă vreme, să pornească negocieri cu Henric al Angliei și să pregătească totul, în înțelegere cu el, la moartea lui Carol al VI-lea, pentru ca, întreaga putere fiind și mai înainte în mîinile sale, să nu mai aibă de adăugat la puterea regală, cu care era deja învestit, decît titlul de rege care îi lipsea încă.

Momentul era cum nu se poate mai prielnic pentru a începe să pună în aplicare acest plan măreț : regele, bolnav de minte cum era, nu putea să ia parte la consiliu și nici măcar nu fusese înștiințat de convocarea lui ; ducele era deci liber să dea trimisului orașului Rouen răspunsul ce i s-ar părea mai avantajos, nu intereselor Franței, ci propriilor sale interese.

În această stare de spirit, pe care le confirmase refuzul delfinului, intră el în sala de consiliu și se duse să se așeze, ca pentru a se obișnui cu rolul pe care nădăjduia să-l joace într-o zi, pe tronul regelui Carol.

Nu-l așteptau decît pe el spre a se porunci să fie introdus trimisul.

Era un preot bătrîn cu părul alb ; venise de la Rouen desculţ şi cu un toiag în mînă, cum se cuvine unui om care cere ajutor. Înaintă pînă în mijlocul sălii şi, după ce-l salutase pe ducele de Burgundia, se pregătea să expună scopul misiunii sale, cînd o gălăgie mare se auzi dinspre uşiţa, acoperită cu o perdea, ce dădea în apartamentele regelui. Toţi se întoarseră şi văzură cu uimire perdeaua ridicîndu-se şi, desprinzîndu-se din mîinile paznicilor care voiau să-l oprească, regele Carol al VI-lea înaintă la rîndu-i în această sală unde nimeni nu-l aştepta şi, cu ochii scînteind de mînie, cu veşmintele în neorînduială, se îndreptă cu un pas hotărît spre tronul pe care se aşezase prea devreme ducele Jean de Burgundia.

Această apariţie neaşteptată provocă la toţi cei de faţă un nelămurit sentiment de teamă şi de respect. Ducele de Burgundia mai cu seamă îl privea pe Carol cum înaintează, ridicîndu-se de pe tron pe măsură ce acesta se apropia, ca şi cînd o putere supranaturală îl silea să se mişte ; şi, cînd regele puse piciorul pe prima treaptă a tronului pentru a se urca pe el, ducele, de partea cealaltă, puse fără să vrea piciorul pe ultima treaptă pentru a coborî.

Toţi priveau tăcuţi acest ciudat joc de basculă.

— Da, înţeleg, domnii mei, zise regele ; vi s-a spus că eram nebun, poate chiar vi s-a spus că am murit. — Începu să rîdă cu un rîs ciudat. — Nu, nu, domnilor, nu eram decît prizonier. Însă am aflat că ţineţi marele consiliu în lipsa mea, şi am voit să vin. Vere de Burgundia, nădăjduiesc să vezi cu plăcere că starea mea, despre care fără îndoială că ţi s-a exagerat primejdia, îmi îngăduie încă să prezidez treburile regatului.

Apoi, întorcîndu-se către preot :

— Vorbeşte, părinte, îi zise el ; regele Franţei te ascultă.

Şi se aşează pe tron.

Preotul plecă genunchiul în faţa regelui, ceea ce nu făcuse în faţa ducelui de Burgundia şi începu să vorbească în această poziţie.

— Sire, zise el, englezii, duşmanii voştri şi ai noştri, au venit cu asediul în faţa oraşului Rouen.

Regele tresări.

— Englezii în inima regatului, şi regele să nu ştie nimic ! Englezii în faţa Rouen-ului !... Rouen, care era oraş francez pe vremea lui Clovis, strămoşul tuturor regilor Franţei ; care nu a fost pierdut decît pentru a fi preluat de către Filip August !... Rouen, oraşul meu !... una din florile coroanei mele !... Ah ! trădare. trădare ! murmură el cu glas scăzut.

Preotul, văzînd că regele terminase de vorbit, urmă :

— Prea nobile prinţ şi senior, mi s-a poruncit din partea locuitorilor oraşului Rouen, să vă aduc la cunoştinţă vouă, sire, şi vouă, duce de Burgundia care aveţi guvernarea regelui şi a regatului său, strigătul lor deznădăjduit în urma asupririi pe care le-o aduc englezii, şi prin mine vă spun să ştiţi că dacă, din lipsa ajutorului vostru, vor ajunge să fie supuşii regelui Angliei, nu veţi avea în întreaga lûme duşmani mai răi decît ei şi că, dacă vor putea, vă vor distruge pe voi şi pe urmaşii voştri.

— Părinte, zise regele ridicîndu-se, ţi-ai îndeplinit misiunea şi mi-ai reamintit-o pe a mea. Întoarce-te la vitejii locuitori ai oraşului Rouen ; spune-le să reziste, şi îi voi salva fie prin negocieri fie prin ajutor direct, chiar dacă, pentru a dobîndi pacea, va trebui să o dau pe fiica mea Caterina regelui Angliei ; chiar dacă, fiind silit la război, voi merge chiar eu în întîmpinarea duşmanilor noştri, chemînd la mine întreaga nobilime a regatului.

— Sire, răspunse preotul înclinîndu-se, vă mulţumesc pentru bunăvoinţa voastră şi îl rog pe Dumnezeu ca nici o voinţă contrară cu a voastră să nu o schimbe. Însă, fie pentru pace, fie pentru război, trebuie să vă grăbiţi, sire ; căci mai multe mii dintre locuitorii noştri au şi murit pînă acum de foame în oraş şi, de două luni, nu mîncăm decît carne pe care Dumnezeu nu a făcut-o pentru hrana oamenilor. Douăsprezece mii de oameni sărmani, bărbaţi, femei şi copii, au fost scoşi în afara zidurilor şi se hrănesc, prin şanţuri, cu rădăcini şi cu apă stătută, astfel încît, atunci cînd o biată mamă naşte, e nevoie ca oamenii miloşi să-i tragă pe micuţii nou-născuţi cu frînghiile, în nişte coşuleţe, să-i boteze şi să-i dea înapoi' mamelor, pentru ca, cel puţin, să moară botezaţi.

Regele scoase un oftat şi se întoarse spre ducele de Burgundia :

— Ai auzit ? îi zise el aruncîndu-i o privire de nespusă mustrare ; nu e de mirare că eu, regele, mă aflu într-o atît de tristă stare a corpului şi a minţii, cînd atîţia nenorociţi, care cred că nenorocirea le vine de la mine, înalţă spre tronul lui Dumnezeu o grămadă de blesteme care îl înspăimîntă şi pe îngerul îndurării. Du-te, părinte, zise el întorcîndu-se către preot, întoarce-te în bietul oraş, căruia aş vrea să-i pot trimite însăşi pîinea mea ; spune-i că, nu peste o lună, nu peste o săptămînă, nu mîine, ci astăzi chiar, numaidecît, cîţiva ambasadori vor pleca spre Pont-de-l'Arche, pentru a duce tratative de pace, iar eu, regele, mă voi duce la Saint-Denis să iau cu mîna mea stindardul pentru a mă pregăti de război.

— Domnule prim-preşedinte, adăugă el întorcîndu-se spre Filip de Morvilliers, şi pe rînd spre cei cărora li se adresa, senior Regnault de Folville, senior Wilhelm de Champ-Divers, senior Tierry le-Roi, veţi pleca, astăseară, însărcinaţi cu depline puteri din partea mea, spre a duce tratative de pace cu Henric de Lancaster, regele Angliei ; iar dumneata, vere, vei da porunci spre a ne duce la Saint-Denis : plecăm numaidecît.

Zicînd acestea, regele se ridică şi toţi făcură la fel. Bătrînul preot veni la rege şi îi sărută mîna.

— Sire, zise el, Dumnezeu să vă înapoieze binele pe care îl veţi face ; mîine, optzeci de mii de oameni vor proslăvi numele vostru.

— Să se roage pentru mine şi pentru Franţa, părinte, căci avem mare nevoie.

Consilierii plecară la aceste cuvinte. Două ore mai tîrziu, regele desprindea cu propriile-i mîini stindardul de pe bătrînele ziduri ale mănăstirii Saint-Denis. Regele îi ceru ducelui un cavaler nobil şi viteaz, ca să i-l încredinţeze ; ducele îi dădu unul.

— Numele dumitale ? întrebă regele prezentîndu-i sfîntul stindard.

— Seniorul de Montmort, răspunse cavalerul.

Regele încercă să-şi amintească, de ce mare vitejie şi de ce nobilă spiţă se lega acest nume.

După o clipă, îi înmînă stindardul cu un oftat ; era prima dată cînd baniera regală era încredințată unui senior de o obîrșie necunoscută.

Regele, fără a se înapoia la Paris, le trimise ambasadorilor instrucțiunile sale. Unul din ei, cardinalul de Ursins, primi un portret al prințesei Caterina : trebuia să-l arate regelui Angliei.

Seara, pe data de 29 octombrie 1418, întreaga curte rămase la Pontoise, unde trebuia să aștepte rezultatul negocierilor de la Pont-de-l'Arche ; se trimiseră porunci tuturor cavalerilor să se prezinte acolo, cu echipaje de război, scutieri și ostași.

Seniorul de Giac a fost cel dintîi care a răspuns la această chemare ; își adora și acum soția și totuși, la strigătul de ajutor pe care în numele Franței îl scosese regele, părăsise totul, pe frumoasa Caterina cu mîngîieri de copil, castelul de la Creil, unde fiecare cameră păstra o amintire de voluptate, aleile atît de plăcute de străbătut, cînd împingi cu vîrful picioarelor frunzele îngălbenite pe care primele vînturi de toamnă la desprind din ramuri și al căror fîșîit melancolic se potrivește atît de bine cu visările unei iubiri tinere și fericite.

Ducele îl primi ca pe un prieten ; chiar în aceeași zi invită la prînz mai mulți seniori tineri și nobili, pentru a-l sărbători pe noul sosit ; seara avu loc o recepție la duce. Seniorul de Giac era eroul serii, după cum fusese al zilei ; fiecare îi cerea vești despre frumoasa Caterina, care lăsase multe amintiri în inima tinerilor seniori.

Ducele părea preocupat, însă fruntea-i zîmbitoare anunța că era un gînd îmbucurător.

De Giac, pentru a scăpa de complimentele unora, a fugi de glumele altora și mai cu seamă pentru a se înde-părta de căldura sălii de joc, se plimba, împreună cu prietenul său de Graville, prin una din camerele ce ducea la apartamentul ducelui. Întrucît acesta nu se instalase decît din ajun, serviciul valeților, pajilor și scutierilor era încă atît de prost organizat, încît un țăran pătrunse în prima cameră fără să fie condus de nimeni și se adresă seniorului de Giac pentru a afla cum ar putea să predea o scrisoare ducelui de Burgundia personal.

— Din partea cui ? îi zise de Giac.

Ţăranul păru stingherit şi repetă întrebarea.

— Ascultă, urmă de Giac, nu sînt decît două mijloace : primul, este să străbaţi cu mine saloanele astea pline de seniori bogaţi sau de doamne nobile, printre care un bădăran ca tine ar aduce o pată urîtă ; al doilea, este de a-l chema aici pe duce, lucru pe care nu mi l-ar ierta, dacă scrisoarea pe care i-o aduci nu ar merita osteneala pe care şi-ar fi dat-o, şi mă tem să nu fie aşa.

— Cum să facem atunci, monseniore ? întrebă ţăranul.

— Să-mi dai mie scrisoarea şi să aştepţi aici răspunsul.

Şi mai înainte ca ţăranul să fi avut vreme să se gîndească, el îi apucase scrisoarea între două degete, o trăsese repede din mîinile curierului şi se îndreptă, tot la braţ cu Graville, spre camera din fund.

— La naiba ! zise acesta, după felul în care este împăturit răvaşul, după fineţe şi parfum, după calitatea hîrtiei pe care e scris, îmi vine să cred că e vorba de un răvaş de dragoste.

De Giac zîmbi, îşi aruncă fără să vrea privirile asupra scrisorii, şi se opri ca lovit de trăsnet. Recunoscuse, în sigiliul ce o pecetluia, urma unui inel pe care soţia lui îl purta înainte de căsătorie şi despre care el ceruse deseori explicaţie fără ca ea să i-o dea : era o singură stea pe un cer înnourat, cu această deviză : *aceeaşi*.

— Dar ce ai ? îl întrebă Graville văzîndu-l pălind.

— Nimic, nimic, răspunse de Giac revenindu-şi numaidecît şi ştergîndu-şi fruntea pe care se prelingea o sudoare rece, doar o mică ameţeală. Să mergem să ducem scrisoarea ducelui.

Şi îl trîrî pe Graville, după el atît de repede, încît acesta crezu că-şi sărise din minţi.

Ducele se afla în fundul apartamentului, cu spatele întors spre un cămin în care ardea un foc puternic ; de Giac îi înmînă scrisoarea spunîndu-i că un om aştepta răspuns.

Ducele o deschise. O uşoară mişcare de surpriză îi trecu pe faţă la primele cuvinte pe care le citi ; însă datorită marei stăpîniri de sine şi-o înfrînă numaidecît. De Giac stătea în picioare în faţa lui, aţintindu-şi privirile

pătrunzătoare asupra figurii de nepătruns a ducelui. După ce acesta termină de citit, răsuci scrisoarea între degete şi o aruncă în spatele lui, în foc.

Bucuros şi-ar fi vîrît de Giac mîna în jeratic spre a smulge scrisoarea ; se stăpîni totuşi.

— Şi răspunsul ? întrebă el cu un glas a cărui schimbare nu şi-o mai putu ascunde.

O privire repede şi tăioasă ţîşni din ochii albaştri ai ducelui Jean, şi păru să se reflecte pe faţa lui Giac, întocmai ca pe o oglindă.

— Răspunsul ? zise el cu răceală. Graville, du-te şi spune-i omului acela că îl voi duce chiar eu.

Zicînd acestea, luă braţul lui Giac, ca pentru a se sprijini ; dar, de fapt, pentru a-l împiedica să-şi urmeze prietenul.

Tot sîngele lui Giac fi năvăli spre inimă şi fi vîjîi în urechi, cînd simţi braţul ducelui sprijinindu-se pe al său. Nu mai vedea nimic, nu mai auzea nimic ; era cuprins de dorinţa de a-l lovi pe duce în mijlocul acelei adunări, acelor lumini, acelei serbări ; însă i se părea că pumnalul este lipit în teacă ; totul se învîrtea în juru-i, nu mai simţea pămîntul sub picioare, se afla într-un cerc de foc şi cînd ducele, la înapoierea lui Graville, fi părăsi deodată braţul, se prăbuşi pe un fotoliu ce se găsea din întîmplare acolo, ca şi cînd ar fi fost lovit de trăsnet.

Cînd îşi reveni, aruncă privirile asupra acestei adunări, întrunire nepăsătoare şi plină de strălucire, care-şi continua noaptea voioasă fără să bage de seamă că în mijlocul ei se afla un om care-şi înăbuşea în piept întregul infern. Ducele nu mai era acolo.

De Giac se ridică dintr-un salt, ca şi cînd un arc l-ar fi repus pe picioare ; trecu din cameră în cameră ca un nebun, cu privirile rătăcite, cu sudoarea pe frunte şi întrebînd de duce.

Toată lumea îl văzuse plecînd.

Coborî pînă la uşa de afară ; un bărbat înfăşurat într-o manta tocmai ieşise şi încălecase. De Giac auzi, la capătul străzii, galopul unui cal, văzu scînteind ţîşnind de sub copitele lui.

— Este ducele, zise el.

Şi se repezi spre grajduri.

— Ralff ! strigă el intrînd, vino la mine, Ralff !

Şi, din mijlocul cailor ce se aflau acolo, unul singur nechează, înalţă capul şi încercă să rupă legătura ce-l ţinea priponit de iesle.

Era un frumos cal spaniol cu părul galben-deschis, pur sînge, cu coama în vînt, cu vinele încrucişate pe coapse, ca o reţea de frînghii.

— Vino, Ralff, spuse Giac tăind cu pumnalul sfoara care îl priponea.

Calul, voios şi liber, săltă ca un pui de căprioară.

De Giac izbi din picioare rostind un blestem ; calul, speriat de glasul stăpinului, se opri proptindu-se pe cele patru picioare.

De Giac îi aşează şaua, îi puse frîul şi se azvîrli pe spinarea lui ţinîndu-se de coamă.

— Să mergem, Ralff, să mergem !

Îi înfipse pintenii în pîntece ; calul porni ca fulgerul.

— Haide, haide, Ralff, trebuie să-l ajungem, spunea de Giac vorbind calului, ca şi cînd acesta l-ar fi putut înţelege. Mai repede ! Mai repede, căluţul meu !

Şi Ralff alerga mîncînd pămîntul, neatingîndu-l decît prin salturi, aruncînd spumă prin nări şi scîntei prin ochi.

— Ah ! Caterina, Caterina, cu o gură atît de nevinovată, cu ochi atît de blînzi, cu un glas atît de melodios şi cu atita trădare în fundul inimii ! Înfăţişare de înger, suflet de demon ! Nu mai tîrziu decît azi-dimineaţă, îmi însoţea plecarea cu mîngîieri şi săruturi ; îşi trecea mîna albă prin coama ta; îţi mîngîia gîtul şi îţi zicea : „Ralff, dragul meu Ralff, adu-l mai repede înapoi pe iubitul meu". Bătaie de joc !... Mai repede, Ralff ! Mai repede !

Lovea calul cu pumnul în locul unde îl mîngîiase Caterina. Ralff era tot o apă.

— Caterina, iubitul tău se întoarce şi Ralff este cel care ţi-l aduce !... Vai ! Dacă e adevărat că mă înşeli ; vai ! răzbunarea... Ah ! Îmi va trebui multă vreme spre a găsi una demnă de voi amîndoi. Haide, haide ! Trebuie să ajungem înaintea lui ; Ralff, mai repede, mai repede !

Şi îi sfîşia burta cu pintenii, iar calul necheza de durere.

Nechezatul unui alt cal îi răspunse ; în curînd de Giac zări un călăreţ care alerga tot la galop. Ralff întrecu cal

şi călăreţ dintr-un avînt, aşa cum acvila, cu o lovitură de aripă, întrece vulturul. De Giac îl recunoscu pe duce ; ducele crezu că vede trecînd o nălucă din basme.

Aşadar ducele Jean se îndrepta într-adevăr spre castelul Creil.

Ducele îşi continuă drumul ; în cîteva clipe calul şi călăreţul dispăruseră ; dealtfel, vedenia aceea nu-şi putea găsi loc în mintea lui, atît de plină de gînduri de dragoste. Avea deci să se mai odihnească o clipă de luptele politice şi de cele armate. Dădea uitării toate oboselile trupului, toate frămîntările sufletului ! Avea să adoarmă în braţele frumoasei lui iubite, dragostea avea să-i răcorească fruntea ; numai inimile de leu, bărbaţii de fier ştiu să iubească.

Ajunse la poarta castelului: Toate luminile erau stinse ; o singură fereastră era luminată şi, îndărătul acelei ferestre, se vedea conturîndu-se o umbră. Ducele îşi legă calul de un belciug şi scoase cîteva sunete dintr-un mic corn de fildeş pe care îl purta la brîu.

Lumina se mişcă, lăsă în curînd camera în care strălucise la început în cel mai adînc întuneric şi trecu pe rînd pe dinapoia unui lung şir de ferestre pe care le lumină pe fiecare în parte. După cîteva clipe, ducele auzi, de partea cealaltă a zidului, un pas uşor alergînd pe iarbă şi pe frunzele uscate, şi un glas plăcut şi tineresc spuse, dincolo de poartă :

— Dumneata eşti, ducele meu ?

— Da, da, nu-ţi fie teamă, frumoasa mea Caternia ; da, eu sînt.

Poarta se deschise ; tînăra femeie tremura toată, jumătate de frică, jumătate de frig.

Ducele îi aruncă o pulpană din mantaua sa pe umeri şi o apropie de el înfăşurîndu-se amîndoi ; străbătură astfel curtea prin întuneric. La capătul de jos al scării, o mică lampă de argint ardea un ulei parfumat. Caterina o luă ; nu îndrăznise să iasă cu lampa, temîndu-se să nu fie zărită sau să i-o stingă vîntul ; urcară scara, ţinîndu-se mereu îmbrăţişaţi.

Pentru a ajunge la dormitor, trebuia să străbată o mare galerie întunecată ; Caterina se apropie şi mai mult de iubitul ei.

— Mă crezi, ducele meu, zise Caterina, că am trecut singură pe aici ?

— Înseamnă că eşti destul de vitează, Caterina mea !

— Am făcut-o ca să vin să-ţi deschid, monseniore !

Caterina îşi lăsă capul pe umărul ducelui, iar acesta îşi puse buzele pe fruntea Caterinei ; străbătură astfel lunga galerie, lampa formînd în jurul lor un cerc de lumină tremurătoare, care lumina capul oacheş şi sever al ducelui, capul blond şi gingaş al iubitei : ai fi crezut că vezi mergînd un tablou de Tiţian. Ajunseră la uşa camerei, de unde ieşea un aer îmbietor şi parfumat ; uşa se închise în urma lor ; totul intră din nou în întuneric.

Trecuseră la doi paşi de Giac şi nu-i văzuseră capul livid ascuns sub cutele perdelei roşii care cădea peste ultima fereastră.

Vai ! Cine ar putea spune ce se petrecuse în inima lui, cînd îi văzuse apropiindu-se îmbrăţişaţi unul de altul ! La ce fel de răzbunare trebuie să fi visat acest om, deoarece nu se repezise asupra lor şi nu-i înjunghiase...

Străbătu galeria, coborî agale scara, mergînd ca un bătrîn, cu picioarele tremurînde şi cu capul pe piept.

După ce ajunse la capătul parcului, deschise o portiţă ce dădea spre cîmp şi a cărei cheie o avea numai el. Nimeni nu-l văzuse intrînd, nimeni nu-l vedea ieşind ; îl chemă pe Ralff cu glas încet şi tremurător ; calul făcu un salt şi veni la el nechezînd.

— Tăcere, Ralff ! Tăcere ! zise el urcîndu-se greoi în şa.

Dădu drumul frîului să cadă pe gîtul credinciosului animal, lăsîndu-se în voia lui, nefiind în stare să-l strunească şi nepăsîndu-i, dealtfel, de locul unde avea să-l ducă.

O furtună se pregătea pe cer, o ploaie măruntă şi rece începu să cadă, nori negri şi la mică înălţime se rostogoleau ca nişte valuri. Ralff mergea la pas.

De Giac nu vedea nimic, nu simţea nimic ; îl chinuia un singur gînd. Femeia aceasta îi nimicise întregul viitor printr-un adulter.

De Giac visase la o viaţă de adevărat cavaler : gloria luptelor, odihna dragostei. Soţia lui, care mai avea încă douăzeci de ani de a fi frumoasă, primise ca un fel de

zălog fericirea tuturor anilor lui tineri. — Ei bine, totul era călcat în picioare ; nici război, nici dragoste ; un singur gînd avea să-i frămînte le-acum înainte mintea, îndepărtîndu-le pe toate celel e ; un gînd de îndoită răzbunare, gînd care îl înnebur a. — Ploaia se îndesise, rafale mari de vînt îndoiau copacii de pe drum ca pe niște trestii, smulgîndu-le cu putere ultimele frunze pe care toamna li le mai lăsase ; apa curgea șiroaie pe fruntea-i descoperită și el nici nu băga de seamă ; sîngele, pentru o clipă oprit la inimă, năvăli acum spre cap, arterele îi băteau cu zgomot ; vedea trecînd prin fața ochilor lucruri ciudate, așa cum vede un om cuprins de nebunie ; un singur gînd, gînd stăruitor și cumplit, îi frămînta creierul, nelămurit, zdrobitor, neaducînd altceva decît delir.

— Ah ! strigă el deodată, îmi dau mîna dreaptă Satanei, numai să mă răzbun !

În aceeași clipă, Ralff făcu un salt în lături și, la lumina unui fulger albăstriu, de Giac băgă de seamă că mergea cot la cot cu un alt călăreț.

Nu-l observase mai înainte pe acest tovarăș de călătorie ; nu înțelegea cum se afla deodată atît de aproape de el. Ralff părea tot atît de mirat ca și stăpînu-său ; necheza îngrozit, și toată pielea corpului îi tremura ca și cînd ar fi ieșit dintr-un rîu înghețat. De Giac aruncă repede o privire asupra noului venit și rămase uimit că îl vede atît de lămurit, cu toate că noaptea era atît de întunecoasă. O piatră de opal pe care o purta pe pălărie, în locul unde era înfiptă pana ce o împodobea, arunca acea lumină neobișnuită care îngăduia să se vadă și pe întuneric. De Giac își aruncă privirile asupra proprie-i mîini : purta un inel pe care era montată același fel de piatră ; dar, fie că nu era atît de fină, fie că era montată într-alt chip, nu avea aceeași calitate luminoasă. Se uită din nou spre necunoscut.

Era un tînăr cu figura palidă și melancolică, îmbrăcat în veșminte negre și călărind un cal de aceeași culoare ; de Giac băgă de seamă cu uimire că nu avea nici șa, nici frîu, nici scări ; calul asculta doar de apăsarea genunchilor.

De Giac nu avea chef de vorbă. Gîndurile lui erau o comoară dureroasă pe care nu voia să o împartă cu ni-

meni ; o lovitură de pinteni îi dădu lui Ralff să înţeleagă ce avea de făcut ; acesta porni la galop.

Călăreţul şi calul negru ţăcură la fel, cu o mişcare spontană. De Giac se întoarse după un sfert de oră, crezînd că-l lăsase destul de departe în urmă pe nepoftitul său tovarăş ; şi cu o adîncă uimire îl zări la aceeaşi distanţă pe călătorul nocturn. Mişcările lui şi ale calului se rînduiau după ale lui Giac şi Ralff ; călăreţul însă părea că mai mult este condus decît să conducă el, iar calul galopa de parcă nici nu atingea pămîntul : nici un zgomot nu-i răsuna sub picioare, nici o scînteie nu ţîşnea din pietrele drumului.

De Giac simţi cum îi trece un fior prin vine, atît de ciudat îi apărea tot ce se petrecea sub ochii săi. Îşi opri calul, umbra care îl urma făcu la fel ; se aflau la răscrucea a două drumuri : unul ducea spre cîmpie pînă la Pontoise, celălalt se înfunda în desişul întunecatei păduri de la Beaumont. De Giac închise pentru cîteva clipe ochii, crezînd că este în prada unei ameţeli ; cînd îi deschise, văzu în acelaşi loc pe acelaşi călăreţ negru : îşi ieşi din răbdări.

— Domnule, îi zise el arătîndu-i cu braţul locul unde cele două drumuri se despărţeau în faţa lor, probabil că nu avem aceleaşi treburi şi desigur că nu mergem spre aceeaşi ţintă ; ia-o pe unul din cele două drumuri care este al dumitale ; cel pe care nu vei merge dumneata va fi al meu.

— Te înşeli, de Giac, răspunse necunoscutul cu o voce blîndă, avem aceleaşi treburi şi mergem spre aceeaşi ţintă. Nu te-am căutat eu ; tu m-ai chemat şi am venit.

De Giac îşi aminti deodată exclamaţia de răzbunare pe care o rostise în felul în care, în aceeaşi clipă, călăreţul apăruse lîngă el, ca şi cînd ar fi ieşit din pămînt. Îl privi din nou pe omul straniu ce se afla în faţa lui. Lumina pe care o răspîndea opalul părea una din acele flăcări ce strălucesc pe fruntea spiritelor infernale. De Giac credea în aşa ceva ca orice cavaler din evul mediu, însă era mai mult cutezător decît credul. Nu se dădu nici un pas înapoi, dar simţi cum i se zbîrleşte părul pe frunte ; cît despre Ralff, acesta se ridica în două picioare, tropăia pe loc, îşi muşca frîul.

— Dacă eşti cel care spui, urmă apoi Giac cu glas hotărît, dacă ai venit pentru că te chemam, ştii pentru ce te-am chemat.

— Vrei să te răzbuni pe soţia ta, vrei să te răzbuni pe duce ; însă vrei să le supravieţuieşti şi să-ţi regăseşti bucuria şi fericirea între două morminte.

— Asta se poate ?

— Se poate.

De Giac zîmbi nervos.

— Şi ce trebuie să fac ? întrebă el.

— Ce mi-ai oferit, răspunse necunoscutul.

De Giac îşi simţi nervii de la mîna dreaptă crispîndu-se ; şovăi.

— Şovăi ? urmă călăreţul negru ; chemi răzbunarea şi tremuri în faţa ei ? Inimă de femeie, care ai ştiut să descoperi ruşinea şi nu îndrăzneşti să-i pedepseşti !

— Îi voi vedea murind pe amîndoi ? întrebă de Giac.

— Pe amîndoi.

— Sub ochii mei ?

— Sub ochii tăi.

— Şi voi avea, după moartea lor, ani de iubire, de putere, de glorie ? urmă de Giac.

— Vei ajunge soţul celei mai frumoase femei de la curte, vei fi cel mai drag favorit al regelui ; de pe acum eşti unul din cavalerii cei mai destoinici ai armatei.

— Bine ; acum, ce trebuie să fac ? zise Giac cu accentul hotărîrii.

— Să vii cu mine, răspunse necunoscutul.

— Om sau diavol, mergi înainte, te voi urma...

Călăreţul negru se avîntă, ca şi cînd calul ar fi avut aripi, pe drumul ce ducea spre pădure. Ralff, sprintenul Ralff, îl urma cu greu gîfîind ; apoi, în curînd, cai şi călăreţi dispărură, afundîndu-se ca nişte umbre, sub arcadele seculare ale pădurii Beaumont.

Furtuna ţinu toată noaptea.

XXIV

Între timp ambasadorii francezi sosiseră la Pont-de-l'Arche ; de partea sa, regele Angliei alesese, pentru a-l reprezenta, pe contele de Warwick, pe arhiepiscopul de Canterbery şi alte persoane importante din consiliul său. Dar, încă de la primele întrevederi, trimişii francezi îşi dădură seama că regele Henric, care îl atrăsese de partea lui pe Guy le Boutillier, comandantul garnizoanei Rouen, nu voia decît să cîştige timp. La început se purtară discuţii lungi pentru a se hotărî dacă actele aveau să fie redactate în franceză sau în engleză. Era o chestiune de cuvinte care ascundea o chestiune de lucruri ; ambasadorii francezi îşi dădură seama şi se învoiră. Dar, în locul acestei greutăţi rezolvate, ieşi la iveală alta : regele Angliei anunţă că aflase de curînd că fratele său Carol al VI-lea fusese cuprins din nou de un acces de nebunie ; drept urmare, nu putea să semneze, în momentul acela, nici un tratat cu el ; că delfinul, fiul său, nu era încă rege şi nu putea să-l înlocuiască ; că, în ceea ce priveşte pe ducele de Burgundia, nu avea calitatea să hotărască despre treburile Franţei şi să pună mîna pe moştenirea delfinului. Era limpede că regele Angliei, în speranţa lui ambiţioasă, privea ca păgubitor intereselor sale să trateze pentru o parte a Franţei, cînd putea să o cucerească pe toată, datorită marilor neînţelegeri care, deocamdată, îndepărtau pe delfin de ducele de Burgundia.

Cînd cardinalul des Ursins, pe care papa Martin al V-lea îl trimisese spre a încerca să restabilească pacea în sînul creştinătăţii şi care, însărcinat cu misiunea pontificală şi împăciuitoare, îi urmase pe ambasadori la Pont-de-l'Arche, văzu toate aceste tărăgăneli, porni spre Rouen, pentru a se întreţine prin viu grai chiar cu regele Angliei. Acesta îl primi pe trimisul sfîntului părinte cu toată consideraţia datorată misiunii sale ; dar, de la început, nu voia să asculte nimic şi îi răspunse cardinalului :

— Binecuvîntarea lui Dumnezeu m-a îndemnat să vin în acest regat spre a-i pedepsi pe supuşi şi a domni asupra lor ca un rege adevărat ; toate ocaziile pentru care un regat trebuie să fie trecut de la o persoană la alta şi să se schimbe stăpînirea sînt întrunite aici. Voinţa lui Dum-

nezeu poruncește ca această strămutare să aibă loc, ca eu să pun stăpînire pe Franța ; el mi-a dat acest drept.

Atunci cardinalul îi vorbi despre o înrudire cu casa regală a Franței ; îi înfățișă portretul prințesei Caterina, fiica regelui, care nu avea încă decît șaisprezece ani și trecea drept una din cele mai frumoase femei ale timpului. Regele Angliei luă portretul, îl privi îndelung cu admirație și făgădui să dea, a doua zi, un răspuns cardinalului ; se ținu de cuvînt.

Henric primea înrudirea propusă ; însă pretindea să i se dea ca zestre prințesei Caterina o sută de mii de scuzi de aur, ducatul Normandiei, din care cucerise deja o parte, ducatul Acvitaniei, ducatul Ponthieu și mai multe alte seniorii ; totul fără jurămînt de vasalitate și fără jurisdicția regelui Franței.

Cardinalul și ambasadorii, văzînd că nu era nici o speranță să se obțină ceva mai bun, prezentară aceste propuneri regelui, reginei și ducelui de Burgundia : erau de neacceptat ; au fost deci refuzate, iar ducele și armata lui se îndreptară spre Beauvais.

Cînd cei din Rouen, cărora le revenise în inimă o picătură de speranță văzînd că se deschid negocierile, după ce văzură că acestea se întrerup se hotărîră, fiind lipsiți de un ajutor de pace, să meargă pînă la Beauvais să caute un ajutor de război.

În acest scop se strînseră zece mii de oameni bine înarmați, avîndu-l în fruntea lor pe Alain Blanchard. Era un bărbat viteaz, care ținea mai mult de popor decît de burghezie și care, încă de la începutul asediului, fusese ales căpitan de către obște. Fiecare își luă hrană pentru două zile și, la căderea nopții, se pregătiră să aducă la îndeplinire încercarea lor.

Se înțeleseră să iasă prin poarta castelului. Totuși Alain Blanchard socoti nimerit să schimbe această dispoziție, gîndind că era mai bine să atace din două părți deodată ; prin urmare, ieși printr-o poartă vecină cu aceea a castelului, pentru a începe atacul cu două mii de oameni. Trebuia să fie susținut de ceilalți opt mii care, la aceeași oră, ieșeau la rîndul lor, combinînd mișcarea lor cu a sa.

La ora stabilită, Alain Blanchard şi cei două mii de viteji ieşiră fără zgomot, înaintară prin întuneric, apoi, la primul strigăt al santinelei duşmane, se repeziră ca nişte desperaţi spre corturile regelui Angliei. La început făcură un mare măcel printre trupele sale, căci erau dezarmate şi cea mai mare parte dormeau ; dar în curînd alarma străbătu toată tabăra : trompetele sunară, caii şi ostaşii alergară spre cortul regelui. Îl găsiră pe jumătate înarmat ; nu-şi pierdu timpul nici măcar să-şi pună casca şi, spre a fi bine recunoscut de oamenii săi, care-l puteau crede mort şi astfel să-şi piardă cumpătul, puse, de fiecare parte a calului, două torţe aprinse, pentru ca prieteni şi duşmani să-i recunoască faţa. Cei care se adunaseră în jurul regelui, şi numărul lor creştea mereu, văzură în curînd cu ce număr mic de duşmani aveau de-a face : se repeziră deci asupra lor ; din asaltaţi cum erau, deveniră asaltatori, şi răsfirîndu-se în semicerc, se apucară să bată flancurile acestei mici trupe cu aripile lor puternice. Alain Blanchard şi oamenii lui se apărau ca nişte lei, neînţelegînd de ce îi părăsiseră prietenii. În cele din urmă, se auziră nişte strigăte dinspre poarta castelului ; francezii credeau că sînt strigăte de ajutor şi îşi recăpătară curajul : erau strigăte de primejdie.

Guy, trădătorul, neputîndu-l înştiinţa pe regele Angliei de hotărîrea ce fusese luată în pripă, voise, cel puţin s-o împiedice ; pusese să reteze pe trei sferturi piesele pe care era aşezat podul şi să pilească lanţurile ce îl susţineau. Aproape două sute de oameni trecură ; dar, în urma lor, sub greutatea tunului şi a cailor, podul se rupse şi cai, oameni, artilerie se rostogoliră în şanţuri ; cei care căzură şi cei care îi văzură căzînd scoaseră împreună un ţipăt, unii de deznădejde, alţii de groază şi ţipătul acesta îl auziseră Alain Blanchard şi trupa sa.

Cei două sute de oameni care se aflau deja de partea cealaltă a şanţului, neputînd intra în oraş, se repeziră în ajutorul camarazilor lor. Englezii crezură că ieşise întreaga garnizoană şi se dădură la o parte din faţa lor. Atunci Alain Blanchard îşi dădu seama că la mijloc este o trădare ; dar, în acelaşi timp, dintr-o repede aruncătură de ochi, văzu drumul pe care îl deschisese greşeala englezilor. Porunci retragerea ; aceasta se făcu în ordine,

susținută de cei două sute de oameni care îi sosiseră. Ei dădură înapoi, luptînd mereu, pînă la poarta prin care ieșiseră. Prietenii lor, pe care căderea podului îi reținuse în oraș, alergaseră pe metereze, ocrotindu-le retragerea printr-o ploaie de pietre și săgeți. În cele din urmă, podul mobil se cobori, poarta se deschise și mica armată intră, după ce pierduse cinci sute de oameni. Alain Blanchard era urmărit atît de aproape de către englezi încît, temîndu-se ca aceștia să nu intre odată cu el în oraș, striga să se ridice podul, cu toate că se afla încă de partea cealaltă a șanțurilor.

După această încercare nereușită, situația asediaților se înrăutăți. Cu toate că ducele de Burgundia venise cu o armată puternică de la Beauvais, ei nu primeau nici un ajutor. Îi trimiseră alți patru deputați ; erau purtătorii unei scrisori concepută în termenii următori :

„Dumneavoastră, părintele nostru, regele, și dumneavoastră, nobile duce de Burgundia, oamenii de bună credință din Rouen v-au semnalat în mai multe rînduri și v-au făcut să aflați marea nevoie și suferință pe care le îndură pentru dumneavoastră : la care nu ați răspuns așa cum ați făgăduit. Și totuși, pentru ultima oară, sîntem trimiși la dumneavoastră pentru a vă anunța, din partea sus-zișilor asediați că, dacă în cîteva zile nu le veți veni în ajutor, se vor preda regelui englez, și de data aceasta, dacă nu veți face nimic, vă restituie credința, jurămîntul, lealitatea, serviciul și ascultarea ce vi le datorau pînă acum".

Ducele de Burgundia le răspunse că regele nu avea încă în jurul lui o armată destul de puternică pentru a-i sili pe englezi să ridice asediul, însă dacă va vrea Dumnezeu, vor fi ajutați în curînd. Trimișii cerură să le stabilească un termen, și ducele își dădu cuvîntul că acest lucru se va întîmpla înainte de a patra zi după Crăciun ; apoi deputații se înapoiară, trecînd prin mii de primejdii, să ducă aceste cuvinte sărmanului oraș hărțuit de englezi, părăsit de duce, uitat de rege care, de astă dată, recăzuse într-adevăr într-unul din accesele sale de nebunie.

A patra zi după Crăciun sosi și nici un ajutor nu apăru în fața Rouen-ului. Doi simpli gentilomi hotărîră atunci să facă ceea ce nu îndrăznea sau nu voia să încerce Jean

Fără-Frică : aceştia erau seniorul Jacques de Harcourt şi seniorul de Moreuil. Strînseră două mii de luptători şi încercară să surprindă tabăra engleză ; însă, dacă aveau un atît de mare curaj, aveau o trupă prea slabă ; seniorul de Cornouailles îi puse pe fugă şi, în învălmăşeală, căzură prinşi seniorul de Moreuil şi bastardul de Croy. Jacques de Harcourt nu-şi datoră scăparea decît iuţelii calului său, pe care îl făcu să sară un şanţ de zece picioare [1] lăţime.

Asediaţii văzură atunci că se puteau considera ca pierduţi : erau într-o stare atît de jalnică, încît chiar duşmanului lor i se făcu milă. În cinstea naşterii lui Cristos, regele Angliei porunci să se trimită cîteva alimente nenorociţilor ce mureau de foame prin şanţurile oraşului. Asediaţii, văzîndu-se aşadar părăsiţi de rege, care era nebun şi de ducele de Burgundia, care era sperjur, hotărîră să trateze. Se mai gîndiseră şi la delfin ; însă acesta, de partea sa, avea de susţinut un război destul de aspru în provincia Maine, fiind silit să lovească cu mîna stîngă pe englezi şi cu dreapta pe burgundezi.

Un crainic veni deci, din partea asediaţilor, să ceară un permis de liberă trecere regelui Angliei, care îl acordă. Două ore mai tîrziu, şase ambasadori, cu capul descoperit şi îmbrăcaţi în negru, aşa cum se cuvine unor oameni care vin cu o rugăminte, străbăteau tabăra şi se îndreptau agale spre cortul lui Henric : erau două feţe bisericeşti, doi cavaleri şi doi burghezi. Regele îi primi stînd pe tronul său şi înconjurat de întreaga nobilime înarmată ; apoi, după ce îi lăsase o clipă în faţa lui, pentru a se pătrunde bine de ideea că se aflau la cheremul său, le făcu semn să vorbească.

— Sire, zise unul din ei cu un glas hotărît, este putină glorie pentru dumneavoastră, şi nu înseamnă că arătaţi un mare curaj înfometînd un biet popor simplu şi nevinovat. Nu ar fi un lucru mai demn de dumneavoastră de a-i lăsa să treacă pe acei nenorociţi, care pier între zidurile şi şanţurile noastre, pentru a merge să-şi caute traiul în altă parte ? Apoi de ce să ne asaltaţi cu atîta putere şi să ne supuneţi prin vitejie şi forţă ? V-aţi

[1] Aproximativ 3,50 m. (N.T.).

umple de mai multă glorie în faţa oamenilor şi aţi merita slava lui Dumnezeu arătînd îndurare faţă de oamenii aceştia nenorociţi.

Regele începuse să asculte discursul mîngîind capul cîinelui favorit culcat la picioarele lui ; dar în curînd mîna îi rămase nemişcată de uimire ; se aştepta la rugăminţi şi auzea mustrări. Sprîncenele i se încruntară, un zîmbet amar îi brăzdă gura şi, după ce îi privise cîteva clipe, ca pentru a le da răgazul să-şi retragă cuvintele, văzînd că aceştia nu mai scoteau nici o vorbă, le răspunse, cu un accent de trufie şi de zeflemea :

— Zeiţa războiului ţine sub poruncile sale trei slujitoare : spada, flacăra şi foametea. Era la alegerea mea să le folosesc pe toate trei, sau numai pe una din ele ; am chemat în ajutor pe cea mai blîndă dintre cele trei fiice, pentru a pedepsi oraşul vostru şi a-l aduce la ascultare. Dealtfel, oricare ar fi aceea pe care o foloseşte un căpitan, dacă reuşeşte, succesul nu este mai puţin onorabil şi el este cel ce hotărăşte care din ele îi va fi mai prielnică.

„Cît despre nenorociţii ce mor prin şanţuri, vina este a voastră, care aţi avut cruzimea să-i izgoniţi, cu riscul de a fi ucişi de mine. Dacă au primit ceva ajutoare, aceasta din mila mea, iar nu din a voastră ; şi pentru că cererea voastră este atît de îndrăzneaţă, văd că nu sînteţi la prea mare ananghie ; îi voi lăsa deci în grija voastră pentru a vă ajuta să vă mîncaţi proviziile. Cît despre asalt, îl voi da atunci cînd voi crede de cuviinţă şi nu trebuie să vă dau vouă socoteala.

— Dar, sire, urmară deputaţii, în cazul în care am fi însărcinaţi de concetăţenii noştri să vă predăm oraşul, care ar fi condiţiile voastre ?

Un zîmbet de triumf trecu pe faţa regelui.

— Condiţiile mele, răspunse el, ar fi acelea ce se acordă unor oameni prinşi cu arma în mînă şi unui oraş cucerit : oameni şi oraş la bunul meu plac.

— Atunci, sire, ziseră ei cu un aer resemnat, în locul vostru să se îndure cerul de noi, căci bărbaţi şi femei, bătrîni şi copii, vom pieri toţi pînă la cel din urmă, decît să ne predăm în asemenea condiţii.

După care făcură o plecăciune respectuoasă şi, plecînd de la rege, comunicară spusele acestuia locuitorilor oraşului, care le aşteptau cu nerăbdarea agoniei.

Un singur strigăt răsună din mijlocul tuturor locuitorilor : mai bine să trăiască sau să moară luptînd decît să ajungă în robia şi la bunul plac al englezilor. Drept urmare, se hotărî ca, în noaptea următoare, să dărîme o bucată de zid, să dea foc oraşului, să aşeze în mijlocul lor femeile şi copiii şi, cu sabia în mînă, să străbată întreaga armată engleză, mergînd unde i-o duce Dumnezeu.

Chiar în aceeaşi seară, Henric al Angliei află despre această eroică hotărîre ; Guy le Boutillier i-o aduse la cunoştinţă. El voia oraşul, nu cenuşa lui ; trimise aşadar asediaţilor un crainic aducător al condiţiilor următoare, care au fost citite în piaţa publică :

Prin cea dintîi, burghezii şi locuitorii oraşului Rouen trebuiau să plătească suma de trei sute cincizeci şi cinci de mii de scuzi de aur cu emblema Franţei.

O acceptară.

Prin a doua, regele pretindea ca trei oameni să-i fie predaţi la discreţia sa. Aceştia erau :

Seniorul Robert de Linet, vicar general şi arhiepiscop de Rouen ;

Jean Jourdain, comandantul artileriei ;

Alain Blanchard, comandantul trupei de ostaşi.

Un strigăt de indignare şi de refuz ieşi din toate piepturile : Alain Blanchard, Jean Jourdain şi Robert de Linet ieşiră din rînduri.

— Asta este treaba noastră, iar nu a voastră. Noi ne învoim să ne predăm regelui Angliei ; asta nu priveşte pe nimeni ; lăsaţi-ne să trecem.

Poporul se dădu la o parte şi cei trei martiri luară drumul spre tabăra engleză.

Prin cea de-a treia, regele pretindea, de la toţi cetăţenii fără deosebire, credinţă, lealitate, ascultare şi jurămînt, pentru el şi urmaşii săi, făgăduind, din partea lui, să-i apere împotriva oricărei forţe sau violenţe, şi să le păstreze privilegiile, scutirile şi libertăţile pe care le căpătaseră de pe vremea regelui Ludovic. Cît despre cei a căror dorinţă ar fi să părăsească oraşul pentru a scăpa de această condiţie, nu puteau ieşi decît cu veşmintele

pe care le purtau, restul bunurilor fiind confiscate în folosul regelui ; ostaşii trebuiau să se ducă unde îi va plăcea învingătorului să-i trimită şi să pornească pe drumul ce li se va porunci, pe picioare, cu un toiag în mînă, ca nişte pelerini sau ca nişte cerşetori.

Această condiţie era crudă, totuşi trebuiră să o accepte.

După ce juraseră că vor respecta acest tratat, regele îngădui asediaţilor, care mureau de foame, să vină să caute hrană în tabăra sa ; totul se găsea în atît de mare belşug, încît carnea unei oi întregi nu se vindea decît cu treizeci de centime pariziene.

Întîmplările pe care le-am povestit se petreceau în ziua de 16 ianuarie 1419 [1].

În seara de 18, ajunul zilei stabilite de regele Angliei pentru a-şi face intrarea în oraşul supus, ducele de Bretania, care nu avea cunoştinţă de predarea Rouen-ului, sosi în tabăra lui Henric, pentru a-i propune, împreună cu ducele de Burgundia, o întrevedere în legătură cu ridicarea asediului.

Regele Henric îl lăsă în neştiinţa lui, îi spuse că îi va da răspunsul a doua zi, şi îi ţinu tovărăşie întreaga seară.

A doua zi, la 19 ianuarie, la ora opt dimineaţa, regele intră în cortul ducelui şi îi propuse o plimbare pe dealul Sfînta Ecaterina, de unde se vede întregul oraş Rouen. Un paj se afla la ieşire, ţinînd de frîu doi cai frumoşi, unul pentru rege, celălalt pentru duce. Acesta se învoi la plimbare, nedăjduind că, fiind singur cu regele, ar prinde un moment prielnic pentru a-l face să aprobe întrevederea pe care i-o cerea.

Regele îşi conduse oaspetele pe versantul de apus al dealului. O ceaţă deasă, ce se ridica din Sena, acoperea oraşul în întregime ; însă la primele raze ale soarelui, o pală de vînt care venea dinspre nord, împrăştie norii care se îndepărtară repede ca o maree ce se retrage, lăsînd vederii putinţa să îmbrăţişeze măreaţa panoramă ce se deschidea din dreptul unde se mai află şi astăzi urmele unei tabere romane, căreia i se zice *tabăra lui Cezar*.

---

[1] Stil nou. — 1418 stil vechi. Anul nu începea decît la 26 aprilie. (N.A.).

Privirile ducelui de Bretaniă îmbrăţişară cu admiraţie acest întins tablou : la dreapta, un lanţ de coline acoperite de vii, împestriţate cu sate, mărgineşte vederea ; în faţă, cursul Senei se tîrăşte şi se roteşte prin vale, parcă ar fi o uriaşă bucată de stofă desfăşurată şi unduitoare, apoi. luminîndu-se mereu, se duce să se piardă într-un orizont atît de larg, încît înapoia lui se ghiceşte oceanul ; la stînga se întind, ca un covor, bogatele şi întinsele cîmpii ale Normandiei, înfigîndu-se în mare ca o peninsulă, unde, cu privirile aţintite spre Anglia, stă neclintit de veghe Cherbourg-ul, santinela Franţei.

Dar abia după ce îşi aruncă ochii spre mijlocul tabloului, privirea lui se opri de această dată asupra unui spectacol pe cît de ciudat. pe atît de neaşteptat.

Oraşul, trist şi supus era culcat la picioarele sale : nici un steag nu flutura pe ziduri ; toate porţile erau deschise ; garnizoana dezarmată aştepta pe străzi, ceea ce îi va plăcea învingătorului să-i poruncească ; întreaga armată engleză, dimpotrivă, era sub arme, cu stindardele desfăşurate, caii tropăind din picioare, trompetele răsunînd ; centură de fier care strîngea oraşul dincolo de centura-i de ziduri.

Ducele de Bretania ghici adevărul. Îşi lăsă umilit capul pe piept ; o parte din ruşinea ce împovăra Franţa se revărsa asupra lui, al doilea vasal al regatului, a doua floare a coroanei.

Regele Henric se făcu că nu bagă de seamă ce se petrecea în inima ducelui ; chemă un scutier, îi dădu în şoaptă cîteva porunci şi scutierul plecă în galop.

Un sfert de oră mai tirziu, ducele de Bretania văzu garnizoana pornind. După înţelegerile stabilite, toţi erau cu capetele şi picioarele goale şi purtau un toiag în mînă. Ieşiră pe poarta Podului şi fură conduşi, de-a lungul Senei, pînă la podul Sfîntul Gheorghe, unde se aflau cîţiva vătăşei puşi acolo din porunca regelui ; îi percheziţionau pe cavaleri şi pe ostaşi, luîndu-le aur, argint şi bijuterii şi dîndu-le în schimb zece centime pariziene. Unora chiar le smulgeau veşmintele îmblănite sau garnisite cu găitane aurite şi îi sileau să îmbrace în locul lor haine de postav gros sau de catifea proastă. Atunci cei care veneau din urmă, văzînd cum erau trataţi cei din

față, își aruncau bijuteriile, pungile cu bani și lucrurile mai de preț în Sena, decît să-și vadă agoniseala trecînd în mîinile dușmanului.

După ce întreaga garnizoană trecu dincolo de podul Sfîntul Gheorghe, regele se întoarse spre ducele de Bretania.

— Senior duce, îi zise el zîmbind, vrei să intri împreună cu mine în orașul meu Rouen ? Vei fi binevenit.

— Sire, vă mulțumesc, răspunse ducele de Bretania, dar nu voi face parte din suita voastră. Sînteți învingător, este adevărat, dar eu nu sînt încă un învins.

Zicînd acestea, descălecă de pe calul pe care i-l împrumutase regele Henric, cu toate stăruințele acestuia de a-l primi sub formă de dar, declarînd că avea să-și aștepte acolo suita, și că nici un considerent omenesc nu l-ar putea sili să pună piciorul într-un oraș care nu mai aparținea regelui Franței.

— Păcat, zise Henric jignit de această dîrzenie, căci mîine ai fi putut asista la un spectacol frumos ; capetele a trei ticăloși care s-au împotrivit asediului vor cădea în marea piață a orașului.

După care dădu pinteni calului, fără să-și ia rămas bun de la duce, care rămase singur, așteptîndu-și oamenii și caii. Îl văzu pe rege îndreptîndu-se spre oraș urmat de un paj care, în loc de steag, purta în vîrful unei lănci o coadă de vulpe. Îi ieșise în întîmpinare clerul, îmbrăcat în odăjdii și ducînd mai multe moaște. Îl conduseră cîntînd pînă la catedrala Notre-Dame unde, în genunchi, rosti discursul de mulțumire în fața marelui altar, reluînd astfel în stăpînire orașul Rouen, pe care regele Filip August, strămoșul lui Ludovic cel sfînt, îl răpise, cu două sute cincizeci de ani mai înainte, lui Ioan Fără-Țară, cînd cu prilejul morții nepotului său Arthur — bunurile îi fuseseră sechestrate.

Între timp, suita ducelui de Burgundia îl ajunse.

Încălecă numaidecît, aruncă o ultimă privire spre oraș, scoase un oftat adînc gîndindu-se la viitorul Franței, și porni în galop fără să se mai uite înapoi.

A doua zi, așa cum spusese regele Angliei, capul lui Alain Blanchard căzu în piața publică din Rouen. Ro-

bert de Linet şi Jean Jourdain se răscumpărară cu o mare sumă de bani.

Guy, trădătorul, fu numit locotenent al ducelui de Glocester, care luase conducerea oraşului cucerit. Depuse jurămint de credinţă regelui Henric care, două luni mai tirziu, îi dărui drept răsplată castelul şi moşiile văduvei seniorului de la Roche-Guyon, ucis în bătălia de la Azincourt.

În ceea ce priveşte Anglia, era un act de dreptate ; căci această nobilă şi frumoasă femeie refuzase să depună jurămînt regelui Henric. Avea doi copii mici, dintre care cel mai în vîrstă nu avea decît şapte ani ; avea un castel aproape regal şi o avere pe care o putea rîvni orice ducesă ; trăia în mijlocul moşiilor şi vasalilor săi cu un lux de suverană ; părăsi totul, castel, moşii, vasali ; îşi luă copiii ţinîndu-l pe fiecare cu cîte o mînă, îmbrăcă o rochie de pînză şi porni să străbată drumurile, preferînd să cerşească pîine pentru ea şi pentru ei, mai degrabă decît să ajungă soţia lui Guy le Boutillier şi să se dea pe mîna foştilor şi veşnicilor duşmani ai regatului.

Dacă am stăruit atît de mult asupra amănuntelor asediului de la Rouen, am făcut-o pentru că luarea acestui oraş era un eveniment nefericit, care a avut un grabnic şi grozav răsunet în întreg regatul. Începînd din ziua aceea englezii au pus cu adevărat amîndouă picioarele pe pămîntul Franţei, din care stăpîneau cele două extremităţi, Guiana prin credinţă şi omagiu, Normandia prin drept de cucerire. Cele două trupe vrăjmaşe nu aveau decît să meargă una înaintea alteia pentru a se întîlni şi a străbate Franţa, cum străbate spada inima. Întreaga ruşine a luării Rouen-ului căzu asupra ducelui de Burgundia, care a văzut cum cade această capitală, care nu avea decît să întindă mîna spre a o salva, şi care n-a făcut-o. Prietenii nu ştiau ce nume să dea acestei nepăsări ciudate ; duşmanii o numiră trădare. Cei care îl înconjurau pe delfin găsiră din această situaţie noi arme împotriva ducelui, căci, dacă nu le predase el, cel puţin lăsase să fie luate cheile de la poarta prin care englezii puteau intra în Paris ; dar spaima a fost atît de mare, încît douăzeci şi şapte de oraşe

din Normandia şi-au deschis porţile, cînd au aflat de căderea capitalei lor [1].

Cînd parizienii au văzut aceste lucruri şi că inamicul nu se mai afla decît la treizeci de leghe de oraşul lor, parlamentul, Universitatea şi burghezii au trimis o solie la ducele Jean : îl rugau să revină cu regele, regina şi întreaga armată, pentru a apăra capitala regatului. Singurul răspuns al ducelui a fost să-l trimită pe nepotul său, Filip, conte de Saint-Pol, în vîrstă de cincisprezece ani, cu titlul de locotenent al regelui şi cu sarcina de a conduce trebuirile războiului în Normandia, Ile-de-France, Picardia, circumscripţiile Senlis, Meaux, Mélun şi Chartres. Cînd îl văzură în oraş pe acel copil care era trimis să-i apere, se gîndiră că erau şi ei părăsiţi ca şi fraţii lor din Rouen ; astfel că şi aici, începură toţi să cîrtească împotriva onoarei ducelui de Burgundia.

XXV

Într-o frumoasă dimineaţă de la începutul lui mai al anului următor, o barcă elegantă, cu prora în forma unui gît de lebădă, cu pupa adăpostită de un cort împodobit cu flori de crin şi avînd deasupra un pavilion cu stema Franţei, cu ajutorul a zece vîslaşi şi a unei mici pînze, aluneca întocmai ca o pasăre de apă pe suprafaţa riului Oise. Perdelele cortului erau deschise spre miazăzi, pentru a lăsa să pătrundă pînă la persoanele pe care le adăpostea din toate celelalte părţi, raza matinală a unui proaspăt soare de mai şi prima adiere atît de îmbălsămată a vîntului, călduţ şi dătător de viaţă al primăverii. Sub acest cort două femei stăteau aşezate sau mai degrabă culcate pe un bogat covor de catifea albastră brodată cu aur, spri-

---

[1] Acestea au fost, în dreapta Senei : Caudebec, Montivilliers, Dieppe, Fécamp, Arques, Neufchâtel, Denicourt, Eu, Monchaux ; şi în stînga : Vernon, Mantes, Gournay, Honfleur, Pont-Audemer, Château-Mollinaux, le Trait, Tanacarville, Abrechler, Maulevrier, Vallemont, Bellencombre, Neuville-Fontaine, le Bourg, Préaux, Nougon-Dourville, Longentpré, Saint-Germain-sur-Cailly, Beausemont, Bray, Villeterre, Châtel-Chenil, les Boules, Galincourt, Ferry, Fontaine-le-Bec, Crepin şi Facqueville. (N.A.).

jinindu-se cu spatele pe niște perne din aceeași stofă și, înapoia lor, o a treia stătea respectuoasă în picioare.

Desigur, ar fi fost greu să se găsească în restul regatului trei femei care să-și poată dispută cu acestea premiul frumuseții, căci se pare că întîmplarea voise să adune în acest spațiu strîmt trei dintre cele mai accentuate și mai deosebite tipuri. Cea mai în vîrstă este cunoscută cititorilor noștri prin descrierea pe care i-am făcut-o ; dar în momentul acela, fața-i palidă și trufașă era acoperită de un colorit artificial, pe care îl datora reflexului strălucitor al stofei roșii a cortului, îndărătul căruia izbeau razele soarelui și care adăuga înfățișării sale o expresie ciudată. Aceasta era Isabela de Bavaria.

Copila care se afla culcată la picioarele sale, al cărei cap se odihnea pe genunchii ei, ale cărei mînuțe le ținea strînse într-una din mîinile sale, al cărei păr în bucle mari împodobite cu perle ieșea de sub o pălărie aurită, ai cărei ochi, catifelați ca ai italiencelor, aruncau, atunci cînd zîmbeau pe jumătate, niște priviri atît de blînde încît păreau nepotrivite față de culoarea lor închisă, era tînăra Caterina, dulcea și alba porumbiță care avea să iasă din barcă spre a aduce ramura de măslin celor două națiuni.

Cea care stătea în picioare înapoia celorlalte două, era domnișoara de Thian, doamnă de Giac ; cap blond bătînd în roz, pe jumătate aplecat pe un umăr gol ; talie subțirică ce părea gata să se frîngă la cea mai mică adiere ; gură și picioare de copil, corp vaporos, înfățișare de înger.

În fața ei, rezemat de catarg, cu o mînă pe mînerul spadei, cu cealaltă ținînd o bonetă de catifea garnisită cu blană de jder, un bărbat contempla acest tablou de Albane [1] : era ducele Jean de Burgundia.

Seniorul de Giac voise să rămînă la Pontoise : își luase ca sarcină paza regelui care, deși în convalescență, nu era încă în stare să ia parte la conferințele ce urmau să aibă loc. Dealtfel, nimic din legăturile dintre duce, seniorul de Giac și soția sa nu se schimbase, cu toată scena pe care am încercat să o zugrăvim într-unul din capitolele noastre precedente ; și cei doi amanți, cu privirile ațintite unul

---

[1] Pictor italian, elev al lui Carracio (1578—1660). Compozițiile sale erau pline de grație. (N.T.).

asupra celuilalt, tăcuți și absorbiți de un singur gînd, acela al iubirii, nu știau că fuseseră spionați și descoperiți, în noaptea în care l-am văzut pe seniorul de Giac dispărînd în pădurea Beaumont, purtat de Ralff pe urmele însoțitorului său necunoscut.

În momentul în care am atras atenția cititorilor asupra bărcii care cobora pe fluviu, aceasta se afla destul de aproape de locul unde trebuia să-și depună călătorii și deja, din dreptul unde se găseau, puteau zări, în cîmpia situată între orașul Meulan și rîul Cise, mai multe corturi, unele avînd înălțate deasupra un panou cu stema Franței, altele un stindard cu stema Angliei.

Corturile fuseseră așezate față în față, la o sută de pași depărtare unele de altele, astfel ca să dea impresia a două tabere. În mijlocul spațiului ce le despărțea, fusese clădit un pavilion deschis, ale cărui porți opuse se găseau în direcția a două intrări într-un parc închis cu porți solide și înconjurat de țăruși și de șanțuri largi. Parcul închidea din toate părțile tabăra pe care am descris-o și fiecare din barierele sale era păzită de o mie de oameni, unii din armata Franței și Burgundiei, ceilalți din armata Angliei.

La orele zece dimineața, porțile parcului se deschiseră în același timp la cele două margini opuse. Trompetele sunară și, dinspre partea francezilor înaintară persoanele pe care le-am văzut în barcă, în vreme ce, dinspre partea opusă, venea în întîmpinarea lor regele Henric al Angliei, însoțit de frații săi, ducii de Glocester și de Clarence.

Cele două mici grupuri regale înaintară unul spre altul, pentru a se întîlni sub pavilion. Ducele de Burgundia o avea la dreapta pe regină și la stînga pe prințesa Caterina ; regele Henric se afla în mijlocul celor doi frați ai săi, iar înapoia lor, la cîțiva pași, mergea contele de Warwick.

Ajungînd sub pavilionul unde trebuia să aibă loc întrevederea, regele o salută respectuos pe doamna Isabela și o sărută pe amîndoi obrajii, la fel pe prințesa Caterina. Cît despre ducele de Burgundia, acesta îndoi ușor genunchiul ; regele îl luă de mînă, îl ridică, și cei doi prinți puternici, cei doi cavaleri viteji, se aflară față în față și se priviră cîteva clipe în tăcere cu atenția a doi oameni

care doriseră adesea să se întîlnească pe cîmpul de luptă. Fiecare cunoştea puterea şi tăria mîinii pe care o strîngea : unul meritase numele de Fără-Frică şi celălalt îl căpătase pe acela de Cuceritorul.

După aceea regele se înapoie numaidecît la prinţesa Caterina, a cărei figură graţioasă îi stîrnise un sentiment puternic atunci cînd, în faţa Rouen-ului, cardinalul des Ursins îi arătase portretul ei. O conduse, împreună cu regina şi ducele, spre scaunele ce fuseseră pregătite pentru a-i primi, se aşeză în faţa lor şi-i făcu semn contelui de Warwick.să se apropie pentru a-i sluji de tîlmaci. Acesta puse un genunchi pe pămînt.

— Doamnă regină, zise el în franţuzeşte, aţi dori o întrevedere cu graţiosul nostru suveran regele Henric, pentru a hotărî asupra mijloacelor de a încheia pacea între cele două regate. Monsceniorul rege, la fel de dornic de această pace, s-a grăbit să se învoiască la această întrevedere. Iată-vă acum faţă în faţă, ţinînd, întocmai ca Dumnezeu, soarta popoarelor în mîna voastră dreaptă. Vorbiţi, doamnă regină ; vorbiţi, domnule duce, şi Dumnezeu să pună pe buzele voastre regale şi suverane cuvinte de împăcare.

Ducele de Burgundia se ridică la un semn al reginei şi luă la rîndu-i cuvîntul :

— Am primit, zise el, cererile regelui ; ele constau din trei reclamaţii : îndeplinirea tratatului de la Brétigny [1], părăsirea Normandiei şi suveranitate absolută asupra ceea ce i s-ar ceda prin tratat. Iată care sînt răspunsurile prezentate de consiliul Franţei.

Contele de Warwick luă documentul pe care i-l prezenta ducele.

Regele Henric ceru un răgaz de o zi pentru a examina şi a adăuga observaţiile sale, apoi se ridică, oferind mîna reginei şi prinţesei Caterina şi le conduse pînă la cortul lor cu dovezi de respect şi de drăgăstoasă curtenie, care dovedea îndeajuns ce impresie produsese asupra lui fiica regilor Franţei.

---

[1] Tratatul de la Brétigny era cel prin care regele Ioan fusese pus în libertate. (N.A.).

A doua zi, avu loc o nouă întrunire ; însă prințesa Caterina nu mai luă parte. Regele Angliei păru nemulțumit. Îi inmină ducelui de Burgundia documentul pe care îl primise în ajun. Întrevederea fu rece și scurtă.

Regele Angliei adăugase cu mîna lui, sub fiecare replică a consiliului, niște condiții atît de exagerate, încît nici regina nici ducele nu îndrăzniră să ia asupra lor răspundere de a le primi [1].

---

[1] Iată replicile consiliului Franței și adnotările marginale pe care le adăugase regele Angliei :

1. Regele Angliei va renunța la coroana Franței.

Regele consimte, numai dacă se adaugă : în afară de teritoriile ce-i vor fi cedate prin tratat.

2. Va renunța la Turena, la Anjou, la Maine și la suveranitatea asupra Bretaniei.

Acest articol nu-i place regelui.

3. Va jura că nici el, nici vreunul din urmașii săi nu vor primi, în nici un timp și pentru nici o cauză ce s-ar ivi, transferarea coroanei Franței de la nici o persoană care are sau pretinde să aibă dreptul asupra ei.

Regele e mulțumit, cu condiția ca adversarul să jure același lucru în ceea ce privește domeniile și posesiunile Angliei.

4. Va pune să se înregistreze renunțările, făgăduielile și angajamentele sale, în cea mai bună formă pentru ca regele Franței și consiliul său să poată aviza.

Acest articol nu-i place regelui.

5. În schimbul localităților Ponthieu și Montreuil, îi va fi îngăduit regelui Franței să dea un echivalent oarecare într-un loc al regatului său pe care îl va socoti convenabil.

Acest articol nu-i place regelui.

6. Întrucît mai sînt încă în Normandia diferite fortărețe pe care regele Angliei nu le-a cucerit pînă acum și care totuși trebuie să fie cedate, va renunța pentru acest considerent la toate celelalte cuceriri pe care le-a făcut în altă parte ; fiecare va intra din nou în stăpînirea bunurilor sale, în orice loc ar fi situate ; în plus, se va face o alianță între cei doi regi.

Regele aprobă, cu condiția ca scoțienii și răzvrătiții să nu fie cuprinși în această alianță.

7. Regele Angliei va înapoia cele șase sute de mii de scuzi date regelui Richard drept zestre a doamnei Isabela, și patru sute de mii de scuzi pentru bijuteriile acestei prințese, care au fost reținute în Anglia.

Regele va compensa acest articol din ce mai rămîne datorat din răscumpărarea regelui Ioan, și totodată consideră că bijuteriile doamnei Isabela nu valorează nici un sfert din ceea ce se pretinde. (N.A.).

Le trimiseră la Pontoise pentru a-i fi arătate regelui, grăbindu-l totuşi să le primească, deoarece pacea, oricare ar fi fost preţul, spuneau ei, era singurul mijloc de a salva monarhia.

Regele Franţei se afla într-unul din acele momente de revenire a memoriei care se poate compara cu mijirea zorilor cînd ziua, încă luptînd cu noaptea pe care n-a învins-o, nu lasă să se vadă din fiecare obiect decit o formă nelămurită şi unduitoare. Numai vîrful celor mai înalţi munţi încep să se lumineze de razele soarelui ; dar cîmpia se află încă în întuneric. Astfel că, în capul ameţit al regelui, gîndurile primitive, gînduri de instinct general şi de conservare personală, atrăgeau spre ele primele raze de lumină pe care raţiunea le făcea să strălucească, lăsînd în noapte ceea ce nu era decît interes neînsemnat şi abstracţie politică. Aceste momente de tranziţie, care erau urmarea unor mari crize trupeşti, erau însoţite întotdeauna de o slăbiciune de spirit şi de o părăsire a voinţei care făceau ca bătrînul monarh să cedeze la toate cererile, chiar dacă ar fi avut un rezultat cu totul potrivnic interesului său personal sau al regatului. În aceste ceasuri de convalescenţă, simţea deci, înainte de toate, o nevoie de odihnă şi de sentimente plăcute, a căror singură continuare putea să redea acestei maşini vlăguite de certurile lăuntrice, de războiul străin, de răzmeriţele civile, acele zile de linişte de care avea atît de mare nevoie bătrîneţea-i timpurie. Desigur că, dacă ar fi fost doar un simplu burghez al bunului său oraş, dacă alte împrejurări l-ar fi adus în starea în care se afla, o familie iubitoare şi iubită, liniştea sufletească, îngrijirile corpului, ar fi putut, încă mulţi ani de-aci încolo, să prelungească existenţa-i firavă ; însă era rege ! Partidele vrăjmaşe răgeau la picioarele tronului său, întocmai ca leii în jurul lui Daniel ; din cei trei fii ai săi, întreită speranţă a regatului, văzuse murind doi la o vîrstă fragedă, şi nu îndrăznise să cerceteze pricina morţii lor ; unul singur mai rămînea lîngă el, cu capul tînăr şi blond ; acela trecea adesea, în accesele de delir, în mijlocul demonilor din visele sale, ca un înger al iubirii şi al mîngîierii. Ei bine, acela, ultimul copil al inimii sale, ultimul vlăstar al bătrînei tulpini, acela care, atunci cînd tatăl său

părăsit de servitori, uitat de regină, dispreţuit de marii vasali, se strecura uneori, noaptea, în camera sa întunecată şi singuratică, mîngiindu-l pe bătrîn cu vorbele lui, însenîndu-i fruntea cu sărutările lui ; dar şi pe acela, războiul civil îl prinsese în gheare şi-l azvîrlise departe de ei ; şi, de la plecarea lui, de fiecare dată cînd, în lupta dintre suflet şi materie, dintre raţiune şi nebunie, raţiunea reuşise să iasă biruitoare, totul tindea să scurteze momentele de luciditate, în timpul cărora regele smulgea din nou puterea din mîinile hrăpăreţe care abuzau de ea, în vreme ce dimpotrivă, atunci cînd nebunia, întocmai ca o duşmancă rău învinsă, îşi recăpătase întîietatea asupra raţiunii, ea avea drept ajutoare credincioase pe regină, pe duce, pe seniori şi pe valeţi, în sfîrşit pe toţi cei ce guvernau în locul regelui, cînd regele nu mai putea să domnească.

Carol al VI-lea simţea în acelaşi timp răul şi neputinţa de a-l îndrepta ; vedea regatul sfîşiat de trei partide pe care o mînă puternică ar fi putut să le supună ; îşi dădea seama că era nevoie de voinţa unuí rege, iar el, sărman bătrîn, sărman nebun, nu mai era decît fantoma regelui ; în sfîrşit, întocmai ca un om surprins de un cutremur de pămînt, auzea trosind în jurul lui întregul edificiu al monarhiei feudale ; şi înţelegînd că nu avea nici puterea să sprijine bolta, nici puterea să fugă, îşi pleca spre piept capu-i alb şi resemnat şi aştepta lovitura.

I se înmînase mesajul ducelui şi condiţiile regelui Angliei ; valeţii îl lăsaseră singur în cameră ; cît despre curteni, de multă vreme nu-i mai avea.

Citise documentul fatal care silea autoritatea legitimă să trateze cu cuceritorul ; luase pana să semneze ; apoi, în clipa cînd se pregătea să scrie cele şapte litere ce-i formau numele (Charles), se gîndise că fiecare din aceste litere avea să-l coste o provincie şi, aruncînd cu un ţipăt de groază pana departe de el, îşi cuprinsese capul cu amîndouă mîinile, zicînd :

— Dumnezeule ! Doamne, fie-ţi milă de mine !

Se afla de vreo oră cufundat în gînduri fără şir care semănau a delir, încercînd să prindă, din mijlocul lor, acea voinţă omenească pe care creierul său iritat nu avea puterea nici s-o urmeze şi nici s-o fixeze şi care, scă-

pîndu-i mereu, îi trezea sub frunte mii de alte gînduri care nu aveau nici o legătură cu ea. Presimţea că, în această învălmăşeală, avea să-l părăsească şi puţina minte ce-i mai rămînea ; îşi apăsa capul între mîini ca pentru a o opri ; pămîntul se învîrtea sub el ; urechile îi vîjîiau ; îi treceau lumîni prin faţa ochilor închişi ; simţea în sfîrşit nebunia nesuferită abătîndu-se asupra capului pleşuv, rozîndu-i creierul cu dinţii ei de foc.

În clipa aceea supremă, uşa, a cărei pază fusese încredinţată seniorului de Giac, se deschise încet ; un tînăr se strecură, uşor ca o umbră, veni să se reazeme de spatele fotoliului unde stătea bătrînul şi, după ce îl privise cu compătimire şi respect, se plecă la urechea lui şi nu-i spuse decît un singur cuvînt :

— Tată !

Cuvîntul produse un efect magic asupra celui căruia îi fusese adresat ; la auzul acelui glas, mîinile i se depărtară şi îşi înălţă capul ; rămase cu corpul îndoit, cu gura căscată, cu ochii ficşi, neîndrăznind încă să se întoarcă, atît de mare îi era teama de a fi crezut că aude şi de fapt să nu fi auzit.

— Eu sînt, tată, zise pentru a doua oară glasul cel blînd.

Şi tînărul, dînd ocol fotoliului, veni încet să se aşeze în genunchi pe perna pe care se odihneau picioarele bătrînului.

Acesta se uită o clipă la el cu o privire rătăcită ; apoi, scoţînd deodată un ţipăt, îi cuprinse gîtul cu braţele, strînse la piept capul accla blond, apăsîndu-şi buzele pe părul lui cu o dragoste ce semăna a furie.

— Ah ! ah ! zise el cu un glas întretăiat de suspine, ah ! fiul meu, copilul meu, Carol al meu !

Şi lacrimile îi ţîşneau din ochi.

— Vai ! copilul meu mult iubit, tu eşti, tu ! în braţele bătrînului tău tată ! E oare adevărat ? E adevărat ? Mai vorbeşte-mi o dată... vorbeşte-mi mereu !

Apoi, cu ambele mîini, îndepărtă capul fiului, aţintind privirile rătăcite în ochii copilului său ; iar acesta, care nici el nu mai putea vorbi, atît de mult îi era înecat glasul în lacrimi, îi făcea, zîmbind şi plîngînd în acelaşi timp, semn din cap că nu se înşela.

— Cum ai venit ? zicea bătrînul ; pe ce drumuri ai mers ? Ce primejdii ai întîmpinat pentru mine, spre a veni să mă vezi ? Ah ! fii binecuvîntat, copile, pentru inima ta iubitoare ! Fii binecuvîntat de tatăl tău !

Şi sărmanul rege îşi acoperi din nou fiul cu sărutări.

— Tată, zise delfinul, ne aflam la Meaux, cînd am auzit despre întrunirile ce urmau să aibă loc pentru a trata pacea dintre Franţa şi Anglia, şi în acelaşi timp am ştiut că, fiind suferind şi bolnav, nu puteai lua parte la întrevedere.

— Şi cum ai aflat toate astea ?

— Printr-unul din prietenii noştri, devotat dumitale şi mie, tată, prin acela căruia i s-a încredinţat paza de noapte a acestei uşi.

Şi arătă uşa prin care intrase.

— Prin seniorul de Giac ? zise regele înspăimîntat.

Delfinul făcu din cap un semn afirmativ.

— Dar omul acesta este al ducelui, urmă regele cu o teamă crescîndă, omul acesta te-a făcut să vii pentru a te preda poate !

— Nu-ţi fie frică, tată, seniorul de Giac este al nostru.

Tonul convingător cu care vorbea delfinul îl linişti pe rege.

— Şi atunci, cînd ai ştiut că eram singur... ? întrebă regele.

— Am voit să te mai văd, tată ; şi Tanneguy, care avea şi el să discute despre treburi importante cu seniorul de Giac, s-a învoit să mă însoţească ; dealtfel, pentru şi mai multă siguranţă, alţi doi cavaleri viteji ni s-au alăturat.

— Spune-mi numele lor, ca să-i păstrez la inimă.

— Seniorul de Vignolles, zis la Hire, şi Pothon de Xaintrailles. Astăzi, la ora zece dimineaţa, am plecat din Meaux ; am ocolit Parisul pe la Louvres, unde am luat alţi cai şi, la căderea nopţii, am sosit la porţile oraşului, unde ne aşteaptă Pothon şi la Hire. Scrisoarea seniorului de Giac ne-a servit de permis de trecere şi, fără să bănuiască nimeni cine sîntem, am ajuns pînă la uşa aceasta pe care mi-a deschis-o seniorul de Giac ; şi iată-mă, tată, iată-mă la picioarele dumitale, în braţele dumitale !

— Da, da, zise regele punînd palma pe documentul pe care se pregătea să-l semneze cînd fusese întrerupt de delfin, document ce cuprindea condiţiile ruşinoase de pace pe care le-am arătat mai sus ; da, iată-te, copilul meu, venind, întocmai ca îngerul păzitor al regatului, să-mi spui : „Rege, nu da Franţa pe mîna duşmanului !...“ venind ca fiu al meu, să-mi spui : „Tată, păstrează-mi moştenirea !...“ Vai ! Regii !... Regii !... Sînt mai puţin liberi decît cei mai din urmă supuşi ai lor ; trebuie să dea socoteală urmaşilor şi apoi Franţei, de moştenirea pe care le-au lăsat-o strămoşii. Ah ! Cînd mă voi găsi în curînd faţă în faţă cu regalul meu tată, Carol Înţeleptul, ce socoteală îi voi da despre regatul pe care mi l-a lăsat bogat, liniştit şi puternic şi pe care ţi-l voi lăsa ţie sărăcit, plin de tulburări şi sfîşiat în bucăţi ! Ah ! Tu vii să-mi spui : „Nu semna această pace !“ Nu-i aşa că asta ai venit să-mi spui ?

— E adevărat că această pace e ruşinoasă şi aducătoare de nenorociri, spuse delfinul, care tocmai terminase de citit documentul pe care erau scrise condiţiile ; dar să ştii că eu şi cu prietenii mei ne vom zdrobi spadele pînă la mîner pe casca englezilor, mai degrabă decît să semnăm cu ei un asemenea tratat şi că vom cădea toţi pînă la ultimul pe acest pămînt al Franţei, decît să-l cedăm de bunăvoie vechiului nostru duşman... Da, acest lucru este adevărat, tată.

Carol al VI-lea luă cu o mînă tremurîndă documentul şi îl privi cîtva timp ; apoi, cu o mişcare spontană, îl rupse în două bucăţi.

Delfinul i se aruncă de gît.

— Fie, zise regele. Fie şi război ; mai bine o bătălie pierdută decît o pace ruşinoasă.

— Dumnezeul armelor va fi pentru noi, tată.

— Dar dacă ducele ne părăseşte şi trece la englezi ?

— Vom sta de vorbă cu el.

— Pînă acum ai refuzat orice întrevedere.

— Am să-i cer una.

— Şi Tanneguy ?

— Se va învoi, tată ; ceva mai mult, el va fi purtătorul cererii mele şi o va sprijini, şi atunci, ducele şi cu mine, ne vom întoarce spre englezii aceia blestemaţi şi îi

vom împinge înaintea noastră pînă la corăbiile lor. Avem luptători nobili, soldaţi credincioşi, o cauză sfîntă, este mai mult decît ne trebuie, monseniore şi tată ; o singură privire să-şi arunce Dumnezeu asupra noastră şi sîntem salvaţi.

— Să te-audă Dumnezeu !

Luă documentul sfîşiat.

— În orice caz, zise el, iată răspunsul meu către regele Angliei.

— Senior de Giac ! strigă îndată delfinul cu glas tare.

Seniorul de Giac intră, dînd la o parte perdeaua ce atîrna deasupra uşii.

— Iată, zise delfinul, răspunsul la propunerile regelui Henric. Îl vei duce mîine ducelui de Burgundia ; vei adăuga şi această scrisoare : este vorba de o întrevedere pe care i-o cer pentru a pune la punct, ca nişte buni şi credincioşi prieteni, treburile acestui biet regat.

De Giac făcu o plecăciune, luă cele două scrisori şi ieşi fără a răspunde.

— Acum, tată, urmă delfinul apropiindu-se de bătrîn ; acum, ce te împiedică să te îndepărtezi de regină şi de duce ? Ce te împiedică să ne urmezi ? Pretutindeni unde vei fi dumneata va fi Franţa. Vino ! Vei găsi lîngă noi, din partea prietenilor mei, respect şi devotament ; din partea mea, dragoste şi îngrijiri filiale. Vino, tată, avem destule oraşe bine păzite, Meaux, Poitiers, Tours, Orleans ; zidurile li se vor prăbuşi, garnizoanele lor se vor lăsa ucise, prietenii mei şi cu mine vom cădea pînă la unul, pe pragul uşii dumitale, înainte de a ţi se va întîmpla vreo nenorocire.

Regele îl privi pe delfin cu duioşie.

— Da, da, îi zise el, ai să faci totul aşa cum făgăduieşti... Dar mi-e cu neputinţă să primesc ; du-te, vulturaşul meu, ai aripa tînără, puternică şi iute ; du-te şi lasă-l în cuibul lui pe bătrînul vultur căruia vîrsta i-a zdrobit aripile şi i-a tocit ghearele ; du-te, copilul meu şi să-ţi fie de ajuns că mi-ai dăruit o noapte fericită cu prezenţa ta, de a fi alungat nebunia de pe fruntea mea cu mîngîierile tale ; du-te, fiule, şi Dumnezeu să-ţi răsplătească binele pe care mi l-ai făcut !

După care regele se ridică, teama vreunei surprize făcîndu-l să scurteze aceste clipe de fericire atît de rare, pe care prezența singurei ființe ce îl iubea îl făcuse să revină la viață. Îl conduse pe delfin pînă la ușă și îl strînse încă o dată la piept ; tatăl și fiul, care nu aveau să se mai vadă niciodată, schimbară ultimul lor sărut. Tînărul Carol ieși.

— Fii fără grijă, îi spunea chiar în clipa aceea de Giac lui Tanneguy, am să-l aduc sub securea dumitale cum se aduce taurul sub măciuca măcelarului.

— Pe cine ? întrebă delfinul care apăru pe neașteptate lîngă ei.

— Pe nimeni, monseniore, răspunse cu răceală Tanneguy ; seniorul de Giac îmi povestește o aventură întîmplată cu mulți ani în urmă.

De Giac și Tanneguy schimbară o privire plină de înțeles.

De Giac îi conduse dincolo de porțile orașului ; după zece minute, îi întîlniră pe Pothon și la Hire, care îi așteptau.

— Ce se aude, întrebă la Hire, tratatul ?

— Rupt, răspunse Tanneguy.

— Și întrevederea ? urmă Pothon.

— Va avea loc peste puțină vreme, dacă va vres Dumnezeu ; însă deocamdată, domnilor, cred că cel mai grabnic este să pornim la drum. Trebuie ca mîine în zori să fim la Meaux, dacă vrem să ne ferim de vreo încăierare cu blestemații de burgundezi.

Mica trupă păru convinsă de justețea acestei observații, și patru călăreți porniră atît de repede pe cît îi putea duce galopul greilor cai de luptă.

A doua zi, seniorul de Giac se duse la Meulan, pentru a-i aduce îndoitul mesaj ducelui de Burgundia. Intră în pavilionul în care prințul discuta cu Henric al Angliei și cu contele de Warwick.

Ducele Jean rupse în grabă firul de mătase roșie care închidea scrisoarea ce i-o înmînase favoritul său și de care atîrna sigiliul regal. Desfăcu plicul și găsi tratatul sfîșiat : era singurul răspuns al regelui, așa cum îi făgăduise delfinului.

— Regele nostru se află într-unul din momentele sale de delir, zise ducele înroşindu-se de mînie ; căci, Dumnezeu să-l ierte, a sfîşiat ceea ce trebuia să semneze.

Henric îl privi ţintă pe duce, care se angajase formal în numele regelui.

— Regele nostru, răspunse liniştit de Giac, n-a fost niciodată mai sănătos la minte şi la corp cum este în momentul de faţă.

— Atunci, eu sînt cel nebun, zise Henric ridicîndu-se, că m-am încrezut în nişte făgăduieli pentru care nu există nici puterea şi poate nici voinţa de a le îndeplini.

La aceste cuvinte, ducele Jean se ridică dintr-un salt ; toţi muşchii feţei îi tremurau, nările i se umflaseră de mînie, răsuflarea îi era zgomotoasă ca aceea a unui leu ; cu toate astea nu avea nimic de spus, nu găsea nici un cuvînt de răspuns.

— Bine, vere, urmă Henric, dîndu-i într-adins lui Jean de Burgundia titlul pe care i-l dădea regele Franţei ; bine, acum pot să vă spun că vom lua cu forţa de la regele vostru ceea ce am cerut să ne cedeze de bunăvoie, partea noastră din acest pămînt al Franţei, locul nostru în familia sa regală ; vom avea oraşele şi pe fiica sa şi tot ce am cerut împreună cu ele, şi îl vom alunga din regatul său şi pe dumneata din ducatul pe care îl ai.

— Sire, răspunse ducele de Burgundia pe acelaşi ton, vorbiţi după placul şi dorinţa voastră ; dar, mai înainte de a-l alunga pe monseniorul rege din regatul său şi pe mine din ducatul meu, o să vă daţi multă osteneală, nu încape nici o îndoială, şi se poate întîmpla ca în loc de ceea ce credeţi, abia să izbutiţi să vă apăraţi în insula voastră.

Zicînd acestea, întoarse spatele regelui Angliei fără să-i aştepte răspunsul şi fără să-l salute, şi ieşi pe uşa ce dădea spre corturile sale.

De Giac îl urmă.

— Monseniore, îi zise el, după ce făcuse cîţiva paşi, mai am încă un mesaj.

— Du-l la dracu, dacă seamănă cu primul ! zise ducele ; în ceea ce mă priveşte mi-ajunge unul pe ziua de azi.

— Monseniore, urmă de Giac pe același ton, este o scrisoare de la monseniorul delfin : vă cere o întrevedere.

— Ah ! asta drege totul, zise ducele întorcîndu-se repede ; unde e scrisoarea ?

— Iat-o, monseniore.

Ducele i-o smulse din mîini și o citi pe nerăsuflate.

— Să se ridice corturile și să se răstoarne încintele, spuse ducele slujitorilor și pajilor ; și pînă deseară să nu mai rămînă nici urmă din această întrevedere blestemată ! Și dumneavoastră, domnilor, urmă el adresîndu-se seniorilor, pe care aceste cuvinte îi făcuseră să iasă din corturi, încălecarea, spada în vînt și război de nimicire, război de moarte tuturor acestor lupi flămînzi care ne sosesc de peste mare și acestui fiu de ucigaș pe care îl numesc regele lor !

XXVI

La 11 iulie același an, către orele opt dimineața, două trupe destul de numeroase, una a burgundezilor, ieșind din Corbeil, alta a francezilor, venind de la Melun, înaintară una spre alta ca pentru a se înfrunta într-o luptă. Ceea ce ar fi putut da și mai multă greutate acestei presupuneri, este că toate măsurile de prevedere obișnuite în asemenea prilejuri fuseseră respectate cu strictețe de fiecare parte : oamenii și caii erau acoperiți de armurile de război ; scutierii și pajii purtau lănci și fiecare călăreț avea la îndemînă, atîrnată de arcada șeii, fie o ghioagă, fie o secure de luptă. Ajungînd în apropiere de castelul Pouilly, pe șoseaua lacurilor de la Vert, cele două trupe dușmane se găsiră față în față ; numaidecît, de o parte și de alta, se făcu o haltă ; vizierele se coborîră, scutierii prezentară lăncile și, dintr-o singură mișcare, cele două trupe porniră în marș cu încetineala neîncrederii și a prevederii. Apropiindu-se cam la două aruncături de săgeată una de alta, se opriră din nou ; de fiecare parte, unsprezece cavaleri ieșiră din rînduri, cu viziera lăsată, și înaintară, lăsînd trupa din care făceau parte nemișcată înapoia lor ca un zid de aramă ; numai la douăzeci de pași unii de alții, făcură o nouă oprire ; și de astă dată de

fiecare parte un bărbat descălecă, aruncă frîul în braţele vecinului şi înaintă pe jos în spaţiul rămas liber, în aşa fel încît să aibă de făcut, în acelaşi timp cu cel care-i venea în întîmpinare, jumătate din drumul care-i despărţea. La patru paşi unul de altul, ridicară viziera căştilor şi fiecare recunoscu, într-unul din cei doi bărbaţi pe delfinul Carol, duce de Turena, şi în celălalt, pe Jean Fără-Frică, duce de Burgundia.

De îndată ce ducele Jean văzu că acela ce înainta în întîmpinarèa sa era într-adevăr fiul suveranului şi seniorului său, făcu mai multe plecăciuni şi puse un genunchi pe pămînt. Tînărul Carol îl luă numaidecît de mînă, îl sărută pe amîndoi obrajii şi voi să-l facă să se ridice ; însă ducele refuză.

— Monseniore, îi zise el, ştiu bine cum trebuie să vă vorbesc.

În cele din urmă, delfinul îl sili să se ridice.

— Dragă vere, spuse el înmînîndu-i un pergament învestit cu semnătura şi sigiliul său, dacă în tratatul de faţă, făcut între noi şi dumneata, este ceva care să nu-ţi fie pe plac, vrem să-l corectezi, şi de azi înainte vrem şi vom vrea ceea ce vrei şi vei vrea dumneata.

— Eu sînt acela care mă voi conforma poruncilor voastre, monseniore, răspunse ducele ; căci este în datoria şi voinţa mea să vă ascult în tot ce veţi dori.

După aceste cuvinte, fiecare întinse mîna pe crucea spadei, în lipsă de evanghelie sau de moaşte sfinte, jurînd că pacea va fi trainică. Îndată toţi cei care îi însoţiseră se apropiară voioşi, strigînd „Ura !“ şi blestemîndu-l dinainte pe cel care de-acum încolo ar lua armele pentru o atît de dăunătoare ceartă.

Atunci delfinul şi ducele schimbară spadele şi caii în semn de înfrăţire ; şi cînd delfinul urcă în şa, ducele îi ţinu scara, cu toate că acesta îl rugă să n-o facă ; după care călăriră cîtva timp unul lîngă altul, stînd de vorbă prieteneşte, în urma lor venind francezii şi burgundezii de-a valma. Apoi, după ce se sărutară a doua oară, se despărţiră, delfinul spre a se întoarce la Melun şi ducele de Burgundia la Corbeil. Delfinezii şi burgundezii îşi urmară stăpînii.

Doi oameni rămaseseră mai în urmă.

— Tanneguy, zise unul din ei pe şoptite, eu mi-am ţinut făgăduiala ; tu ţi-ai ţinut-o ?

— Era oare cu putinţă, senior de Giac, răspunse Tanneguy, aşa încotoşmănat în fier cum era şi însoţit de atîţia oameni ? Dar, fii fără grijă, înainte de sfîrşitul anului, o să găsim noi un prilej mai bun.

— Să ne-ajute Satana ! zise Giac.

— Să mă ierte Dumnezeu ! zise Tanneguy.

Şi amîndoi dărură pinteni cailor, întorcîndu-şi spatele, unul ca să-l ajungă pe duce, iar celălalt pe delfin.

În seara aceleiaşi zile, izbucni o furtună chiar acolo unde avusese loc întîlnirea, iar trăsnetul sfărîmă copacul de pe şosea, sub care fusese jurată pacea. Mulţi priviră această întîmplare ca o prevestire rea, şi unii vorbiră în gura mea că pacea nu are să fie trainică, după cum nu fusese nici sinceră.

Cu toate astea, la cîteva zile după aceea, delfinul şi ducele îşi publicară scrisorile de ratificare a tratatului.

Parizienii primiseră ştirea cu o mare bucurie ; se gîndeau că ducele şi delfinul aveau să se întoarcă la Paris pentru a-i apăra ; aşteptarea le fu înşelată. Regina şi regele părăsiseră Pontoise, lăsînd în acest oraş, prea învecinat cu englezii pentru a putea rămîne aci în siguranţă, pe seniorul de l'Ile-Adam în fruntea unei garnizoane numeroase. Ducele îi ajunse la Saint-Denis, unde se retrăseseră, iar parizienii, văzînd că nu se face nici o concentrare de trupe pentru a porni împotriva englezilor, căzură din nou în descurajare.

Cît despre duce, se lăsase iarăşi pradă unei nepăsări de neînţeles din care se găsesc multe exemple în viaţa celor mai activi şi mai viteji oameni şi care, aproape pentru toţi, a fost un semn prevestitor că avea să le sune în curînd ceasul din urmă.

Delfinul îi scria scrisoare după scrisoare, prin care îl îndemna să apere bine Parisul, în vreme ce el va face o diversiune la graniţele provinciei Maine ; ducele, primindu-le, dădea cîteva porunci ; apoi, ca şi cînd n-ar fi fost în stare să continue o luptă pe care o ducea de doisprezece ani, pleca, întocmai ca un copil plictisit, să se culce la picioarele frumoasei sale metrese, pierzînd amintirea unei lumi întregi într-una din privirile ochilor ei.

Este specificul unei iubiri puternice de a dispreţui toate lucrurile vieţii care nu au legătură cu acea iubire ; aceasta pentru că toate celelalte pasiuni vin de la cap şi numai ea singură vine de la inimă. Între timp cîrtirile pe care pacea le mai potolise, începură iarăşi să ia naştere ; zvonuri răzleţe de trădare începură din nouă să circule şi un eveniment ce se petrecu tocmai atunci, veni să lea dea o nouă crezare.

Henric de Lancaster, chibzuise bine despre neajunsul ce i-ar pricinui alianţa delfinului şi a ducelui ; drept urmare, hotărî să pună mîna pe Pontoise mai înainte ca duşmanii lui să aibă vreme să-şi combine mişcările. În acest scop, trei mii de oameni, conduşi de Gaston, al doilea fiu al lui Archambault, conte de Foix, care se făcuse cetăţean englez, plecară din Meulan în seara de 31 iulie şi ajunseră, în toiul nopţii, la poalele zidurilor oraşului Pontoise. Aşezară în cea mai mare linişte scări pe ziduri, la oarecare depărtare de una din porţi şi, fără să fie zăriţi de santinelă, trei sute dintre ei urcară unul cîte unul pe zid ; atunci cei care urcaseră luară sabia în mînă, se îndreptară spre poartă, uciseră santinela ce o păzea şi o deschiseră celorlalţi care se repeziră pe străzi strigînd :

— Sfîntul Gheorghe şi oraş cucerit !...

L'Ile-Adam auzi strigătele ; le recunoscu pentru că le strigase şi el ; se dădu numaidecît jos din pat, se îmbrăcă în grabă şi nu se îmbrăcase decît pe jumătate, cînd englezii veniră să bată din toate puterile la poarta casei unde locuia. Nu avu vreme decît să apuce o secure greoaie de luptă, să stingă lampa care putea să-l trădeze şi să se azvirlire printr-o fereastră care dădea într-o curte. În aceeaşi clipă englezii sparseră poarta din stradă.

L'Ile-Adam alergă la grajduri, sări pe primul cal întîlnit şi, fără şa, fără frîu, se avîntă pe sub tinda înţesată de englezi care urcau în odăi, trecu prin mijlocul lor, tocmai cînd aceştia se aşteptau mai puţin, ţinîndu-se cu o mînă de coama calului şi cu cealaltă învîrtind securea deasupra capului.

Un englez voise să se arunce înaintea lui şi căzuse cu ţeasta despicată ; fără omul acela plin de sînge şi întins la picioarele lor, ceilalţi ar fi crezut că văzuseră trecînd o nălucă.

L'Ile-Adam se îndreptă spre poarta dinspre Paris ; era închisă. Buimăceala era atît de mare, încît portarul nu mai putea găsi cheile : trebuia să spargă poarta cu lovituri de secure ; l'Ile-Adam se apucă de lucru. Înapoia lui, burghezii fugari se îngrămădeau în strada îngustă, îngroşind rîndurile în fiecare clipă, nemaiavînd speranţă decît în iuţeala cu care securea lui l'Ile-Adam, care se ridica şi recădea fără încetare, avea să le deschidă o ieşire.

În curînd ţipete deznădăjduite se auziră la celălalt capăt al străzii : fugarii le arătaseră chiar ei drumul dușmanilor. Englezii auziră loviturile ce răsunau în poartă şi, spre a ajunge la l'Ile-Adam, atacau mulţimea dezarmată, care nu opunea decît o masă nemişcată, însă deasă şi adîncă ; un zid viu şi îndesat, pe care însăşi groaza il făcea şi mai greu de străpuns. Totuşi soldaţii împingeau mulţimea cu lovituri de lance ; arcaşii doborau rînduri întregi ; în jurul lui l'Ile-Adam veneau să se înfigă zbîrnîind săgeţile în poarta zdruncinată şi ciopîrţită, dar rezistind încă. Ţipetele se apropiau de el ; o clipă crezu că meterezul de lemn ar fi mai greu de străpuns decît meterezul de carne ; englezii nu se aflau decît la trei lungimi de lance de el ; în sfîrşit poarta se sfărîmă, revărsînd afară un val de oameni, în fruntea cărora calul înspăimîntat îl duse pe l'Ile-Adam ca fulgerul.

Cînd ducele de Burgundia află această veste, în loc să adune o armată şi să pornească împotriva englezilor, îi sui pe rege, pe regină şi pe prinţesa Caterina într-o trăsură, urcă el însuşi pe cal şi, împreună cu seniorii casei sale, se retrase prin Provins, la Troyes în Champagne, lăsînd în Paris pe contele de Saint-Pol în calitate de locotenent, pe l'Ile-Adam în calitate de guvernator şi pe profesorul Eustache Delaistre în calitate de cancelar.

La două ore după plecarea ducelui de Burgundia, fugarii începură să sosească la Saint-Denis. Ţi-era mai mare mila să-i vezi pe bieţii oameni răniţi, plini de sînge, pe jumătate goi, murind de foame şi istoviţi după un drum de şapte leghe, în timpul căruia nu îndrăzniseră să se odihnească o clipă. Povestirea cruzimilor făptuite de englezi era ascultată peste tot cu nesaţ, dar şi cu groază : pe străzi se formau grupuri în jurul acelor nenorociţi ; apoi, deodată, răsuna strigătul „Englezii ! Englezii !“ şi

fiecare fugea, întrînd în casă, închizînd ferestrele, baricînd uşile şi cerînd îndurare.

Cu toate astea englezii se gîndeau mai mult să profite de izbîndă decît s-o urmărească. Instalarea curţii la Pontoise făcuse din acesta un oraş de lux ; l'Ile-Adam şi o parte din seniorii ce se îmbogăţiseră după ocuparea Parisului îşi îngrămdiseră acolo comorile ; englezii făcură aci un jaf de mai mult de două milioane.

În acelaşi timp, veni vestea despre luarea localităţii Château-Gaillard, una din cetăţile cele mai puternice ale Normandiei. Olivier de Mauny era comandantul ei ; şi cu toate că nu avusese drept garnizoană decît o sută douăzeci de gentilomi, rezistase şaisprezece luni şi nu fusese forţat decît de o împrejurare care nu putuse fi prevăzută : frînghiile cu care trăgeau apa din puţuri se tociseră şi se rupseră. Îndurară şapte zile de sete ; apoi, în cele din urmă se predară conţilor de Huntington şi de Kyme, care conduceau asediul.

Delfinul află în acelaşi timp, la Bourges, unde îşi strîngea armata, predarea onorabilă a cetăţii Château-Gaillard şi surpriza neaşteptată de la Pontoise. Se găsiră glasuri care căutau să-l convingă că acest din urmă oraş fusese vîndut englezilor. Ceea ce dădea o aparenţă de temeinicie acestui zvon, era că ducele de Burgundia îi încredinţase paza unuia din seniorii ce-i erau cei mai devotaţi şi că acest senior, deşi de o vitejie recunoscută, lăsase să fie luat fără să facă nimic în mod făţiş pentru a-l apăra. Duşmanii ducelui care îl înconjurau pe delfin, se folosiră de acest prilej pentru a vîrî în mintea prinţului bănuielile pe care ei le nutriseră de atîta vreme. Toţi cereau ruperea tratatului şi un război sincer şi cinstit, în locul unei alianţe prefăcute şi trădătoare ; singur Tanneguy, cu toată ura-i cunoscută împotriva ducelui, îl ruga pe delfin să încerce o a doua întrevedere înainte de a fi pornit la o demonstraţie duşmănoasă.

Delfinul luă o hotărîre care împăca în acelaşi timp ambele păreri : veni, cu o armată de douăzeci de mii de luptători, la Montereau, pentru a fi gata fie să trateze, dacă ducele s-ar învoi la o nouă întrevedere, fie să înceapă din nou ostilităţile, dacă ar refuza. Tanneguy care, spre marea uimire a tuturor celor care îi cunoşteau carac-

terul hotărît, fusese tot timpul pentru mijloace paşnice, primi însărcinarea să meargă la Troyes, unde am spus că se afla ducele ; îi aducea acestuia scrisori semnate de delfin, care fixau Monterau ca loc al noii întilniri ; şi, cum nu era loc la castel pentru Duchâtel şi suita lui, seniorul de Giac le dădu găzduire.

Ducele acceptă intrevederea, însă puse condiţia ca delfinul să vină la Troyes, unde se aflau regele şi regina. Tanneguy se înapoie la Montereau.

Delfinul şi cei din jurul său erau de părere să ia răspunsul ducelui drept o declaraţie de război şi să recurgă la arme. Numai Tanneguy, neobosit, nepăsător, îi propunea delfinului să facă noi încercări şi se opunea cu încăpăţinare oricărei măsuri duşmănoase. Cei care ştiau ce ură clocotea în fundul inimii acelui om împotriva ducelui Jean nu mai înţelegeau nimic : îl credeau şi pe el cumpărat, cum fuseseră atîţia alţii şi împărtăşeau delfinului bănuielile lor ; dar acesta le transmitea îndată lui Tanneguy, spunîndu-i :

— Nu-i aşa, părintele meu, că n-ai să mă trădezi ?

În sfîrşit sosi o scrisoare din partea seniorului de Giac; datorită stăruinţelor sale, ducele era pe zi ce trece mai dispus să vină să trateze cu delfinul. Această scrisoare uimi pe toată lumea, în afară de Tanneguy, care părea să se aştepte.

Drept urmare, Duchâtel se înapoie la Troyes în numele delfinului ; îi propuse ducelui podul Montereau ca fiind locul cel mai potrivit întrevederii. Era autorizat să se angajeze, în numele delfinului, să-i lase ducelui castelul şi ţărmul drept al Senei, fiind liber să găzduiască în această fortăreaţă şi în casele clădite pe ţărm, oricîtă trupă ar crede de cuviinţă. Delfinul îşi rezerva oraşul şi ţărmul stîng : cît despre limba de pămînt ce se găsea între Yonne şi Sena, aceasta era un teren neutru care nu trebuia să-i aparţină nimănui ; şi cum, pe vremea aceea, în afară de o moară singuratică ce se înălţa pe ţărmurile rîului Yonne, era cu totul nelocuit, se putea asigura uşor că nici o surpriză nu putea veni din partea aceea.

Ducele primi aceste condiţii : făgădui să plece spre Bray-sur-Seine la 9 septembrie. În ziua de 10 trebuia să aibă loc întrevederea, iar seniorul de Giac, care se bucura

mereu de încrederea ducelui, fu ales de el spre a-l însoți pe Tanneguy și a veghea ca toate măsurile de siguranță să fie luate atît de o parte cît și de cealaltă.

Acum, trebuie ca cititorii să-și arunce împreună cu noi o privire asupra poziției topografice a orașului Montereau. pentru a-i face să asiste. pe cît ne este în putere, la scena ce se va petrece pe acel pod. pe care Napoleon, în 1814, a legat o nouă amintire istorică.

Orașul Montereau se găsește cam la vreo douăzeci de leghe de Paris, la confluența riului Yonne cu Sena, unde primul dintre cele două rîuri își pierde numele vărsîndu-se în celălalt. Dacă urci, plecînd din Paris, cursul fluviului ce-l străbate, vei avea, ajungînd în apropiere de Montereau, la stînga, muntele înalt de la Surville, pe care era clădit castelul și, la poalele muntelui, un fel de suburbie despărțită de oraș de către fluviu ; această parte i se oferise ducelui de Bungurdia.

Drept în față vei descoperi, semănînd cu colțul cel mai ascuțit al unui V și aproape în poziția în care se află, la Paris. colțul podului Nou, unde au fost arși Templierii, limba de pămînt pe unde trebuia să sosească ducele, venind de la Bray-sur-Seine, limbă de pămînt care merge lărgindu-se mereu între fluviu și rîul care o mărginesc, pînă cînd Sena țîșnește din pămînt la Baigneux-les-Juifs, iar Yonne își capătă izvorul nu departe de locul unde se afla vechiul Bibracte și unde, în zilele noastre, se înalță orașul Autun.

La dreapta, întreaga cetate se va desfășura, culcată cu grație în mijlocul cerealelor și viilor, al căror covor pestriț se întinde cît vezi cu ochii peste cîmpiile bogate de la Gâtinais.

Podul pe care trebuia să aibă loc întrevederea unește încă și astăzi, pornind de la stînga spre dreapta, suburbia de oraș și traversează mai întîi fluviul, apoi rîul, punînd, în dreptul unde se unesc, unul din picioarele-i masive pe limba de pămînt despre care am vorbit.

Chiar pe partea dreaptă a podului, deasupra rîului Yonne, se construise pentru întrevedere, un fel de cabină din scînduri, cu două uși opuse care, de fiecare parte, se închideau cu ajutorul unei bariere din trei stinghii ; alte două bariere fuseseră așezate, una la capătul podului

dinspre partea oraşului, cealaltă puţin dincoace de drumul pe care trebuia să sosească ducele. Toate aceste pregătiri au fost făcute în grabă în dimineaţa zilei de 9.

Specia umană este atît de slabă şi atît de încrezătoare în acelaşi timp, încît ori de cîte ori are loc aici pe pămînt unul din acele evenimente care clatină un imperiu, răstoarnă o dinastie, zdruncină un regat, crede că cerul, interesat de sărmanele noastre pasiuni şi de jalnicele noastre catastrofe, schimbă pentru noi mersul aştrilor, ordinea anotimpurilor [1], şi ne trimite mereu semne cu ajutorul cărora omul ar putea, dacă n-ar fi atît de orb, să se ferească de soarta ce-l pîndeşte ; se poate de asemenea ca, după trecerea marilor evenimente, cei care le supravieţuiesc, cei care le văzuseră săvîrşindu-se sub ochii lor, reamintindu-şi cele mai mici împrejurări care le precedaseră, să găsească, în catastrofă, o coincidenţă pe care numai faptul evenimentului ar fi putut s-o i-o dea, în vreme ce, fără acest eveniment, întîmplările care îl precedau ar fi fost pierdute în mulţimea acelor nesfîrşite mici incidente care, adunate la un loc, formează lanţul acelei ţesături misterioase care se numeşte viaţa omenească.

În orice caz, iată ce au povestit oamenii care au văzut aceste lucruri ciudate ; iată ceea ce, după alţii au scris.

La 10 septembrie, la ora unu după amiază, ducele urcă pe cal în curtea casei unde se instalase, la Bray-sur-Seine. Îl avea la dreapta pe seniorul de Giac şi la stînga pe seniorul de Noailles. Cîinele său favorit urlase jalnic toată noaptea şi, văzîndu-şi stăpînul gata de plecare, se repezise afară din coteţul unde era legat, cu ochii tulburi şi cu părul zbîrlit ; în sfîrşit, atunci cînd ducele, după ce o salutase pentru ultima oară pe doamna de Giac, care, de la fereastră privea la plecarea cortegiului, porni la drum, cîinele făcu o sforţare atît de mare încît rupse dublul lanţ de fier ; şi, în momentul cînd calul era să treacă pragul porţii, i se aruncă la piept şi îl muşcă atît de rău, încît calul se ridică în două picioare şi era să-l scoată din scări pe călăreţ. De Giac, pierzîndu-şi răbdarea,

[1] La 11 septembrie, a căzut destulă zăpadă pentru a acoperi cîmpurile cu un strat de două sau trei degete grosime. Întreaga vie, care încă nu fusese culeasă, a fost pierdută. (N.A.).

voi să-l alunge cu un bici pe care îl avea la el ; însă cîinele nici nu băgă de seamă loviturile ce le primea şi se aruncă din nou la gîtul calului ; ducele, crezîndu-l turbat, luă o mică secure de luptă pe care o purta la arcada şeii şi îi zdrobi capul. Cîinele scoase un scheunat şi se duse rostogolindu-se, să-şi dea sufletul pe pragul porţii, pentru a-i apăra încă o dată trecerea ; ducele, cu un oftat de regret, îşi îndemnă calul să treacă peste corpul credinciosului animal.

La vreo douăzeci de paşi mai departe, un evreu bătrîn, care făcea parte din casa lui şi se îndeletnicea cu magia, apăru pe neaşteptate dindărătul unui zid, opri calul de frîu şi îi spuse ducelui :

— Monseniore, pentru Dumnezeu, nu mergeţi mai departe.

— Ce vrei de la mine, evreule ! zise ducele oprindu-se.

— Monseniore, urmă evreul, mi-am petrecut noaptea întrebînd stelele, şi ştiinţa spune că dacă veţi merge la Montereau, nu vă veţi mai întoarce.

Şi ţinea calul de zăbală pentru a-l împiedica să pornească.

— Ce zici de-asta, de Giac ? întrebă ducele întorcîndu-se spre tînărul său favorit.

— Zic, răspunse acesta, cu roşeala nerăbdării pe frunte, zic că evreul este un nebun care trebuie tratat ca pe cîinele vostru, dacă vreţi ca atingerea lui scîrnavă să nu vă silească la un post de opt zile.,

— Lasă-mă, jidove ! zise ducele dus pe gînduri şi făcîndu-i semn să-l lase să treacă.

— Înapoi, jidove ! strigă de Giac lovindu-l pe bătrîn cu pieptul calului şi făcîndu-l să se rostogolească la zece paşi ; înapoi ! Nu auzi că monseniorul îţi porunceşte să dai drumul frîului ?

Ducele îşi trecu mîna pe frunte ca pentru a alunga un nor ; şi, aruncînd o ultimă privire asupra evreului întins fără cunoştinţă pe marginea drumului, îşi continuă mersul.

Trei sferturi de oră mai tîrziu, ducele sosi la castelul din Montereau. Înainte de a descăleca, porunci ca două sute de soldaţi şi o sută de arcaşi să se instaleze în suburbie şi să ocupe capul podului ; Jacques de la Lime,

mare maestru al arcaşilor, primi comanda acestei mici trupe.

În momentul acela, Tanneguy îl întîmpină pe duce şi îi spuse că delfinul îl aştepta pe pod de mai bine de o oră. Ducle răspunse că vine şi el ; în aceeaşi clipă, unul din slujitorii săi, foarte speriat, alergă şi îi vorbi în şoaptă. Ducele se întoarse spre Duchâtel.

— Pe sfînta zi a Domnului ! zise el, parcă toţi s-au înţeles azi să-mi vorbească de trădare. Duchâtel, eşti destul de sigur că persoana noastră nu este pîndită de nici o primejdie ? Căci ar fi foarte rău din parte-ţi să ne înşeli.

— Prea temutul meu senior, răspunse Tanneguy, aş prefera să fiu mort şi blestemat decît să vă trădez pe dumneavoastră sau pe oricare altul ; să nu aveţi teamă căci monseniorul delfin nu vă vrea nici un rău.

— Ei bine, vom merge deci, zise ducele, încrezîndu-ne în Dumnezeu — ridică ochii spre cer — şi în dumneata, urmă el aţintind asupra lui Tanneguy una din acele priviri pătrunzătoare care nu-i aparţineau decît lui.

Tanneguy îi susţinu privirea fără să plece ochii.

Atunci acesta îi înmînă ducelui nota pe care erau înscrise numele a zece cavaleri care aveau să-l însoţească pe delfin ; erau înscrise în ordinea următoare :

Vicontele de Narbonne, Pierre de Beauveau, Robert de Loire, Tanneguy Duchâtel, Barbazan, Wilhelm le Bouteiller, Guy d'Avaugour, Olivier Layet, Varennes şi Frottier.

Tanneguy primi în schimb lista ducelui. Cei cărora li se făcuse cinstea să-l urmeze erau :

Monseniorul Charles de Bourbon, seniorul de Noailles, Jean de Fribourg, seniorul de Saint-Georges, seniorul de Montaigu, seniorul Antoine du Vergy, seniorul de d'Ancre, seniorul Guy de Pontarlier, seniorul Charles de Lens şi seniorul Pierre de Giac.

În plus, fiecare trebuia să-şi aducă un secretar. Tanneguy luă această listă. În urma lui ducele porni la drum pentru a cobori de la castel pe pod ; mergea pe jos, avea capul acoperit de o bonetă din catifea neagră, purta ca armă defensivă o simplă cămaşă scurtă de zale şi ca armă

ofensivă o spadă uşoară cu ornamente bogate şi cu mînerul aurit [1].

Ajungind la capătul podului, Jacques de la Lime îi spuse că a văzut o mulţime de oameni înarmaţi intrînd într-o casă din oraş învecinată cu capătul celălalt al podului şi că zărindu-l, atunci cînd se instalase cu trupa lui, oamenii aceia se grăbiseră să închidă ferestrele.

— Du-te şi vezi dacă e adevărat, de Giac, zise ducele ; te voi aştepta aici.

De Giac porni pe pod, străbătu barierele, trecu prin mijlocul cabinei de scînduri, ajunse la casa despre care era vorba şi deschise uşa. Tanneguy dădea îndrumări la vreo douăzeci de soldaţi înarmaţi din cap pînă în picioare.

— Ce se aude ? întrebă Tanneguy zărindu-l.

— Sînteţi gata ? răspunse de Giac.

— Da, acum poate să vină.

De Giac se întoarse spre duce.

— Marele maestru n-a văzut bine, monseniore, zise el ; nu e nimeni în casa aceea.

Ducele porni. Trecu de prima barieră care se închise numaidecît în urma lui. Acest lucru îi dădu cîteva bănuieli ; dar, văzînd în faţa lui pe Tanneguy şi pe seniorul de Beauveau care îi ieşiseră în întîmpinare, nu voi să dea înapoi. Depuse jurămîntul cu un glas hotărît ; şi, arătînd seniorului de Beauveau cămaşa scurtă de zale şi spada uşoară :

— Vezi, domnule, cum am venit ; — dealtfel, urmă el întorcîndu-se spre Duchâtel şi bătîndu-l pe umăr, *iată în cine mă încred.*

Delfinul se şi afla în cabina de scînduri, de la mijlocul podului ; purta un caftan lung de catifea albastră-deschis împodobită cu blană de jder, o bonetă de o formă apropiată de cea a şepcilor noastre moderne de vînătoare, al cărei fund era înconjurat de o coroniţă din flori de crin de aur : cozorocul şi borurile era din blană asemănătoare cu a caftanului.

Zărindu-l pe prinţ, bănuielile ducelui se spulberară ; merse drept spre el, intră sub cort şi observă că, împo-

---

[1] Şi astăzi este arătată, la Montereau, această spadă atîrnată în biserică. (N.A.).

triva uzanţelor, nu se afla o bară la mijloc pentru a despărţi cele două părţi ; dar, desigur, crezu că acest amănunt a fost pierdut din vedere şi nu făcu nici o observaţie. Cînd cei zece seniori care îl însoţeau intrară în urma lui, se închiseră ambele bariere.

În cortul acela strîmt. abia dacă era loc pentru cele douăzeci şi patru de persoane închise acolo să stea măcar în picioare ; burgundezi şi francezi erau înghesuiţi unul în altul. Ducele îşi scoase boneta şi puse un genunchi pe pămînt în faţa delfinului.

— Am venit la porunca voastră, monseniore, zise el, cu toate că unii m-au asigurat că această întrevedere nu fusese cerută decît pentru a-mi face mustrări ; nădăjduiesc că nu este aşa. monseniore, căci nu le-am meritat.

Delfinul încrucişă braţele, fără a-l îmbrăţişa sau a-l ridica, aşa cum făcuse la prima întrevedere.

— Te-ai înşelat, domnule duce, zise el cu asprime ; da, avem grave mustrări să-ţi aducem, căci nu ţi-ai ţinut făgăduiala pe care ne-ai făcut-o. Ai lăsat să mi se ia oraşul meu Pontoise, care este cheia Parisului ; şi în loc să te repezi în capitală pentru a o apăra sau a muri acolo, cum ţi-era datoria ca supus cinstit, ai fugit la Troyes.

— Am fugit, monseniore ? zise ducele tresărind din tot corpul la această expresie insultătoare.

— Da, fugit, repetă delfinul apăsînd pe cuvînt. Ai...

Ducele se ridică, necrezînd, fără îndoială, că trebuie să asculte mai mult ; şi cum, în poziţia respectuoasă în care stătuse pînă atunoi, una din încrustaţiile de la mînerul spadei se agăţase de un ochete al cămăşii de zale, încercă să-şi îndrepte arma în poziţie verticală ; delfinul se dădu un pas înapoi, neştiind care este intenţia ducelui atingînd spada.

— Aşa ! Duce mîna la spadă în prezenţa stăpînului ? strigă Robert de Loire aruncîndu-se între duce şi delfin.

Ducele voi să vorbească. Tanneguy se aplecă, luă o secure scurtă ascunsă înapoia perdelei, apoi, ridicîndu-se cu toată înălţimea corpului :

— *E timpul !* zise el ridicînd securea deasupra capului ducelui.

Ducele văzu lovitura ce-l ameninţa ; cu mîna stîngă voi să o ferească, în vreme ce dreapta o ducea la garda

spadei ; dar nu avu nici cel puţin timpul de a o trage : securea lui Tanneguy căzu, retezînd mîna stîngă a ducelui şi, cu aceeaşi lovitură, despicîndu-i capul de la pomeţii obrajilor pînă sub bărbie.

Ducele mai rămase o clipă în picioare, întocmai ca un stejar care nu poate cădea : atunci Robert de Loire îi înfipse pumnalul în git şi îl lăsă acolo.

Ducele scoase un ţipăt, întinse braţele şi căzu la picioarele lui Giac.

Urmă atunci o gălăgie asurzitoare şi o învălmăşeală de nedescris ; căci, în cortul în care doi oameni abia ar fi avut loc să se bată, douăzeci de oameni se năpustiră unii asupra altora. Citeva clipe, nu se mai putea deosebi, pe deasupra atîtor capete, decît mîini, securi şi spade. Francezii strigau :

— Ucide ! Ucide ! La moarte !

Burgundezii strigau :

— Trădare ! Trădare ! Alarma !

Săreau scîntei din armele ce se ciocneau, iar sîngele ţîşnea din răni. Delfinul, înspăimîntat, se aruncase cu partea de sus a corpului peste barieră. La ţipetele sale, preşedintele Louvet sosi, îl apucă de subsuori, îl trase afară şi îl tîrî aproape leşinat spre oraş ; caftanul de catifea albastră era plin tot de sîngele ducelui de Burgundia, care ţîşnise pînă la el.

În timpul acesta, seniorul de Montaigu, care era al ducelui, reuşi să sară peste barieră strigînd :

— Alarma !

De Noailles se pregătea şi el să sară, cînd Narbonne îi despică partea dinapoi a capului ; căzu afară din cort şi muri aproape numaidecît. Seniorul de Saint-Georges era rănit grav în partea dreaptă de lovitura unei securi ; seniorul d'Ancre avea mîna sfîşiată.

În timpul acesta lupta şi ţipetele nu mai conteneau în cort ; călcau pe corpul ducelui muribund, pe care nimeni nu se gîndea să-l ajute. Pînă atunci, delfinezii, mai bine înarmaţi, erau mai tari ; dar, la ţipetele seniorului de Montaigu, Antoine de Toulongeon, Simon Othelimer, Sambutier şi Jean d'Emay alergară, se apropiară de cabină şi, în vreme ce trei dintre ei îşi încrucişau spadele cu cei dinăuntru, al patrulea rupea bariera. De partea lor, oa-

menii ascunși în casă ieșiră și veniră în ajutorul delfinezilor. Burgundezii, văzînd că orice rezistență era zadarnică, o luară la fugă prin bariera sfărîmată. Delfinezii îi urmăriră și numai trei persoane rămaseră sub cortul gol și plin de sînge.

Era ducele de Burgundia, întins și muribund ; era Pierre de Giac, în picioare, cu brațele încrucișate și privindu-l cum moare ; era, în sfîrșit, Olivier Layet care, mișcat de suferințele nefericitului prinț, încerca să-i ridice cămașa de zale pentru a-l lovi pe sub ea cu spada. Însă de Giac nu voia să vadă scurtîndu-se această agonie, ci să-i urmărească fiecare convulsiune ; și atunci cînd își dădu seama ce gînduri are Olivier, cu o puternică lovitură de picior făcu să-i zboare spada din mîini. Olivier, uimit, înălță capul.

— Ei ! ce naiba vrei să faci ? îi zise rîzînd de Giac, lasă-l pe bietul prinț să moară liniștit !

Apoi, după ce ducele își dădu ultima suflare, îi puse mîna pe inimă pentru a se asigura că murise cu adevărat ; și, cum de rest puțin îi păsa, dispăru fără ca nimeni să-i dea vreo atenție.

Între timp se înapoiară delfinezii, după ce-i urmăriseră pe burgundezi pînă la poalele castelului. Găsiră corpul ducelui întins unde îl lăsaseră, și lîngă el preotul din Montereau, care îi cînta rugăciunile morților. Oamenii delfinului voiau să-i smulgă cadavrul și să-l arunce în rîu ; dar preotul ridică crucifixul deasupra ducelui și amenință cu mînia cerului pe oricine ar îndrăzni să atingă acest sărman corp, din care sufletul ieșise atît de chinuit. Atunci Coesmerel, bastardul lui Tanneguy, îi desprinse de la picior unul din pintenii de aur, jurînd să-l poarte de aci înainte ca un ordin cavaleresc ; iar valeții delfinului, urmînd această pildă, smulseră inelele cu care îi erau acoperite degetele, precum și un prețios lanț de aur ce-i atîrna la gît.

Preotul rămase acolo pînă la miezul nopții ; apoi, numai la ora aceea, cu ajutorul a doi oameni, duse corpul într-o moară, în apropiere de pod, îl așeză pe o masă și continuă să se roage lîngă el pînă a doua zi dimineața. La ora opt, ducele fu înmormîntat în Biserica Notre-Dame, în fața altarului Sfîntului Ludovic ; era îmbrăcat cu

tunica şi cu jambierele, iar boneta îi acoperea faţa. Nici o ceremonie religioasă nu însoţi înmormîntarea ; totuşi, pentru odihna sufletului, se slujiră douăsprezece liturghii în timpul celor trei zile ce urmară după asasinarea sa.

Astfel căzu, prin trădare, puternicul duce de Burgundia, supranumit Jean Fără-Frică. Cu doisprezece ani mai înainte şi el, tot prin trădare, îl doborise pe ducele de Orleans cu aceleaşi lovituri cu care fusese atins la rîndu-i ; poruncise să i se taie mîna stîngă şi căzuse şi mîna lui stîngă : pusese să i se despice capul cu o lovitură de secure şi capul lui fusese deschis de aceeaşi rană, făcută de aceeaşi armă. Oamenii evlavioşi şi credincioşi văzură, în această coincidenţă ciudată, o adeverire a vorbelor lui Cristos : „Cel ce loveşte cu sabia, de sabie va pieri". De cînd ducele de Orleans căzuse din porunca sa, războiul civil, întocmai ca un vultur înfometat, rosese fără încetare inima regatului. Însuşi ducele Jean, ca şi cînd ar fi tîrît după el pedeapsa omuciderii, nu avusese, de cînd o făptuise, nici o clipă de odihnă : renumele lui suferise mii de ştirbiri, fericirea mii de lovituri ; devenise bănuitor, nehotărît, chiar sfios.

Securea lui Tanneguy Duchâtel dădu prima lovitură edificiului feudal al monarhiei capeţiene ; ea doborî cu zgomot coloana cea mai puternică a acelei mari vasalităţi care îi sprijinea bolta : pentru o clipă templul trosni şi se putea crede că avea să se prăbuşească ; însă pentru a-l sprijini, mai rămîneau încă în picioare ducii de Bretania, conţii de Armagnac, ducii de Lorena şi regii de Anjou. Delfinul, în locul unui aliat nesigur pe care îl avea în tată, îşi căpătă, în fiu, un duşman declarat ; unirea contelui de Charolais cu englezii împinse Franţa pînă la marginea prăpastiei ; dar uzurparea ducelui Jean, care nu se putea face decît prin cedarea pe veci, către englezi, a Normandiei şi a Guyennei, fără nici o îndoială că ar fi prăbuşit-o în prăpastie.

Cît despre Tanneguy Duchâtel, el este unul din oamenii cu mintea ageră şi cu suflet mare, plini de curaj şi iuţi în execuţie, pentru care istoria toarnă în bronz rarele lor statui ; devotamentul faţă de dinastie îl conduse la asasinat ; virtutea lui de a făptui crima. A săvîrşit omorul în folosul altuia şi a păstrat pentru el răspunderea ; fapta

lui face parte din cele pe care oamenii lui nu le judecă, pe care Dumnezeu le cîntăreşte, pe care rezultatul le absolvă. Simplu cavaler, i-a fost dat să se atingă de două ori de destinele aproape împlinite ale Statului şi să le schimbe cu totul : în noaptea cînd l-a răpit pe delfin de la palatul Saint-Paul, a salvat monarhia ; în ziua cînd l-a lovit pe ducele de Burgundia, la Montereau, a făcut şi mai mult, a salvat Franţa [1].

XXVII

Am spus că îndată ce seniorul de Giac îl văzuse pe duce mort, părăsise podul.

Era ora şapte seara, vremea devenea posomorîtă, noaptea înainta ; dezlegă calul pe care îl lăsase la moara despre care am vorbit, şi porni singur pe drumul ce ducea spre Bray-sur-Seine.

Cu tot frigul înţepător ce se făcea simţit, cu tot întunericul care, din clipă în clipă devenea mai des, cal şi călăreţ nu mergeau decît la pas. De Giac era cufundat în gînduri întunecate ; roua de sînge nu-i răcorise fruntea ; moartea ducelui nu-i împlinise decît pe jumătate dorinţele de răzbunare, iar drama politică în care jucase un rol atît de activ, încheiată pentru toată lumea, avea numai pentru el un îndoit deznodămînt.

Era ora opt şi jumătate cînd seniorul de Giac ajunse la Bray-sur-Seine. În loc să între pe străzile satului, făcu un ocol, îşi legă calul de zidul din afară al unei grădini, deschise poarta şi urcă, pe dibuite, o scară strîmtă în spirală ce ducea la primul etaj. Ajuns pe ultima treaptă, lumina ce se strecura printr-o uşă întredeschisă îi arătă camera soţici. Înaintă pe prag ; frumoasa Caterina era singură şi stătea pe un scaun, cu cotul sprijinit pe o măsuţă sculptată, plină de fructe ; paharul, pe jumătate gol, vădea că întrerupsese o mică gustare spre a se lăsa tîrîtă de

[1] Vom reaminti, odată pentru totdeauna, că expunem în rezumatele noastre despre domnii, despre epoci sau despre evenimente, o părere pur personală, fără nici o dorinţă de prozelitism, fără nici o speranţă ca ea să devină generală. (N.A.).

îndemnurile inimii către una din acele visări de femeie tînără, atît de plăcută la privit pentru cel al cărei obiect este, atît de infernală atunci cînd evidența îi strigă gelozieî : „Nu tu ești pricina acestor visări, nu la tine se gîndește".

De Giac nu putu îndura mai mult ceea ce vedea : intrase fără să fie auzit, atît de mare era îngîndurarea Caterinei ! Împinse deodată ușa cu putere ; Caterina scoase un țipăt, ridicîndu-se în picioare, ca și cînd o mînă nevăzută ar fi ridicat-o de păr. Își recunoscu soțul.

— Ah ! Dumneata ești ? zise ea.

Și trecînd deodată de la expresia de spaimă la cea de bucurie, își forță în același timp fața să zîmbească.

De Giac privi cu amărăciune această încîntătoare figură care cu puțin înainte asculta cu atîta delăsare de impresiile inimii, cu atîta inteligență acum de voința minții. Clătină din cap și veni să se așeze lîngă ea fără a răspunde : niciodată totuși nu i se păruse atît de frumoasă.

Ea îi întinse o mînă subțire și albă, împodobită toată de inele, și al cărei braț gol se pierdea, pornind de la cot, în niște mineci largi garnisite cu blănuri. De Giac luă această mînă, o privi cu atenție și întoarse piatra ce era montată pe interiorul unuia din inele : era aceeași a cărei întipărire o văzuse pe sigiliul scrisorii adresate ducelui. Regăsi steaua pierdută pe un cer furtunos ; citi cuvintele gravate sub stea.

— *Aceeași*, murmură el ; deviza nu va minți.

În timpul acesta Caterina, pe care această cercetare o îngrijora, încercă să schimbe vorba. Își trecu cealaltă mînă pe fruntea lui Giac : deși palidă, era fierbinte.

— Ești obosit, monseniore, zise Caterina ; ai nevoie să iei o gustare. Vrei să chem pe cineva ?... Cina aceasta de femeie, urmă ea zîmbind, este prea frugală pentru un cavaler înfometat.

Se ridică și luă un mic fluier de argint pentru a chema pe una din femeile sale. Era să-l ducă la gură cînd soțul îi opri mîna.

— Mulțumesc, doamnă, mulțumesc, zise de Giac, nu e nevoie să chemi ; ce este aici va ajunge ; dă-mi doar un pahar.

Caterina se duse să caute chiar ea obiectul pe care i-l cerea soţul. Pe cînd se îndepărta, de Giac scoase repede un mic flacon de la piept şi turnă lichidul din el în paharul pe jumătate plin rămas pe masă. Caterina se înapoie fără a băga de seamă ce se petrecuse.

— Iată, monseniore, zise ea, vărsînd vin în pahar şi dîndu-l soţului.

De Giac îşi muie vîrful buzelor în pahar, ca pentru a-i da ascultare.

— Dar nu-ţi continui cina ? întrebă el.

— Nu, tocmai terminasem cînd ai sosit.

De Giac încruntă din sprîncene şi îşi aruncă privirile spre paharul Caterinei.

— Nădăjduiesc cel puţin, urmă el, că nu vei refuza să închini un pahar cu mine, aşa cum nici eu nu te-am refuzat.

Şi îi întinse soţiei paharul otrăvit.

— Şi pentru cine să închinăm, monseniore ? zise Caterina apucînd paharul.

— Pentru ducele de Burgundia ! răspunse de Giac.

Caterina, fără nici o bănuială, înclină din cap zîmbind, duse paharul la gură şi îl goli aproape în întregime. De Giac o urmărea din ochi cu o privire diabolică. După ce o văzu terminînd de băut, începu să rîdă. Acest rîs ciudat o făcu pe Caterina să tresară ; îl privi uimită.

— Da, da, zise de Giac, ca răspunzînd la această întrebare tăcută ; da, te-ai grăbit atît de mult să mă asculţi, încît n-am avut vreme să-mi termin de rostit urarea.

— Ce-ţi mai rămînea de spus ? întrebă Caterina cu un sentiment nelămurit de teamă ; toastul nu era complet sau n-am auzit eu bine ? Pentru ducele de Burgundia !...

— Ba da, doamnă ; dar mai voiam să adaug : Dumnezeu să aibă mai multă îndurare de sufletul lui, decît au avut oamenii milă pentru corp !

— Ce tot spui ? strigă Caterina rămînînd cu gura întredeschisă, cu ochii ficşi şi îngălbenindu-se deodată ; ce spui ? repetă pentru a doua oară şi cu mai multă putere.

Şi paharul pe care-l ţinea îi scăpă dintre degetele înţepenite şi se prefăcu în ţăndări.

— Zic, răspunse de Giac, că ducele Jean de Burgundia a fost asasinat, acum două ore, pe podul de la Montereau.

Caterina scoase un ţipăt sfîşietor şi, încovoindu-se de mijloc, căzu pe un fotoliu ce se afla în spatele ei.

— Vai ! nu se poate să fie aşa, zise ea cu accentul deznădejdii, nu se poate să fie aşa.

— Ba este chiar aşa, răspunse cu răceală de Giac.

— Cine ţi-a spus ?

— L-am văzut eu.

— Dumneata ?

— L-am văzut la picioarele mele, înţelegi, doamnă ? L-am văzut pe duce zvîrcolindu-se în agonie, pierzînd sîngele prin cinci răni, murind fără preot şi fără speranţă. Am văzut că gura avea să scoată ultimul suspin, şi m-am aplecat asupra lui să-l simt cum se duce.

— Ah ! Şi nu l-ai apărat ? Nu te-ai aruncat înaintea loviturilor ? Nu l-ai salvat...?

— Pe amantul dumitale ! nu-i aşa, doamnă ? întrerupse de Giac cu un glas înfiorător şi privind-o pe Caterina în faţă.

Ea scoase un ţipăt ; şi nemaiputînd îndura privirea mistuitoare pe care soţul o aţintea asupra ei, îşi ascunse capul între mîini.

— Dar nu ghiceşti oare nimic ? urmă de Giac ridicîndu-se la rîndu-i. O faci din prostie sau din nerușinare, doamnă ? Nu ghiceşti oare că scrisoarea pe care i-ai scris-o, pe care ai sigilat-o cu sigiliul ce-l porţi la deget, acolo, — îi trase mîinile din faţa ochilor, — scrisoarea prin care îi dădeai o întîlnire adulteră, am primit-o chiar eu ; că l-am urmărit ; că noaptea aceea, — îşi aruncă ochii asupra mîinii drepte, — noaptea de desfătări pentru voi, noaptea de iad pentru mine, mă costă sufletul ? Nu ghiceşti că, atunci cînd a intrat în castelul Creil, eu intrasem înaintea lui ; că atunci cînd treceaţi, prin galeria aceea întunecată, vă vedeam, eram acolo, aproape vă atingeam ? Ah ! ah ! Nu ghiceşti oare nimic ? Trebuie să-ţi spun totul ?

Caterina, înspăimîntată, căzu pe mîini şi pe genunchi, strigînd :

— Iertare ! Iertare !

— Şi cînd te gîndeşti acum, urmă de Giac, încrucişîndu-şi braţele pe piept şi clătinînd din cap, cînd te gîndeşti cum îţi tăinuiai ruşinea iar eu răzbunarea ; dar care din noi este mai meşter în prefăcătorie ?... Ah ! du-

cele, marele vasal trufaş, prinţul suveran pe care şerbii de pe întinsele-i moşii îl numeau în trei limbi duce de Burgundia, conte de Flandra şi de Artois, palatin de Malines şi de Salins, care cu un singur cuvint ridică cincizeci de mii de războinici din cele şase provincii ale lui, a crezut, acest print, acest duce, acest palatin că era destul de tare şi puternic pentru a-mi aduce o jignire, mie, Pierre de Giac, un simplu cavaler ! a făcut-o, nesăbuitul !... Ei bine, n-am zis nimic ; n-am trimis provocări scrise ; nu mi-am adunat ostaşii, vasalii, scutierii şi pajii ; nu, mi-am ferecat răzbunarea în sin şi i-am dat inima să mi-o roadă... Apoi, cînd a sosit ziua, mi-am luat duşmanul de mînă, ca pe un copil neputincios, l-am dus la Tanneguy Duchâtel şi i-am zis : „Loveşte, Tanneguy !..." Şi acum, — începu să rîdă nervos, — acum omul acela, care ţinea sub stăpînire atîtea provincii încît ar fi putut acoperi jumătate din Franţa, omul acela stă culcat în noroi şi în sînge şi nu va găsi poate şase picioare [1] de pămînt pentru a se odihni liniştit în veşnicie !

Caterina se afla la picioarele lui, cerînd îndurare şi rostogolindu-se peste cioburile paharului, care-i scrijeleau mîinile şi genunchii.

— Ei bine, doamnă, mă auzi ? urmă de Giac, cu tot numele lui, cu toată puterea lui, cu toţi războinicii lui, m-am răzbunat pe el ; gîndeşte-te dacă mă voi răzbuna pe complicea lui, care nu este decît o femeie, care este singură, pe care o pot zdrobi doar suflînd asupra ei, pe care o pot înăbuşi cu mîinile mele.

— Ah ! Ce ai de gînd să faci ? strigă Caterina.

De Giac îi apucă braţul.

— Ridică-te, doamnă, zise el.

Şi o ridică în faţa lui.

— Ridică-te !...

Caterina îşi aruncă privirile asupra ei ; rochia-i albă era pătată toată de sînge ; la vederea sîngelui, o ameţeală îi trecu prin faţa ochilor, glasul i se stinse în gîtlej, întinse braţele şi leşină.

De Giac o ridică, o aşeză pe umăr, coborî scara, străbătu grădina, îşi puse povara pe crupa lui Ralff, o fixă

[1] Aproximativ 2 metri. (N.T.).

cu ajutorul eşarfei şi urcă în şa, legînd-o pe Caterina în jurul corpului său cu centironul de la sabie.

Cu toată îndoita greutate, Ralff porni la galop, de îndată ce simţi pintenul stăpînului.

De Giac îşi îndreptă calul peste cîmp ; în faţa lui se întindeau cîmpiile întinse de la Champagne, iar zăpada, care începea să cadă cu fulgi mari, acoperea ogoarele cu un giulgiu uriaş care le dădea înfăţişarea aspră a stepelor siberiene ; nici un munte nu se deslușea în depărtare, cîmpuri, mereu cîmpuri ; doar din loc în loc, cîţiva plopi albiţi se legănau în vînt, de parcă erau nişte stafii ; nici un zgomot omenesc nu tulbura singurătăţile acelea pustii ; calul, ale cărui picioare cădeau pe un strat de zăpadă, îi înteţeau avînturile tăcute ; însuşi călăreţul îşi ţinea răsuflarea, atît de mult se părea că în mijlocul acelei naturi îngheţate, totul trebuia să ia înfăţişarea şi să imite tăcerea morţii !

După cîteva minute, fulgii de zăpadă care-i cădeau pe faţă, mişcarea calului care-i zdrobea corpul slab şi delicat, frigul pătrunzător al nopţii, o readuseră pe Caterina la viaţă. Recăpătîndu-şi cunoştinţa, crezu că se află în prada unuia din acele vise dureroase în care gîndim că vreun balaur înaripat ne poartă prin aer. În curînd o durere ascuţită în piept, o durere cum ar fi aceea produsă de un cărbune înroşit, îi reaminti că totul era real ; adevărul îngrozitor, sîngeros, neînduplecat, îi apăru în faţă ; tot ceea ce se petrecuse i se înfăţişă în minte, îşi reaminti de ameninţările soţului, iar situaţia în care se găsea o făcu să tremure la gîndul că va începe să le pună în aplicare.

Deodată o nouă durere mai arzătoare, mai ascuţită, mai tăioasă, o făcu să scoată un ţipăt, care se pierdu fără ecou, alunecînd pe marea întindere de zăpadă ; numai calul speriat tresări şi îşi înteţi viteza.

— Vai ! monseniore, sufăr îngrozitor, zise Caterina.

De Giac nu răspunse.

Lasă-mă să cobor, urmă ea, lasă-mă să iau puţină zăpadă ; îmi arde gura, pieptul mi-e în flăcări.

De Giac tăcea mereu.

— Ah ! te implor, în numele cerului, îndură-te, fie-ţi milă ! Parcă sînt nişte drugi de fier înroşit ! Apă ! Ah ! Apă !

Caterina se zvîrcolea în cureaua de piele care o lega de călăreț. Încerca să alunece la pămînt și eșarfa o reținea : părea Leonora legată de stafie ; călărețul era tăcut ca Wilhelm și Ralff alerga de parcă ar fi fost calul fantastic al lui Burger.

Atunci Caterina, fără speranță pe pămînt, se adresă lui Dumnezeu.

— Îndurare, Dumnezeùl meu, îndurare ! zise ea ; așa trebuie să sufere cineva care este otrăvit.

La aceste cuvinte, de Giac izbucni în rîs. Acest rîs ciudat, drăcesc, avu un ecou ; un alt rîs îi răspunse, alergînd peste cîmpia întunecată. Ralff nechează și coama i se zbîrli de groază.

Atunci tînăra femeie văzu bine că era pierdută și că îi sosise ceasul din urmă. Înțelese că nimic nu mai putea să-l întîrzie și începu să se roage lui Dumnezeu cu glas tare, întrerupîndu-și la fiecare clipă rugăciunea prin țipetele pe care i le smulgea durerea.

De Giac nu scotea nici o vorbă.

În curînd auzi glasul Caterinei slăbind ; îi simți corpul, pe care de mii de ori îl acoperise de sărutări, zvîrcolindu-se în spasmele agoniei ; putu să-i numere fiorii morții ce-i treceau prin membrele legate de ale sale ; apoi, încetul cu încetul, glasul i se stinse într-un horcăit răgușit și continuu ; spasmele încetară și urmară doar cîteva tresăriri abia simțite ; în sfîrșit corpul se înțepeni, gura scoase un suspin : era ultima sforțare a vieții, ultimul rămas bun al sufletului ; de Giac era legat de un cadavru.

Încă trei sferturi de oră își continuă drumul fără să scoată o vorbă, fără să se întoarcă, fără să privească înapoi.

În sfîrșit, ajunse pe malurile Senei, puțin mai la vale de locul unde rîul Aube, vărsîndu-se în ea, îi face cursul mai adînc și mai repede ; îl opri pe Ralff, desprinse catarama centironului care o lega pe Caterina în jurul lui și corpul, pe care nu-l mai susținea decît eșarfa ce-l lega de șa, căzu, încovoiat și de-a curmezișul, pe crupa calului.

Atunci de Giac coborî. Ralff, spumegînd și plin de sudoare, voia să intre în rîu ; stăpînul îl opri cu mîna stîngă de zăbală

Apoi, cu dreapta, luă pumnalul şi căută pe gîtul lui Ralff. cu vîrful ascuţit şi tăios, locul unde bătea artera : singele ţîşni.

Îndată animalul se ridică în două picioare, scoţînd un nechezat jalnic şi. smulgîndu-se din mîinile stăpînului, se azvîrli în fluviu, ducînd cu el cadavrul Caterinei.

De Giac, în picioare pe prundiş, îl văzu luptînd împotriva curentului, pe care l-ar fi trecut cu uşurinţă dacă n-ar fi avut rana care-l slăbea. Ajuns aproape de mijlocul fluviului, începu să se îndepărteze de direcţie, iar respiraţia îi deveni zgomotoasă ; încercă să se întoarcă la malul de unde plecase, dar crupa îi dispăruse deja şi abia dacă se mai zărea, la suprafaţa fluviului rochia albă a Caterinei ; în curînd animalul se învîrti în jurul lui ca şi cînd ar fi fost tîrît de un vîrtej, picioarele din faţă băteau apa şi o făceau să ţîşnească în sus ; în cele din urmă gîtul i se scufundă încet ; capul, la rîndu-i dispăru puţin cîte puţin, un val îl acoperi ; capul mai apăru pentru o clipă, se scufundă pentru a doua oară, apoi cîteva băşici de aer veniră să se spargă la suprafaţa apei. Totul se terminase, iar fluviul, tulburat o clipă, îşi reluă, după cîteva secunde, cursul tăcut şi liniştit.

— Sărmane Ralff !. zise de Giac cu un suspin.

XXVIII

A doua zi după moartea ducelui de Burgundia, ostaşii pe care acesta îi instalase, în ajun, la castelul din Montereau predară fortăreaţa delfinului, cu condiţia de a li se cruţa viaţa şi bunurile ; căpitanii lor erau cavalerii de Jouvelle şi de Montaigu.

În aceeaşi zi, delfinul ţinu un mare consiliu în care se redactară mai multe scrisori către oraşele Paris, Châlons, Remis şi altele ; prin ele dădea socoteală de purtarea sa, pentru a nu fi învinuit că a rupt pacea pe care o jurase şi că şi-a călcat cuvîntul regal. Apoi, după ce puse la punct aceste lucruri, se retrase la Bourges cu prizonierii săi, lăsînd drept comandant al oraşului Montereau pe seniorul Pierre de Guitry.

Cînd evenimentul pe care l-am povestit fu cunoscut la Paris, produse o impresie puternică şi tristă. Tînărul conte de Saint-Pol, locotenent al regelui în acest oraş, convocă în grabă pe cancelarul Franţei, pe magistratul Parisului, pe starostele negustorilor, pe toţi consilierii şi ofiţerii regelui şi, împreună cu ei, o mulţime de nobili şi de burghezi. Atunci le anunţă moartea sîngeroasă a ducelui Jean de Burgundia, îi puse să jure, pe evanghelie şi pe sfintele moaşte, să nu încheie nici un tratat cu răzvrătiţii şi ucigaşii, să denunţe şi să acuze în faţa justiţiei pe toţi cei care le-ar aduce vreo înlesnire partizanilor delfinului.

Abia la Gand află Filip de Charolais, singurul moştenitor de parte bărbătească al ducelui de Burgundia, despre asasinatul de la Montereau. Se aruncă, plîngînd, în braţele soţiei sale.

— Michelle, Michelle, fratele dumitale delfinul a pus să-l asasineze pe tatăl meu.

Biata prinţesă se întristă şi se tulbură foarte mult la această veste, căci se temea ca acest eveniment să nu aibă vreo înrîurire asupra dragostei ce i-o purta soţul ei.

După ce desperarea contelui de Charolais se mai potoli, îşi luă în mod solemn titlul de duce de Burgundia, ţinu sfat pentru ce era de făcut în legătură cu locuitorii din Gand, Bruges şi Ypres şi luă în stăpînire comitatul Flandrei ; apoi, numaidecît, plecă la Malines, unde avu o lungă întrevedere cu ducele de Brabant, vărul său, cu Jean de Bavière, unchiul său şi cu contesa de Hainault, mătuşa sa ; toţi trei îşi dădură părerea că trebuia, de îndată, să încheie o alianţă cu regele Henric al Angliei. Drept urmare, episcopul de Arras, seniorul Athis de Brimeux şi seniorul Roland de Heclekerk, plecară la Rouen, unde li se făcu o frumoasă primire de către regele englez, care văzu în alianţa propusă de noul duce un mijloc de a reînnoda cu prinţesa Caterina a Franţei, despre care păstrase o vie amintire, o căsătorie ce îi înlesnea, pe de altă parte, realizarea unor planuri de cea mai înaltă politică.

Regele Angliei răspunse aşadar că, în cel mai scurt timp, avea să trimită ducelui Filip ambasadori însărcinaţi

să-i prezinte un tratat. Se grăbi să-i redacteze condițiile ; și. pe la Sfintul Andrei, episcopul de Rochester și conții de Warwick și de Kent se duseră, în numele regelui Henric, în orașul Arras, unde ducele le făcu cea mai măreață primire.

Iată ce propunea regele Angliei, și articolele pentru ratificarea cărora ducele de Burgundia trebuia să folosească întreaga-i influență pe lingă regele Carol și consilierii săi ; se va veda cît de mult îi crescuseră pretențiile de cînd nepăsarea de necrezut a ducelui Jean lăsase să-i cadă în mîini orașele Rouen și Pontoise, cele două porți ale Parisului, prin stăpînirea cărora regele vrăjmaș purta dinainte la brîu cheile capitalei.

1. *Regele Angliei oferă să ia în căsătorie pe prințesa Caterina, fără a impune vreo sarcină regatului ;*

2. *Să lase regelui Carol stăpînirea coroanei și a veniturilor regatului în timpul vieții sale ;*

3. *După moartea regelui Carol, coroana Franței va reveni pentru totdeauna regelui Henric și moștenitorilor săi ;*

4. *Datorită bolii regelui, care îl împiedică să se ocupe de guvernare, regele Angliei va lua titlul și autoritatea de regent ;*

5. *Prinții, nobilii, vulgul, burghezii, vor depune jurămînt regelui Angliei ca regent și se vor angaja să-l recunoască drept suveran la moartea regelui Carol.*

Ducele Filip se angajă să-l facă pe rege să semneze acest tratat, cu condiția ca la rîndu-i regele Angliei să se angajeze să recunoască și să respecte articolele următoare :

1. *Unul din frații regelui Henric va lua în căsătorie pe una din surorile ducelui ;*

2. *Regele și ducele se vor iubi și se vor ajuta ca niște frați ;*

3. *Vor urmări împreună pedepsirea delfinului și a celorlalți ucigași ai ducelui Jean ;*

4. *Dacă delfinul sau oricare altul dintre sus-zișii ucigași ar fi făcut prizonier, nu ar putea fi răscumpărat fără învoiala ducelui ;*

5. *Regele Angliei va atribui ducelui și doamnei Michelle, soția sa, moșii cu un venit de douăzeci de mii de livre, pentru care i se va face omagiu.*

Se vede că, în acest dublu tratat, care dispunea de Franța și îl jefuia pe rege, nu se uitaseră decît două lucruri, care probabil au fost privite ca fără însemnătate : consimțămîntul regelui și ratificarea Franței.

În tot cazul, iată în ce condiții, sub pretextul de a răzbuna moartea ducelui Jean, a fost vîndută Franța, la 21 decembrie 1419, de către ducele Filip de Burgundia regelui Henric al Angliei ; tatăl o trădase, fiul a prădat-o.

În acest timp, și în vreme ce i se acorda regalitatea ca o pensie viageră, bătrînul rege se afla la Troyes împreună cu doamna Isabela, căreia îi arăta dragoste de cîte ori îi revenea mintea, și ură de cîte ori îl apuca din nou nebunia. Vestea despre asasinarea ducelui Jean, precum și partea pe care dușmanii delfinului îl învinuiră de la început pe tînărul prinț că ar fi avut-o la această ucidere, produseră asupra neputinciosului bătrîn o impresie atît de puternică, încît își pierdu mințile cu desăvîrșire. Cu toate că din momentul acela pînă în clipa morții sale, multe decrete importante au fost semnate de el și, printre altele, tratatul cunoscut sub numele de *tratatul de la Troyes*, este limpede că nu și-a recăpătat niciodată judecata și că răspunderea acelor acte, din ce în ce mai dăunătoare intereselor Franței, trebuie să apese asupra memoriei ducelui Filip și a reginei Isabela ; căci, începînd din ziua aceea, viața regelui Carol al VI-lea a fost o agonie, iar nu o domnie.

La 21 martie 1420, ducele de Burgundia intră în orașul Troyes, în uralele burghezilor și poporului, și depuse jurămînt de credință și omagiu regelui, ca moștenitor al ducelui, tatăl său, în proprietatea ducatului de Burgundia, a comitatului Flandrei și a comitatului Artois și a altor seniorii ; însă ducele, mai înainte ca Franța să fie cedată Angliei, voia, drept partea lui, fără îndoială că în calitate de prinț al florii de crin, să-i smulgă cîteva fîșii mai de preț. Lille, Douai și Orchies fuseseră date ca zălog casei de Burgundia ; îl făcură pe regele Carol să renunțe la dreptul de răscumpărare : zestrea doamnei Michelle nu era încă plătită ; ducele se învoi să primească în schimb orașele Roye, Montdidier și Perona ; Perona pe care n-o putuse cuceri nimeni și care, în toiul tuturor asalturilor războiului străin sau războiului civil, și-a păstrat numele

de *Fecioara*, așa cum unele piscuri ale Alpilor, care nu pot fi trecute, iar numele de *Fecioare*.

În felul acesta englezul și burgundezul, pentru a încălca mai bine Franța, începeau prin a-i smulge brîul de cetăți întărite. Numai delfinul își apăra maica.

După ce ducele Filip alesese bine, dintre orașele Franței, pe cele care îi erau mai de folos, după ce le înșiră pe o linie atît de dreaptă, încît Montdidier, situat doar la douăzeci și cinci de leghe de Paris, părea să pătrundă în inima Franței întocmai ca vîrful unei săbii al cărei mîner se afla la Gand, atunci, credincios ca un complice, se ocupă de făgăduielile făcute regelui Henric și, trebuie s-o mărturisim, le îndeplini punct cu punct. Regele se învoi la căsătoria fiicei sale Caterina cu Henric de Lancaster ; regele ratifică excluderea delfinului, fiul și moștenitorul său ; regele desființă constituția înțeleaptă, făcută odinioară de înaintașii săi, care interzicea moștenirea tronului de către femei, astfel încît, la 13 aprilie 1420, ducele Filip îi scrise regelui Angliei că totul era gata și că putea să vină.

Într-adevăr, regele englez sosi pe data de 20 mai, însoțit de cei doi frați ai săi, ducii de Glocester și de Clarence, escortat de conții de Huntington, de Warwick și de Kent și urmat de o trupă de o mie șase sute de oameni. Ducele de Burgundia îi ieși în întîmpinare și îl petrecu pînă la locuința pe care i-o pregătise în oraș, cum era de datoria viitorului vasal față de viitorul său suveran. Îndată după sosire, regele se duse să-i facă o vizită reginei și prințesei Caterina ; o găsi pe aceasta mai atrăgătoare și mai frumoasă ca oricînd, și poate nici el singur nu știa pe care era mai grăbit să pună stăpînire, pe logodnică sau pe Franța.

A doua zi, cei doi regi semnară vestitul tratat de la Troyes ; era rușinea și pierderea regatului, și din clipa aceea fiecare putu crede că îngerul patriei se înapoiase în cer. Numai delfinul nu a deznădăjduit niciodată ; cu mîna pe inima Franței, îi număra bătăile și își dădea seama că putea încă să trăiască.

La 2 iunie, s-a celebrat căsătoria lui Henric al Angliei cu Caterina de Franța ; era a doua floare desprinsă de pe

tulpina regală de crini pentru a împodobi coroana Marii Britanii. De două ori darul le-a fost fatal celor ce l-au primit ; de două ori moartea a intrat în patul regilor Angliei ca urmare a îmbrățișărilor fiicelor Franței ; Richard nu a supraviețuit decît trei ani căsătoriei sale ; Henric avea să moară după optsprezece luni.

Din ziua aceea, existau doi regenți ai Franței, doi moștenitori ai coroanei : delfinul era stăpîn pe Sud, regele Angliei poseda Nordul ; atunci începu acel mare duel al cărui preț era un regat.

Avantajul primelor lovituri a fost de partea regelui Angliei ; după un asediu de cîteva zile, Sens s-a predat, Villeneuve-le-Roi a fost luat cu asalt și Montereau cucerit prin escaladare.

Acolo, ducele de Burgundia datora o ispășire pentru moartea tatălui său și aceasta i-a fost prima grijă intrînd în oraș. Niște femei i-au arătat mormîntul ducelui Jean ; un postav al bisericii fu întins peste piatra de pe mormînt, aprinseră cîte o lumînare la fiecare capăt, toată noaptea, iar preoții cîntară slujba morților. A doua zi dimineața ridicară piatra și săpară mormîntul. Găsiră corpul ducelui acoperit încă de tunica și de coiful lui ; numai că mîna stîngă îi era desprinsă de corp, iar capul, despicat de Tanneguy Duchâtel, arăta larg deschisă rana prin care englezii intrau în regatul Franței.

Cadavrul fu așezat într-un sicriu de plumb, plin de sare, și mai apoi expus în Burgundia, într-o mănăstire de călugări șartrezi situată în afara orașului Dijon ; corpul bastardului de Croy, care fusese ucis la atacul orașului fu coborît și înmormîntat chiar în groapa de unde îl scoseseră pe duce.

După îndeplinirea acestor sarcini, burgundezii și englezii merseră să asedieze orașul Melun ; însă acesta începu prin a le opune o dîrză rezistență. Se aflau acolo numai viteji de sînge francez. Seniorul de Barbazan era principalul căpitan ; îi avea în subordine pe seniorii de Préaux, Pierre de Bourbon și un anume Bourgeois, care a făcut minuni în tot timpul asediului. Regele Angliei și ducele, văzînd pregătirile de apărare, încercuiră orașul ; primul se duse, împreună cu cei doi frați și cu ducele

de Bavière, să-şi stabilească sediul în partea dinspre Gâtinais ; al doilea, însoţit de contele de Huntington şi de mai mulţi alţi căpitani englezi, îşi instală corturile în partea dinspre Bric ; se aruncă peste Sena un pod de vase, pentru a stabili comunicaţiile între o armată şi alta ; şi atît ducele de Burgundia cît şi regele, pentru a nu fi surprinşi de asediaţi, puseră să li se închidă incintele cu şanţuri adînci şi cu ţăruşi, lăsînd numai cîteva intrări şi ieşiri care erau închise cu bariere puternice. Între timp, regele Franţei şi cele două regine veniră să-şi stabilească reşedinţa la Corbeil. Asediul ţinu astfel patru luni şi jumătate fără mari foloase din partea asediatorilor.

Totuşi ducele de Burgundia pusese mîna pe un foarte puternic zid de apărare pe care asediaţii îl înălţaseră în faţa şanţurilor şi din înălţimea căruia tunurile şi bombardele lor făceau mult rău asediatorilor ; atunci regele Angliei, de partea lui, puse să se sape o mină. Ea se apropia deja de zid, cînd Juvénal des Ursins, fiul avocatului din parlament, crezu că aude un zgomot sub pămînt ; chemă cîţiva muncitori şi le porunci să facă o contra-mină. El însuşi, avînd înapoia lui cîţiva ostaşi, veghea la executarea lucrării ţinînd în mînă o secure lungă, cînd, întîmplător, trecu seniorul de Barbazan ; Juvénal îi povesti întîmplarea şi îi spuse că rămînea acolo pentru a lupta pe sub pămînt ; atunci Barbazan, care îl iubea ca pe un fiu, uitîndu-se la securea cea lungă, clătină din cap spunînd :

— Vai ! frate, nu ştii încă ce înseamnă să te lupţi într-o mină ! E nevoie de nişte ciomege mai scurte pentru a putea să loveşti de aproape.

Zicînd aceasta, trase spada şi tăie coada securii pînă la o lungime potrivită ; apoi, după ce terminase, cum ţinea spada goală în mînă :

— Aşează-te în genunchi, îi zise lui Juvénal.

Acesta se supuse, iar el îi dădu acolada şi îl învesti cavaler.

— Şi acum, îi spuse ridicîndu-l, poartă-te ca un bun şi credincios cavaler.

După două ore de muncă, săpătorii englezi şi francezi nu mai erau despărţiţi unii de alţii decît la o distanţă de mărimea unui zid obişnuit : în cîteva clipe acest interval

fu năruit ; de fiecare parte, săpătorii se retraseră şi luptătorii începură să se atace cu înverşunare în acest tunel strîmt şi întunecos unde abia puteau merge patru oameni alături ; atunci recunoscu Juvénal adevărul spuselor lui Barbazan : securea lui cu coada scurtată făcea minuni. Englezii o luară la fugă ; proaspătul cavaler îşi cîştigă pintenii.

O oră mai tîrziu, englezii se înapoiară în forţă, împingînd înaintea lor o barieră pe care o instalară la mijlocul minei, pentru a opri trecerea delfinezilor ; în toiul acestei lucrări, le sosi o întărire celor din oraş şi toată noaptea se dădură nenumărate împunsături de lance. Noul fel de a se lupta prezenta o ciudăţenie şi anume că puteau să se rănească, să se ucidă chiar, însă nu să se prindă, fiecare atacator luptînd de cîte o parte a barierei.

A doua zi, un crainic englez, precedat de un trompet, se înfăţişă înaintea zidurilor oraşului. Aducea o provocare din partea unui cavaler englez care voia să rămînă necunoscut : oferea oricărui delfinez, cavaler şi de viţă nobilă, o întrecere călare, unde fiecare adversar putea să rupă două lănci ; apoi, dacă nici unul nici altul n-ar fi fost rănit, urma o luptă corp la corp cu securea sau cu spada, cavalerul englez alegînd drept loc de luptă trecerea subterană şi lăsînd cavalerului delfinez care ar accepta-o, alegerea zilei şi locului.

După ce crainicul făcu acest anunţ, se duse să ţintuiască în partea cea mai apropiată a oraşului mănuşa stăpînului său, ca zălog de luptă şi semn de provocare.

Seniorul de Barbazan, care alergase pe zid împreună cu o mare mulţime de popor, îşi aruncă atunci, mănuşa de pe înălţimea meterezului, ca dovadă că lua pe socoteala lui provocarea cavalerului necunoscut ; apoi porunci unui scutier să se ducă să o desprindă pe aceea pe care crainicul o ţintuise de poartă.

Scutierul se supuse.

Mulţi socotiră că nu se cădea ca un comandant de garnizoană să se expună astfel într-o luptă individuală ; însă Barbazan îi lăsă să vorbească şi se pregăti de luptă pentru a doua zi.

În timpul nopții se netezi trecerea, pentru ca nimic să nu fie o piedică pentru cai : săpară un fel de firide de ambele părți ale barierei, pentru a așeza acolo trompeții ; pe pereți se înfipseră torțe spre a lumina lupta.

A doua zi, la ora opt dimineața, adversarii se prezentară la fiecare extremitate, fiind însoțiți de cite un trompet. Trompetul englez sună cel dintii, celălalt ii răspunse ; apoi, după ce termină, cei patru trompeți aflați lîngă bariera sunară la rîndul lor.

Abia se stinsese ultimul sunet sub boltă, cînd cei doi cavaleri își făcură apariția cu lăncile îndreptate înainte.

Se vedeau de departe venind, ca două umbre ce mergeau una împotriva alteia pe un coridor al iadului ; numai galopul greoi al cailor, înarmați ca și ei, dovedea, făcînd să se cutremure coridorul, pe care îl umpleau de zgomot, că oameni și cai nu erau niște năluci.

Întrucît cei doi luptători nu putuseră calcula distanța pentru a înainta atît cît era necesar, seniorul de Barbazan, fie că avea un cal prea iute, fie că distanța fusese mai mică, ajunse primul la barieră. Înțelese numaidecît neajunsul poziției sale, căci avea să primească nemișcat lovitura adversarului la care se adăuga forța dată de avîntul calului ; calul necunoscutului, sosind ca un trăsnet, Barbazan nu avu decît timpul să-și desprindă lancea din opritoarea unde o pusese, să o proptească de scut ca de un zid de fier și să se țină bine în șa și în scări ; adversarul, la rîndu-i, primea lovitura în loc să o dea. Într-adevăr, se aruncă cu tot pieptul în lancea lui Barbazan, care se zdrobi ca o sticlă ; lancea cavalerului necunoscut, sprijinită pe opritoare, se dovedi prea scurtă și nici măcar nu-și atinse ținta ; în același timp cavalerul englez, aproape răsturnat de izbitură, atinse cu capul crupa calului, care se dădu trei pași înapoi, îndoindu-și genunchii ; cînd necunoscutul se ridică, găsi înfipt în mijlocul pieptului fierul de la lancea adversarului, care îi străbătuse platoșa și nu se oprise decît întîlnind o cămașă de zale pe care din fericire o purta pe dedesubt. Cît despre Barbazan, acesta nu se mișcase de parcă ar fi fost o statuie de bronz pe un piedestal de marmură.

Cei doi cavaleri își întoarseră caii și ajunseră din nou la intrarea subteranei : Barbazan luă o altă lance ; trompetu sună pentru a doua oară.

Cele de la barieră ii răspunseră și cei doi cavaleri se afundară din nou sub boltă, urmați de data aceasta de o mulțime de francezi și de englezi căci, această întrecere fiind ultima, iar lupta trebuind, după cum am spus, să fie continuată corp la corp cu securea, le îngăduia spectatorilor să pătrundă în coridorul subteran.

Distanțele fuseseră atît de bine calculate la această nouă întrecere, încît cei doi luptători se întîlniră exact la jumătatea drumului. De astă dată, lancea cavalerului necunoscut lovise partea stîngă a platoșii lui Barbazan și, alunecînd pe suprafața-i lucioasă, ridicase ca pe un solz încheietura de fier a umerarului și pătrunsese în umăr cît lungimea unui deget ; cît despre lancea lui Barbazan, aceasta izbise atît de puternic pavăza adversarului, încît violența loviturii rupse chinga calului, iar cavalerul, prea solid ca să cadă de pe cal, se rostogoli la zece pași, azvîrlit împreună cu șaua în care se înțepenise : calul rămase pe loc, descotorosit de călărețul lui.

Barbazan descălecă ; cavalerul necunoscut se ridicase numaidecît : amîndoi smulseră o secure de luptă din mîinile unui scutier și lupta începu cu mai multă înverșunare ca mai înainte ; totuși fiecare din ei punea, în atac și în apărare, o prudență care vădea părerea ce și-o făcuse de adversarul său. Securile greoaie, învîrtindu-se în mîinile lor cu iuțeala fulgerului, recădeau pe scut, făcînd să sară mii de scîntei. Aplecîndu-se rînd pe rînd înapoi pentru a-și lua mai mult avînt, cei doi luptători păreau niște tăietori de lemne în toiul lucrului ; fiecare lovitură ar fi doborît un stejar și totuși primiseră douăzeci fiecare și rămîneau tot în picioare.

În cele din urmă Barbazan, obosit de această luptă de uriași și voind să termine dintr-o lovitură, își aruncă scutul care îl împiedica să se slujească de brațul stîng și își sprijini piciorul de o stinghie a barierei ; securea se învîrti în mîinile lui, șuierînd ca o praștie și, trecînd pe lîngă scutul adversarului, se abătu, cu un zgomot asurzitor, asupra căștii cavalerului necunoscut.

Din fericire o mișcare repede și instinctivă a acestuia îl făcu să aplece capul spre stînga ; mișcarea schimbă direcția loviturii : tăișul securii alunecă pe partea rotunjită a căștii ; dar, întîlnind încheietura din dreapta a viziere, o zdrobi ca pe o stică ; menținută astfel numai dintr-o parte, viziera se deschise și Barbazan, înmărmurit, recunoscu în cavalerul englez cu care se luptase, pe Henric de Lancaster, regele Angliei.

Atunci Barbazan făcu respectuos doi pași înapoi, lăsă să-i cadă securea din mînă, își scoase casca și se declară învins.

Regele Henric înțelese întreaga curtenie a acestei mărturisiri. Își scoase mănușa de oțel și îi întinse mîna bătrînului cavaler :

— Din clipa aceasta sîntem frați de arme. Adu-ți aminte cînd se va ivi prilejul, căci eu nu voi uita.

Barbazan acceptă această onorabilă frăție care, trei luni mai tîrziu, avea să-i salveze viața.

Cei doi adversari aveau nevoie de odihnă ; se înapoiară, unul în tabără și celălalt în oraș. Mai mulți cavaleri și scutieri continuară această neobișnuită întrecere, care ținu aproape o săptămînă.

Cîteva zile mai tîrziu, întrucît asediatorii se găseau tot acolo, regele Angliei îi aduse în tabără pe regele Franței și pe cele două regine ; le găzdui pe acestea din urmă într-o casă pe care poruncise să fie clădită în afară de bătaia tunului și în fața căreia, seara și dimineața punea să cînte trompetele și alte instrumente ; niciodată regele Anglici nu trăise într-un atît de mare huzur ca pe tot timpul acelui asediu.

Însă prezența regelui Carol nu-i hotărî pe asediați să se predea ; răspunseră că, dacă regele voia să intre în orașul său, trebuia să intre singur și atunci ar fi bine primit, dar nu s-ar învoi niciodată să-și deschidă porțile dușmanilor regatului. Dealtfel, mulți din armata ducelui de Burgundia începuseră să cîrtească împotriva regelui Henric care își lăsa socrul în părăsire și casa acestuia într-o mare strîmtoare. Luarea altor fortărețe și castele, ca Bastilia, Luvrul, palatul Nesle și pădurea Vincennes, veniră să-l mai consoleze pe regele Henric de tărăgăneala acestui ase-

diu. Îl trimise la Bastilia pe fratele său, ducele de Clarence, cu titlul de guvernator al Parisului.

Cu toate astea asediaţii erau lipsiţi de hrană de multă vreme ; nu mai aveau pîine şi îşi mîncaseră caii, pisicile şi cîinii : îi scriseră delfinului pentru a-i expune suferinţa lor şi a-i cere ajutor. Erau în aşteptarea răspunsului, cînd văzură, într-o dimineaţă, apărînd la orizont o trupă numeroasă care se îndrepta spre oraş ; crezură că le soseau întăriri ; urcară pe metereze ; şi în vreme ce clopotele oraşului sunau în semn de bucurie, începură să le strige asediatorilor să-şi înşeueze cît mai repede caii, căci peste puţin timp vor fi izgoniţi. Dar în curînd îşi dădură seama că se înşelaseră : era o trupă de burgundezi pe care seniorul de Luxemburg, comandantul Picardiei, o aducea de la Perona în ajutorul asediatorilor. Asediaţii coborîră atunci de pe metereze cu capul plecat şi opriră bătaia fără rost a clopotelor ; şi cum, a doua zi, primiră o scrisoare de la delfin care îi anunţa că era prea slab pentru a le veni în ajutor şi le îngăduia să trateze în cele mai bune condiţii cu putinţă la prima somaţie ce le-ar face-o regele Angliei, ei angajară negocieri şi garnizoana istovită capitulă doar cu condiţia de a li se cruţa viaţa. Nu se puteau bucura de această condiţie ucigaşii ducelui de Burgundia sau cei care, fiind de faţă la asasinat, nu-l împiedicaseră, precum şi toţi cavalerii englezi sau scoţieni ce s-ar găsi în oraş ; aşadar, seniorul Pierre de Bourbon, Arnault de Guilhem, seniorul de Barbazan şi şase sau şapte sute nobili luptători au fost conduşi la Paris şi întemniţaţi la Luvru, la Châtelet şi la Bastilia.

A doua zi, doi călugări din Joy en Brie şi un cavaler numit Bertrand de Chaumont, care, la bătălia de la Azincourt, se dăduse drept englez din francez cum era şi de atunci trecuse de la englezi la francezi, au fost decapitaţi în piaţa publică din Melun ; apoi, lăsînd o garnizoană engleză în oraş, regele Henric, regele Carol şi ducele de Burgundia plecară spre Paris, unde urmau să-şi facă intrarea.

Burghezii îi aşteptau cu nerbădare ; li se pregătise o primire strălucită ; toate casele erau pavoazate în drumul lor. Cei doi regi, călări, mergeau în frunte, regele Fran-

ței se afla în dreapta ; după ei veneau ducii de Clarence și de Bedford, frații regelui Angliei, și de partea cealaltă a drumului, pe stînga, călărea ducele de Burgundia, îmbrăcat în negru, și împreună cu el toți cavalerii și scuticrii din palatul său.

Ajungînd la jumătatea marii străzi Saint-Antoine, întîlniră tot clerul Parisului, care venea pe jos în întîmpinarea lor, dîndu-le să sărute sfintele moaște. Regele Franței le sărută primul, apoi regele Angliei. Clerul îi conduse apoi, cîntînd, la Notre-Dame, unde își făcură rugăciunea în fața altarului principal ; după care, încălecară din nou, ducîndu-se fiecare la locuința sa, regele Franței la palatul Saint-Paul, ducele de Burgundia la palatul Artois, iar regele Angliei la castelul Luvru. A doua zi, cele două regine își făcură la rîndul lor intrarea.

Abia se instalase această nouă curte, că ducele de Burgundia se ocupă să ceară răzbunare pentru moartea tatălui său. În acest scop, regele ținu un consiliu de judecată în sala de jos a palatului Saint-Paul. Pe aceeași bancă cu regele Franței, stătea regele Angliei și, lîngă cei doi regi, maestrul Jean Leclerc, cancelarul Franței, Filip de Morvilliers, primul președinte al parlamentului și mai mulți alți nobili din consiliul regelui Carol. De partea cealaltă și spre mijlocul sălii, se aflau, pe o altă bancă, ducele de Burgundia și, împreună cu el, pentru a-l însoți, ducii de Clarence și de Bedford, episcopii de Thérouanne, de Tournay, de Beauvais și de Amiens, seniorul Jean de Luxembourg și mai mulți alți scutieri și cavaleri din consiliul său.

. Atunci maestrul Nicolas Rolin, avocat pentru ducele de Burgundia și pentru ducesa, mama sa, se ridică și ceru celor doi regi încuviințarea să vorbească. După ce o primi, povesti omuciderea făptuită asupra ducelui Jean ; învinui de această crimă pe delfinul Carol, pe vicontele de Narbonne, pe seniorul de Barbazan, pe Tanneguy Duchâtel, pe Wilhelm Bouteillier, pe Jean Louvet, președinte în Provence, pe seniorul Robert de Loire și pe Olivier Layet ; în încheiere ceru pedepsirea vinovaților. Cerea să fie urcați în niște cotigi și purtați prin toate răspîntiile Parisului, timp de trei zile, cu capul gol, ținînd în mînă

o luminare aprinsă şi mărturisind cu glas tare că din răutate, pe nedrept, condamnabil şi din invidie îl asasinaseră pe ducele de Burgundia ; apoi să fie duşi la locul omorului pe care îl făptuiseră, adică la Montereau şi acolo, să spună şi să repete acelcaşi cuvinte de ispăşire : în afară de aceasta, pe pod şi chiar pe locul unde ducele şi-a dat ultima suflare, să fie înălţată o biserică deservită de doisprezece canonici, şase capelani şi şase clerici, a căror singură grijă să fie de a se ruga pentru sufletul răposatului. Biserica mai trebuia să fie înzestrată, pe cheltuiala vinovaţilor, cu podoabe sfinte, cu mese, potire, cărţi, feţe de masă şi în sfîrşit cu toate cele trebuincioase ; în plus, din averea condamnaţilor, cerea pentru canonici înfiinţarea unui venit de două sute de livre pariziene, de o sută de livre pentru capelani şi de cincizeci pentru clerici ; cauza pentru care va fi clădită această biserică să fie înscrisă deasupra portalului, cu litere săpate, pentru a perpetua amintirea acestei ispăşiri, şi asemenea biserici să fie înălţate, în acelaşi scop, la Paris, la Roma, la Gand, la Dijon, la Sfîntul Ioan de Compostella şi la Ierusalim, chiar pe locul unde Domnul nostru Isus Cristos a suferit moartea.

Această propunere a fost sprijinită de Pierre de Marigny, avocatul regelui în parlament, şi aprobată de maestrul Jean l'Archer, doctor în teologie, numit de rectorul universităţii din Paris.

După aceste propuneri, cancelarul Franţei răspunse pentru rege, care ascultase nepăsător toată această pledoarie, că, prin voia lui Dumnezeu şi cu ajutorul şi sfatul fratelui şi fiului său Henric, regele Anglici, regent al Franţei şi moştenitorul coroanei, îndeplinirea cu dreptate a lucrurilor spuse şi propuse va avea loc, aşa după cum cerea ducele Filip de Burgundia.

După aceste cuvinte, consiliul de justiţie se ridică şi cei doi regi şi ducele se înapoiară fiecare la palatul său.

Cu treisprezece ani mai înainte, aceeaşi sală răsuna de aceleaşi cuvinte de învinuire ; numai că, de data aceea, ducele de Burgundia era asasinul şi Valentina de Milan acuzatoarea. Ea cerea dreptate şi dreptatea i se făgăduise atunci, ca şi acum ducelui ; şi vîntul de asemenea, la acea

primă dată, luase cu el făgăduiala regească, așa cum avea s-o facă și cu cea de-a doua.

Între timp, în virtutea decretelor date de rege, parlamentul începu la 3 ianuarie 1421 procedura împotriva lui Carol de Valois, duce de Turena, delfin al Franței. A fost citat trei zile la rînd, sub pedeapsa de surghiun, prin sunet de trompetă și pe masa de marmură ; și cum el nu se prezentă la această chemare, fu surghiunit din regat și declarat nedemn de a moșteni vreo seniorie prezentă sau viitoare.

Delfinul află această veste la Bourges în Berry ; apelă la vîrful spadei și jură că-și va duce apelul și provocarea la Paris, în Anglia și în Burgundia.

Este adevărat că, în pofida acestei sentințe, exista pentru el o mare simpatie în inima adevăraților francezi ; ea era și mai mult mărită de starea de nebunie a tatălui său : se știa că nu inima bătrînului rege surghiunise pe fiul mult iubit ; toate actele, făcute în numele unui nebun, multora li se păreau fără valoare. Luxul pe care-l desfășura regele Angliei la Luvru, în comparație cu sărăcia ce-l înconjura pe regele Franței la palatul Saint-Paul, îi făcea să cirtească pe toți oamenii de bine din capitală ; această părăsire era împinsă pînă acolo încît, în ziua de Crăciun a anului 1420, pe cînd cele două regine, ducele Filip, cavalerii Franței și Burgundiei, în saloanele splendid luminate ale Luvrului, îi făceau curte regelui Angliei, regele Franței nu avea în jurul lui, în sălile întunecate și umede ale palatului Saint-Paul, decît cîțiva vechi servitori și cîțiva burghezi de treabă care îi păstrau o veche și neclintită dragoste.

Cam pe timpul acela, o împrejurare neprevăzută veni să aducă o oarecare răceală în relațiile dintre regele Henric și ducele Filip. Printre prizonierii făcuți la Melun se afla, după cum am spus, și seniorul de Barbazan ; acest cavaler era învinuit de a fi luat parte la asasinatul de la Montereau și, după tratatul încheiat între ducele Filip și regele Henric, orice uneltitor sau complice al acelui asasinat trebuia predat la discreția ducelui de Burgundia ; învinuirile asupra cărora cavalerul avea să fie interogat erau deja redactate de către consiliul ducelui la Dijon,

cînd prizonierul invocă frăţia de arme oferită de regele Angliei, după lupta din mincle de la Melun. Regele Henric îşi onoră jurămîntul : el declară că acela care atinsese mina lui regală nu avea să sufere nici o sentinţă degradantă, chiar dacă însuşi sfîntul părinte papa ar veni să ceară dreptate împotriva lui. Ducele de Burgundia păstră în urma acestui refuz o ură pe care nu o putu potoli supliciul seniorului de Coësmerel, bastardul lui Tanneguy, şi al lui Jean Gault, care au fost sfîrtecaţi în patru bucăţi prin sentinţa parlamentului. Primul se făIea atît de mult cu asasinatul săvîrşit de tatăl său, încit făcuse o teacă brodată pentru securea cu ciocde şoim cu care ducele Jean fusese lovit şi purta atîrnat de un lanţ de preţ pintenul de aur pe care el însuşi îl smulsese de la cizma ducelui.

Către sfîrşitul lunii, regele Angliei şi ducele de Burgundia se despărţiră : regele Henric, pentru a o conduce la Londra pe doamna Caterina şi a o încorona ; ducele Filip, pentru a face o călătorie prin oraşele sale, căci în multe din ele nu fusese încă recunoscut.

Această îndoită absenţă s-a dovedit dăunătoare intereselor ducelui şi ale regelui Henric. Delfinezii, descurajaţi de pierderea oraşelor Melun şi Villeneuve-le-Roi, îşi recăpătară curajul văzîndu-i pe cei doi şefi inamici. unul la Londra, celălalt la Bruxelles. Ei intrară din nou în oraş, surprinseră castelul Ferté, escaladară Saint-Riquier şi în sfîrşit, în apropiere de Beaugy, îi bătură pe englezi atît de crunt, încît ducele de Clarence, fratele regelui, seniorul de Ross, mareşal al Angliei, contele de Kyme şi floarea cavalerilor şi scutierilor englezi căzură morţi pe cîmpul de luptă ; conţii de Sommerset, de Huntington şi de Perche au fost luaţi prizonieri fără condiţii. Totuşi corpul ducelui de Clarence nu a rămas în mîinile duşmanilor ; un cavaler englez îl luă de-a curmezişul pe cal şi îl apără cu atîta curaj şi succes, încît reuşi să predea corpul regal contelui de Salisbury, care îl trimise în Anglia unde a fost înmormîntat.

Pe de altă parte, ducele de Exeter, guvernator al Parisului după moartea ducelui de Clarence, răcise repede entuziasmul locuitorilor ; guvernarea lui era aspră şi tru-

față. Sub un pretext neînsemnat, puse să-l aresteze pe mareșalul Villiers de l'Ile-Adam, iar poporul voind să-l scoată pe prizonier din mîinile arcașilor care îl conduceau la Bastilia, porunci să se tragă asupra poporului ; un englez, un străin, un vrăjmaș, îndrăznea ce n-ar fi îndrăznit niciodată ducele de Burgundia.

Regele Henric află la Londra, iar ducele Filip la Gand, despre întîmplările pe care le-am povestit. Amîndoi se gîndiră că era neapărată nevoie de prezența lor la Paris ; plecară așadar spre a se duce acolo, regele Angliei deși era suferind, ducele de Burgundia deși avea de rezolvat niște certuri dintre ducele Jean de Brabant, vărul său și soția acestuia Jacqueline de Hainaut.

Cei doi aliați își judecaseră bine situația. Delfinul asedia Chartres. Armatele reunite ale ducelui Filip și ale regelui Henric porniră în ajutorul acestui oraș ; delfinezii erau în număr prea mic pentru a risca o bătălie ; ridicară asediul, iar delfinul se retrase la Tours. Ducele de Burgundia, în loc să-l urmărească, se duse să ia podul de la Saint-Remi-sur-Somme și veni să asedieze localitatea Saint-Riquier ; dar la rîndul său, și armata lui era prea slabă și pierdu zadarnic o lună în fața fortăreței.

În timpul asediului, află în tabăra sa din fața orașului, că seniorul d'Harcourt, care trecuse de partea delfinezilor, însoțit de Pothon de Xaintrailles, pornise împotriva lui, sperînd să-l surprindă, împreună cu garnizoanele din Compiègne, din Crespy în Valois și alte orașe, care reintraseră sub stăpînirea delfinului. Atunci ducele plecă în taină în timpul nopții, trecu fluviul Somme și porni în întîmpinarea delfinezilor, cu gîndul să primească lupta. La 31 august, la orele unsprezece dimineața, cele două armate se găsiră față-n față și, oprindu-se la vreo trei aruncături de săgeată una de alta, se așezară în linie de bătaie. În acest război dintre trei cumnați, era prima luptă importantă în care tînărul duce, care nu avea atunci decît douăzeci și patru de ani, făcea botezul focului. Înainte de a începe lupta, dori să fie făcut cavaler : seniorul de Luxembourg îi dădu acolada ; și numaidecît el însuși îi investi la rîndu-i pe seniorul Collard de Comines, Jean de Roubaix, André de Villain, Jean de Villain și alții. De

partea delfinezilor, principalii cavaleri făcuți cu acest prilej au fost seniorii de Gamache, Regnaut de Fontaine, Collinet de Villequier, marchizul de Serre și Jean Royau.

Îndată după stabilirea primelor dispoziții, ducele de Burgundia îi porunci lui Filip de Saveuse să ia un steag și o sută douăzeci de luptători, sub comanda seniorului de Saint-Léger și a bastardului de Roussy, și să facă un mare ocol peste cîmpuri spre a cădea în flancul delfinezilor în momentul cînd va începe acțiunea. Ducele poruncise căpitanilor să rămînă nemișcați pentru a masca învăluirea ; numai după ce văzu năpustindu-se spre el întreaga linie a delfinezilor, care alergau în mare galop, strigă el însuși : *Înainte !* și dădu îndată exemplu atacînd în fruntea armatei. Spațiul gol ce-i despărțea pe luptători dispăru într-o clipă sub picioarele cailor și primele linii ale celor două tabere se întîlniră cu mare zgomot, izbindu-se cal de cal, om de om, fier de fier ; mulți au fost răsturnați la această primă ciocnire, uciși sau grav răniți ; mulți își sfărîmară lăncile și luară numaidecît în mînă spada sau securea, și lupta om la om, corp la corp începu, cu șiretlicurile-i de dibăcie, cu trăsăturile-i de valoare, cu luptele-i de giganți.

O împrejurare neașteptată făcu la început ca izbînda să pară că înclină în folosul delfinezilor : steagul Burgundiei fusese lăsat, din neglijență, în mîinile valetului care-l purta ; acesta, care nu era obișnuit cu asemenea încăierare, o luă la fugă la prima ciocnire și îi căzu steagul din mînă. Mulți senĭori, nemaivăzînd flamura fluturînd, crezură că ducele a fost prins ; crainicul Flandrei striga chiar că era mort, astfel încît toți cei care văzură steagul căzînd și auziră vorbele crainicului, se împrăștiară pe dată, iar aproape cinci sute de oameni, cuprinși de o groază nestăpînită, părăsiră cîmpul de bătaie, unde ducele, cu restul armatei, făcînd minuni de vitejie, voia, în fața oamenilor ce-l însoțeau, să-și cîștige pintenii și să se arate vrednic de tatăl său.

De partea lor, delfinezii, văzînd această fugă, trimiseră cam vreo două sute de oameni sub comanda lui Jean Rollet și a lui Pierron de Luppel, pentru a-i urmări pe dușmanii lor care, făcînd șase leghe fără a se opri, fără

a întoarce frontul, fără a se apăra, reuşiră să treacă fluviul Somme la Pecquigny.

În acest timp, grosul celor două armate rămăsese neclintit pe poziţie, luptătorii fiind teribil de încrîncenaţi şi dînd dovadă de multă vitejie. Ducele, care atacase printre primii, se văzu încolţit de două lănci : una îi străpunse dintr-o parte în alta şaua de război garnisită cu oţel ; cealaltă, străbătîndu-i scutul, se înfipse atît de puternic, încît ducele aruncă scutul neputîndu-se scăpa de lance. În acelaşi timp, un puternic luptător delfinez îl apucă de mijloc pentru a-l smulge din şa. Ducele avea un cal de luptă foarte puternic ; lăsă spada să-i atîrne de încheietura mîinii, aruncă, la rîndu-i, braţele în jurul gîtului adversarului şi, dînd pinteni calului, îşi smulse duşmanul din scări, cum smulge uraganul un copac din pămînt, şi veni să-l arunce în mijlocul oamenilor săi, care îl făcură prizonier.

Alţi doi luptători mai făceau minuni de vitejie : din partea delfinezilor era Pothon de Xaintrailles, care prevestea marea epopee a asediului Orleans-ului ; din partea burgundezilor era proaspătul cavaler Jean de Villain, despre care istoria abia ne-a lăsat o urmă după această bătălie. Acesta era un bărbat uriaş, acoperit de o armură groasă flamandă, călare pe un cal puternic ; dădusc drumul la frîu pe gîtul calului, de îndată ce i se sfărîmase lancea şi, apucînd cu amîndouă mîinile o greoaie secure de luptă, intrase în rîndurile delfinezilor ca un treierător într-un hambar, răsturnînd din faţa lui oameni şi cai şi strivindu-i pe cei a căror armură nu o putea despica ; ai fi zis că este un erou homeric.

De partea sa, Xaintrailles deschisese în faţa lui zidul de fier care se închisese la loc după el, însă nu se îngrijorasc prea mult ; spada-i lungă şi lată şuiera şi sclipea în mîinile lui ca aceea a îngerului nimicitor. Jean de Luxembourg, văzîndu-l cum intră în rîndurile burgundezilor, îşi împinsese calul spre el, sperînd să-l oprească : dar, cu dosul grozavei spade, acesta îi deschisese viziera căştii şi îi despicase pe sub ochi faţa de-a curmezişul. Căpitanul burgundez căzuse ca o statuie azvîrlită de pe piedestal ; un luptător numit Maurul, care îl urma pe Xaintrailles, îl făcuse prizonier, cînd seniorul de Viefville îi veni în

ajutor şi încercă să-l smulgă de la cel care îl avea în pază. Xaintrailles se întoarse împotriva nesăbuitului care voia să-i ia prizonierul şi, de la prima lovitură de spadă, îi zdrobi braţul drept în platoşa lui ; seniorul de Viefville căzu lîngă acela pe care nădăjduia să-l salveze şi Maurul, pe care doi prizonieri l-ar fi stîngherit, îl ucise pe ultimul înfigîndu-i pumnalul pe sub grumăjer.

Între timp cavalerul Jean de Villain, văzînd neorînduiala pe care Xaintrailles o provocase în primele rînduri ale burgundezilor, încercă să se îndrepte spre el ; însă mulţimea în mijlocul căreia se aruncase se închisese în urma lui, ştergîndu-i urma, aşa cum şterge valul dîra unui vas. Totuşi, întrucît pentru a lovi cu teribila-i secure se ridica în scări şi atunci depăşea cu capul pe toţi cei din jur, Xaintrailles îl zări.

— Vino încoace, delfinezule ! Vino la mine ! îi strigă cavalerul de Villain, lovind în faţa lui cu o putere sporită şi doborînd la fiecare lovitură cîte un om : căci, atunci cînd arma nu tăia ca o secure, zdrobea ca o măciucă.

Xaintrailles îşi îndemnă calul spre cel care îl provoca ; dar, cînd văzu rînduri întregi de oameni căzînd în faţa lui, cînd văzu armurile zdrobite, căştile despicate de acel braţ de uriaş, mărturisi, cu buna credinţă a unui adevărat viteaz, că simţise pentru o clipă cum i se strînge inima. Nu voia să înfrunte o moarte sigură şi, cum în momentul acela Filip de Saveuse, printr-o mişcare de învăluire, venea în goana mare pentru a-i lua pe delfinezi din flanc, se avîntă înaintea lui. Filip îl văzu venind ; întinse lancea înainte şi, cum Xaintrailles nu avea decît spada. Filip îndreptă fierul spre pieptul calului ; fierul pătrunse în toată lungimea şi calul, rănit de moarte, se răsturnă peste Xaintrailles care, cu coapsa prinsă sub el, se dădu prizonier spunîndu-şi numele.

Acest atac al burgundezilor a fost hotărîtor. Delfinezii, crezînd că Xaintrailles odată căzut nu avea să se mai ridice, întoarseră caii şi o luară la fugă ; ducele de Burgundia îi urmări aproape două leghe amestecat printre ei, astfel încît ar fi putut fi luat şi el drept fugar dacă nu ar fi lovit atît de straşnic pe cei care fugeau.

Seniorii de Longueval şi Guy d'Erly îl urmau la o lungime de lance.

Izbînda zilei rămase de partea burgundezilor. Ei pierdură doar treizeci de oameni şi uciseră sau răniră patru sau cinci sute de delfinezi ; mulţi alţi nobili au fost prinşi odată cu Xaintrailles. Lupta aceasta a fost numită întîlnirea de la Mons en Vimeu : căci, cu toată importanţa şi rezultatul ei, nu i s-a dat numele de bătălie, dat fiind că nu au fost desfăşurate baniere regale.

În acest timp, regele Angliei intra prin bună înţelegere în oraşul Dreux şi, după ce puse să se construiască la Lagny-sur-Marne toate maşinile de război trebuincioase unui asediu, a venit, cu douăzeci şi patru de mii de oameni, să împresoare oraşul Meaux. Bastardul de Vaurus era comandantul garnizoanei şi număra aproape o mie de oameni sub comanda sa.

Tocmai în timpul acestui asediu, care a ţinut şapte luni, Henric al V-lea a aflat că regina, soţia sa, a născut un băiat ; copilul căruia îi dăduse naştere, peste optsprezece luni avea să fie proclamat rege al Franţei sub numele de Henric al VI-lea.

Oraşul Meaux rezista cu dîrzenie. Bastardul de Vaurus, care se închisese acolo, era un om crud, însă de o vitejie încercată. Cu toate astea, fiind lipsită de ajutorul pe care trebuia să-l trimită seniorul de Offemont, garnizoana nu a putut rezista mai mult : oraşul a fost luat cu asalt ; s-au luptat din stradă în stradă şi din casă în casă. Asediaţii, goniţi dintr-o parte a oraşului, traversară Marna şi se stabiliră pe celălalt ţărm ; regele Angliei îi urmări cu înverşunare, nelăsîndu-le nici un răgaz, nedîndu-le nici o clipă de odihnă, pînă cînd toţi au fost ucişi sau prinşi ; străzile erau înţesate de crîmpeie de lănci şi de rămăşiţe de arme.

Printre prizonieri se afla şi bastardul de Vaurus, care apărase atît de vitejeşte oraşul. Regele Angliei porunci să fie dus lîngă un ulm unde chiar el ordonase o mulţime de execuţii şi căruia ţăranii îi ziceau ulmul lui Vaurus. Acolo, fără proces, doar prin singurul drept al celui mai tare, prin privilegiul învingătorului, porunci să i se taie capul, să i se spînzure corpul de subsuori şi, vîrîndu-i stindardul în git, îi înfipse capul în suliţa stindardului. Mulţi oameni chiar din armata regelui cîrtiră împotriva unei aşa

de mari asprimi și socotiră că era o pedeapsă destul de nevrednică pentru un atît de viteaz cavaler.

Cam în același timp, seniorul de Luxembourg, care fusese reluat de burgundezi în debandada de la Mons en Vimeu, punea stăpînire pe fortăreţele de la Quesnoy și de la Hericourt ; la vestea acestor succese, orașul Crespy en Valois și castelele Pierrefonds și Offemont capitulară și ele.

Astfel, izbînda se anunța din toate părțile pentru regele Henric, cînd căzu bolnav la castelul de la Vincennes.

Boala făcea progrese repezi și regele Angliei a fost primul care a socotit-o mortală. Trimise să-l cheme la patul lui pe ducele de Bedford, unchiul său, pe contele de Warwick și pe seniorul Louis de Robertsaert.

Le spuse că își dădea seama că era voia lui Dumnezeu să părăsească viața și să lase această lume, apoi adăugă :

— Bunul meu frate Jean, te rog pe toată credința și dragostea ce le ai pentru mine, să-i fii totdeauna credincios fiului meu Henric, nepotul dumitale, și te implor să nu îngădui, cît timp vei trăi, nici un tratat cu adversarul nostru Carol de Valois, ca ducatul de Normandia să nu ne rămînă în deplină stăpînire. Dacă în cazul cînd cumnatul meu de Burgundia vrea să ia regența regatului, te sfătuiesc să i-o dai, dacă nu, păstreaz-o, iar pe dumneata, unchiule, adăugă el întorcîndu-se spre ducele de Exeter, care tocmai intrase, te las singur pentru guvernarea regatului Angliei, căci cunosc că știi să guvernezi bine. Orice s-ar întîmpla, nu mai reveni în Franța, fii îndrumătorul fiului meu și, pentru dragostea ce o aveai pentru mine, vizitează-l cît mai des. Cît despre dumneata, bunul meu văr Warwick, vreau să fii învățătorul lui, rămînînd mereu cu el pentru a-l conduce și a-l învăța meșteșugul armelor ; căci, alegîndu-te pe dumneata, nu puteam face o alegere mai bună ; și te mai rog, atît cît mai pot, să nu ai nici o discuție cu cumnatul meu de Burgundia ; apără-l de asemenea, din partea mea, față de cumnatul meu Humphrey ; căci dacă s-ar întîmpla să aibă loc, între dumneata și el, vreo neînțelegere, treburile acestui regat, care sînt destul de înaintate în favoarea noastră, ar putea să se înrăutățească ; în sfîrșit, în nici

un caz să nu eliberezi din închisoare pe vărul nostru de Orleans, pe contele de Eu, pe seniorul Gaucourt, şi nici pe Guichard de Chisay, pînă cînd nu va creşte fiul meu ; cît despre ceilalţi, fă ce vrei cu ei.

După ce fiecare făgădui să îndeplinească ce i se ceruse, regele porunci să fie lăsat singur. Abia plecaseră toţi că şi trimise să vină medicii şi le porunci să-i spună cam cît timp mai avea de trăit. Aceştia voiau la început să-i dea oarecare speranţă spunîndu-i că Dumnezeu era în stare să-i redea sănătatea ; dar regele zimbi cu tristeţe, apoi le pretinse să-i spună întreg adevărul, făgăduind, oricare ar fi el, să-l suporte aşa cum trebuia să facă un rege şi un războinic. Aşadar medicii se retraseră într-un colţ şi, după ce se consultaseră, unul din ei, aşezîndu-se în genunchi lîngă patul regelui, îi spuse :

— Sire, gîndiţi-vă la sufletul vostru ; căci ni se pare, dacă Dumnezeu nu va binevoi altfel, că este cu neputinţă să mai trăiţi mai mult de două ore.

Atunci trimise să-l cheme pe duhovnic şi pe ceilalţi preoţi, poruncindu-le să-i citească cei şapte psalmi. Cînd ajunseră la aceste cuvinte din versetul 20 : *Ut aedificentur muri Hierusalem*, el îi opri, spunînd cu glas tare că, fără moartea care-l aştepta, avea de gînd, după ce instaura pacea în regatul Franţei, să meargă să cucerească Sfîntul Mormînt, şi aşa ar fi făcut dacă voia lui Dumnezeu ar fi fost să-şi trăiască întreaga viaţă : apoi le făcu semn să continue ; dar, spre sfîrşitul versetului următor, scoase un ţipăt. Cîntecele sfinte se întrerupseră. Regele mai scoase un suspin slab : era cel din urmă.

Această moarte s-a întîmplat la 31 august 1422.

A doua zi, măruntaiele regelui au fost îngropate în biserica mănăstirii Saint-Maur, iar corpul, îmbălsămat, a fost pus într-un sicriu de plumb.

La 3 septembrie, convoiul funerar s-a pus în mişcare spre Calais. Sicriul era aşezat pe un car tras de patru cai superbi, iar deasupra era un portret al regelui, în mărime naturală şi făcut din piele fiartă în ulei ; avea faţa întoarsă spre cer, ţinea sceptrul în mîna dreaptă şi un măr de aur în mîna stîngă ; învelitoarea patului mortuar era din postav roşu-închis brodat cu aur. La trecerea prin

fiecare oraş, patru oameni purtau deasupra lui, în cele patru colţuri ale carului, un bogat baldachin de mătase, aşa cum, în ziua Sfintei-Cuminecături este obiceiul să se poarte deasupra corpului lui Isus Cristos. Convoiul era urmat de prinţii din familia regelui, de cavalerii şi seniorii palatului său ; de fiecare parte a convoiului mergeau, la dreapta şi la stînga o mare mulţime de preoţi care, fie că mergeau călare, pe jos sau se opreau, cîntau fără încetare slujba morţilor şi oficiau liturghii în toate oraşele pe unde trecea cortegiul ; apoi, în afară de toată lumea aceea şi ca o centură în jurul carului, zece oameni, îmbrăcaţi în alb, purtau tot timpul aprinse lumînări de ceară plăcut mirositoare.

La Rouen, cortegiul o întîlni pe doamna Caterina, care venea în Franţa după soţul ei. Nu ştia că murise şi rămase foarte deznădăjduită ; nu mai voia să plece de lîngă corpul lui şi porni în urma convoiului care, ajungînd la Calais, trecu marea pînă la Dover şi, pornind de îndată la drum, ajunse la Londra în noaptea de 11 octombrie.

Cincisprezece episcopi, îmbrăcaţi în patrafire pontificale, mulţi stareţi, un mare număr de preoţi şi mii de burghezi aşteptau corpul regelui în afara porţilor oraşului. Îl înconjurară îndată, cîntînd slujba morţilor şi, pe podul Londrei şi pe strada Lombarzilor, conduseră doliul pînă la catedrala Sfîntul Pavel. La carul care îl purta erau înhămaţi patru cai negri : unul avea la gît un colier de care era atîrnată stema Angliei ; pe colierul celui de al doilea erau zugrăvite stemele încrucişate ale Franţei şi Angliei, aşa cum le purta pe piept regele în timpul vieţii ; de colierul celui de-al treilea atîrna doar stema Franţei şi de al celui de-al patrulea, stema regelui Arthus Neînvinsul ; această din urmă stemă era formată din trei coroane de aur pe un fond de azur.

Apoi, după un serviciu funerar, corpul a fost depus în biserica Westminster, alături de înaintaşii săi regii Angliei.

Astfel a dispărut de pe faţa pămîntului, unde stîrnise mare vîlvă, Henric al V-lea al Angliei, supranumit Cuceritorul. El pătrunsese în Franţa mult mai adînc decît oricare dintre regii înaintaşii săi ; lăsa moştenitorilor titlul

de rege al Franței, pe care îl păstrară pînă cînd, patru veacuri mai tirziu, Napoleon, cu virful spadei răzuise de pe blazonul insular cele trei flori de crin ale Franței. A murit la jumătatea virstei pe care Dumnezeu o dăruiește de obicei oamenilor. Era unul din cei mai viteji și mai iscusiți cavaleri ai vremii, însă prea neînduplecat în hotărîre și prea semeț în voință.

Ducele de Bedford abia îi făcuse onorurile funebre, cînd un mesaj din Paris îl anunță că era așteptat la Paris pentru un al doilea convoi ; regele Carol al VI-lea al Franței murise. La 22 octombrie 1422 sărmanul nebun își dădu sufletul. Ultimele lui clipe au fost triste și singuratice, așa cum îi fusese și viața : nu avea lîngă el nici pe doamna Isabela, nici pe delfinul Carol, nici pe vreunul din cei cinci copii ce-i mai rămîneau ; nici un prinț din familia sa : ducele de Berry murise, ducii de Orleans, de Bourbon și de Bretania prizonieri ; ducele de Burgundia nu îndrăznea să primească ultimul suspin de la acela al cărui regat îl vinduse. Nici prieteni !... Războiul civil îi împuținase sau îi reținea în jurul delfinului. Cînd în ceasul suprem al morții, spiritul își recapătă întreaga putere pentru a-și lua zborul, întocmai ca o lampă care își întețește flacăra înainte de a se stinge, bătrînului rege îi reveni pentru cîteva clipe judecata, vederea și vorba ; se ridică, rezemîndu-se în coate, palid și muribund, pe pat și căută în preajmă-i, în sala veche și întunecoasă, asupra cui să-și arunce ultima privire, de la cine să-și ia ultimul adio : nu întîlni decît figurile reci ale cancelarului și șambelanului, a căror însărcinare pe lîngă rege era să fie curtezanii morții sale ; atunci recăzu pe pernă, cu un suspin adînc, închizînd în el ultimele cuvinte care aduc o mîngîiere agoniei ; închise ochii ; căci numai cu ochii închiși revedea figura trandafirie a tînărului său Carol, pe care știa bine că nu-l părăsise din inimă, și fața acelei Odette, tînăra devotată, ale cărei mîngîieri, dacă nu dragoste, presăraseră puțină fericire peste viața lui. Astfel că Dumnezeu, în lipsa oamenilor, îi trimise doi îngeri la căpătîi pentru a-l ajuta pe bietul bătrîn să moară fără blestem și fără deznădejde.

Cît despre cei din preajma lui, nepăsarea lor era atît de mare, încît băgară de seamă că era mort, însă n-au

putut spune la ce oră precisă sufletul se despărțise de corpul care, de treizeci de ani, suferise atît de mult.

Domnia lui Carol al VI-lea, domnie unică și ciudată în analele noastre, domnia nebuniei care a trecut între două apariții supraființești, aceea a bătrînului în pădurea din Mans, aceea a tinerei păstorițe din Domremy, a fost una dintre cele mai nefericite pentru Franța, și totuși acest prinț a fost cel mai regretat dintre monarhi : numele de *Mult-Iubitul*, pe care i l-a dat poporul, a învins porecla de *Nebunul* pe care i-a dat-o nobilimea ; cu cît familia îi fusese nerecunoscătoare, cu atît poporul îi fusese credincios ; în tinerețe știuse să placă tuturor prin curajul și bunăvoința sa ; la bătrînețe trezise toate simpatiile prin sărăcia și nenorocirea sa. De fiecare dată cînd nebunia îi lăsa o clipă de odihnă, reluase în propriile-i mîini treburile statului și de fiecare dată, poporul, printr-o îmbunătățire a situației lui, îi resimțise prezența ; era un soare care, din cînd în cînd, strălucea printre norii întunecoși și ale cărui raze, oricît de slabe ar fi fost, înveseleau sufletul Franței.

A doua zi după moarte, fastul regalității, care îl părăsise pe cel viu, veni să-l ceară pe răposat. Corpul i-a fost așezat într-un sicriu de plumb și purtat, de cavaleri și scutieri, pînă la biserica palatului Saint-Paul, unde a rămas pe catafalcul cu lumînări aprinse pînă la întoarcerea ducelui de Bedford.

În timpul celor douăzeci de zile cît a durat expunerea, au fost cîntate și slujite liturghii în capelă, cum era obiceiul să se facă în timpul vieții regelui. Cele patru ordine călugărești din Paris au venit în fiecare zi să facă slujbe, și fiecare putea să intre în voie și să se roage în jurul corpului.

În sfîrșit, la 8 noiembrie, a sosit și ducele de Bedford. Văzînd cît de mult întîrzie, parlamentul luase deja măsuri în legătură cu funeraliile regelui ; aceste măsuri constau în vinderea mobilelor de la palatul Saint-Paul, atît de mare era strîmtoarea regală.

Pe data de 10, corpul a fost ridicat și purtat la biserica Notre-Dame ; convoaie de la toate bisericile și deputați ai Universității îi ieșiră în întîmpinare ; prelații

trecură la dreapta, acoperiți de veșmintele lor pontificale, doctorii și retorii trecură la stînga, îmbrăcați în robe. Sicriul era susținut, în partea dreaptă de scutierii și personalul casei regelui și în partea stîngă de magistrații municipali ai Parisului și de ostași. Era așezat pe o bogată litieră acoperită cu o învelitoare de postav brodat cu aur, cu un fond de azur presărat cu flori de crin ; pe sicriu era culcat un portret al regelui care îi semăna perfect, purtînd în mîinile îmbrăcate în mănuși albe și încărcate de inele împodobite cu pietre prețioase, două scuturi, unul de aur și altul de argint. Figura aceea era îmbrăcată într-un caftan de postav brodat cu aur pe fond grena și purta o manta asemănătoare, bogat imblănită cu hermină ; ciorapii îi erau negri, iar pantofii, din catifea de culoare azurie, erau presărați cu flori de crin brodate în aur. Postavul care acoperea rămășițele pămîntești ale regelui era ținut de cei de la curtea parlamentului ; apoi veneau pajii ; după care, la mică distanță, călărea, singur și îmbrăcat în negru, ducele de Bedford, regentul regatului. Îți era mai mare mila să vezi pe bietul rege atît de trădat în timpul vieții, atît de părăsit după moarte, încît nici un prinț al florii de crin nu asista la funerariile sale, iar doliul Franței era purtat de un englez ; aceasta pentru că războiul civil și războiul străin suflaseră cu atîta putere asupra regatului, încît rupsese și împrăștiase departe toate frunzele tulpinei regale.

După ducele de Bedford mergeau, pe jos, cancelarul Franței, raportorii la consiliul de stat, vistiernicii, notarii, burghezii, apoi în sfîrșit oamenii din popor într-o atît de mare mulțime cum nu mai fuseseră vreodată văzuți în urma unui convoi regal.

În această ordine a fost transportat la biserica Notre-Dame ; numai cei din fruntea cortegiului au putut să intre, atît de numeroasă era mulțimea. Liturghia a fost slujită de patriarhul Constantinopolului ; apoi, după terminarea slujbei, convoiul a pornit spre Saint-Denis, trecînd peste podul Change, căci podul Notre-Dame era înțesat de lume.

La jumătatea drumului spre Saint-Denis, negustorii de sare din Paris, purtînd ficcare o floare de crin pe piept, în virtutea unui vechi privilegiu al breslei lor, luară

corpul din mîinile scutierilor şi ostaşilor şi îl purtară pînă la o cruce care se afla la trei sferturi din drum ; în locul acela îi aştepta abatele de la Saint-Denis. Era însoţit de călugări, de cler, de burghezi şi de popor, care purtau sute de torţe căci, în timpul drumului, venise noaptea. Se duseră astfel la biserică, unde se sluji o nouă liturghie şi, deoarece corpul nu trebuia să fie depus în mormînt decît a doua zi, a fost aşezat, deocamdată, în mijlocul bisericii ; apoi se făcu ofranda, la care se duse numai ducele Bedford.

A doua zi, s-a făcut o nouă slujbă pentru odihna sufletului regelui. Toată noaptea, biserica a fost luminată cu atîta belşug, încît au fost arse douăzeci de mii de livre de ceară, iar pomana s-a făcut cu atîta dărnicie, încît şaisprezece mii de persoane au primit fiecare cîte trei livre, în monedă regală.

După terminarea slujbei religioase, uşierii au deschis grilajul cavoului ; sicriul, precedat de torţe, a fost coborît şi aşezat lîngă mormintele lui Carol al V-lea şi al conetabilului. Patriarhul Constantinopolului a luat o ramură de merişor, a muiat-o în apă sfinţită şi a rostit rugăciunea morţilor ; atunci uşierii regelui îşi rupseră vergelele albe, le aruncară în mormînt, răsturnară ghioagele cu capul în jos, şi prima lopată de pămînt răsună pe sicriu, despărţind două dinastii şi două domnii.

După ce gropa fu umplută, maestrul de ceremonii du Berry urcă deasupra, şi zise cu glas tare :

— *Dumnezeu să aibă milă şi îndurare de preaînaltul şi preabunul prinţ Carol, regele Franţei, al şaselea cu acest nume, seniorul nostru firesc şi suveran.*

Hohote de plins izbucniră din toate părţile ; apoi strigă din nou, după o scurtă pauză :

— *Dumnezeu să-i dea viaţă îndelungată lui Henric, prin graţia lui Dumnezeu rege al Franţei şi al Angliei, seniorul nostru suveran.*

Îndată după rostirea acestor cuvinte ostaşii din garda regelui îşi ridicară buzduganele, cu florile de crin în sus, şi strigară în două rînduri :

— **Trăiască regele ; trăiască regele !**

Mulţimea rămase tăcută şi nimeni din mijlocul ei nu repetă acest strigăt nelegiuit ; se pierdu fără ecou sub boltele întunecate şi sepulcrale ale cavourilor regilor Franţei şi făcu să tresară de groază, în fundul mormintelor, trei monarhii culcate una după alta.

A doua zi, Henric al VI-lea al Angliei, în vîrstă de optsprezece luni, a fost proclamat rege al Franţei, sub regenţa ducelui de Bedford.

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

univers

Lei 19

Se știe ce inepuizabil povestitor a fost - Alexandre Dumas: ce inventivitate prodigioasă și puțin puerilă s-a dezvoltat în cele 257 de volume de romane, memorii, călătorii... El a fost promotorul acelor faimoase romane istorice care i-au făcut numele atît de popular. Fară a disprețui subiectele exotice. Dumas a fost primul care a intuit atracția pe care ar putea-o avea pentru public istoria Franței.

GUSTAVE LANSON